Antologie

CARTIER
istoric

CARTIER
Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, București.
Tel/fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com
www.cartier.md
Difuzare:
București: Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com
Chișinău: bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER
Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00.
Librăria Vărul Shakespeare, str. Șciusev, nr. 113, Chișinău. Tel./fax: 23 21 22.

Colecția *Cartier codobelc* este coordonată de Vitalie Coroban
Editor: Gheorghe Erizanu
Ilustrații: Émilie Harel
Lector: Inga Druță
Coperta: Syros
Design/tehnoredactare: Vitalie Coroban
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Combinatul Poligrafic (nr. 81939)

Fabienne Morel, Gilles Bizouerne
LES HISTOIRES DU PETIT POUCET RACONTÉES DANS LE MONDE
© Syros, Paris, 2007

Fabienne Morel, Gilles Bizouerne
POVEȘTILE LUI TOM DEGEȚEL ISTORISITE ÎN LUMEA ÎNTREAGĂ
Ediția I, octombrie 2008

© 2008, Editura Cartier pentru prezenta versiune românească.
Toate drepturile rezervate. Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Fabienne, Morel
Poveștile lui Tom Degețel istorisite în lumea întreagă / Fabienne Morel, Gilles Birzouerne;
trad.: Ioana Dănăilă; il. de Émilie Harel.– Ch.: Cartier, 2008 (Combinatul Poligr.). – 96p. –
(Colecția Cartier Codobelc).
Tit. orig.: Les histories du Petit Poucet racontées dans le monde.– 1600 ex.
ISBN 978-9975-79-508-1
821.133.1-93
M 89

Introducere

Antologia de față s-a născut ca reacție la dezbaterea publică anemică și săracă în conținut intelectual din jurul Raportului de condamnare a comunismului din România și din jurul întregului demers care a însoțit producerea și promovarea acestui act. Pe fondul unui interes public foarte scăzut, o mare parte a autorilor Raportului și a celor implicați în acest demers au refuzat să-și justifice opțiunile și, în general, să discute aplicat despre semnificațiile și consecințele comunismului din România, preferând să își impună ideile prin argumentul autorității (sau prin practici chiar mai puțin academice).

Deși reunește aproape exclusiv autori critici față de forma (aproape) finală pe care a luat-o acest Raport, coordonatorii antologiei nu și-au propus deloc să reprezinte o anumită opțiune ideologică sau să facă un volum „anti-Raport". Criteriul de selectare a contributorilor nu a fost nicidecum unul al opțiunii ideologice, cum se poate vedea ușor din varietatea foarte mare de perspective ale articolelor. Un număr important de autori mai degrabă favorabili (sau chiar foarte favorabili) Raportului au fost invitați să contribuie; aproape toți au refuzat, din motive, de regulă, conjuncturale. Oricum, recomandarea expresă făcută contributorilor a fost de a rămâne în cadrul unei analize a documentului din perspectiva standardelor academice clasice și de a evita opțiunile ideologice prea accentuate.

Din păcate, modalitatea necritică de dezbatere și promovare a Raportului s-a regăsit perfect în modul de a proceda al lumii editoriale. Antologia a fost refuzată, pe rând, de un mare număr de edituri din țară, cam de toate cele care, prin profil și nivel de activitate, ar fi putut să asigure publicarea și difuzarea volumului (nu ne-am adresat editurilor de nișă sau cu distribuție confidențială). Unele au invocat motive puerile, altele rentabilitatea economică. Un motiv, în principiu, rezonabil, dar, practic, destul de șubred, dat fiind că rentabilitatea era aproape asigurată în cazul unui volum pe o temă de asemenea interes și reunind destule nume cunoscute, câteva de primă mână, ale scenei intelectuale (mai ales dacă luăm în calcul ce tiraje infime sunt considerate profitabile în România, în special atunci când e vorba de cărți care au și valoare simbolică, nu numai financiară).

Una peste alta, lucrurile arătau foarte mult ca și cum editurile nu țineau deloc să publice deviaționisme de la mainstream-ul intelectual național. Din fericire, am reușit, până la urmă, să găsim o editură românească din afara țării cu ceva mai mult curaj, evitând astfel *in extremis* publicarea antologiei pe internet. Însă faptul că durează ceva timp până te refuză toate editurile din țară explică întârzierea cu care apare antologia, față de publicarea pe internet și în volum a textului Raportului.

Desigur, antologia și-a propus, în primul rând, să ofere perspective pertinente și relevante de evaluare ale Raportului. Fiind însă vorba de o temă cu atâtea implicații și având în vedere dezbaterea, pe de o parte, anemică în sine, pe de altă parte, anemizată în mod intenționat de până acum, antologia de față se vrea și un punct de plecare pentru dezbateri ulterioare, mai aplicate și mai serioase decât cele de până acum. Până la urmă, felul în care evaluăm comunismul este esențial pentru depășirea acestui trecut traumatic, spre o societate cu adevărat „normală". Un proces pe care, probabil, doar optimiștii incurabili îl pot vedea apropiindu-se de sfârșit.

Coordonatorii: Vasile Ernu
Costi Rogozanu
Ovidiu Țichindelean
Ciprian Șiulea

Florin Abraham

Născut la 1 octombrie 1975, Jibou, jud. Sălaj. Absolvent al Facultăţii de Istorie a Universităţii *„Babeş-Bolyai"* din Cluj-Napoca, ca şef de promoţie (1998), şi al programului de studii aprofundate al aceleiaşi facultăţi (1999). Din 2006, doctor în istorie *Magna Cum Laude* al Universităţii *Babeş-Bolyai,* cu teza *Sistemul politic din România: 1989-2004.* Cercetător principal III la Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului. Director ştiinţific la Institutul *Ovidiu Şincai.* Volume recente: *România de la comunism la capitalism, 1989-2004. Sistemul politic,* Tritonic, Bucureşti, 2006; *Transformarea României 1989-2006. Rolul factorilor externi,* I.N.S.T., Bucureşti, 2006; *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ (1949-1962),* I.N.S.T., Bucureşti, 2007 (coautor).

Raportul Comisiei Tismăneanu: analiză istoriografică[1]

Fără a exagera, considerăm că istoria politică a României după 1989 poate fi descrisă, cu destul de multă precizie, şi din perspectiva disputei asupra moştenirii, respectiv interpretării trecutului totalitar al naţiunii române. Ideea de „proces al comunismului" reprezintă sinteza acestei (meta-)teme care a creat facţiuni pro şi contra, a născut afinităţi sau a rupt prietenii, a generat puternice clivaje în rândul intelectualităţii precum şi al clasei politice. În faţa unei realităţi complexe şi contradictorii, care nu poate fi cu uşurinţă încadrabilă în categorii bine delimitate, care este încă puternic emoţionalizată, obiectivul cercetării noastre nu poate fi decât unul modest. Pe de-o parte, ne propunem să analizăm contextul politic și intelectual în care a avut loc condamnarea oficială a comunismului. Pe de altă parte, dorim să realizăm o radiografie conceptual-metodologică a „Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România”, dat publicității la 18 decembrie 2006, cunoscut și ca „Raportul Tismăneanu”, după numele coordonatorului comisiei care a funcționat pe lângă Palatul Cotroceni[2].

---

[1] O variantă a acestui studiu a fost publicată sub titlul *Procesul istoriografic al „Procesului comunismului"* în revista *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/2007, pp. 115-134.

Din punctul nostru de vedere, cercetarea „Raportului Tismăneanu” este susceptibilă unei analize etajate pe trei nivele de referință: context – text – subtext. Cele trei arii de studiu sunt interdependente, iar decuparea doar a unui nivel poate afecta înțelegerea întregului: textul istoriografic nu poate fi aprofundat dacă nu este raportat la motivațiile constituirii Comisiei prezidențiale, iar lectura lui ulterioară este dependentă, cel puțin deocamdată, de componența Comisiei și de modul în care s-a desfășurat ritualul de condamnare a comunismului. Ipoteza pe care este construit acest studiu poate fi formulată astfel: „Raportul Tismăneanu” nu poate fi considerat un text istoriografic ca oricare altul, ci unul care are pretenția de a oficializa o perspectivă asupra trecutului recent al României, de aceea el trebuie corelat cu intențiile inițiatorului, cu profilul intelectual și politic al autorilor, dar și cu reacțiile publice, favorabile sau critice, față de acesta.

O ultimă remarcă introductivă este aceea că studierea „Raportului Tismăneanu”, a contextului în care acesta a fost realizat, dar și a semnificațiilor publicării sale trebuie considerată un demers firesc și legitim, în cadrul unui autentic dialog intelectual, bazat pe formula: „cunoaștere-critică-progres”.

---

[2] Menționăm că, pentru ușurința exprimării, folosim expresiile „Comisia Tismăneanu”, respectiv „Raportul Tismăneanu” în loc de „Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România”, respectiv „Raport final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România”. De asemenea, în acest studiu, referințele din „Raportul Tismăneanu” sunt din varianta postată pe site-ul Administrației Prezidențiale (www.presidency.ro) în 18 decembrie 2006.

I. Context politic și cultural. Comisia Tismăneanu

În toate statele care au ieșit din comunism în anul 1989 au existat ample dezbateri referitoare la gestiunea moștenirii totalitare, a celor mai bune căi de a găsi responsabilitatea pentru crimele trecutului, dar, simultan, de a reconcilia națiunile cu propria lor memorie traumatică. România a urmat și ea această regulă nescrisă, cu forme specifice de manifestare, determinate de faptul că a fost singurul stat în care schimbarea de sistem a fost sângeroasă.

În istoria ideii de „proces al comunismului" în România, primul eveniment important îl constituie data de 12 ianuarie 1990: într-o manifestație în fața Palatului Victoria din București s-a cerut interzicerea prin lege a partidului comunist, liderii P.C.R. să nu mai facă parte din organele de conducere ale administrației de stat dar și a Frontului Salvării Naționale, precum și judecarea publică a conducerii de partid anterioare înlăturării regimului Ceaușescu[3]. Deși sub presiunea manifestanților au fost acceptate de către Consiliul F.S.N. cererile adresate în 12 ianuarie (reintroducerea pedepsei cu moartea în urma unui referendum; scoaterea în afara legii a P.C.R.), singura decizie importantă rămasă validă din punct de vedere juridic după încheierea manifestației publice este „Decretul-lege privind trecerea în proprietatea statutului a patrimoniului fostului Partid Comunist Român" (18 ianuarie 1990).

Următorul reper simbolic în istoria de 17 ani a ideii de proces al comunismului este reprezentat de „Proclamația de la Timișoara" din 11 martie 1990. În aceasta, deși nu este exprimată explicit teza unui proces al comunismului, prin punctul al optulea se propunea interzicerea „pentru primele trei legislaturi consecutive a dreptului la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate.” Textul adoptat în primul oraș al revoluției din 1989 face trecerea de la ideea unui proces general al comuniștilor, exprimată în ianuarie 1990, spre tema lustrației, adică a interzicerii unor drepturi civile pentru o categorie de cetățeni ai României. În anii care au urmat, până acum, cea mai severă formă de „proces al comunismului” s-a redus la ideea unei legi a lustrației care să „igienizeze” viața politică.

---

[3] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor decembrie 1989 - decembrie 1994*, Mașina de scris, București, 1995, p. 43.

Primul proiect privind o lege a lustrației, conceput de George Șerban – inițiatorul „Proclamației de la Timișoara” –, a fost depus în Parlamentul României de abia în 27 mai 1999. Inițiativa nu a fost însă niciodată dezbătută în Comisia juridică și nici nu a ajuns vreodată în plenul Camerei. Avizul Consiliului Legislativ a venit la șapte luni după înregistrarea proiectului și conținea numeroase obiecții. Guvernul Mugur Isărescu nu a transmis un punct de vedere. La 1 februarie 2001, deputații P.S.D., care dețineau o majoritate confortabilă, au clasat proiectul conform art. 60, alin. 5 din Constituție.

După 2004, în contextul instaurării unei guvernări legitimate prin „dreptate și adevăr”, tema lustrației a fost reluată, fiind realizate mai multe inițiative legislative, intrând în circuitul parlamentar propunerea P.N.L. și „legea antinomenclatură” a Partidului Inițiativa Națională[4]. Proiectele nu au fost însă adoptate înainte de condamnarea oficială a regimului comunist în 18 decembrie 2006.

În afara acestor proiecte de lege au existat însă și inițiative de condamnare a regimului comunist de către autoritățile statului român. Primul demers este cel Guvernului Petre Roman, la 27 decembrie 1990 fiind publicată o scrisoare a ministrului Justiției Victor Babiuc, în numele primului-ministru, prin care se cerea identificarea celor care au folosit abuziv sau criminal puterea înainte de 1989[5].

---

[4] *Lustrația în România: între retorica politică, democratizare și drepturile omului,* Institutul „Ovidiu Șincai”, București, 17 mai 2006.

După alegerea lui Emil Constantinescu în funcția de Președinte al României, acesta, într-un mesaj cu prilejul inaugurării oficiale a Memorialului Sighet (20 iunie 1997), „cerea iertare în numele statului român” victimelor regimului comunist. Cu același prilej, Emil Constantinescu transmitea Parlamentului un mesaj în care solicita inițierea unei legi „prin care toate condamnările politice care, din 1948 până în 1989, au servit drept pretext pentru reprimarea rezistenței anticomuniste, să fie amnistiate, anulate în substanța și în consecințele lor.”[6]

Pe plan internațional, condamnarea comunismului a făcut obiectul a două rezoluții ale Consiliului Europei. Prima este Rezoluția 1096 din 1996 privind „Măsurile de eliminare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste”, raportor fiind Adrian Severin[7]. După un deceniu, în 25 ianuarie 2006,

---

[5] „Petre Roman: «Moartea tatălui meu a fost cusută cu ață albă»”, *Evenimentul zilei*, 16 martie 2007.

[6] Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii,* Vol. 2, Universalia, București, 2002, p. 43-44.

[7] „**5**. Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei recomandă ca statele membre să elimine moștenirea sistemelor fostelor state totalitare comuniste prin restructurarea vechilor sisteme legale și instituționale, un proces care ar trebui să se bazeze pe principiile: i) demilitarizării, pentru a garanta eliminarea militarizării principalelor instituții civile, precum administrația militară a închisorilor sau trupele Ministerului de Interne, care sunt tipice pentru sistemele militare comuniste; ii) descentralizării, în special la nivel local și regional și în cadrul instituțiilor statale; iii) demonopolizării și privatizării, care sunt elementele centrale pentru construirea unei economii de piață și a unei societăți pluraliste; iv) debirocratizării, care ar trebui să reducă supra-reglementarea totalitară comunistă și să transfere puterea de la birocrați către cetățeni; (…) **7.** Adunarea recomandă, de asemenea, ca actele penale comise de indivizi în timpul regimului totalitar comunist să fie judecate și pedepsite conform codului penal standard. (…) Pe de altă parte, este permisă judecarea și pedepsirea oricărei persoane pentru orice act de omisiune care, în momentul când a fost comis, nu constituia un delict penal conform legislației naționale, dar care era considerat de natură penală po-

Consiliul Europei a adoptat Rezoluția 1481 privind „Necesitatea unei condamnări internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare”[8]. Textul Rezoluției este rezultatul unui compromis în interiorul Adunării Parlamentare între Grupul Popular și Grupul Socialist, formula cea mai radicală fiind cuprinsă în articolul „**12**. În consecință, Adunarea Parlamentară condamnă cu vigoare violările masive ale drepturilor omului, comise de regimurile comuniste totalitare, și aduce un omagiu victimelor acestor crime.”[9] Recomandarea care însoțea Rezoluția 1481 nu a fost aprobată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei[10].

---

trivit principiilor generale de drept recunoscute de legislația națională. Mai mult, acolo unde o persoană a acționat în mod deschis violând drepturile omului, motivația că ar fi acționat conform unor ordine nu exclude nici ilegalitatea și nici culpa individuală.”, *Raport al Comisiei Juridice și a Drepturilor Omului. Raportor: Dl. Adrian Severin*. Text adoptat de Adunare la data de 27 iunie 1996 (A XXIII-a Sesiune), Consiliul Europei, www.coe.int.

[8] Rezoluția are la bază așa-numitul „Raport Lindblad”, al parlamentarului suedez Goran Lindblad, membru al Partidului Popular European. Textul este bazat pe datele din *Cartea neagră a Comunismului*, coordonată de Stéphane Courtois.

[9] Față de Raportul Lindblad, în Rezoluția 1481 nu se mai regăsesc recomandările: să se condamne în declarații oficiale internaționale crimele comise în regimurile comuniste; să se demareze investigații asupra persoanelor acuzate de crime în numele regimurilor comuniste; să se revizuiască manualele școlare în sensul denunțării crimelor comunismului; să se încurajeze autoritățile locale să ridice monumente în memoria victimelor comunismului, vezi „Raportul Tismăneanu – Respinse de APCE, bune în România”, *Jurnalul național*, 25 ianuarie 2007.

[10] În textul Recomandării făcute Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei se stipula faptul că urma să fie creat un comitet format din experți independenți care să identifice și să analizeze crimele comunismului, să organizeze o conferință internațională cu această temă, să lanseze o campanie de sensibilizare a publicului în privința încălcărilor grosolane ale drepturilor omului. De asemenea, Recomandarea cerea guvernelor din țările foste comuniste să permită comunicarea arhivelor, să sensibilizeze, ele însele, opinia publică din țările lor prin comisii naționale de studiu și la nivel educațional (revizuirea manualelor școlare), dar și prin introducerea unei zile comemorative pentru victimele comunismului, prin ridicarea de monumente, prin deschiderea de muzee.

Putem identifica astfel trei paliere pe care s-a desfășurat tema unui „proces al comunismului". Un prim nivel îl constituie cererile pentru un „Nürnberg al comunismului", adică judecarea și condamnarea celor responsabili de crimele regimului totalitar. O astfel de variantă a rămas doar la nivelul așteptărilor unei părți a militanților anticomuniști radicali. O a doua treaptă a condamnării comunismului constă în inițierea unor legi ale lustrației, prin care sunt investigați indivizii care au fost afiliați procesului de represiune al statului, în special cei care au lucrat sau au colaborat cu securitatea de stat. În sfârșit, un al treilea palier poate fi identificat în condamnările morale și culturale, prin publicarea a numeroase studii și cercetări cu privire la crimele și ororile sistemului totalitar comunist, sau prin înființarea unor instituții pentru memoria trecutului[11]. „Raportul Tismăneanu" face parte din această a treia dimensiune a procesului comunismului. În sens procedural, România este, până în acest moment, singurul stat din Europa Centrală și de Sud-Est în care decizia politică a condamnării comunismului a fost precedată de activitatea unei comisii care a redactat un raport având un conținut istoric.

Comisia Tismăneanu: constituire, componență, funcționare

Rădăcinile Comisiei Tismăneanu trebuie căutate în atmosfera politică de la începutul anului 2005, când proaspătul președinte al României, Traian Băsescu, începea un proces de transformare din adversar al „intelighenției anticomuniste" (eșecul guvernării C.D.R.-U.S.D. a fost pus și pe seama conflictelor generate de P.D. în guvern) în favorit al acesteia.

---

[11] Bogdan Dima, *Procesul comunismului în țările din Europa Centrală și de Sud-Est,* Caiet documentar procesul comunismului – apărut sub egida Fundației Horia Rusu (1), București, 2006.

În aprilie 2005, un vicepreşedinte al Alianţei Civice, Sorin Ilieşiu, lansează „Proclamaţia către România", prin care se cerea realizarea unei condamnări a regimului comunist, similar condamnării Holocaustului. În absenţa unui răspuns din partea noului şef al statului, a urmat în 14 iunie 2005 un „Apel pentru România", semnat de alte personalităţi ale lumii culturale din România, prin care se cerea acelaşi lucru. Iniţial, Traian Băsescu a spus că „nu are elemente" pentru o astfel de decizie.

Simultan însă s-a desfăşurat, în plan politic, un alt fenomen: Partidul Democrat, sub influenţa lui Traian Băsescu, renunţă la identitatea sa social-democrată în favoarea incertului statut de partid „popular", în vederea constituirii unui partid „de dreapta" puternic. Acest lucru implica şi obţinerea unei ponderi parlamentare semnificative, însă proiectul declanşării alegerilor anticipate eşuează, ca urmare a refuzului preşedintelui P.N.L., Călin Popescu-Tăriceanu, de a demisiona din funcţia de prim-ministru. Ideea fuziunii dintre P.N.L. şi P.D., pentru a se racorda Partidului Popular European, devine tot mai impopulară în rândul liberalilor. Atacurile lui Traian Băsescu la adresa Guvernului Tăriceanu şi a P.N.L. determină ostilizarea relaţiilor din cadrul Alianţei „Dreptate şi Adevăr" şi, în cele din urmă, dezintegrarea ei. Competiţia politică dintre P.N.L. şi P.D. se transferă şi în plan simbolic, cel al asumării identităţii de „unic partid de dreapta".

Prima iniţiativă a aparţinut liberalilor, care au creat un *Institut de Investigare a Crimelor Comunismului în România*[12].

---

[12] Conform actului normativ aprobat de Guvern, Institutul va evidenţia „natura relaţiilor dintre activul de partid al P.C.R. şi fosta Securitate, precum şi dintre aceasta şi celelalte verigi ale sistemului represiv din România", va descrie modul de organizare şi de funcţionare al acestor instituţii în administrarea actului de poliţie politică, va centraliza date, documente şi mărturii privind acţiunile care au lezat drepturile şi libertăţile omului în perioada regimului comunist, urmând ca, pe baza acestora, să sesizeze organele de cercetare penală, indiferent de timpul şi circumstanţele în care

Institutul a fost înființat de Guvern la sfârșitul anului 2005 ca o structură care va analiza regimul comunist și sistemul de putere din acea perioadă din punct de vedere instituțional, va prezenta activiștii de partid, ofițerii și magistrații care lucrau în cadrul aparatului de represiune și va identifica abuzurile și crimele săvârșite, ordonate sau inspirate de către aceștia[13]. Gestul era considerat un atac direct la adresa lui Traian Băsescu, în contextul în care în mass-media și în mediul politic informațiile privind o potențială apartenență sau colaborare cu Securitatea erau tot mai intens vehiculate, iar urme ale existenței unei astfel de relații au fost făcute publice.

Presiunea asupra lui Traian Băsescu crește prin prezentarea în parlament a unor proiecte de legi ale lustrației, care, potențial, îl puteau viza în calitatea sa de fost șef al reprezentanței companiei Navrom de la Anvers (Belgia). Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu realizează o modificare prin ordonanță de urgență a Legii 187/1999 privind Colegiul C.N.S.A.S. Liberalii păreau a fi câștigat competiția cu Traian Băsescu și P.D. pentru gestionarea moștenirii simbolice a anticomunismului. Prin noua lege a C.N.S.A.S. se extinde aria de aplicare a verificării persoanelor care au colaborat cu Securitatea. În primăvara anului 2006 expira mandatul Colegiului C.N.S.A.S. Instituția părea a avea o importanță strategică, prin controlul acesteia asupra dosarelor oamenilor politici și a liderilor de opinie.

Fostul deținut politic Constantin Ticu Dumitrescu, puternic susținut în mass-media de către intelectualitatea apropiată Alianței Civice și G.D.S., părea a fi favorit pentru prelua-

---

s-au înregistrat faptele. Institutul va funcționa, pe o perioadă de șase ani, în subordinea Executivului și sub coordonarea premierului, fiind condus de un Consiliu alcătuit din 11 personalități ale societății civile, desemnate prin decizia Primului Ministru.

[13] Florin Abraham, *Direcții ale cercetării represiunii comuniste în România după 1989*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr.52-53, 3-4/2006, p. 185.

rea președinției C.N.S.A.S. Din partea P.D. a fost nominalizat în Colegiul C.N.S.A.S. și Corneliu Turianu. Acesta, în pofida declarațiilor publice ale P.N.L. și P.D. de susținere în fruntea Colegiului, și-a depus candidatura, fiind ales președinte în 28 martie 2006. A izbucnit astfel o nouă criză politică, responsabil de noua situație fiind considerat Traian Băsescu.

În prealabil însă, la 10 martie 2006, a fost publicat un „Apel către Președintele României Traian Băsescu" prin care i se cerea să condamne „regimul comunist din România ca nelegitim și criminal printr-o declarație solemnă în fața camerelor reunite ale Parlamentului."[14] Documentul a fost semnat de către numeroase organizații civice și persoane (la final peste 700), care își exprimau această dorință. Astfel, Traian Băsescu risca să-și alieneze relația cu cei care l-au sprijinit și votat în anul 2004, pentru că a promis că va lupta împotriva „sistemului ticăloșit", ale cărui rădăcini erau considerate a fi în comunism.

Criza din interiorul C.N.S.A.S., în care Constantin Ticu Dumitrescu cerea cu insistență conducerea Colegiului, dar președinte ales era Corneliu Turianu, nu putea să nu aibă și implicații politice. Traian Băsescu se prezintă la C.N.S.A.S. în 4 aprilie 2006 pentru a media conflictul intern. Spre neplăcerea sa, în premieră pentru el, a fost huiduit, la scenă deschisă, de mulțime, atât la intrarea, cât și la ieșirea din sediul C.N.S.A.S.[15] Față de această reacție de ostilitate, intuind pericolul de a fi atacat în mass-media în legătură cu propriul trecut, Traian Băsescu se hotărăște să dea curs cererilor de condamnare a comunismului, luând astfel naștere Comisia

---

[14] http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pled_proc_com/apel_iliesiu.htm.

[15] „Traian Băsescu a încasat primele huiduieli de când e președinte", *Gândul*, 5 aprilie 2006.

Tismăneanu[16]. Înființarea de către Traian Băsescu a Comisiei Tismăneanu era o dublă lovitură adresată adversarilor săi: o parte a intelectualității care începuse să-l conteste pentru relația sa cu regimul comunist a fost inclusă în Comisia prezidențială, conferindu-i-se în acest fel recunoașterea publică mult așteptată, iar, pe de altă parte, poziția Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (I.I.C.C.R.) era subtil șubrezită. Prin includerea lui Marius Oprea, președinte al I.I.C.C.R., în Comisia Tismăneanu se crea aparența subordonării proiectului P.N.L. celui prezidențial. În plus, Vladimir Tismăneanu avea o notorietate mult mai mare decât Marius Oprea, astfel încât competiția simbolică și mediatică dintre șeful statului și premier, dintre democrați și liberali era relansată de pe poziții favorabile celor dintâi.

După luarea deciziei de constituire a Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, mecanismul formării și funcționării a fost următorul: Administrația Prezidențială a adresat lui Vladimir Tismăneanu o invitație de a participa la redactarea unui raport „riguros și coerent"[17], care să-i dea lui Traian Băsescu posibilitatea „de a condamna în mod oficial perioada celor aproximativ cincizeci de ani de comunism din România". Vladimir Tismăneanu a fost „singura persoană autorizată să formeze componența Comisiei pe care o prezidează", fiind și purtătorul de cuvânt al acesteia.

În formula prezentată la constituire, pe 20 aprilie 2006, Comisia Tismăneanu era formată dintr-un președinte și 19 membri[18]. Pe parcursul activității comisiei prezidențiale, din aceasta au plecat Sorin Antohi (dovedit a fi colaborator al Securității) și I.P.S. Nicolae Corneanu (acesta își recunoscuse colaborarea cu Securitatea încă din 1990), cu câteva zile înainte de prezentarea Raportului final. Virgil Ierunca a decedat la 28 septembrie 2006. Din componența finală a „Comisiei Tismăneanu" a făcut parte și Levente Salat, care a fost cooptat pe parcurs.

---

[16] De altfel, în ședința CSAȚ din 17 aprilie 2006, pe fundalul acuzațiilor de colaborare a lui Traian Băsescu cu Securitatea, acesta a propus predarea, de către toate instituțiile deținătoare, a tuturor arhivelor fostei Securități, până la data de 30 mai 2006, către Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, în *Comunicat de presă,* Administrația Prezidențială, 17 aprilie 2006.

[17] *Comunicat de presă*, Administrația Prezidențială, 20 aprilie 2006.

Comisia prezidențială a beneficiat de sprijinul unui grup de 19 experți și experți cu statut special, care nu fac parte din comisia prezidențială. Putem descifra astfel un dublu palier, cel al membrilor Comisiei, personalități ale lumii culturale, și cel al experților. Informațiile publice în legătură cu modul de lucru al Comisiei Tismăneanu sunt fragmentare, metodologia de lucru nefiind prezentată de către conducătorul acesteia. Facem încă de pe acum precizarea că în textul Raportului nu este decelabilă contribuția individuală a grupului de 40 de persoane care și-au asumat paternitatea documentului comisiei prezidențiale.

Două criterii explică modul de constituire a Comisiei Tismăneanu: notorietatea publică, în postura de anticomunist, și prestigiul profesional. Din totalul celor 21 de membri care au făcut parte din comisia prezidențială pe întreaga ei durată de funcționare, sau doar limitat, au o operă cu acoperire științifică pentru analiza comunismului doar nouă membri[19]. În cadrul Comisiei, breasla istoricilor a fost reprezentată prin șapte persoane, dintre care specializați în istorie contemporană sunt doar trei (Marius Oprea, Dragoș Petrescu, Cristian Vasile). Concluzia care se impune este aceea că, în constituirea Comisiei Tismăneanu, criteriul notorietății publice și al activității publice declarat anticomuniste a fost prevalent. Majoritatea membrilor Comisiei Tismăneanu fac parte sau sunt afiliați Grupului pentru Dialog Social[20], în acest fel realizându-se un subtil transfer de legitimitate dinspre un grup de intelectuali spre omul politic Traian Băsescu. Alte personalități, precum dizidentul Paul Goma[21] sau istoricul Florin Constantiniu, deși au fost invitate să facă parte din Comisia Tismăneanu, au refuzat.

---

[18] Sorin Alexandrescu, Sorin Antohi, Mihnea Berindei, I.P.S. Nicolae Corneanu, Constantin Ticu Dumitrescu, Radu Filipescu, Virgil Ierunca, Sorin Ilieșiu, Gail Kligman, Monica Lovinescu, Nicolae Manolescu, Marius Oprea, Horia-Roman Patapievici, Dragoş Petrescu, Andrei Pippidi, Romulus Rusan, Stelian Tănase, Cristian Vasile, Alexandru Zub.

[19] Am analizat activitatea profesională a membrilor Comisiei Tismăneanu, așa cum rezultă din CV-urile postate pe site-ul Administrației Prezidențiale (www.presidency.ro). Pot fi considerate specialiști în problemele comunismului următoarele persoane: Sorin Antohi, Gail Kligman, Marius

Comisia de experți a avut în componența sa 19 persoane[22]. Dintre acestea, 12 sunt istorici, iar șapte au obținut titlul de doctor în istorie până la momentul finalizării „Raportului Tismăneanu". Filologii sunt reprezentați prin trei persoane (Ruxandra Cesereanu, Eugen Negrici, Smaranda Vultur),

---

Oprea, Dragoș Petrescu, Stelian Tănase, Levente Salat, Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, Alexandru Zub.

[20] Radu Filipescu, președinte al GDS; Sorin Ilieșiu, Marius Oprea, Horia-Roman Patapievici, Stelian Tănase, membri ai GDS. Vezi http://www.gds.ong.ro/membriigds.htm.

[21] Inițial, Paul Goma a acceptat să facă parte din Comisia Tismăneanu, însă, în trei scrisori adresate lui Traian Băsescu, îi cerea acestuia restituirea cetățeniei române. Solicita, de asemenea, ca din Comisie să facă parte luptătorii anticomuniști, nu „directori de conștiință" post-comuniști („Blandiana, Liiceanu, Pleșu, Manolescu, Adameșteanu, Dan Pavel, Oișteanu, Jela, Stelian Tănase, Antohi, A. Mungiu, Pippidi…"), în „Scrisoare deschisă adresată de Paul Goma președintelui Băsescu", 6 mai 2006, http://paulgoma.free.fr/includes/Scrisoare_adresata_lui_Traian_Basescu_Paul_Goma.php.

[22] În mod curios și fără o explicație, Cristian Vasile și Levente Salat sunt nominalizați pe pagina de Internet a Administrației Prezidențiale atât la membrii Comisiei, cât și în calitate de experți. Experții Comisiei Tismăneanu sunt: Hannelore Baier, Ioana Boca, Stefano Bottoni, Ruxandra Cesereanu, Radu Chiriță, Adrian Cioflâncă, Dorin Dobrincu, Robert Fürtös, Armand Goșu, Constantin I. Iordachi, Maria Mureșan, Germina Nagâț, Eugen Negrici, Cristina Petrescu, Anca Maria Șincan, Novák Csaba Zoltán, Olti Ágoston, Virgiliu Târău, Smaranda Maria Vultur.

toate având titlul de doctor. Restul comisiei de experți este compusă din doi juriști (dr. Radu Chiriță, Germina Nagâț), un economist (Maria Mureșan, având titlul de doctor) și un psiholog (Hannelore Baier). Criteriul de selecție pare a fi competența profesională și specializarea într-o temă legată de istoria comunismului[23].

II. „Raportul Tismăneanu”: concepte, metode și conținut

Din analiza structurii generale a „Raportului Tismăneanu” putem afirma că acesta pare a îndeplini criteriile formale ale unei opere cu caracter științific: sunt enunțate intențiile de cercetare, chiar dacă nu sunt stabilite și ipotezele, este folosit un aparat bibliografic, este realizată o analiză a literaturii dedicate regimului comunist, precum și o identificare generală a surselor. Acestea sunt condiții minimale pentru ca o cercetare să poată fi inclusă în rândul operelor cu caracter științific.

În cele ce urmează, îmi propun să scot în evidență cele mai importante carențe ale „Raportului Tismăneanu”, fără însă a avea pretenția de a fi analizat, aici, în amănunt toate slăbiciunile unei opere masive ca dimensiune și complexe în conținut.

a) Inconsecvența conceptuală. Elementul fundamental asupra căruia Raportul nu oferă o necesară clarificare este cel referitor la încadrarea regimului comunist într-o tipologie sau alta: a fost „dictatură” sau „sistem totalitar”? Comisia Prezidențială este denumită pentru analiza „dictaturii comuniste”, în timp ce în „Raportul Tismăneanu” alternează termenii de „totalitarism”, „dictatură”, „regim autocratic". Opțiunea pentru „dictatură" sau „regim totalitar" este esențială pentru un document care își propune să judece și să condamne un sistem politic. Potrivit definiției devenite clasice a lui Carl Friedrich și Z. K. Brzezinski[24], regimurile totalitare sunt autocrații moderne caracterizate de șase trăsături esențiale: 1) o ideologie oficială la care toți cetățenii sunt obligați să adere; 2) un partid unic, organizat ierarhic și care înregimentează o proporție însemnată a populației; 3) monopolul total asupra tehnologiei miliare și a mijloacelor de coerciție și luptă armată; 4) monopolul total asupra mijloacelor de comunicare; 5) un sistem de teroare și represiune politică bazat pe aparatul polițienesc; 6) un sistem economic centralizat. În esență, sistemul totalitar cuprinde întreaga societate și aceasta este transformată potrivit proiectului prescris de ideologia care îl fundamentează (comunism, nazism sau fascism). Dictatura este un regim în care puterea este preluată, exercitată și personalizată de o persoană sau de un grup. Regimurile dictatoriale clasice nu își propun să transforme societatea potrivit unui proiect ideologic, ci doar să folosească funcțiile statului în interesul persoanei sau grupului care deține puterea (putem vorbi de „privatizarea" funcțiilor statului în regimurile dictatoriale). Altfel spus, totalitarismul înglobează manifestarea dictatorială a autorității, dar nu poate fi redus la aceasta. Dacă în cazul regimurilor dictatoriale responsabilitatea este mai ușor de circumscris la persoanele care au confiscat și exercitat puterea cu mijloace violente (fizice și/sau simbolice), în cazul totalitarismului responsabilitatea devine mai difuză, fiind mai greu de trasat liniile de demarcaj între vinovăție și nevinovăție, dar, implicit, și mai largă. Cred că nu este întâmplător faptul că „Raportul Tismăneanu" nu analizează rolul sistemului judiciar și al armatei în sistemul comunist, eludarea acestor instituții din „procesul comunismului” plasând responsabilitatea doar la aparatul de partid, care a controlat statul. Opțiunea pentru „dictatură comunistă” poate fi interpretată ca o metodă de a plasa responsabilitatea pentru instaurarea, funcționarea și menținerea comunismului în România în domeniul factorilor externi (U.R.S.S.) și al partidului unic, împreună desigur cu instrumentele sale directe (Securitatea, aparatul de propagandă). Rămâne de discutat în alte studii responsabilitatea și a altor instituții sau structuri ale statului (justiția, armata), care nu au fost cuprinse în Raport, dar care au avut un rol esențial în menținerea comunismului în România.

---

[23] „Iliescu, Vadim și Păunescu, stâlpii comunismului”, *Adevărul*, 15 decembrie 2006.

---

[24] Carl Friedrich, Z. K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, Harvard University Press, 1956.

Ambiguitatea esențială a definirii comunismului ca dictatură sau ca sistem totalitar poate fi regăsită în numeroase pagini ale „Raportului Tismăneanu”. Întrebarea-cheie este dacă „sistemul comunist a găsit susținere în rândul cetățenilor români?”. Răspunsul la această chestiune este relaționat cu termenul de „legitimitate”. În funcție de autor, conceptului de „legitimitate” i se dau accepțiuni diferite, fie în sens axiologic-moral, fie funcțional. De exemplu, la pagina 96 a Raportului se folosește expresia „criză de legitimitate”, la pagina 114 Ceaușescu avea o legitimitate „anemică”, pentru ca la pagina 172 să se afirme „rarele acte de disidență erau departe de a pune la îndoială legitimitatea regimului”. Contradicțiile conceptuale nu sunt doar între diferitele subcapitole ale „Raportului Tismăneanu”, ci chiar în cadrul aceleiași structuri tematice: deși se vorbește de „anemica legitimitate” (pag. 114) a lui Nicolae Ceaușescu, în paginile anterioare (de la 98 începând) sunt prezentate metodele prin care liderul comunist și-a construit legitimitatea în partid, în România și în Occident.

Alternanța sferelor conceptuale ale legitimității (axiologic *versus* funcțional) este de natură să oculteze chestiunea esențială, și anume: se poate menține un regim doar prin violența fizică și simbolică, ori reușește chiar și un regim totalitar să-și creeze o susținere socială? Opinia mea în legătură cu această chestiune este următoarea: i) în sens moral, din perspectiva valorilor democratice, putem considera că regimul comunist de esență totalitară nu este legitim, ca urmare a încălcării drepturilor fundamentale ale omului; ii) din perspectivă istorică și antropologică însă este foarte greu de explicat funcționarea unui regim totalitar, vreme de patru decenii, în absența oricărei legitimități. Regimul comunist în România și-a construit baza sa de susținători, a existat o pondere fluctuantă a celor care au acceptat comunismul ca un dat istoric, precum și o minoritate a celor care l-au contestat în diferite forme. Cred că în acest sens, al legitimității ca funcție de exercitare a puterii, ar trebui folosit conceptul de „legitimitate" într-un document științific.

b) Accesul și folosirea surselor. Caracterul eterogen al „Raportului Tismăneanu" este consacrat, în mod esențial, de modul de folosire a surselor de documentare. La prima întâlnire a Comisiei Tismăneanu din 20 aprilie 2006, președintele Traian Băsescu i-a asigurat pe membrii Comisiei de sprijinul său pentru accesul la „arhivele instituțiilor care dețin documente necesare în elaborarea raportului final"[25]. În pofida acestor auspicii inaugurale pozitive, analiza surselor folosite în „Raportul Tismăneanu" ne conduce la următoarele concluzii: i) ponderea informațiilor de arhivă în ansamblul studiului este restrânsă. Sursele de arhivă dețin un loc marginal în analiza perioadei Ceaușescu, pentru epoca Gheorghiu-Dej accesul fiind permis de legislația în vigoare în România în anul 2006. De exemplu, arhiva de cadre a P.C.R., esențială pentru înțelegerea funcționării sistemului totalitar, nu a fost utilizată în document; ii) eludarea sau necunoașterea unor surse edite, esențiale pentru subiectul în cauză. Luăm cu titlu de exemplu părțile din Raport care tratează problema închisorilor, inclusiv a legislației în domeniu, fără a face referiri la o lucrare importantă dedicată acestui subiect[26]. În mod aparent inexplicabil, în diferite părți ale Raportului (mai ales în capitolul introductiv dedicat bibliografiei) sunt citate anumite surse, care însă nu mai sunt apoi folosite în secțiunea care analizează tematica respectivă. Explicația cred că poate fi găsită în faptul că „Raportul Tismăneanu" a fost produs pe părți, care au fost alipite mecanic, fără a se realiza o aducere la zi a bibliografiei. Aceeași explicație poate fi găsită și pentru situația în care, mai ales la Partidul Comunist, este utilizată literatura americană a anilor '80, fără ca aceasta să fie corelată cu noile studii, realizate pe noi surse; iii) Comisia recunoaște că nu a avut acces la anumite surse. De exemplu, autorii Raportului afirmă că nu au avut acces la documentele privind vânzarea evreilor (pag. 548). În situația în care le-a fost blocat accesul la sursele de arhivă, în pofida promisiunii prezidențiale, considerăm că membrii Comisiei Tismăneanu trebuiau să intre în „grevă de studiu" până ce situația se reglementa. În lipsa unei atare atitudini, membrii Comisiei Tismăneanu trebuie să-și asume un produs care nu este realizat pe baza surselor esențiale la care trebuiau să aibă acces.

---

[25] *Comunicat de presă*, Administrația Prezidențială, 20 aprilie 2006, www.presidency.ro.

c) Încercarea de impunere a unor concluzii partizane. Unul dintre cele mai semnificative exemple asupra rescrierii istoriei este modul în care este tratată problema Revoluției din 1989. În Raport se afirmă că „adevărata cartă a revoluției din decembrie 1989 a fost *Proclamația de la Timișoara* (11 martie 1990), care a consacrat idealurile anticomuniste ale revoluției"[27]. Acest fragment trebuie corelat cu cel de la pagina 636: „se impune recunoașterea oficială a *Proclamației*

---

[26] Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România*, I.N.S.T., București, 2001.

[27] *Raport final*, p. 623.

de la Timișoara (din martie 1990), precum și a manifestației anticomuniste din aprilie-mai 1990 care a avut loc în Piața Universității din București ca momente reprezentative ale Revoluției anticomuniste începute în decembrie 1989”. Citatele prezentate mai sus indică asumarea de către „Raportul Tismăneanu” a unei viziuni istorice partizane, prin care se dorește asumarea de către un grup politic a monopolului legitimității revoluționare. Teza potrivit căreia Proclamația de la Timișoara, respectiv fenomenul Piața Universității ar reprezenta esența revoluției anticomuniste nu este validă, deoarece eludează realitățile istorice. Cum poate fi un document publicat în 11 martie 1990 carta unei revoluții care a consacrat pluripartitismul, alegerile libere, separația puterilor în stat încă prin Comunicatul Frontului Salvării Naționale din 25 decembrie 1989? De asemenea, este omisă crearea partidelor politice, precum și a Consiliului Provizoriu de Unitate Națională, primul miniparlament. Alegerile din 20 mai 1990, în pofida problemelor de organizare și a confruntărilor uneori violente dintre F.S.N. și P.N.Ț.C.D., P.N.L., au fost considerate „libere și corecte” de organizațiile interne și internaționale care le-au monitorizat.

d) Anonimizarea responsabilității individuale a autorilor „Raportului Tismăneanu”. Deși Raportul este asumat de comisie ca întreg și de persoanele componente în mod individual, în cadrul documentului nu sunt indicate contribuțiile individuale ale autorilor. Considerăm că procedeul corect era acela prin care ar fi fost indicate părțile scrise de fiecare membru al Comisiei Tismăneanu, respectiv fiecare expert, urmând ca ceilalți membri, care nu au avut contribuții scrise la Raport, să-și asume, în baza principiului solidarității, forma finală a cercetării. Această dovadă de transparență ar fi clarificat orice speculații în legătură cu contribuția fiecărei persoane la realizarea Raportului. Altfel, singura metodă de identificare a contribuțiilor fiecărui membru al Comisiei și ale experților este de a corela textul „Raportului Tismăneanu” cu aria de preocupări a fiecărei persoane, respectiv cu opera sa anterioară[28].

Totuși, regulă anonimității nu se aplică și în cazul *Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului. Memorialul Sighet*, care își asumă în nume instituțional părți din Raport (pag. 180-186; 196-224). Se operează astfel o dublă discriminare: mai întâi, față de ceilalți autori ai Raportului și, în al doilea rând, prin raportare la celelalte instituții de cercetare a regimului comunist.

e) Contradicții interne. Prin masivitatea sa, precum și prin faptul că este rodul unui grup de cercetători cu experiențe profesionale diverse, „Raportul Tismăneanu” este supus unor (inerente) contradicții interne. În cele ce urmează voi face referire doar la două inadvertențe. Prima dintre ele este de importanță esențială și se referă la statisticile privind victimele comunismului în România. Problema este tratată în două părți distincte ale Raportului: „Gulagul românesc în cifre” (pag. 159-160) și „Recensământul populației concentraționare 1945-1989” (pag. 209-216). La pagina 160, Raportul afirmă: „Aceasta înseamnă că (așa cum rezultă din calculele AFDPR) prin închisorile, lagărele și alte locuri de detenție și deportare au trecut 2 000 000 de oameni!”, pentru ca la pagina 214 numărul deținuților politici să fie estimat la 600.000. Însă la pagina următoare se afirmă că „cifra victimelor directe ale represiunii comuniste se ridică la 2 milioane”, în care sunt incluși însă și „sutele de mii de deportați, strămutați, evacuați, pe deținuții din «domiciliile obligatorii», pe basarabenii și bucovinenii repatriați cu forța în URSS, ca și pe cei 520.000 tineri forțați să muncească în «armata cenușie», pe zecile de mii de «frontieriști», pe femeile decedate din cauza politicii demografice" (pag. 215). Aproximările victimelor regimului comunist, între 500.000 – 2.000.000, precum și metodele speculative de calculare a acestora dau o notă de superficialitate unui document care se dorește a fi și „final", și „oficial".

---

[28] În studiul „Condamnarea regimului comunist din România între text și context”, publicat în revista *Idei în dialog* din august 2007, Bogdan Cristian Iacob încearcă să elimine această critică pe baza argumentului că și în Raportul Comisiei Wiesel nu este indicată cu exactitate contribuția autorilor. În opinia mea, Bogdan Cristian Iacob comite o eroare logică: o greșeală nu poate fi legitimată printr-o altă greșeală. Cu alte cuvinte, atât Raportul Wiesel cât și Raportul Tismăneanu trebuiau să conțină identificarea contribuției autorilor, urmând ca întregul conținut să fie asumat de membrii Comisiilor.

A doua contradicție pe care doresc să o relev în această analiză se referă la colectivizarea agriculturii, mai precis la periodizarea etapelor acesteia. Subiectul este cercetat în două subteme (pag. 425-427 și 430-431) ale subcapitolului „Colectivizarea agriculturii, 1949-1962: decizie politică, etape, rezistență și represiune". Inițial, Raportul afirmă că „Istoria colectărilor poate fi împărțită în patru perioade distincte" (1945-1947; 1948-1952; 1953-1956; 1957-1962), pentru ca, ulterior, să fie propusă o altă cronologie: „procesul de colectivizare s-a desfășurat în două valuri principale, 1949-1953 și 1953-1962, împărțite la rândul lor în numeroase etape sau stadii".[29] Considerăm că este nepotrivită prezentarea în mai puțin de zece pagini a două viziuni asupra dinamicii aceluiași fenomen, pentru un document destinat și publicului nespecialist, cu atât mai mult cu cât nu este realizată o critică a cronologiilor alternative propuse.

f) Incoerențe de structură. Semnificativ pentru modul de realizare a „Raportului Tismăneanu" este faptul că principalele concluzii au fost redactate chiar înainte de înființarea Comisiei Prezidențiale[30]. Acest indiciu sugerează și modul în care a fost creat Raportul: prin colaționarea sau prelucrarea unor materiale deja existente, sau prin realizarea altora noi de către diferiți membri. Metoda de lucru explică incoerențele de structură. Câteva exemple în acest sens cred că sunt semnificative: i) subcapitolul „Undele de șoc ale Congresului al XX-lea al PCUS, 1957-1960” (pag. 65-69) este plasat înaintea părții care tratează despre Congresul al XX-lea („Comuniștii români și Congresul al XX-lea al PCUS”, pag. 69-73); ii) repetarea acelorași informații, despre aceeași temă, în subcapitole diferite: la paginile 46-47 este tratată „Sfidarea lui Pătrășcanu”, pentru ca în paginile 50-56 să fie analizat „Intelectualul leninist și partidul: cazul Lucrețiu Pătrășcanu”; iii) intercalarea și repetarea unor informații într-o altă structură tematică: înntre paginile 56-65 este prezentată „Mărirea și decăderea Anei Pauker”, însă în același subcapitol este inclusă și biografia lui Gh. Gheorghiu-Dej, informații care au fost cuprinse și în subcapitolul „Cele trei centre” (pag. 41-46). Un alt exemplu este cel referitor la chestiunea domiciliului obligatoriu: în paginile 285-287 este cercetată „Ilegalitatea măsurilor administrative de internare în lagăre și stabilire a domiciliului obligatoriu”, urmează „Concluzii”, iar în paginile 289-306 este plasat subcapitolul „Deportările și dislocările de populații din România anilor 1950. Instituția domiciliului obligatoriu”, ultimul subtitlu fiind denumit „Caracterul abuziv al măsurilor de dislocare și fixare a domiciliului obligatoriu”.

---

[29] *Ibidem*, p. 430.

[30] *Ibidem*, p. 626.

Fără a mai prezenta și alte exemplificări din Raport, considerăm că dimensiunea lui putea fi redusă, în același timp crescând și coerența lui internă, printr-o mult mai riguroasă planificare a tematicii și prin eliminarea repetițiilor și redundanțelor.

g) Disproporția dintre importanța temei și spațiul acordat. „Raportul Tismăneanu” este compus din trei mari capitole („Capitolul I: Partidul Comunist Român”, pag. 29-156; „Capitolul II: Represiunea”, pag. 157-395; „Capitolul III: Societate, Economie, Cultură”, pag. 396-625), precedate de o „Introducere” (pag. 7-28), iar la final sunt plasate „Concluzii. Necesitatea analizei, repudierii și condamnării regimului comunist” (pag. 626-643), precum și anexele denumite „Biografiile nomenklaturii” (pag. 644-663). Prima observație care se impune este cea referitoare la ponderea acordată fiecărei tematici, 130 de pagini pentru Partidul Comunist, 238 de pagini pentru Represiune și 229 de pagini celorlalte chestiuni (economie, educație, situația minorităților etnice, revoluția din 1989 ș.a.). În interiorul acestei structuri generale a „Raportului Tismăneanu” există însă disproporții semnificative între diferitele subiecte, atât din perspectiva importanței istorice a temei abordate cât și a literaturii existente în legătură cu aceasta. Considerăm a fi subreprezentată analiza Partidului Comunist în perioada Ceaușescu, evaluarea economiei, precum și o cercetare asupra transformărilor suferite de mentalul cetățenilor români sub regimul totalitar.

Merită semnalată disproporția în tratarea unor fenomene din binomul represiune/rezistență. De exemplu, „rezistența armată anticomunistă” este prezentată în 13 pagini[31], în timp ce „Mișcările studențești din 1956”, un eveniment punctual, sunt cercetate în 10 pagini[32]. În schimb, „Disidenței în regimul comunist”, autorii Raportului îi consacră 22 de pagini[33], deși aceiași membri ai Comisiei Tismăneanu conchid că „În România, cea mai notabilă formă de contestare a fost așa-numita «rezistență armată» sau «rezistența în munți», al cărei scop, niciodată realizat din păcate, a fost crearea unei rețele clandestine capabile să provoace o revoltă națională împotriva puterii comuniste nelegitime”[34]. În același subcapitol se afirmă: „După cum s-a afirmat mai sus, în cazul României, numărul celor care au îndrăznit să critice public sau să conteste regimul comunist folosindu-se de noul context internațional a fost mult mai mic. Mai mult, spre deosebire de celelalte țări, nu a existat nici o mișcare colectivă care să poată activa continuu, ci au existat cu precădere disidenți solitari, împiedicați să se organizeze într-o opoziție mai coerentă”.[35] În fața acestor constatări ale autorilor „Raportului Tismăneanu”, cum se explică faptul că rezistența armată, un fenomen important, este prezentat într-un număr mai mic de pagini decât un subiect cu mai puțină substanță factual-istorică, precum este cel al disidenței? Să fie vorba de o greșeală de abordare a coordonatorului Raportului sau să fie un rezultat al prezenței în Comisia prezidențială a unor persoane care se legitimează public prin disidență?

---

[31] *Ibidem,* pp. 319-332.
[32] *Ibidem,* pp. 332-342.
[33] *Ibidem*, pp. 359-381.
[34] *Ibidem*, p. 359.

h) Diversitatea stilistică creează impresia de superficialitate. Fiind un rezultat al unei echipe, în „Raportul Tismăneanu” pot fi întâlnite mai multe stiluri. Unul dintre acestea este cel istoriografic de tip clasic, în care principala preocupare a autorului este reflectarea cât mai exactă, într-un stil concis și neutru, a faptelor, fenomenelor și trăsăturilor persoanelor din trecut. În vecinătatea formei acestui tip de discurs se află ceea ce este denumit în mod tradițional drept „stilul eseistic”, în care accentul cade nu atât pe rigoare și precizie, deși nu le exclude, cât pe cursivitate și exprimarea emoțiilor, pe persuadarea cititorului printr-un limbaj „baroc”. Stilul eseistic poate fi atrăgător pentru cititor, dar, în lipsa unei metode de tratare tematică și diacronică a subiectelor, textul nu are o prea mare coerență: sunt realizate afirmații de ordin general, care sunt ulterior nuanțate; stilul „zigzag” de prezentare a evenimentelor, de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu, de la comunismul interbelic la cel ceaușist, în cadrul aceluiași subcapitol. Prin această metodă de prezentare a faptelor se pierde din substanța istorică, se anihilează ideea de transformare, de evoluție sau involuție. O a treia categorie stilistică pe care o putem decela în cuprinsul „Raportului

---

[35] *Ibidem*, p. 365.

Tismăneanu" este cea a retorismului, a noii limbi de lemn anticomuniste, în care argumentele factuale și demonstrația istorică sunt substituite printr-un limbaj puternic energizat, în care adjectivele și numeralele sunt folosite din abundență. Toate aceste trei categorii stilistice pot fi cu ușurință sesizate de lectorul „Raportului Tismăneanu".

În ansamblul Raportului, subcapitolul „Universul concentraționar reflectat în memorialistica românească" (pag. 306-316) intră în totală disonanță cu celelalte texte, deoarece este realizat din perspectiva criticii literare. Fără îndoială, memorialistica universului concentraționar poate fi cu succes citită și în cheia criticii literare, însă considerăm că aceasta excede rigorii și scopului unui „document oficial", preocupat mai puțin de stilistică, mai mult de realități și precizie. Memorialistica este importantă prin informațiile pe care le oferă despre un fenomen, eveniment istoric, nu prin calitățile sau imperfecțiunile ei stilistice[36].

i) Aparatul critic nu este complet. Autorii Raportului s-au preocupat să-i dea acestuia un aspect științific și prin utilizarea aparatului critic, în formula utilizată de Academia Română. Documentului Comisiei Tismăneanu nu i se pot aduce critici majore în această privință, cu amendamentul că în unele subcapitole, care aveau nevoie de referințe pentru verificarea informațiilor, acest lucru nu se întâmplă. Este cazul paginilor 161-166 din Raport.

---

[36] Pentru exemplificare cităm din pagina 311 a Raportului: *Dificil, cusurgiu, mușcător, Paul Goma este un războinic malițios: îi atacă pe „răi" cu voluptate, iar pe cei „buni" sau „destul de buni" își propune să-i facă „foarte buni"; este pătimaș și face alergie la amorali-imorali; dreapta sa credință este propria experiență, iartă, dacă iartă, dar nu uită. Sfătos, delicat, N. Steinhardt mărturisește despre patimile sale în detenție ca despre o școală a creștinismului. El are o grație anume în suferință, fiind un senior candid, gata să ierte și să uite, generos, pașnic și milostiv. Doar împreună Paul Goma și N. Steinhardt alcătuiesc cruciatul deplin, prin unirea contrariilor: primul insistă pe latura ofensivă, al doilea, pe cea ascetică.*

III. Ritual, simbolistică, semnificații

Informațiile lansate în mass-media încă de la începutul lunii decembrie 2006 despre finalizarea activității Comisiei Tismăneanu au creat o stare de așteptare și curiozitate în rândul opiniei publice. S-a anunțat că, în data de 18 decembrie Președintele Republicii se va prezenta în fața Parlamentului pentru a adresa un mesaj prin care să fie condamnat comunismul. În clasa politică au început speculațiile despre ce va însemna „condamnarea comunismului". Preventiv, principalul partid de opoziție, P.S.D., a adoptat la Congresul său extraordinar din 10 decembrie 2006 o rezoluție prin care se respingea „folosirea trecutului ca armă politică"[37].

În premieră, ziarul „Adevărul", în ediția sa din 15 decembrie 2006, oferea primele informații din „Raportul Tismăneanu", cele prin care erau incriminate personalități politice precum Ion Iliescu, Corneliu Vadim Tudor și Adrian Păunescu.

Momentul condamnării comunismului era pregătit politic și mediatic pentru a avea un cât mai mare impact. La sesiunea camerelor reunite ale Parlamentului din 18 decembrie au participat, alături de oameni politici români, șefii principalelor culte din România, membri ai Comisiei Tismăneanu și fostul președinte polonez Lech Waesa, precum și fostul președinte al Bulgariei Jelio Jelev. Evenimentul din 18 decembrie 2006 s-a transformat într-o arenă de luptă împotriva șefului statului, care a fost bombardat continuu cu injurii, amenințări și acuze de către Corneliu Vadim Tudor și alți parlamentari P.R.M. În zona rezervată publicului, agitatori din rândul tineretului peremist au susținut manifestările parlamentarilor P.R.M. Ședința Parlamentului, transmisă în direct de aproape toate televiziunile, cu mesajul de scandal și bâlci, nu a făcut decât să întărească în ochii opiniei publice imaginea și așa negativă a adunării reprezentative. În fața Parlamentului și, în acest fel, a națiunii, președintele Traian Băsescu și-a asumat în numele statului român condamnarea regimului comunist. Acțiunea sa completează condamnarea Holocaustului, realizată de fostul președinte Ion Iliescu, și închide oficial ultima mare problemă din trecutul recent al României.

---

[37] http://www.psd.ro/rezolutiicongres.php. Documentul reprezenta, de fapt, o măsură de sprijin a lui Ion Iliescu, în schimbul acceptării de către acesta a funcției de președinte de onoare al social-democraților.

Din analiza poziționărilor publice față de mesajul prezidențial din 18 decembrie 2006, precum și față de „Raportul Tismăneanu" putem decela patru tipuri de reacții la condamnarea comunismului: i) de susținere totală a deciziei politice și a conținutului Raportului; ii) de negare a necesității condamnării comunismului, fiind respinsă și orice valoare morală și profesională a Comisiei, respectiv științifică a „Raportului Tismăneanu"; iii) de aprobare a deciziei politice de condamnare a comunismului, dar de respingere totală sau parțială a Raportului; iv) de critică a gestului politic prezidențial, considerat a fi inutil sau manipulator, dar de aprobare parțială sau totală a produsului istoriografic.

Disputa creată în societatea românească în legătură cu actul de condamnare a regimului comunist poate fi mai bine înțeleasă dacă o sintetizăm prin cinci întrebări-cheie:

a) „Trebuia condamnat comunismul printr-o declarație a șefului statului?" O astfel de întrebare este retorică pentru susținătorii condamnării comunismului, aceștia susținând că, prin mesajul Președintelui României în fața Parlamentului, se realizează un act de justiție istorică și politică, o recunoaștere a ororilor trecutului și împiedicarea apariției unora noi. În opoziție cu această argumentație sunt: i) apărătorii vechiului regim, care susțin că sistemul comunist nu are de ce să fie condamnat, perioada 1945-1989 fiind considerată o epocă preponderent pozitivă, cu toate încălcările drepturilor omului; ii) cei care consideră că cea mai bună condamnare a comunismului este un „capitalism sănătos". În opinia acestora, comunismul românesc a fost condamnat de istorie, prin Revoluția din 1989. Ca atare, orice act formal al unui om politic sau al unei instituții este o superbă inutilitate. Argumentul acestora este faptul că România este singura țară postcomunistă unde s-a apelat la constituirea unei comisii cu tentă științifică; iii) cei care sunt de părere că trebuie condamnată nu o ideologie în sine, ci ororile unui sistem politic în care sunt încălcate drepturile fundamentale ale omului.

b) „Care este natura mesajului de condamnare a comunismului?” În legătură cu această problemă fundamentală s-au regăsit în dezbaterea publică a „Raportului Tismăneanu” mai multe tipuri de argumente: i) între mesajul lui Traian Băsescu în fața Parlamentului și „Raportul Tismăneanu” ar exista o corespondență perfectă, gestul politic fiind fundamentat pe un demers științific, susțin apărătorii inițiativei prezidențiale; ii) condamnarea comunismului este un gest necesar și legitim, natura sa fiind de opțiune politică. Potrivit acestei argumentații, era nevoie de o simplă declarație asumată politic de către șeful statului, Comisia și „Raportul Tismăneanu” fiind, ca atare, inutile, deoarece regimul comunist nu mai trebuia studiat pentru a fi condamnat, fiindcă a fost trăit și, în plus, textul istoriografic nu a adus nimic nou în mod fundamental. Altfel spus, susțin promotorii acestei argumentații, dacă Traian Băsescu dorea să condamne comunismul, nu mai era nevoie de un raport oficial de natură științifică, istoriografia românească însumând mii de cărți, studii și articole despre perioada 1945-1989, acestea fiind suficiente pentru o decizie politică. Dacă totuși Președintele Traian Băsescu dorea un raport istoric, putea săl ceară unui grup de consilieri sau unei comisii formate din oameni de știință, dar acest produs nu trebuia dat publicității, rolul său fiind acela de document de fundamentare a unei decizii politice, nu de oficializare și legitimare a unei anumite cunoașteri istorice; iii) dacă decizia de condamnare a comunismului are o dublă natură, politică și morală, care este autoritatea lui Traian Băsescu și a Comisiei Tismăneanu? Aici se află miezul polemicilor politice, fiind aduse mai multe tipuri de critici atât la adresa lui Traian Băsescu cât și a lui Vladimir Tismăneanu. Prima critică se referă la faptul că Traian Băsescu nu are statura morală să condamne comunismul, așa cum au avut alți șefi de stat (Václav Havel sau Lech Walesa), deoarece nu a fost un contestatar al vechiului regim, ci mai degrabă un profitor al acestuia. A doua observație critică îl vizează pe Vladimir Tismăneanu, căruia, fără a i se contesta valoarea operei politologice, i se atrage atenția că el însuși a fost un adept al (neo-) marxismului, precum și că s-a format intelectual beneficiind de avantajele nomenclaturii comuniste[38]. În plus, Vladimir Tismăneanu este criticat datorită părinților săi, Hermina și Leonid Tisminețki, membri ai nomenclaturii comuniste. Este adevărat, numele lui Leonid Tisminețki se află în „Raportul Tismăneanu", dar i se reproșează coordonatorului comisiei prezidențiale tocmai acceptarea acestei poziții, care l-a pus în postura de condamnare, fie și parțială[39], a propriei familii. Odată discuția intrată pe tărâmul fluid al moralei, este dificil de a găsi argumente cu valoarea unui adevăr absolut. În sfârșit, a treia observație a contestatarilor

---

[38] Vladimir Tismăneanu a fost coleg de clasă cu copiii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, Leonte Răutu, Cornel Onescu, Nicolae Doicaru și Silviu Brucan, la școala nomenclaturii comuniste de pe bulevardul Jdanov, Liceul 24. Aceste persoane împreună cu Leonid Tisminețki, tatăl lui Tismăneanu, sunt considerate în raportul Comisiei Tismăneanu drept direct responsabile de crimele regimului comunist.

[39] Leonid Tisminețki (Tismăneanu) a fost șef al catedrei de marxism la Universitatea „C. I. Parhon", dar și al celei de la Școala de Științe Sociale „A. A. Jdanov". În iunie 1956, la Universitatea din București, a fost unul dintre acuzatorii cei mai duri ai studentului Paul Goma, care exprimase public critici la adresa ocupației sovietice. Spre deosebire de alți activiști staliniști, mărturisește Paul Goma, „de L. Tismăneanu îmi era o frică grozavă". Episodul implicării lui Leonid Tisminețki în represiunea studenților din 1956 este ocultat de „Raportul Tismăneanu", vezi Valerian Stan, „Procesul comunismului": o nouă amânare (III), *New York Magazin*, 24 ianuarie 2007.

Comisiei Tismăneanu este aceea că în aceasta au fost incluși oameni care au avut legături imorale cu instituțiile sistemului comunist. Este vorba despre Sorin Antohi, care și-a tăinuit colaborarea cu Securitatea, inclusiv cu sprijinul altui membru al Comisiei, Horia-Roman Patapievici[40], și de I.P.S. Nicolae Corneanu, care și-a recunoscut „pactul cu diavolul" încă din 1990[41]; iv) acțiunea Președintelui Traian Băsescu a fost considerată o metodă de eliminare a competitorilor politici. Este adevărat, în discursul susținut de șeful statului în fața Parlamentului nu a fost pronunțat numele nici unui om politic aflat încă în activitate. Însă prezentarea în mass-media a „Raportului Tismăneanu", care conține nume de politicieni considerați a fi „stâlpi" ai comunismului (Ion Iliescu, C.V. Tudor, Adrian Păunescu), a avut același efect, aceștia fiind încă o dată asociați vechiului regim. În contrast, Traian Băsescu s-a prezentat drept promotor al valorilor democratice.

c) „Ce anume trebuie condamnat la regimul comunist?" Analiza acestei probleme poate pleca de la concluzia „Raportului Tismăneanu": „**Regimul comunist din România a fost ilegitim și criminal**. Condamnând acest regim, statul democratic român condamnă instrumentele acestuia, în primul rând Partidul Comunist Român și Securitatea, precum și persoanele responsabile pentru nelegitimitatea și criminalitatea comunismului."[42] În mod obligatoriu, sentința prezentată anterior trebuie corelată cu cea de la pagina 17 a Raportului: „vreme de patru decenii și jumătate, statul românesc a fost confiscat de un grup politic străin de interesele și aspirațiile poporului român”. Dacă „Raportul Tismăneanu” este un act oficial al statului român (vezi mai jos), declararea ca „ilegitim” a unui regim politic poate avea efecte foarte importante în plan juridic. În ipoteza în care statul comunist este „ilegitim”, în sensul juridic al termenului, mai multe întrebări devin obligatorii. Mai sunt sau nu valabile tratatele și acordurile internaționale asumate de statul comunist: de exemplu, Tratatul de Pace din 10 februarie 1947, semnarea la 1 august 1975 a Actului Final de la Helsinki, care garantează inviolabilitatea frontierelor, ș.a.? A fost „criminală și ilegitimă” evacuarea trupelor sovietice din România? Dar amnistierea deținuților politici sau condamnarea invaziei Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia? Dacă regimul comunist este „ilegitim”, deși a fost recunoscut în plan internațional și a fost primit în Organizația Națiunilor Unite în 1955, ce se întâmplă cu toată legislația statului român emisă în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989, devine și ea „ilegitimă”, ar trebui ca atare abrogată cu toate consecințele de vid legislativ implicate? În al treilea rând, la nivel simbolic, carierele profesionale, studiile realizate în cadrul regimului comunist devin și ele „ilegitime”?

---

[40] În calitate de membru al Colegiului C.N.S.A.S., Horia-Roman Patapievici nu a adus la cunoștința opiniei publice trecutul de informator al lui Sorin Antohi, deși știa despre acest lucru încă din anul 2002, vezi „CNSAS l-a acoperit pe Sorin Antohi", *Ziua*, 13 septembrie 2006.

[41] Și istoricul Mihnea Berindei a fost acuzat de colaborare cu Securitatea, având chiar un dosar la C.N.S.A.S., însă natura relațiilor sale cu poliția politică a epocii comuniste nu a fost clarificată până la momentul finalizării acestui studiu.

[42] *Raport final*, p. 636.

Aceste semne de întrebare, departe de a fi retorice, indică faptul că un veritabil „proces al comunismului” trebuie să îndeplinească mai multe cerințe. Acestea sunt, în opinia mea: i) să nu susțină vinovății colective, pedepsele morale sau penale trebuind adecvate în raport cu gravitatea faptelor. Ideea de proces implică audierea tuturor părților, inclusiv a acuzaților, pentru a le da posibilitatea de a se apăra. Judecătorii trebuie să fie considerați imparțiali, astfel încât soluția să fie legitimă și acceptată; ii) să condamne încălcările drepturilor omului, potrivit principiului „nulla crimen sine lege” (adică fapta nu este condamnabilă dacă nu este incriminată de lege) și fără aplicarea legii retroactivității. Acest din urmă principiu poate fi anulat doar dacă încălcările drepturilor omului sunt asimilabile unor „crime împotriva umanității”, așa cum sunt ele prevăzute în legislația internațională; iii) să pună în evidență aspectele negative, dar și pe cele pozitive, momentele de continuitate, dar și pe cele de ruptură sau de schimbare. Dacă nu sunt respectate aceste trei condiții minimale, procesul comunismului, departe de a reprezenta un mijloc de gestionare a moștenirii totalitare, reprezintă o farsă politică și morală.

„Raportul Tismăneanu” conține mai multe enumerări de persoane, precum și o listă de 64 de biografii ale „nomenklaturii” (pag. 644-663), persoane care, în mod indubitabil, au deținut funcții în cadrul aparatului de partid și de stat, dar a căror responsabilitate nu este decelată, nefiind realizată o ierarhizare a vinovățiilor. Pentru a lua doar câteva exemple, Paul Niculescu-Mizil, Ștefan Andrei, Lucrețiu Pătrășcanu prin alăturare sunt puși pe aceeași scară de responsabilitate cu Alexandru Nicolschi, Gh. Gheorghiu-Dej sau Alexandru Drăghici (acesta din urmă lipsește din „Biografii”, fiind incluse însă persoane cu o responsabilitate mult mai mică în represiune!). Prin punerea împreună a unor nume într-o listă fără criterii de ierarhizare se creează mai multă confuzie decât o clarificare a responsabilităților și vinovățiilor, rezultatul final fiind compromiterea ideii de „dreaptă judecată”.

d) „Care este natura juridică a Raportului Tismăneanu?” Acest aspect, deși este mai puțin spectaculos pentru dezbaterea publică, este esențial: este sau poate fi „Raportul Tismăneanu” un izvor de drept? În sens juridic, raportul Comisiei prezidențiale nu are valoarea unei norme obligatorii, deoarece nu a fost adoptat de către Parlament – organul reprezentativ suprem, cu toate că a fost asumat de președintele Traian Băsescu[43]. Chiar dacă textul „Raportului Tismăneanu” ar avea valoare juridică, el este inoperabil sub raport practic, deoarece categoriile „crimelor împotriva umanității" sunt o etichetă, nu o încadrare juridică validă. Singurul act cu valoare legală este mesajul Președintelui Republicii în fața Parlamentului[44], însă acesta, deși preia concluziile „Raportului Tismăneanu", nu stabilește o legătură în sens formal între cele două. Altfel spus, singurul act cu caracter oficial este mesajul rostit de președintele Traian Băsescu în fața camerelor reunite. Raportul Comisiei prezidențiale are valoarea juridică a oricărei publicații, individuale sau colective, care nu este asumată de o instituție generatoare de legislație. Dacă însă rezultatul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România ar fi un act oficial al statului român, acesta ar încălca suveranitatea Republicii Moldova, deoarece în paginile 576-594 sunt cercetate „Represiunile comuniste din Moldova sovietică" și pentru perioada când Basarabia nu a făcut parte din statul român. Or, cum pot fi asumate de către statul român crimele comise de Uniunea Sovietică în spațiul dintre Prut și Nistru, își poate oare asuma România istoria altui stat?

---

[43] Într-un interviu acordat de Traian Băsescu postului de radio BBC, acesta spunea că „Raportul Tismăneanu” este un „argument extrem de puternic

O altă chestiune implicată de ideea că Raportul reprezintă un document oficial este aceea a existenței mai multor variante. Prima formă a textului este cea publicată pe site-ul Administrației Prezidențiale și într-un număr mic de exemplare tipărite în 18 decembrie. Deși „Raportul Tismăneanu" se numește „Raport final", acesta era considerat de chiar coordonatorul său, Vladimir Tismăneanu, în 21 decembrie 2006, drept o „versiune preliminară"[45]. Producerea unor noi versiuni

---

pentru orice cetățean care se adresează justiției. Este o declarație a șefului statului în fața Parlamentului", *Interviul acordat de către președintele României, Traian Băsescu, postului de radio BBC,* www.presidency.ro.

[44] Art.88 din Constituția României: „Președintele României adresează Parlamentului mesaje cu privire la principalele probleme politice ale națiunii".

[45] *Comunicat de presă,* 21 decembrie 2006, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, www.presidency.ro.

ale „Raportului final" nu pune oare în discuție, potrivit logicii simfoniei dintre „Raportul Tismăneanu" și mesajul prezidențial, substanța științifică a condamnării comunismului?[46]

e) „Care sunt efectele condamnării comunismului?" În mesajul adresat Parlamentului, președintele Traian Băsescu a preluat o parte din recomandările de acțiune ale „Raportului Tismăneanu"[47]. Întrebarea esențială este însă aceea dacă prin condamnarea regimului comunist s-au produs schimbări pozitive semnificative în societatea românească, în sensul democratizării și despărțirii definitive de moștenirea sistemului totalitar, sau dacă „Raportul Tismăneanu" a fost un episod al luptei pentru putere din România. Din punctul meu de vedere, până la momentul finalizării acestui studiu, rezultatele condamnării oficiale a regimului comunist nu sunt semnificative. În sensul acțiunii politice, Raportul nu a rămas fără efecte, prin adâncirea clivajelor dintre elitele intelectuale ale României, în funcție de modul de raportare: critic sau admirativ[48]. În mod aparent surprinzător însă, recomandarea din „Raportul Tismăneanu" privind adoptarea unei legi a lustrației nu a fost asumată de către președintele Traian Băsescu în mesajul său adresat Parlamentului. Ulterior, episodic, Traian Băsescu a vorbit de necesitatea adoptării unei legi a lustrației. În acest fel, consecințele efective asupra vieții politice ale condamnării comunismului se reduc la cele simbolice.

---

[46] Am comparat electronic prin programul Adobe Acrobat diferențele dintre „Raportul Tismăneanu" publicat în 18 decembrie 2006 și cel descărcat de pe site-ul Administrației Prezidențiale în 8 ianuarie 2007. Rezultatul este următorul: 227 de cuvinte diferă, 2326 sunt adăugate, 1374 de cuvinte au fost șterse și 84 au fost rearanjate.

[47] Stabilirea unei zile comemorative în memoria victimelor represiunii și terorii comuniste și propunerea ridicării în Capitală a unui Monument al Victimelor Comunismului; înființarea în București a unui Muzeu al Dictaturii Comuniste din România; organizarea unui ciclu de conferințe în marile centre universitare din țară, la care să fie prezentat conținutul Raportului, însoțit de explicații, comentarii și documente ilustrative; formarea unui grup de cercetători care să elaboreze o Enciclopedie a comunismului românesc; sintetizarea Raportului final sub forma unui manual școlar; identificarea unor soluții legale în vederea anulării condamnărilor emise pe baza unor articole cu caracter politic, anularea pedepselor cu închisoare și muncă forțată rezultate în baza decretului 153/1970 privind „parazitismul social", „anarhismul" și orice alt „comportament deviant". Dezavuarea legii nr. 5 din 6 august 1978 pe baza căreia se putea desface contractul de muncă pentru „abateri de la etica și echitatea socialistă"; modificarea cadrului legislativ prin care să fie înlesnită procedura de acordare a cetățeniei române celor cărora le-a fost retrasă de statul totalitar; modificarea și completarea cadrului legislativ privind accesul la arhivele legate de perioada comunistă; înființarea unui sistem de 12 burse acordate anual, pe bază de concurs, unor cercetători tineri interesați de cercetarea diverselor aspecte ale dictaturii comuniste. Vezi *Discursul președintelui României, Traian Băsescu, prilejuit de Prezentarea Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* (Parlamentul României, 18 decembrie 2006), www.presidency.ro.

IV. Observații de final la o chestiune deschisă

Analiza modului de constituire a Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, a produsului ei, „Raportul Tismăneanu", precum și a reacțiilor față de condamnarea comunismului spulberă iluzia presupusei neutralități politice a științelor sociale. „Raportul Tismăneanu" reprezintă, în opinia noastră, cel mai vizibil rezultat al unei viziuni istorice puternic militante, în care textul istoriografic nu poate fi descifrat decât dacă este raportat la contextul în care a fost produs și la funcțiile implicite asociate acestuia. Aceasta cred că este cheia în care trebuie realizată lectura istoriografiei militante din România postcomunistă.

---

[48] În 7 februarie 2007, un grup de 60 de intelectuali au semnat o scrisoare inițiată de Gabriel Liiceanu pentru sprijinirea președintelui Traian Băsescu, împotriva partidelor de opoziție P.S.D., P.R.M., P.C. Unul dintre cele trei motive de susținere a șefului statului este și condamnarea comunismului. Ceea ce a șocat însă în textul scrisorii a fost violența criticării opoziției, precum și mesajul mesianic folosit pentru portretizarea lui Traian Băsescu („un personaj care pare să devină un președinte pentru alte coordonate istorice"). „Societatea civilă, câinele de pază al lui Băsescu", *Cotidianul*, 7 februarie 2007.

„Raportul Tismăneanu” nu trebuie nici diabolizat, nici idealizat, ci luat întocmai ca ceea ce este: un ansamblu modest drept urmare a diferențelor de viziune, metode, surse și stil, dar care conține și părți remarcabile, care însă nu au văzut lumina tiparului pentru prima dată în urma activității Comisiei prezidențiale.

Decizia de condamnare oficială a comunismului de către Traian Băsescu, precum și „Raportul Tismăneanu”, pe baza căruia șeful statului și-a motivat actul de voință, ar putea reprezenta momentul unui sfârșit de epocă și pentru istoriografia română care cercetează trecutul totalitar. De acum, istoricii nu mai trebuie să scrie pentru a contribui la realizarea „procesului istoriografic al procesului comunismului”, refuzat atâta vreme de factorul politic. Epoca discursului istoric furios, dornic să răzbune în prezent, prin scris, nedreptățile trecutului, poate face acum loc unui mesaj istoric mai detașat, mai puțin cuprins de emoția descoperirii ororilor trecutului și mai mult preocupat de a înțelege decât de a judeca și a condamna. Acesta cred că poate fi principalul beneficiu al realizării „Raportului Tismăneanu”, oferind șansa unui nou început pentru istoriografia română care își asumă revelarea misterelor trecutului recent. În plus, slăbiciunile de concepție și redactare ale Raportului pot oferi istoriografiei române șansa de a evita erorile relevate în documentul Comisiei prezidențiale, fiind un serios avertisment pentru toți cei ce își propun să realizeze studii cu un mare număr de autori, care au însă experiențe profesionale neunitare.

Gabriel Andreescu

Cunoscut militant pentru drepturile omului și ale minorităților etnice și sociale, publicist și editor. Unul dintre membrii marcanți ai societății civile românești. Membru fondator (împreună cu Renate Weber) al Centrului de Studii Internaționale. Lucrări publicate: *Spre o filosofie a disidenței*, Editura Litera, 1992; *Cel mai iubit dintre ambasadori* (Cohen Stork în dialog cu Gabriel Andreescu), Editura All, 1993; *Patru ani de revoluție*, Editura Litera, 1996; *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*, Editura Polirom, 1996, *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Editura Polirom, 1998, *Problema transilvană* (împreună cu Gustav Molnar), Editura Polirom, 1999, *Locurile unde se construiește Europa* (Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu), Editura Polirom, 2000, *Ruleta. Români și maghiari. 1999-2000*, Editura Polirom, 2001, și *Națiuni și minorități*, Editura Polirom, 2004.

Raportul: ansamblul și detaliile

1. O opinie de ansamblu

Opinia mea despre Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România (mai departe, Raportul) este oarecum identică cealei exprimate de profesoara Zoe Petre: „…cea mai consistentă contribuție de până acum la istoria celor aproape 50 de ani de dictatură comunistă din trecutul apropiat al României.”[1] Volumul de circa 600 de pagini îmi este mai mult decât util și și-a găsit un loc vizibil în bibliotecă. La rândul ei, condamnarea comunismului de către președintele României, Traian Băsescu o consider un moment salutar în istoria post-decembristă a tratării trecutului totalitar. Ca urmare, instituirea Comisiei, Raportul și actul politic din 18 decembrie 2006 reprezintă, din perspectiva mea, fapte eminamente pozitive.[2]

---

[1] Zoe Petre, „Mi, ți, i”, *Ziua*, 5 ianuarie 2007.

În același timp, am avut și am o mulțime de gânduri critice despre felul în care s-au proiectat evenimentele și felul în care au fost duse acestea la bun sfârșit. Câteva, pe care le consideram potențial utile echipei, au fost exprimate în primele momente după anunțarea constituirii Comisiei pentru analiza dictaturii comuniste.[3] În lunile următoare, perioadă în care au apărut polemici în presă privind Comisia și activitatea ei, am preferat să nu fac comentarii, considerând că echipa desemnată are dreptul să fie lăsată în pace să-și ducă la bun sfârșit responsabilitățile. La apariția Raportului am scris două scurte editoriale unde am făcut observații punctuale – puține, le consideram necesare – cu privire la text și asupra receptării sale politice. De această dată îmi propun o analiză sistematică, punctând ceea ce mi s-a părut a lăsa de dorit în procesul elaborării Raportului și în conținutul documentului ca atare. Am o mulțime de critici, dar ele nu contrazic evidența – într-un fel paradoxală – că Raportul îmi este mai mult decât util, fiind sinteza unică la care merg spre consultare atunci când am nevoie să verific ceva din istoria represivă a regimului „ilegitim și criminal”.

2. Condamnări directe și indirecte, practice și simbolice ale regimului comunist din România

Divergențele de interpretare a inițiativei prezidențiale din 2006 vor fi ținând și de gradul de cunoaștere, de către autori, a pașilor făcuți după revoluția din decembrie 1989 în prelucrarea moștenirii regimului comunist din România. A fost neașteptat cât de mulți comentatori, inclusiv purtătorii de cuvânt ai Comisiei, au prezentat mesajul politic de la 18 decembrie 2006 drept un eveniment absolut singular. Că nu este așa o arată lista următoare, începând cu Comunicatul către țară al Consiliului Provizoriu al Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989. Mi se pare o greșeală ca frustrarea față de evoluția vieții politice în anii '90 să fi trimis undeva la subsol tocmai documentul revoluției.

---

[2] Opinie exprimată înaintea apariției Raportului, despre care afirmasem: „România îl așteaptă de 17 ani” (vezi Gabriel Andreescu, „Responsabilitățile Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste în România”, *aLtitudini* nr. 5, 2006).

[3] Gabriel Andreescu, „Responsabilitățile Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste în România”, *aLtitudini* nr. 5, 2006.

A doua referință relevantă pentru tema condamnării comunismului este Proclamația de la Timișoara. În perspectiva Proclamației, regimul comunist din România a reprezentat un „sistem social totalitar și falimentar", iar răspunderea istorică pentru tragedia celor 50 de ani de totalitarism stă pe umerii foștilor activiști comuniști și foștilor ofițeri de securitate. Această răspundere ar fi trebuit să ducă la decăderea vinovaților din dreptul de a candida în alegeri cel puțin trei legislaturi. Proclamația de la Timișoara a fost asumată de un număr mare de cetățeni și organizații și rămâne, probabil, declarația anticomunistă cea mai populară după 1989, cu cea mai mare forță mobilizatoare.

Condamnarea comunismului are două dimensiuni, una simbolică, alta practică. Fiecare fațetă este în sine importantă, fiecare rămâne neîmplinită în absența celeilalte. Este motivul pentru care apelul elaborat de către timișoreni pare, în timp, un moment neîmplinit al efortului de condamnare a comunismului. Pe versantul celălalt se află o normă cu indiscutabile consecințe concrete, dar care nu a căpătat aura simbolică pe care ar fi meritat-o: Decretul-lege nr. 118 din 30 martie 1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum și celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri. Lista măsurilor represive

– executarea unei pedepse privative de libertate pentru infracțiuni politice, privarea de libertate în locuri de deținere din aceleași rațiuni, internarea în spitale de psihiatrie, stabilirea domiciliului obligatoriu etc. – pentru care se stabileau unele reparații reprezenta atât o judecată a regimului, cât și o scuză adresată victimelor.

În vara anului 1990, președintele Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, Ticu Dumitrescu, a început demersuri ce constituiau, în perspectiva sa, elementele unui Proces al comunismului. A propus un proiect de lege care stabilea accesul la arhivele Securității, dar conținea și prevederi de natura lustrației. În fine, Ticu Dumitrescu a inițiat un grup de lucru – includea liderii Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului[4] și ai Asociației pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki[5] – ce urma să inventarieze documente ale epocii staliniste. Echipa a lucrat o perioadă de câteva luni, timp în care portofoliul Justiției era deținut de Mircea Ionescu-Quintus, iar contactul instituțional era asigurat de adjunctul procurorului general, Eugen Vasiliu.[6] Curând, aventura a luat sfârșit. Era mult amatorism, dar nici nu trebuie subestimată semnificația ei, căci a contribuit la păstrarea pe agendă a temei.

Nu am văzut în dezbaterea din jurul inițiativei prezidențiale nicio referire la Declarația privitoare la condamnarea comunismului inițiată și difuzată în luna decembrie 1990 de ministrul de Justiție de atunci, Victor Babiuc. Documentul a apărut sub semnătura domnului Babiuc, dar a fost asumat de către premierul Petre Roman, de vreme ce începea cu următoarea formulare: ”În numele primului ministru al Guvernului român, sunt autorizat să declar următoarele…”.

---

[4] Avocatul Ștefănescu-Drăgănești.

[5] Radu Filipescu și cu mine.

[6] Am avut atunci ocazia să cercetez, printre altele, dosarul fostului ministru de Interne, Alexandru Drăghici, finalizat în anul 1968.

Citez una dintre aserţiunile Declaraţiei: „Nu putem şi nu trebuie să fim liniştiţi atâta vreme cât cei vinovaţi de dezastrul economic, politic, social şi cultural al ţării, care a dus la Revoluția Română din decembrie 1989, sau care au încercat să o reprime în sânge se află printre noi, anonimi, nepăsători și în afara oricărei răspunderi. Ascunderea adevărului, tergiversarea realizării justiției contravin intereselor de azi și de mâine ale poporului român, astfel că pasivitatea organelor de anchetă penală, în primul rând ale procuraturii, nu poate fi tolerată”. Finalul Declarației: „Renașterea țării, reconcilierea națională, restituirea în lume a imaginii adevărate a României nu pot fi concepute fără aceasta”.

Am citat din text, întrucât acesta poate fi considerat primul document de stat care asuma ca temă responsabilitatea persoanelor pentru crimele înfăptuite în timpul regimului comunist.

În 1994, Renate Weber și cu mine am lucrat la o propunere a Alianței Civice (AC) privitoare la responsabilitățile regimului comunist. Documentul a fost adoptat de către AC cu speranța de a fi preluat de colegii din Convenția Democrată, care să o transforme într-o inițiativă parlamentară. A rămas un proiect nerealizat, dar, asemenea încercării președintelui AFDPR, a perpetuat conștiința problemei.

Un proiect de lege inițiat de deputații Victor Babiuc și Radu Berceanu în decembrie 1997 a avut ca scop „repunerea în drepturi a persoanelor condamnate – victime ale represiunii comuniste”. Acesta urma să rezolve chestiuni fără răspuns în Decretul-lege nr. 118/1990. Astfel, hotărârile judecătorești pronunțate după data de 6 martie 1945 prin care s-a dispus condamnarea unor persoane pe motive politice urmau să fie anulate în condițiile prevăzute de actul normativ. Se prevăzuse ca afișarea hotărârilor instanțelor în aceste cazuri să se facă pe un panou special al primăriilor sub titlul: „Recunoștință națiunii pentru activitatea democratică a cetățenilor săi”. Parlamentul nu a luat niciodată în discuție propunerea celor doi parlamentari FSN.

Cea mai importantă etapă a prelucrării trecutului comunist de către autoritățile publice rămâne, după opinia mea, adoptarea Legii 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică. A existat o enormă cantitate de critici privitoare la neîmplinirile legii, printre contestatari aflându-se chiar cel care a contat cel mai mult în adoptarea unei legi a deconspirării Securității, Ticu Dumitrescu. Susțin că prevederile legii erau suficiente pentru a asigura deschiderea arhivelor și deconspirarea colaboraționiștilor. Nu norma – chiar dacă imperfectă – a fost de vină pentru eșecuri, ci, dincolo de obstacolele ridicate de diferite instituții în frunte cu serviciile de informații, lipsa de competență, reaua-credință sau iresponsabilitatea majorității membrilor Colegiilor care au condus C.N.S.A.S. Efectele legii sunt ample și, în același timp, s-au dovedit contradictorii.

Nu sunt deloc sigur că am amintit toate inițiativele socotite relevante pentru condamnarea directă ori indirectă a regimului comunist. Oricum, lista arată că mesajul politic al președintelui Traian Băsescu se află la capătul unor eforturi, sistematice, ale unor actori civici și ale unor instituții. Punerea în lumină a acestui context era necesară pentru a judeca continuitatea și discontinuitatea – căci există amândouă – aduse de actul Președintelui Traian Băsescu în anul 2006.

3. Consiliul Europei și condamnarea regimului comunist

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România a avut marele avantaj al existenței unei dezbateri pe această temă, în anul 2005, în cadrul Consiliului Europei. Ar fi fost elementar să exploateze cât se putea, în acest sens, activitatea desfășurată sub auspiciile Adunării Parlamentare și Raportul pregătit în acest scop de suedezul Göran Lindblad. Rezoluția 1481 adoptată în decembrie 2005 se referea la „regimurile totalitare comuniste” și condamna, la nivel declarativ, „violările grave ale drepturilor omului” comise de aceste regimuri, „asasinatele individuale și colective și execuțiile din lagărele de concentrare, înfometarea, deportările, tortura, munca forțată și alte forme ale terorii fizice în masă”. Exprima, în același timp, „simpatia, înțelegerea și recunoașterea victimelor acestor crime”.

Raportul lui Göran Lindblad având titlul „Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor totalitare comuniste” enunțase, drept concluzii, un număr de recomandări: inițierea unei dezbateri aprofundate, la nivel internațional, asupra crimelor regimurilor totalitare comuniste; crearea unui comitet format din experți independenți cu sarcina de a strânge și de a evalua informațiile privind violarea drepturilor omului de către aceste regimuri; adoptarea, de către Comitetul de Miniștri, a unei declarații de condamnare internațională a crimelor comise sub comunism; organizarea unei largi conferințe internaționale dedicate subiectului; crearea în fostele țări comuniste a unor comitete naționale pentru investigații; asigurarea accesului la arhivele fostelor regimuri; revizuirea corespunzătoare a manualelor și stabilirea unei zile comemorative; crearea de muzee care să documenteze crimele și de memoriale care să facă dreptate istorică victimelor.[7]

Memorandumul explicativ al lui Göran Lindblad are 54 de puncte și constituie un exemplu de conciziune și precizie. Claritatea documentului nu aduce niciun tribut simplificărilor. Când sunt invocate date, Memorandumul preferă să preia o referință credibilă, nicicum să speculeze în jurul a diverse sugestii. (Referitor la numărul de victime, Lindblad preia cifrele din *Cartea neagră a comunismului*: 20 milioane în URSS, 65 milioane în China, 1 milion în Vietnam, 2 milioane în Coreea de Nord, 2 milioane în Cambodgia, 1 milion în Europa de Est, 150.000 în America Latină, 1,7 milioane în Africa, 1,5 milioane în Afganistan.)

---

[7] Gabriel Andreescu, „Condamnarea Consiliului Europei de către comuniști”, *Ziua*, 2.02.2006.

Nu există nimic în Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România care să sugereze interesul pentru ceea ce a fost produs la nivelul Consiliului Europei, *deși luarea în considerație a acestui model ar fi fost elementară.*

4. Analogia cu Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România

Un alt avantaj al inițiativei prezidențiale din anul 2006 era existența celuilalt precedent din care se putea învăța până la detaliu: activitatea Comisiei internaționale pentru studierea Holocaustului în România. Ca act politic, problematică de cercetare-documentare și motivare a clasei publice, analogia este aproape completă, funcționarea Comisiei internaționale putând fi luată ca exemplu de Vladimir Tismăneanu.

În fruntea Comisiei internaționale a fost ales un președinte de onoare de mare reputație, laureatul premiului Nobel Elie Wiesel, iar în rest au fost cooptați specialiști ai istoriei evreilor și romilor din România – ultimii, la rândul lor, ținta genocidului din Transnistria. Fiecare a avut un rol bine circumscris în elaborarea Raportului final. O dată întocmit, adoptat de Comisie, raportul a fost „recunoscut” printr-un act politic de președintele României de atunci, Ion Iliescu. În plus, în finalul acestui proces, a fost adoptată Ordonanța de Urgență nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Propunerile făcute de Comisie au fost susținute și după finalizarea raportului, până la realizarea lor practică, precum comemorarea oficială a Zilei Holocaustului și elaborarea unor manuale privind Holocaustul.

Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România a elaborat un raport de circa 400 de pagini, la care s-a adăugat un volum de documente de peste 600. Holocaustul din Transnistria formează centrul materialului; acesta este precedat de analiza rădăcinilor antisemitismului românesc (ca fundal și precursor al Holocaustului[8]) și este urmat de tema responsabilităților pentru Holocaust – în particular, rolul lui Ion Antonescu și procesul criminalilor de război. La sfârșit a fost analizată atitudinea contemporanilor față de Holocaust.

Îndrăznesc să spun că obiectivul Comisiei Wiesel întâmpina anumite dificultăți inexistente în cazul Comisiei Tismăneanu. Evenimentele din Transnistria nu sunt deloc limpezi nici astăzi, în conștiința publică românească, ceea ce nu putem spune despre ororile comunismului. Ele au de înfruntat, în plus, stereotipuri care afectează în continuare memoria atrocităților din timpul marii conflagrații. În schimb, atrocitățile împotriva evreilor și țiganilor din timpul războiului, sub guvernarea Ion Antonescu, intră perfect în categoriile definite de tribunalele internaționale la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și au fost pedepsite ca atare. Altfel spus, dacă procesul cultural al genocidului din Transnistria este în desfășurare, procesul juridic, în schimb, a fost, în mare, descris și finalizat.

---

[8] Interpretarea face o presupoziție excesivă asupra determinismului istoric.

Comisia a produs un document solid, coerent, indispensabil pentru orice cercetare a fenomenului genocidar antisemit și antiroma. Am însă critici și la adresa activității Comisiei internaționale. Marja pentru numărul victimelor – între 250.000 și 370.000 – rămâne prea largă, sugerând o negociere în jurul cifrelor mai curând politică decât profesională. Ajungerea la cifre mai ferme ar fi fost un obiectiv-cheie pentru un document de natura Raportului final. Includerea în Holocaust a discriminărilor și represiunilor împotriva evreilor începând cu anul 1933 face abstracție de sensul de bază al termenului Holocaust = genocid împotriva evreilor. Apoi, capitolul intitulat „Distorsionarea, negarea și minimalizarea Holocaustului în România postbelică" conține aporturi conceptuale firești pentru o dezbatere teoretică, dar nu și pentru un document ce strânge lucruri ferme pentru a permite concluzii de neatacat. O inițiativă normativă legată de activitatea Comisiei, Ordonanța de Urgență 31/2002, are meritul de a reglementa tratarea cu decență a trecutului genocidar în spațiul public, dar intervine nepermis de mult în drepturile și libertățile individuale.

Mă opresc aici, întrucât nu Raportul Comisiei internaționale reprezintă subiectul analizei. Activitatea Comisiei Wiesel reprezenta un exemplu util pentru Comisia Tismăneanu, atât prin reușite, cât și prin aspectele contestabile.

5. Formarea Comisiei

Președintele Traian Băsescu l-a numit în fruntea Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România pe Vladimir Tismăneanu. Profesor la Universitatea din Maryland, Tismăneanu a scris un număr important de volume privind comunismul românesc, a fost apreciat pentru atitudinea sa, înainte de 1989, față de regimul Ceaușescu, s-a bucurat de multă publicitate în România, după revoluție. El avea o prezență activă în viața culturală din România, prestigiu în lumea intelectuală și, în particular, recunoaștere și relații amicale în comunitatea intelectualilor apropiați președintelui Traian Băsescu.

Numirea lui Vladimir Tismăneanu în fruntea Comisiei a fost contestată pe motive „morale” de cercurile național-extremiste, între care subcategoria foștilor securiști și nomenclaturiști deghizați, care se opuneau, logic, condamnării comunismului, a fost cea mai vehementă. Aceștia au vorbit despre o contradicție între poziția căpătată de profesor și originea sa etnică. Unii critici radicali ai comunismului au văzut în numirea dlui Tismăneanu, fiu al unui agent al comunismului mondial, lipsă de respect față de memoria victimelor. S-a mai amintit că, înainte de plecarea din țară, a fost membru P.C.R., a avut atitudini pro-comuniste și a scris articole pozitive față de regim.

În această privință, poziția mea este că, având în vedere atitudinea umană și profesională arătată de Vladimir Tismăneanu după emigrarea sa în America, profesorul de la Maryland a probat preocuparea sinceră – în același timp, cultivată – față de tragediile de care s-a făcut vinovat comunismul peste tot în lume. Există și un context mai larg care sprijină această întâmpinare. Între criticii reputați ai comunismului mondial, mai mulți au trecut prin rândurile partidului comunist: François Füret, Alain Besançon ș.a.

A fost exprimată și o critică la adresa specializării lui Vladimir Tismăneanu, aparținând profesorului Tom Gallagher. Bunul cunoscător al chestiunilor românești considera preocupările celui în cauză din domeniul cercetării psihoistorice mai puțin adecvate sarcinii pe care o avea Comisia.[9] Argumentul era substanțial; din păcate, în trista tradiție autohtonă, prietenii lui Vladimir Tismăneanu au făcut din Tom Gallagher ținta unor diatribe umilitoare.[10] Sunt de aceeași opinie cu cel amintit: natura raportului cu care era însărcinată comisia cerea o cu totul altă paradigmă – psihoistoria e chiar cea mai puțin relevantă![11] Față de contestația lui Gallagher, îmi păstrez totuși ideea exprimată cândva că președintele Comisiei era responsabil, în primul rând, cu g*estionarea* unei idei și avea dreptul, până în momentul finalizării „operei", să i se acorde „prezumția de competență".[12]

---

[9] Tom Gallagher a pus în discuție și statutul etic al lui Tismăneanu din perspectiva interviului său cu Ion Iliescu, devenit volum de propagandă a președintelui în Occident. În context, argumentul mi se pare însă marginal.

Analizând retrospectiv observațiile aduse președintelui Comisiei, cu bună sau cu rea-credință, s-ar părea că fiecare a avut adevărul ei. Pare că dl Tismăneanu s-a simțit obligat să sublinieze prezența tatălui în perioada instaurării regimului comunist peste ponderea reală. A acordat un loc în față și foștilor poeți de curte Corneliu Vadim Tudor și Adrian Păunescu, a căror importanță într-o istorie a comunismului românesc este mai curând marginală. Faptul a oferit muniții celor numiți, ca și altora, precum Ion Iliescu, care au acuzat politizarea raportului. Or, impresia de raport politizat trebuia evitată cu orice preț. Dacă se dădeau numele unor actori de ordinul doi sau trei ai sistemului – și era o opțiune firească ca acestea să apară –, atunci era logic să se elaboreze liste cât mai complete, plasate eventual în anexe, cu ocupanții pozițiilor de decizie din structurile de conducere, represiune, propagandă și execuție.

---

[10] Un atac violent și suburban a venit de la prietenul dlui Tismăneanu, criticul literar Mircea Mihăieș.

[11] După apariția Raportului, Tom Gallagher a revenit asupra opiniei inițiale cu o declarație care punea accentul pe relația personală: „Îl asigur pe Vladimir Tismăneanu de întreaga mea considerație pentru eforturile domniei sale și ale membrilor Comisiei, dorindu-mi totodată ca diferendele inițiale să fie, de-acum, de domeniul trecutului." (Tom Gallagher, „În ochiul furtunii", *România liberă*, 24 septembrie 2007.

[12] Gabriel Andreescu, „Responsabilitățile Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste în România", *aLtitudini* nr. 5, 2006.

Vladimir Tismăneanu nu a cedat, în schimb, temerilor că descrierea relației ierarhiei BOR cu regimul comunist va fi urmată de protestele clerului ortodox și ale slujitorilor acestora. Raportul face distincția clară între Biserică, a cărei subordonare fusese planificată prin măsuri legislative și represive, și persoanele de încredere numite de regim în demnități administrative ori ecleziastice.

Problemele textului, legate de organizarea materialului empiric, de conceptualizare și de limbajul folosit, sunt legate și de altă responsabilitate a președintelui Comisiei, prima în ordine practică în ce privește „gestionarea ideii": alegerea Comisiei și a rolului fiecărui membru. Conform declarațiilor sale, Vladimir Tismăneanu primise de la președintele României, în acest scop, mână liberă.

Există câteva formule adecvate unei asemenea situații. Una este să numești un număr limitat de specialiști, asigurând principalele tipuri de cunoaștere necesare unei astfel de cercetări, cărora să li se acorde responsabilități precis delimitate. O alta este să separi grupul specialiștilor de un corp simbolic al Comisiei, care să-i ofere girul moral.

Or, strategia lui Vladimir Tismăneanu pare să fi trădat acest abc al unui proiect intelectualo-simbolic pentru a se centra pe o politică de imagine și, simultan, pe una clientelară. A reușit performanța să amestece cele două aspecte până a se încurca și a-și aduce deservicii lui însuși. Deși Raportul indică două serii de nume, membri ai Comisiei și experți (între care se disting și experții speciali), în fapt, distincția dintre serii este de „statut", nu de departajare a competențelor. Urmând o logică de *Public Relations*, Tismăneanu a cerut participarea în Comisie a lui Paul Goma, ale cărui (in)competențe științifice și temperamentale erau în contradicție cu cerințele unui astfel de demers.[13] Statutul său de important disident anticomunist nu îl făcea pe Goma apt să lucreze în Comisie. La fel cum absența din Comisie nu ștergea nimic din meritele sale. Rezultatul acestei propuneri nu s-a lăsat mult timp așteptat. Paul Goma a găsit ocazia să atace familia dlui Tismăneanu, a urmat replica acestuia, în final scandalul, iar la capăt Vladimir Tismăneanu a anunțat declinarea ofertei inițiale. De ce era nevoie de acest conflict contraproductiv?

Au fost prezente în Comisie persoane incontestabil calificate pentru a face parte dintr-un consiliu de onoare, precum Virgil Ierunca, Monica Lovinescu și Radu Filipescu.[14] Acestea aduceau Comisiei un prețios capital simbolic; nu ei puteau lua totuși locul specialistului. În echipă au intrat un număr de experți cu contribuții indispensabile pentru istoria recentă, precum Mihnea Berindei, Marius Oprea sau Alexandru Zub. Exista și o a treia categorie de persoane, a căror activitate sistematică în dezvăluirea crimelor comuniste motiva aducerea în Comisie: Ticu Dumitrescu ori Romulus Rusan. O astfel de varietate profesional-umană cerea însă o repartizare fermă a rolurilor, care pare să nu fi avut loc. Apoi, ce legătură are Nicolae Manolescu cu istoria ori teoria comunismului? Sau Horia-Roman Patapievici? Mai ales acum, după ce împarte cu colegii săi din primul Colegiu C.N.S.A.S responsabilitatea pentru conspirarea Securității? Prezența celor doi a fost pur clientelară.

În schimb, din Comisie lipseau specialiști din domeniul legislației umanitare și a dreptului internațional, indispensabili pentru codificarea faptelor istorice în subiecte ale unei judecăți politico-juridice[15] și, eventual, din domeniul analizei politice.[16] Efectele acestor absențe vor fi clare la discutarea rezultatului final.

---

[13] În acest sens, opinia mea este complet opusă celei a unui critic atât de bine intenționat precum Gheorghe Grigurcu, care, în articolul „Pe când un proces al comunismului”, *Tribuna*, nr. 90, 11-15 iunie 2006, se referă la Comisia Tismăneanu spunând că aceasta strălucește „prin absența lui Paul Goma, propus și neacceptat, omul ce ar fi fost – mai încape vorbă? – cel mai credibil membru al său”.

[14] Autorii Raportului aparțin la trei categorii: comisia prezidențială; comisia de experți; comisia de experți cu statut special.

6. Logica unui raport privind condamnarea comunismului

Un document de genul raportului Comisiei Prezidențiale reprezintă opusul unui eseu și, cu atât mai mult, al unui pamflet. În aceeași măsură, un raport nu are statut de compendiu. Limbajul trebuie să evite aproape până la excludere metaforele, formulările intelectualiste și personalizarea stilistică. Nu are loc pentru controverse teoretice sau empirice, ci sintetizează lucrurile ferme. Chiar când devine amplu, un raport nu trebuie să ajungă stufos. În sfârșit, centrul de forță al rapoartelor sunt concluziile, pregătite de întreaga construcție anterioară lor.

Oricine face o trecere în revistă a practicii raportărilor recunoaște motivația aplicării sistematice a acestor cerințe. Există și o marjă de libertate legată de tema în discuție. Oare ce ar trebui să pună în evidență un raport privind „dictatura comunistă"? Să fie un inventar esențializat ori chiar exclusiv istoric privitor la represiunea comunistă? Să fie o lectură a crimelor din perspectiva drepturilor și libertăților? Să încerce o descriere acoperitoare a ceea ce a însemnat regimul comunist, cu ponderea corespunzătore dată fenomenelor economice și politice descrise în limbajul teoriilor de specialitate?[17]

---

[15] Cu siguranță că aici nu este vorba despre o rea intenție, ci despre o neînțelegere a importanței acestei categorii în contextul raportului. Ca o confirmare, amintesc că, în urma publicării articolului „Responsabilitățile Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste în România", unde atrăsesem atenția asupra acestui aspect, am primit un telefon de la secretarul Comisiei, Cristian Vasile, care îmi solicita un nume de jurist. Cei pe care-i aveam în minte erau însă indisponibili.

[16] Deși Salat Levente, care a tratat represiunea împotriva minorităților, face parte din această categorie. Într-o dezbatere asupra Raportului ținută la SNSPA s-a vorbit despre rolul pe care teoreticienii științelor politice l-ar fi avut pentru ca istoria comunismului românesc să fi fost analizată din perspectiva teoriilor puterii.

Iată opțiuni în favoarea ori defavoarea cărora se pot aduce argumente pro și contra. Un Raport asupra dictaturii comuniste presupune, cu siguranță, un inventar istoric al faptelor de represiune din timpul regimului comunist. Aș susține totuși că miza centrală a raportului era înțelegerea și prezentarea acestor fapte printr-o grilă a încălcării dreptului umanitar internațional. Comisia avea de explicat *sensul* în care comunismul a fost un regim criminal, ceea ce însemna să descrie atrocitățile comunismului în cheie juridico-politică. Era perspectiva care permitea cel mai bine obținerea unor concluzii cu finalitate practică privitoare la felul în care trebuie tratată astăzi moștenirea comunistă.

În sfârșit, în Raport descoperim un lucru a cărui explicație este greu de dat, căci reprezintă o enormă gafă. Materia principală a unui astfel de document este subsumată rațiunii de a susține concluziile. Esențialul cercetării este Raportul până la concluzii – echivalentul memorandumului explicativ. Or, în capitolul final aflăm, nici mai mult, nici mai puțin, că lista de concluzii nu face decât să reia, „de o manieră sintetică, cu mici adăugiri și modificări, principalele capete de acuzare împotriva regimului comunist formulate în *Raportul pentru condamnarea regimului politic comunist ca nelegitim și criminal* propus Președintelui României, Traian Băsescu, de Sorin Ilieșiu în octombrie 2005, text actualizat în ianuarie 2006 (Supliment, Revista „*22*”, nr. 188, 21 martie 2006)”. Toată cinstea pentru eforturile domnului Ilieşiu și pentru Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Fundației Academia Civică/Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței – ale căror materiale au fost rezumate de Sorin Ilieşiu –, dar „vestea” pune Raportul final într-o lumină penibilă. E un fel de a spune că munca echipei lui Vladimir Tismăneanu a fost fie superfluă, fie inutilă, de vreme ce concluzii atotsuficiente asupra temei comunismului existau chiar înainte de înființarea ei. În această chestiune, președintele Comisiei nu are cum să împartă responsabilitatea cu absolut nimeni.

---

[17] Poziție larg argumentată în cadrul sesiunii cu doctoranzi ținută în primăvara anului 2007 la SNSPA, invocată mai sus. Capitolul III al Raportului privitor la „Societate, Economie, Cultură” nu răspunde criteriilor unei abordări disciplinare.

7. Conceptele Raportului

Anvergura „intelectuală” a Raportului este asigurată, în primul rând, de armătura sa conceptuală. Principalele verdicte ale Comisiei îmi par următoarele: (a) sistemul comunist a fost un regim dictatorial; (b) el a reprezentat un sistem politic „ilegitim și criminal”; (c) a fost instaurat ca regim de ocupație, „străin”; (d) comunismul a fost un „genocid”; (e) multe din actele sale reprezintă crime împotriva umanității.

(a) Anunțul creării Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România a fost făcut de președintele României. Titulatura a venit gata hotărâtă de la Președinție. Totuși, titlul nu este deloc unul negociabil, de vreme ce definește însăși natura regimului – pe care îl califică drept „dictatură comunistă”. Sintagma anterioară renunță la un fel de bun câștigat, tratarea comunismului ca formă de *totalitarism*. Prin totalitarism înțeleg controlul total prin monopolul politic, monopolul mijloacelor de forță, monopolul mijloacelor de convingere, monopolul economic și, în consecință, monopolul adevărului și al regulilor vieții de zi cu zi. Libertatea pe care regimul dictatorial o poate accepta în anumite registre ale vieții sociale lipsește cu desăvârșire în comunism. Este adevărat că, în ultimele decenii dinaintea prăbușirii sale, comunismul a evoluat și a devenit oricum mai eterogen de la o țară la alta, iar ca urmare unii autori pun în discuție valabilitatea atributului totalitar. Totuși distingerea caracterului totalitar al comunismului rămâne esențială, însăși eventualitatea unei eterogenități de fond a sistemului, de-a lungul celor 45 de ani, dacă există – după opinia mea există – și cu privire la natura lui, era una dintre problemele conceptuale căreia Comisiei i s-ar fi cerut să îi dea un răspuns.[18] Faptul că Raportul a rămas la formula dictaturii mi se pare o diluare nefericită a naturii tipului de represiune specific regimului cercetat. Iar contextual? Consiliul Europei condamnă regimurile totalitare comuniste, președintele României – sistemul dictatorial comunist!

(b) Raportul reia, aproape ca laitmotiv, formula „regim ilegitim și criminal”. Formula are și forță retorică, nu doar funcție normativă. Regimul comunist a fost ilegitim, întrucât a fost instaurat în mod ilegitim și a înfruntat principiile de drept universale și chiar legile interne. El a fost, în aceeași măsură, criminal: și-a propus anihilarea unor întregi grupuri sociale și a practicat oprimarea cotidiană măruntă, penibilă, menită să distrugă conștiința de sine și autonomia fiecărei persoane. Formula „regim ilegitim și criminal” pare bine aleasă, valoarea sa emoțională – natura Raportului o permite la limită – contând în receptarea documentului cu valoare politică.

(c) Cred că este un merit al raportului enunțarea, fără niciun fel de complexe, a faptului că regimul comunist a fost instaurat de forțele de ocupație străine. Partidul comunist nu a reprezentat decât „brigada de șoc a mișcării revoluționare". Deși faptul pare multora evident, el a fost deseori ocolit în discuțiile teoretice. Or, consecințele asumării acestei situații includ interpretarea atacului împotriva Uniunii Sovietice. A fost acesta legitim ori nelegitim? Cum s-a dovedit în revizuirea, de către Curtea de Apel București, a învinuirii lui Ion Antonescu pentru „crime împotriva păcii" – nu și a „crimelor împotriva umanității" –, există neașteptat de mulți critici ai trecerii Prutului în anul 1941 chiar în privința principiului, nu doar al argumentului pragmatic.

---

[18] La o analiză „la prima vedere”, aș spune că monopolurile au fost păstrate, s-a schimbat doar voința de exercitare a lor.

Raportul se referă la ocuparea sovietică și la instaurarea sub forță a noului regim și pune în valoare informațiile existente asupra prezenței consilierilor sovietici, o lungă perioadă de timp, în instituțiile de securitate, militare, economice și culturale.[19] Se ridică întrebarea cum încadrăm în termenii dreptului internațional faptul că, vreme de circa 15 ani, România a fost o țară sub ocupație. Sau și această sintagmă are în context doar o semnificație metaforică? Care ar fi consecințele etico-juridice ale situației? Are vreo relevanță pentru problema frontierei cu Ucraina? Faptul că „brigada de șoc" a lui Gheorghiu-Dej a reprezentat un instrument de ocupație schimbă cu ceva forța actelor încheiate de România?

(d) Pe umerii celor care au semnat Raportul apasă o altă stângăcie, aceea a interpretării atrocităților comuniste drept „genocid". Deși în fruntea capitolului „Genocidul comunist în România" este plasată o parte din definiția consacrată în Convenția pentru prevenirea și pedepsirea crimei de genocid – acesta este titlul instrumentului, nu cel impropriu din volum, care se referă la „reprimarea crimei" (sic!) –, utilizarea noțiunii se face inadecvat. Oricât de oribile, „torturarea și întemnițarea în condiții de exterminare a deținuților politici, în închisori și lagăre de muncă” nu se plasează în această categorie, întrucât nu sunt îndeplinite cele patru criterii privitoare la ținta genocidului. Deținuții politici nu aparțin categoriei „grup național, etnic, religios sau rasial” (ultimul criteriu scăpat de autori, ceea ce reprezintă o mostră a superficialității cu care s-a tratat dimensiunea conceptuală a Raportului). Există o lungă discuție asupra contextului care a determinat ONU să limiteze genocidul numai la anumite categorii identitare, refuzând includerea criteriilor politice. Între timp au fost propuși noi termeni pentru completarea sistemului conceptual, precum „politicid”, „democid”, dar acestea sunt noțiuni academice, nu și juridice. Ar fi fost cât se poate de legitim ca Raportul să asume o analiză critică a actualei situații din dreptul internațional, „nedrept” în raport cu crimele motivate politic, dar nu să facă ce a hotărât până la urmă: să folosească incorect conceptele. Mai nou, observațiile făcute asupra acestei opțiuni a Raportului[20] au fost tratate de președintele Comisiei cu dezinteres, iar de apropiați cu emfază.[21] Oricine cunoaște însă mizele terminologice ale dreptului internațional va realiza că utilizarea lor inadecvată într-un document oficial reprezintă o adevărată gafă.

---

[19] Absența documentelor scrise, locul pe care l-au avut în acest tip de activitate înțelegerile și ordinele verbale i-au dat de această dată psihoistoriei un rol.

(e) Raportul are grijă să numească crimele din perioada regimului comunist „crime imprescriptibile împotriva umanității". Una dintre opțiunile posibile ale demersului Comisiei – după opinia mea, clarificatoare față de subiect și convingătoare pentru beneficiarii Raportului – era așezarea consecventă a datelor istorice conform grilei noțiunii juridice de crimă împotriva umanității ce include genocidul, tratamentele neomenoase, crimele contra umanității, săvârșite în timp de război. Cum am arătat, în cazul românesc nu se aplică acuzația de genocid[22], comunismul nu a fost asociat cu crime de război și agresiune. În categoria de crime contra umanității – care acoperă și conflictele interne[23] – intră și săvârșirea, în cadrul atacurilor generalizate sau sistematice împotriva populației civile, a unor fapte precum omorul, vătămarea gravă a integrității sau sănătății fizice ori mintale, exterminarea, supunerea la sclavie, deportarea sau transferarea forțată de populație, privarea de libertate, fără o judecată prealabilă efectuată de către o instanță constituită în mod legal și care să fi judecat cu respectarea garanțiilor judiciare fundamentale prevăzute de lege, tortura, violul, prostituția forțată, provocarea forțată a gravidității, sterilizarea forțată sau orice altă asemenea formă de violență sexuală; discriminarea oricărui grup sau a oricărei colectivități din motive politice, rasiale, naționale, etnice, culturale, religioase sau sexuale; disparițiile forțate de persoane. Faptul că acestea se pedepsesc de legislația românească chiar sub titulatura „crime împotriva umanității" arată ce important ar fi fost ca Raportul să vină cu lista sistematizată pe categorii de fapte împreună cu încadrarea lor juridică. Situația ar fi pus pe umerii procurorului general – prin intermediul mesajului politic al președintelui – responsabilitatea măsurilor de pedepsire a crimelor internaționale deja grupate și reclamate în Raport. Nu pot decât să regret din toată inima faptul că președintele Comisiei a ratat această strategie cu impact pe termen lung.[24] Cum crimele împotriva păcii și a omenirii nu beneficiază de prescripție, ar fi fost asigurate, fără tam-tam, condițiile unui autentic proces al comunismului.

---

[20] Vezi Gabriel Andreescu, „Raportul privind dictatura comunistă. Lumini și umbre (I)”, *Ziua*, 21 decembrie 2006; „Raportul privind dictatura comunistă. Lumini și umbre (II)”, *Ziua*, 28 decembrie 2006; Dan Tapalagă, „Raportul Tismăneanu, notat cu șapte. Interviu cu Michael Shafir”, *Ziua de Cluj*, 12 ianuarie 2007.

[21] Conform unui mai vechi obicei autohton, revistele conduse de membrii Comisiei au ținut să sancționeze comentariile critice. Am amintit de *România literară*. În *Idei în dialog*, un autor, în loc să aprofundeze argumentele, a tot împins înainte sofisme în favoarea folosirii termenului „genocid” fără nicio raportare la bogata doctrină a domeniului și a pus etichete descalificante.

---

[22] Alte regimuri comuniste au fost implicate în acțiuni genocidare: anihilarea țăranilor ucraineni de către URSS, a musulmanilor Cham de către khmerii roșii ș.a.

[23] Conform articolului 3 al Convențiilor de la Geneva și Rezoluției 2444 a Adunării Generale a ONU. În cazul conflictelor interne cu grad înalt al ostilităților se aplică și Protocolul II al Convenției de la Geneva din 1977.

În locul categoriilor clasice, ferme, apar, în schimb, noțiuni utile în alte contexte, precum „terorismul de stat", ori nesigure, cum ar fi „Crima împotriva fondului biologic al națiunii". Ideea nu e lipsită de sens și nu iese din interesul judecării a ceea ce a însemnat fostul sistem pentru istoria națiunii române. În Raport însă formula crimei împotriva fondului biologic rămâne tot o declarație metaforică. Circumscrierea unei astfel de noțiuni ar presupune oricum specializări ce nu-și aflau corespondentul în lista Comisiei.

În sfârșit, nu pot trece de tema „armăturii conceptuale" fără să-mi arăt surprinderea față de prezența, în document, a unor clișee, care, în acest fel, capătă girul colectiv al unor profesioniști. Voi aminti doar două: România „abandonată de Occident" la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și organizarea „celei mai numeroase și mai active Rezistențe anticomuniste din toate țările est-europene".

8. Cifrele Raportului

O sarcină firească a Comisiei ar fi fost stabilirea cifrelor privitoare la crimele din perioada comunistă: numărul nevinovaților trimiși în închisori și lagăre și numărul celor care și-au pierdut viața. În cazul optim, Comisia ar fi stabilit valorile cele mai sigure ori, având puțin timp la dispoziție, ar fi analizat cercetările existente pentru a trage o concluzie asupra variantelor și a asuma, raportându-se critic la ele, evaluarea credibilă. Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România stabilise numărul victimelor din Transnistria în plaja 250 000 - 380 000, intervalul fiind nefiresc de mare, sugerând, cum spuneam, o opțiune mai curând politică decât istoriografică.

---

[24] În actualul Cod penal românesc, aceste delicte se pedepsesc cu detențiune pe viață sau cu detențiune severă de la 15 la 25 de ani și interzicerea unor drepturi.

Cu privire la deținuți, Raportul spune că prin închisorile, lagărele și alte locuri de detenție și deportare au trecut, conform AFDPR, circa 2 000 000 de oameni, dar că, în absența unor date complete și sigure, Andrei Pippidi consideră estimarea prea mare. În plus, ar exista o evaluare, datând din 1982, a Mariei Golescu, care discutase cu supraviețuitori ai Gulagului: circa 350 000. În final, la concluzii, se enunță: „Cifrele propuse de cercetători, luate în considerare de această Comisie, se situează între 500 000 – 2 000 000 de victime".

Poate reprezenta o astfel de estimare „finală" asumarea responsabilă a obiectivului Raportului? În locul lor, au fost preferate declarațiile retorice. La câteva rânduri de la discutarea cifrelor anterioare, amintindu-se de crimele de la Căciulați, autorii scriu: „Un adevărat Katyn românesc!". Oricât de adevărate uman ar fi astfel de exclamații, ele nu reprezintă materia specifică a ceea ce se aștepta într-un astfel de document.

În ce privește numărul celor ce au fost uciși în confruntări cu Securitatea ori executați, Raportul dă câteva date punctuale, dar renunță, pur și simplu, la o estimare globală. Cititorul nu va găsi un răspuns nici măcar cu privire la numărul morților din sistemul concentraționar: „Nu se va putea formula o estimare nici măcar provizorie a acesteia înainte de a se găsi documentele menționate la punctele 2) și 3)." Nu e cazul, desigur, să fie contestată dificultatea unei astfel de întreprinderi – autorii chiar o explică –, totuși, pentru un astfel de document, găsirea unei metodologii care să asigure o evaluare rezonabilă a pierderilor umane avea prioritate absolută.

9. Limbajul, stilul și proporțiile

Raportul a surprins în momentul difuzării sale publice prin lexicul, stilul formulărilor și stilul analizei sale. Dau câteva exemple, puține, căci s-ar putea acoperi câteva pagini bune cu mostre asemănătoare: „Se părea că în inima Europei se încerca stabilirea unei forme sui-generis de despotism asiatic"; „…membrii delegației române la Congresul al XX-lea [al PCUS] își petreceau serile jucând domino"; „Gheorghiu-Dej dădea diferite petreceri nocturne – la Sanatoriul Otopeni, Predeal, Snagov, Herăstrău – la care participau nu doar apropiații săi români, ci și consilierii sovietici…"; „Ceaușescu și regimul au dus la paroxism politica «demografică» de persecutare a femeilor și copiilor"; „ne facem vinovați față de fiecare ins năpăstuit din «marea de amar» (cum ar spune Eminescu)"; „Toate aceste frânturi de imagini sunt acuzații la adresa regimului criminal". Sau: „Toate acestea trebuie cunoscute, asumate și condamnate. Pentru Istorie, pentru un prezent și un viitor mai curat. Așa cum bolnavii trebuie să-și cunoască boala și să și-o trateze. Eventual, chirurgical." În Raport există și un paragraf intitulat „Epilog sentimental".

Bănui că inadecvarea unor astfel de enunțuri nu trebuie explicată. Cu atât mai puțin contradicțiile. O chestiune atât de serioasă precum costul pe care l-a plătit societatea pentru reprimarea ei însăși este rezolvată în felul următor: „Cifrele avansate de oficialități, după Revoluție, vorbeau despre vreo 10 000 - 15 000 de oameni care au format vechea Securitate. În realitate, lucrau pentru Securitate sute de mii salarizați și alte sute de mii ‚voluntari'. Care era costul acestui diabolic mecanism, *nu cred că se va afla vreodată. Aproximativ 10%*

din venitul național se cheltuia pentru complexul securist (subl.mea)”. Lăsând la o parte verbul la persoana I-a singular, este ciudat ca într-o operă „științifică” autorii să se îndoiască asupra posibilității stabilirii cifrelor, ca la nici jumătate de rând distanță să ofere un procent destul de precis: circa 10% din venitul național.

O altă problemă sunt ponderile diferitelor subteme ale regimului „criminal și ilegal”. Care este rostul celor șase pagini dedicate cazului Pătrășcanu? O pagină întreagă lui Chișinevschi, alături de toate celelalte referințe în ce-l privește? Un raport este chemat să ordoneze materialul pe baza unei foarte echilibrate împărțiri pe categorii, de la general la particular. Provocarea lui este statistica, nu portretul. Uneori, un caz concret are o relevanță aparte și atunci poate să capete demnitatea unei categorii – unui studiu de caz, așa cum găsim de altfel în Raport, fenomenul Pitești fiind unul dintre ele. Sigur, subiectul făcea parte din agenda lui Vladimir Tismăneanu, numai că – aceasta și vreau să subliniez aici – un raport cere supunerea tropismelor profesionale ale autorilor la obiectivul operei colective – prin natura sa, cât mai impersonală.

10. Propunerile Comisiei

Concluziile Raportului au fost urmate de mai multe propuneri a căror împlinire ar asigura un final frumos acestei întreprinderi cu vocație istorică. Le-am salutat pe toate[25], cu două excepții la care aș dori să mă opresc pe scurt. Una ar fi dorința elaborării unui manual despre comunismul românesc, obligatoriu, pentru liceu. O consider o exagerare, cum a fost și cererea de a se introduce un manual obligatoriu despre Holocaust. Încărcarea programului şcolar cu discipline prea circumscrise e contraproductivă. Elevii nu sunt instrumente ale realizării proiectelor noastre. Mult mai educativ ar fi un curs dens, de un an, care să acopere ansamblul crimelor împotriva umanității și atitudinea civilizației postbelice în ce le privește. Varietatea și comparația ar ajuta la înțelegerea mai bună, în aceeași măsură, a regimurilor naziste și comuniste.

---

[25] Gabriel Andreescu, „Raportul privind dictatura comunistă. Lumini și umbre (II)”, *Ziua*, 28 decembrie 2006.

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România s-a gândit să copieze o altă opțiune a Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România: adoptarea unei legi de sancționare a negaționismului referitor la comunism. Or, dacă e să învățăm ceva din experiența comunistă, ar fi și valoarea considerabilă a libertății de exprimare și, respectiv, caracterul respingător al instituirii delictului de opinie.

Comentariu final

Am acoperit aproape zece pagini de observații critice la adresa Raportului elaborat de Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România. Aceasta fără să detaliez și să introduc referiri la scăpări gramaticale, la erori factuale – aproape inerente într-o lucrare de asemenea amplitudine completată în viteză – ori la probleme bibliografice. Am avut în vedere exclusiv chestiunile de fond pe care le implică elaborarea unui document de o asemenea importanță politică, cu o asemenea temă, supus la atâtea rigori – dar standardizate, simplu de identificat și asumat încă de la început. S-ar putea pretinde că am plecat de la anumite presupoziții – cum arată un raport, la ce întrebări trebuie să răspundă, unde trebuie să ducă –, care sunt doar unele printre altele posibile. O viziune diferită, precum cea a Comisiei, ar duce, logic și legitim, la un alt „produs”, cel de circa 600 de pagini pus la dispoziția opiniei publice la sfârșitul anului 2006. Într-adevăr, așa este, acceptarea de către cititor a presupozițiilor, pe care le susțin în continuare, reprezintă condiția ca cele spuse mai sus să fie acceptabile și acceptate. În viziunea mea, un raport menit să pregătească actul politic al condamnării comunismului urma să reprezinte o sinteză utilizabilă de către decidenți, să aibă loc în biblioteca cetățeanului interesat, să folosească un stil sobru până la depersonalizare, cu enunțuri și cifre cât mai puțin contestabile, foarte atent structurat, împărțind cu grijă proporțiile, construit pe o bază conceptuală riguroasă până la eliminarea tentativelor de originalitate, dezvoltând subtemele, întrebările și răspunsurile în măsura în care slujesc obiectivul. E foarte posibil ca un asemenea proiect să nu pară atractiv. Dar astfel arată 90% dintre rapoartele pe care le cunosc și care au contat.

Iată însă că toată critica pe ansamblu și pe detalii nu mă împiedică să mă bucur de apariția acestui raport, să îl consider și să îl folosesc ca pe cea mai importantă sursă asupra istoriei comunismului românesc.

Daniel Barbu

Născut în 1957. Este profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității București. Profesor invitat la École des Hautes Études en Sciences Sociales din Paris, la University of Pittsburgh și la Institut d`Études Politiques din Bordeaux. Lucrări publicate: *Manuscrise bizantine în colecții din România*, Editura Meridiane, 1984; *Pictura Murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, Editura Meridiane, 1986; *Șapte teme de politică românească*, Editura Antet, 1997; *O arheologie constituțională românească. Studii și documente*, Editura Universității din București, 2000; *Bizanț contra Bizanț*, Editura Nemira, 2001, *Republica absentă – politică și societate în România postcomunistă*, Editura Nemira, 2004; *Politica pentru barbari*, Editura Nemira, 2005; a coordonat volumul *Firea Românilor*, Editura Nemira, 2000.

O istorie naturală a comunismului românesc

La sfârșitul anului 2006, prin vocea Președintelui său – sfătuit de douăzeci de personalități din lumea academică, culturală, politică, religioasă și civică, asistate la rândul lor de alți douăzeci de experți și zece colaboratori –, statul român și-a luat o povară de pe umeri. Statul român nu a devenit al douăzeci și șaptelea membru al Uniunii Europene fără a fi condamnat mai întâi comunismul, considerat de *Raportul final* al unei Comisiei Prezidențiale numite în vederea așezării unei asemenea calificări pe temeiuri științifice și morale drept un regim „nelegitim și criminal"[1]. În pofida entuziasmului pe care l-a suscitat din partea opiniilor publice dominante în presă și în ciuda meritelor civice și academice ce i-au fost atribuite, *Raportul* participă, împreună cu alte demersuri instituționale complementare, la o strategie eminamente politică de situare a prezentului în raport cu istoria recentă, de circumscriere a comunismului într-un timp revolut și de negare a valorii politice pe care trecutul recent ar mai putea-o avea cu titlul de experiență de societate. *Raportul* servește, prin urmare, unui obiectiv politic dublu și imediat: acela de a înscrie comunismul pe inventarul obiectelor disciplinei istorice[2] și de a exonera atât statul, cât și societatea românească în ansamblul său de responsabilitatea politică pentru faptele constitutive, represive și productive ale unui regim pe care nu ar fi făcut (atât statul, cât și societatea) decât să-l suporte de la o mare distanță etică și împotriva propriei voințe. Prin urmare, căderea regimului și despărțirea de comunism s-ar cuveni mai degrabă clasate în categoria filosofică a trecerii de la starea de natură la starea civilă decât în cea a tranzițiilor de la sistemele autoritare la cele pluraliste.

---

[1] Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, București, 2006.

Prin metoda care îl comandă, *Raportul* elaborat sub egida și în profitul Președintelui României nu este însă o întreprindere nici singulară și nici surprinzătoare. El face parte, într-un mod probabil involuntar și anonim, dintr-o strategie politico-instituțională mai amplă și mai diversă. Atât condamnarea etico-științifică a comunismului, cât și cercetarea arhivelor Securității sau ale Comitetului Central ne transmit, pe căi îngemănate, același mesaj: comunismul românesc a existat, dar în afara persoanelor cu care a fost contemporan, el a avut poate agenți, dar, până la urmă, a fost lipsit de substanță. Mai mult decât atât, refuzul responsabililor politici de a se pronunța explicit în privința defunctului regim și recursul la comisii științifice însărcinate cu investigația arhivelor și elaborarea de rapoarte documentate este un alt mod de a spune că adevărul despre regimul încheiat oficial la sfârșitul anilor 1980 scapă, până la urmă, complet înțelegerii comune. Comunismul românesc nu a fost nici ceea ce purtătorii săi de cuvânt cei mai autorizați – Gheorghe Gheorghiu-Dej mai întâi, Nicolae Ceaușescu apoi – au declarat că este, dar nici ceea ce fiecare dintre cei care au trăit ca adulți înainte de 1989 a înțeles din el cu titlu personal sau familial și potrivit puterii lor de discernământ. Postcomunismul românesc a fost precedat de o istorie naturală scrisă mai ales între 1999 și 2006. În primul an, Parlamentul a votat o lege privind studierea arhivelor Securității, singura instituție a defunctului regim ce pare să intereseze societatea postcomunistă. În cel de-al doilea, Președintele României a suscitat și a adoptat *Raportul* și a condamnat de pe poziții morale și științifice un regim fără conținut politic[3].

---

[2] O notă (anonimă) asupra ediției așezată în oglinda paginii de titlu a volumului *Raport final*, editat de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu și Cristian Vasile, Humanitas, București, 2007, p. 2, califică simultan raportul drept „bază documentară pentru alcătuirea Mesajului [Președintelui României] și pentru fundamentarea judecății de condamnare a comunismului" și ca „oper[ă] cu caracter deschis a unor politologi și cercetători din domeniul istoriei", textul constituind, prin urmare, „baza teoretică pentru un act oficial și, totodată, invitația pentru o investigație ulterioară".

De la banda celor 64 la Europa celor 27

Raportul ca atare se prezintă sub trăsăturile unei operațiuni științifice menite să acopere un deficit de natură politică. Grupul de experți a fost constituit tocmai pentru că reprezentatul constituțional al statului român își declinase inițial orice fel de competență politică în examinarea regimului comunist și, în același timp, orice capacitate personală de a înțelege și de a judeca experiența trecutului recent[4]. În absența unei evaluări etico-politice, istoria și științele sociale au fost convocate pentru a oferi un fel de expunere de motive academice pentru un demers politic de condamnare, ce trebuia investit într-un act oficial al statului român. Or, după elaborarea sa, virtuțile *Raportului* se arată a fi mai degrabă politice decât științifice. Pe de-o parte, oricâte merite i-ar putea fi atribuite, un asemenea text nu are cum să revendice un statut de autoritate în ochii specialiștilor – de „fundamentare a judecății de condamnare a comunismului" – din simplul motiv că, în lumea academică, un asemenea statut nu există cu adevărat, iar savanții nu obișnuiesc să-și condamne obiectul de cercetare chiar și atunci când nu sunt axiologic neutri față de acesta[5]. Cadrul normativ al reflecției lua forma „înfierării" numai în producția intelectuală de tip leninist. În schimb, într-o societate liberă, orice producție științifică își dovedește valoarea nu atât prin capacitatea sa de a întruni acordul unanim al cercetătorilor, cât prin puterea de a suscita dezacorduri fertile intelectual și polemici deschizătoare de noi perspective metodologice. Pe de altă parte, decizia politică nu avea „bază teoretică", adică ambiția de a se întemeia pe o viziune științifică, decât în comunism. Politica democratică, în ceea ce-o privește, nu este decât o organizare legitimă a diversității de opinii, valori și interese într-un cadru procedural asupra căruia au convenit toate părțile și care promite să garanteze atât libertățile personale, cât și libertățile funcționale, printre care se numără și cea academică.

---

[3] „Mesajul președintelui României, domnul Traian Băsescu, adresat Parlamentului cu prilejul prezentării Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Parlamentul României, 18 decembrie 2006)", în: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final*, București, Humanitas, 2007, pp. 11-18.

Raportul, ca și discursul șefului statului în Parlament din 16 decembrie 2006, conțin, prin urmare, pentru a utiliza fără maliție limbajul vulgatei marxist-leniniste, o contradicție neconflictuală. Textul începe prin a deplânge faptul că, în

---

[4] Daniel Barbu, *Politica pentru barbari*, București, Nemira, 2005, pp. 14-17.

[5] V. Charles Taylor, „Neutrality in Political Science", in Peter Laslett, W.G. Runciman (editors), *Philosophy, Politics and Society*, Third Series, Oxford, Basil Blackwell, 1969, pp. 25-57.

România, „spre stupoarea atâtor militanți pentru democrație, dar și a Occidentului", după 1989, „discuția despre statul comunist ca sistem politic bazat pe disprețul total față de însăși ideea de lege nu s-a tradus într-o condamnare deschisă, transparentă și categorică, de către noul stat democratic, a precursorului său istoric"[6]. Stupefacția acelorași militanți pentru democrație, ca și a Apusului, va rămâne însă întreagă după ce vor fi citit premisa teoretică ce pilotează toate analizele *Raportului*: „simplu spus, vreme de patru decenii și jumătate, statul românesc (sic!) a fost confiscat de un grup politic străin de interesele și aspirațiile poporului român"[7]. Cine se află sub puterea altuia nu poate fi, așadar, tras la răspundere pentru faptele comise atâta vreme cât nu a fost propriul său stăpân, iar voința sa nu a fost liberă. Cu alte cuvinte, nici autorii *Raportului* și nici Președintele pentru care au lucrat nu s-au decis, deși s-au arătat inițial preocupați de lipsa vinovată a unei asemenea puneri sub acuzație, să condamne statul român în ipostaza sa istorică dintre 1948 și 1989.

Să recunoaștem că le-ar fi fost greu să o facă, în măsura în care două componente centrale ale statului comunist, în absența cărora nici nu ne-am putea măcar imagina că acesta ar fi durat mai mult de patru ore și jumătate, au trecut nevătămate, nereformate și necriticate în postcomunism: sistemul apărării naționale și sistemul judiciar. Orice referință cât de cât incriminatoare la armată, procuratură sau justiție lipsește din *Raport*[8]. Și pe bună dreptate. Pentru că armata, procuratura și instanțele de judecată așa cum au fost gândite, organizate și populate cu ofițeri și magistrați formați în spiritul socialismului de stat de către un „grup politic străin de interesele și aspirațiile poporului”, deși nu și-au schimbat structura, filosofia de funcționare și personalul după 1989, s-au dovedit a fi instituțiile ce au stârnit cel mai puțin „stupoarea Occidentului”. Armata română a condus cu succes bătălia de aderare la NATO sub comanda unui ministru fost profesor la școala de partid, iar, în anii premergători aderării, un procuror comunist crescut într-o familie de procurori comuniști a fost ministrul care a întocmit cu cele mai multe laude dosarul integrării europene. Victoriile majore pe frontul apropierii de Occident au fost deci repurtate de reprezentanții instituțiilor celor mai legate de un stat care, ne reamintește *Raportul*, a fost „bazat pe disprețul total față de însăși ideea de lege”.

---

[6] *Raport final*, p. 10; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 24-25.

[7] *Raport final*, p. 17; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, p. 33.

[8] Doar zece din cele 660 de pagini ale *Raportului* (pp. 396-405; unsprezece din 879 în volumul tipărit, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cris-

Statul român, prin comisiile și experții săi, nu s-a arătat dispus să ia în discuție această contradicție, cu atât mai mult cu cât ea nu este generatoare de conflicte, ci, dimpotrivă, de excepționale izbânzi europene și atlantice. De aceea, în loc să condamne un stat comunist atât de productiv încă la optsprezece ani de la dispariția sa oficială, Președintele a preferat să atribuie culpa pentru ororile trecutului unui „grup politic” coordonat de un nucleu de șaizeci și patru de persoane, ale căror biografii nelegitime și criminale sunt rezumate succint la sfârșitul *Raportului*[9]. Dispunem astfel, printr-o savantă reconstituire, de lista celor 64 de agenți străini „de interesele și aspirațiile poporului” care au confiscat statul român din

---

tian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 201-212) sunt consacrate „Instituțiilor juridice în perioada comunistă”, dar ele nu descriu sistemul judiciar ca atare, ci se mulțumesc să rețină câteva din caracteristicile generale ale legislației, să descrie constituțiile și să afirme ilegitimitatea regimului comunist. În schimb, armata populară nu este decât accidental menționată în text, modul ei de folosire politică rămânând în afara atenției autorilor.

[9] *Raport final*, pp. 641-660; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 785-807.

1948 și până în 1989. Lor și Securității, ca dispozitiv cu ajutorul căruia au confiscat statul, li se cuvin atribuite – și efectiv le sunt puse în sarcină – toate crimele comise în perioada comunistă. Exonerat în acest mod de orice responsabilitate de ordin penal, politic sau moral, statul democratic (și de acum european) român nu mai poate fi considerat drept unul „nou" și, ca atare, singurul său precursor imediat (în ordine logică, dar și efectiv cronologică) este regimul antonescian. În ciuda schimbărilor de generație și de dotare, armata a rămas aceeași. Justiția folosește în continuare codul penal din 1968, iar punerea sub acuzație pentru crimă de trădare a țării nu și-a pierdut nici în 2007 utilitatea politică dobândită în anii 1950. Membru în Uniunea Europeană, statul român este, structural, Partidul-stat de până la 1989[10], cu singura deosebire că partidul s-a dizolvat complet prin membrii săi atât în stat (cum o dovedește persoana Președintelui României), cât și în societate (cum stă mărturie președintele comisiei prezidențiale). Mutându-și domiciliul din Partid în stat și societate, foștii comuniști nu și-au abandonat reflexele politice, limbajul și modul de a gândi.

Raportul unei comisii prezidențiale scris în 2006 este, ca și vechile rapoarte ale Partidului, rezultatul unui fin echilibru între date statistice, omagii și demascări. *Raportul final* numără victime, îi elogiază pe cei care au rezistat, știe ce e legitim și ce este lipsit de legitimitate în perspectiva unei istorii al cărei sens a fost descifrat științific și îi expune mâniei opiniei publice pe cei „străini de interesele și aspirațiile poporului", interese și aspirații pe care pare să le cunoască tot atât de precis ca și cadrele de odinioară și pe care, desigur, le reprezintă. Cu ajutorul unui asemenea utilaj mental și lexical, statul român a reușit să treacă, identic cu sine, de sub autoritatea abuzivă de control a grupului celor 64 sub autoritatea de reglementare a Comisiei Europene.

---

[10] V. Alexandra Ionescu, „Partis, régime politique et bureaucratie d'État dans le postcommunisme roumain", *Studia Politica. Romanian Political Science Review* III, no. 4, 2003, pp. 821-842.

Dincolo de aspectul său științific și de scopul său eminamente politic, ținta *Raportului final* este, în final, ambițioasă: aceea de a scoate comunismul românesc de pe terenul oricărei dezbateri de societate și de a îl așeza, nu înainte de a fi contribuit la legitimarea autorităților politice instituite, în spațiul aseptic și limitat al controversei academice. Pe scurt, o întreprindere științifică a avut obiectivul politic de a transforma comunismul într-o chestiune nepolitică, în ceva foarte asemănător cu un fenomen natural ce poate fi explicat de specialiști, dar rămâne în afara înțelegerii marelui public. Ca atare, deși printre autorii unor secțiuni din *Raport* se află practicieni, unii dintre ei eminenți, ai istoriei, sociologiei, antropologiei și științelor politice, textul nu participă, în ansamblul său și in cele mai multe dintre detalii, la o perspectivă weberiană asupra științelor sociale ca științe ale experienței ce nu-și propun (și probabil că nici nu sunt capabile) să descopere norme cu caracter imperativ ce ar putea ulterior să piloteze practica socială; spre deosebire de științele naturii, științele sociale nu *explică* și nu produc instrucțiuni de folosire a faptelor și evenimentelor studiate, ci aspiră să *înțeleagă* sistemul de sensuri lăsat în urmă de o anumită experiență a unei societăți anume[11]. Demersul Comisiei prezidențiale, înrudit mai degrabă cu sancțiunea morală decât cu comprehensiunea istorică, s-a adresat unui Președinte care a recunoscut că nu-și înțelege propria experiență de fost cetățean al socialismului real și că are nevoie de explicații savante pentru a-și forma o opinie politică cu privire la defunctul regim. Comunismul nu a căpătat însă sens, ci a primit doar câteva explicații. A fost transformat astfel într-un element natural fără relevanță socială, într-o stihie fără noimă.

---

[11] V. Florence Delmotte, „Max Weber: comprendre *et* expliquer", in Nathalie Zaccaï-Reyners, *Explication-compréhension. Regards sur les sources et l'actualité d'une controverse épistémologique,* Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 2003, pp. 35-49.

Într-adevăr, după condamnarea sa oficială în Parlament, comunismul românesc ar urma să devină, potrivit recomandărilor din *Raport*[12], o probă materială prelevată din istorie, un obiect muzeal, canonic și comemorativ, în jurul căruia să se organizeze conferințe internaționale, emisiuni de televiziune, expoziții permanente, modificări legislative și manuale școlare. Comunismul românesc este, așadar, gândit ca un obiect restrictiv la care accesul este limitat, controlat, organizat și reglementat, care are curatori și ghizi autorizați, care poate fi expus și contemplat, dar care, odată imobilizat în muzeu, nu mai face parte din prezent. Mai mult, așa cum este construit politic, prin acțiunea conjugată a *Raportului* și a Colegiului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, comunismul devine un obiect de factură arheologică, nu numai inteligibil doar experților, dar și unul care, în absența muncii migăloase a acestora, este prin definiție inaccesibil cunoașterii publicului larg. Singurul conținut relevant al comunismului românesc este așadar cel nedezvăluit, cel îngropat adânc în arhive, cel ascuns privirii comune.

Pe această cale, instituțiile și practicile politice născute și rutinizate în perioada 1945-1989 sunt dezbărate de un trecut incomod și trecute în patrimoniul legitim al unui prezent european. Exilarea comunismului românesc într-un timp definitiv istoric și consemnarea sa ca obiect de muzeu și arhivă ne împiedică adesea să vedem că postcomunismul și integrarea europeană pun în lucru instrumente și metode a căror paternitate nu le aparține. De pildă, lupta împotriva corupției, ca operație politico-judiciară căreia i se atribuie meritul de a fi asigurat integrarea României în Europa, nu folosește numai instrumentele penale ale legalității socialiste – Codul penal și Codul de procedură penală – dar și mecanismele sociale foarte concrete imaginate de fostul regim: denunțul, filajul, interceptările și declararea averilor[13]. Ca și în cazul *Raportului*, metoda are aici darul de a construi obiectul. Dăinuirea practicilor și a instrumentelor intelectuale și politico-juridice ale comunismului în postcomunism are darul de a ne indica adresa la care trebuie căutat adevărul despre comunism.

---

[12] *Raport final*, pp. 632-640; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 776-783.

Arhivele uitării

În 1999, un colegiu format din unsprezece demnitari ai statului român, propuși de partidele parlamentare și dotați cu privilegiile ce revin de drept miniștrilor și adjuncților acestora, a primit sarcina legală de a studia arhivele fostei Securități a statului în vederea aflării adevărului. Colegiul a devenit treptat administratorul direct al arhivelor pe care cei unsprezece trebuie să le cerceteze pentru a stabili care dintre colegii lor aflați în alte demnități publice (membri ai guvernului, secretari de stat, reprezentanți ai națiunii, șefi de agenții guvernamentale, primari, rectori, înalți magistrați etc.) au colaborat cu defuncta instituție comunistă în calitatea acesteia de poliție politică. Se întâmplă rar ca misiunea unui notabil de prim rang al statului să fie cercetarea. De regulă, demnitarii guvernează, reglementează, legiferează ori produc, colectează și distribuie bunuri publice. Oricât ar părea de ciudat, membrii colegiului sunt numiți și plătiți pentru a studia. Mai exact, pentru a studia și valorifica documente de arhivă. Rostul activității lor nu este, cu toate acestea, unul științific. Nu li se cere nici formație și nici experiență de arhiviști sau de istorici, iar vocația lor legală nu este una de tip academic. În principiu, colegiul face parte dintr-un dispozitiv de reformă morală a societății românești. Și de data aceasta pare că ne aflăm în fața unei situații inedite pentru istoria statului modern. Acesta din urmă s-a născut și s-a maturizat treptat tocmai printr-un proces de separare a sferei publice, pe care a luat-o în administrare, de sfera conștiinței, pe care a lăsat-o pe seama libertății individuale. Începând cu Machiavelli, morala chemată să guverneze spațiul politic nu mai este identică cu cea care conduce viața personală. Sau, în limbajul lui Max Weber, în treburile publice ar trebui să domnească o etică a responsabilității (*Verantwortungsethik*), iar în chestiunile private o etică a convingerii (*Gesinnungsethik*)[14]. Pe scurt, statul nu este competent și nu poate pretinde să fie un judecător avizat în materie de morală.

---

[13] Daniel Barbu, „The State vs. Its Citizens. A Note on Romania, Europe and Corruption", *Studia Politica. Romanian Political Science Review* VII, no. 1, 2007, pp. 9-12.

Cu toate acestea, statul român postcomunist – ce refuză sistematic să se pronunțe în privința fostului regim în termeni politici sau penali, alegând în schimb calea etico-academică a *Raportului* – a instituit o agenție menită să judece moralitatea comportamentelor cetățenilor socialismului de stat. Este vorba, în mod foarte precis, de anumite atitudini private. Pozițiile publice ocupate de diferite persoane sub comunism nu fac obiectul vreunei investigații, deși aceasta n-ar cere decât câteva ore de documentare într-o bibliotecă. Membrii conducerii superioare de Partid și de stat, lucrătorii din armată, Securitate, miliție, procuratură, cultură, marină, presă, finanțe, comerț, educație și administrație sunt azi deasupra oricărei bănuieli de colaborare *politică* cu regimul comunist. Nimeni nu le pune la îndoială capacitatea legală și morală de a fi astăzi președinți, miniștri, parlamentari, rectori, jurnaliști independenți sau militanți civici în temeiul unui trecut declinat doar în termeni de drept al muncii. S-a stabilit chiar oficial că foștii ofițeri de Securitate nu au avut o colaborare *politică* cu instituția care i-a înscris și promovat în câmpul muncii socialiste. În schimb, cei care au colaborat în particular cu Securitatea (doar una din instituțiile, numeroase și probabil la fel de periculoase, subordonate Partidului și statului) par singurii cetățeni care au desfășurat o *activitate politică* înainte de 1989 și, cu acest titlu, merită să fie identificați și expuși oprobriului public în urma unor laborioase descinderi în labirintul arhivelor.

---

[14] H.H. Gerth, C. Wright Mills (editors), *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York, Oxford University Press, 1946, p. 120-121.

Această situație este dictată de o anumită înțelegere a felului în care prezentul își produce istoria. Cum putem ști în această clipă ce s-a întâmplat ieri cu adevărat, *Wie es eigentlich war*, după celebra formulă a lui Leopold von Ranke menită să distingă dramatic metoda istoriografică de ficțiunea literară? Coborând în arhive, sună răspunsul canonic. Mai ales atunci când este vorba despre trecutul recent, propria noastră memorie, fie și colectivă, nu trece drept un martor suficient de credibil. Istoria a lucrat pentru noi, depunându-și faptele în dosare de arhivă, așa cum convulsiile geologice ale pământului au suprapus în adâncuri straturi de minereu și cărbune. Istoria apare ca un fel de subsol al prezentului din care trebuie aduse la suprafață faptele nude ale trecutului. Această încredere în capacitatea studiului științific de a pune la contribuție arhivele și de a restitui întocmai fapte, de a descrie fidel realități, de a descifra cu precizie relații ce ar fi avut loc (sau ar fi ocupat un loc) în trecut poartă însă marca unei clare orientări marxiste. Dimpotrivă, istoriografia nemarxistă este înclinată să creadă că trecutul este epistemologic „ireal”, ceea ce nu este totuna cu „fictiv”, și că nu ni se poate prezenta sub specia „faptelor” în sine, ci doar a „urmelor”. Documentele de arhivă sunt urme, obținute mai degrabă după principii nonfigurative decât după canoanele realismului socialist, menite să ne formeze convingerea rezonabilă că anumite evenimente s-au petrecut cândva. Pentru că sursele nu re-dau fapte, ci le reprezintă. Dacă definim un *fapt* ca ceva ce putem identifica și aprecia pe baza experienței, atunci arhiva în care zac sursele istoricului trebuie înțeleasă ca o paradigmă a non-experienței, ca un depozit a ceea ce nu mai este experiență sau măcar memorie a experienței[15]. Cu acest titlu, documentele istorice nu ne aduc faptele mai „aproape”, ci le fixează într-o alteritate definitivă față de prezent. Dintr-o perspectivă explicit weberiană, evenimentele istorice nu pot lua pentru noi, astăzi, decât forma unui „sistem de înțelesuri” pe care cunoașterea istorică îl organizează cu ajutorul re-prezentărilor pe care și le face despre urmele documentare pe care le atribuie unei anume epoci. Recursul la arhive este, într-adevăr, metoda cardinală a cunoașterii trecutului, cu singura condiție ca cel care coboară în arhive să fie conștient că izvorul nu conține o fotografie a unui moment dat din trecut, ci este el însuși produsul unei lecturi critice a acelui moment, care, atunci când a fost redactat documentul, era deja trecut. Un minim de rigoare analitică ne poate arăta că nimeni, niciun observator direct sau indirect, nu este cu adevărat contemporan cu trecutul. S-ar părea, așa cum a argumentat deja Michael Oakeshott[16], că istoria nu are prezent. Înainte de a fi o mărturie, documentul este un text și, ca atare, presupune o exegeză ce nu este metodologic, politic și filosofic inocentă.

A crede, de pildă, că arhivele Securității ascund adevărul despre oameni și fapte din trecutul recent înseamnă să declari Securitatea însăși o instituție de producere a adevărului, lipsită de orice fel de subiectivitate. Înseamnă, cu alte cuvinte, să o consideri o instanță de tip normativ și să te încrezi fără ezitare în capacitatea socratică de observație și de judecată, ca și în obiectivitatea și imparțialitatea lucrătorilor ei. Securiștii ar fi căutat și spus întotdeauna adevărul și numai adevărul despre toți și despre toate, spre deosebire de agențiile statului contemporan, care nu pot gândi nimic pertinent despre trecut în absența unui document emis de Securitate. Prin activitatea oficială a C.N.S.A.S., ca și prin modul în care *Raportul* se organizează cu precădere în jurul activității organelor de represiune[17], Securitatea nu mai este doar o formă a trecutului istoric imediat, ci este invitată să locuiască în chiar prezentul României postcomuniste.

---

[15] Dominick LaCapra, *History in Tranzit. Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2004, pp. 23-26.

[16] Michael Oakeshott, *On History and Other Essays*, Indianapolis, Liberty Fund, 1999.

Arhivele Securității nu dezvăluie însă natura regimului comunist, pe care nicio agenție publică nu pare interesată să o cerceteze și să o califice penal și politic, ci dezgolesc, în cel mai bun caz, câte ceva despre natura umană, pe care o reprezintă sub specia experienței directe a trădării personale, la care fiecare cetățean al prezentului se poate raporta intuitiv. Figura centrală pe care statul o caută acum în arhive este anistorică: spre deosebire de activistul de formație leninistă, de ideologul socialismului științific, de militarul care apăra cuceririle revoluționare ale poporului, de reprezentantul comercial al republicii socialiste ori de lucrătorul care asigura securitatea statului și a Partidului, delatorul aparține unei tipologii atemporale. Regii babilonieni, hanii tătari sau agenții F.B.I. au recrutat informatori cu tot atâta metodă și cu consecințe tot atât de grave în plan politic ca și K.G.B.-ul sau

---

[17] 239 din cele 660 de pagini ale *Raportului* (*Raport final*, pp. 157-395; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 459-764), adică 33%, sunt dedicate în exclusivitate istoriei Securității, convocată frecvent și în restul textului.

Securitatea. Faraonii și democrațiile moderne, deopotrivă, au plătit servicii calificate să constituie dosare de urmărire informativă și rețele de informatori. Desigur, de la o formă de guvernare la alta diferă scara acestei activități și mijloacele tehnice la care a putut să recurgă. Scopul a fost însă întotdeauna același.

Identificând, în numele și pe spezele statului român, informatori în arhiva Securității, C.N.S.A.S. studiază, de fapt, natura umană și este chemat să evalueze moral comportamentele unor particulari. Natura comunismului, ca regim politic represiv, rămâne, ca atare, în afara preocupărilor sale legale. Nu este poate exagerat să spunem, de aceea, că pletorica producție documentară a Securității devine un fel de arhivă a uitării[18]. Interesat să afle care dintre cetățenii săi a „turnat" și, eventual, pe cine anume, statul român nu se mai întreabă de ce au fost recrutați delatorii, de către cine, din ordinul și în folosul cui și cu ce consecințe politice și penale. Aceste întrebări nu mai au, de altfel, sens, pentru că *Raportul* le-a oferit deja răspunsul autorizat, identificând cercul celor șaizeci și patru de beneficiari și, totodată, responsabili exclusivi ai comunismului românesc. O parte din mijloacele regimului comunist sunt identificate la nivelul experienței comune a delațiunii, dar scopul său istoric este trecut în uitare. Comunismul însuși, înghesuit în parțialitatea și tehnicitatea unor arhive ce vizează exclusiv persoane, se transformă într-o non-experiență politică.

Pe cale de consecință instituțională, singura relație cu adevărat infamantă cu vechiul regim comunist este socotită a fi cea a colaboratorului conspirativ al Securității. Nici partidele, nici presa și nici societatea civilă nu s-au arătat scandalizate de faptul, bine știut de altfel, că, în guvernul coaliției „dreptate și adevăr”, ministrul justiției, fost procuror, a lucrat înainte de 1989 în aparatul represiv al statului totalitar, iar ministrul de externe a fost surprins de revoluție cu titlul de membru al comitetului central al Uniunii Tineretului Comunist. În schimb, metoda cea mai sigură de a descalifica pe cineva și de a frânge cariera unui om politic este acuzația, oricât de improbabilă, de colaborare cu Securitatea în calitate de informator. Partidele – care îi promovează altfel pe foștii ofițeri de Securitate „nepolitici” – sunt gata să îi excludă din propriile rânduri pe cei bănuiți ori dovediți că s-au aflat într-o asemenea situație de complicitate calificat „politică” cu vechiul regim, iar presa transformă astfel de bănuieli ori dovezi în știri vrednice să ocupe prima pagină săptămâni de-a rândul. Ministrul Mona Muscă este, în acest caz, exemplul cel mai tipic. Cu alte cuvinte, denunțătorul epocii comuniste merită să fie ostracizat, dar beneficiarul direct sau indirect al denunțului, procuror ori înalt demnitar al Partidului, se bucură în continuare de un statut pe deplin onorabil.

---

[18] Daniel Barbu, „Les archives de l'oubli", *Cités. Philosophie, Politique, Histoire* III, no. 29, 2007, pp. 154-156.

Pe de altă parte însă denunțul este ridicat astăzi la demnitatea de practică socială legitimă și eminamente civică. Când aceeași Mona Muscă a scris, în 2005, un denunț penal împotriva fostului prim-ministru Adrian Năstase, gestul ei a fost salutat de propriul partid, de presă și de societatea civilă ca o dovadă de solidă conștiință cetățenească și de impecabilă conduită politică. Bani publici sunt sistematic cheltuiți în campanii ce-i invită pe cetățeni să informeze autoritățile represive competente cu privire la posibile acte de corupție ale unor funcționari publici sau demnitari ai statului și să-i denunțe pe toți cei care, în orizontul vieții cotidiene, încalcă legile țării sau lasă impresia că o fac. Presa românească a momentului arată ca ziarele americane de acum un secol: demascarea și denunțarea politicienilor, cu sau fără probe, dă măsura angajamentului civic[19]. Ministerul Educației Naționale îi încurajează instituțional pe studenți să-și denunțe profesorii. Profesori constituiți în asociații civice își denunță global și preventiv toți colegii atât la C.N.S.A.S., cât și la instituțiile însărcinate să verifice declarațiile de avere. Coaliții ale societății civile fac inventarul reclamațiilor formulate la adresa candidaților în alegerile parlamentare și le distribuie în tiraje de masă. Guvernul și Parlamentul au constituit o agenție națională de integritate a cărei activitate principală este colectarea și verificarea denunțurilor, reclamațiilor și plângerilor făcute de particulari împotriva tuturor celor care ocupă o poziție de prestigiu în stat, în partide, în biserici, în școli, în sindicate. Pasiunea pentru reclamație și cultura denunțului dictează, în viața publică românească, comportamentele cu cel mai înalt grad de acceptabilitate morală. *Raportul final* nu face excepție de la această regulă atunci când îi demască pe administratorii de arhive și pe alți funcționari publici pentru a fi îngrădit cercetarea trecutului și recomandă procuraturii declanșarea de urmăriri penale împotriva celor socotiți vinovați[20].

Cum se face că denunțul practicat înainte de 1989 este blamat și nu beneficiază de circumstanțe atenuante, în timp ce denunțul zilelor noastre este unanim apreciat și promovat ca o activitate de înaltă ținută etică? Două explicații se impun imediat. Mai întâi, sub comunism denunțul era făcut mai ales în secret, pe când astăzi el este de regulă public. Apoi, denunțul ar avea acum scopul de a igieniza democrația și de a europeniza România, în vreme ce înainte de 1989 el nu făcea decât să consolideze controlul sistemului totalitar asupra populației[21]. Să recunoaștem că, în ambele cazuri, denunțul este un mod privilegiat de lucru al regimului politic, iar suspiciunea generalizată o metodă de guvernare. Și atunci, și acum, denunțul este instrumentul prin care sunt identificați și sancționați cei care nu aderă cu onestitate la valorile propuse sau impuse de regim. Ce deosebește, în istoria personală a lui Constantin Ticu Dumitrescu, de exemplu, reținut aici cu titlu de inițiator al legii deconspirării Securității, pe constructorul decorat al socialismului de deținutul politic? Nu opoziția publică față de regim, ci denunțul care semnalează autorităților interesate nesinceritatea cuvintelor rostite în public. O simplă notă informativă îl poate transforma pe cetățeanul aparent devotat în dușman al poporului. În același fel, un denunț penal are puterea de a-l preface pe un atotputernic prim-ministru, la capătul unei guvernări lungi și stabile, într-un vulgar făptuitor percheziționat, interogat, anchetat și demis din toate funcțiile.

---

[19] Cf. Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie. La politique à l'âge de la défiance*, Paris, Seuil, pp. 46-57.

[20] *Raport final*, pp. 638-639; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 782-783.

După 2004, cea care culege denunțurile și invită organele abilitate să aplice sancțiuni este, mai ales, presa. Înainte de 1989, denunțurile erau colectate de Securitate și transmise pentru stabilirea pedepsei procuraturii și judecătorilor. Presa funcționează astăzi ca un substitut instituționalizat al unei opinii publice imposibil de unificat în condiții democratice. Securitatea opera în trecut ca opinie privată a unui Partid ce încerca să unifice societatea în jurul proiectului său politic. Denunțătorul de ieri și de azi, atunci când nu este un profesionist de presă sau al serviciilor de informații, se dovedește a fi, în majoritatea cazurilor, cineva fără funcții și afilieri partizane, care, prin dezvăluirea pe care o face (pe față sau în taină) dobândește puterea de a schimba destinul sau măcar de a afecta cariera cuiva aflat într-o poziție de influență și vizibilitate publică. Atât sub comunism, cât și optsprezece ani mai târziu, denunțul este, probabil, singura formă legitimă de participare repartizată oficial societății civile, singura formă de putere a celor fără de putere acceptată și instituționalizată de către regimul în funcție.

---

[21] *Raport final*, pp. 382-395; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 505-519.

Dictatura participativă

Spre deosebire de clasa politică și de o parte a intelectualilor români, istoriografia europeană și nord-americană a comunismului se ambiționează să nu-și citească obiectul de cercetare sub specia unor colecții discrete de gesturi private și reprobabile, ci sub cea a experiențelor durabile de societate sau a întreprinderilor politice creatoare de sensuri colective. Pentru a exemplifica un asemenea tip de abordare, să reținem că, în prefața la ediția românească a cărții sale din 1987, *Der Europäische Bürgerkrieg*[22], Ernst Nolte sugerează că înfruntării homerice dintre ideologiile marxistă și fascistă i-a urmat, după cea de-a doua conflagrație generală, un „război civil mondial" între regimul sovietic comunist și democrațiile occidentale. Nu suntem, desigur, obligați să subscriem interpretării propuse de istoricul german. Putem recunoaște însă că reformularea notoriului bipolarism al secolului al XX-lea în termenii „războiului civil", cu alte cuvinte, coborârea opoziției și a înfruntării din zonele înalte și inaccesibile ale tenorilor politicii mondiale în spațiul unei înfruntării orizontale și difuze ce ar fi pătruns societățile epocii până în cele mai profunde cotloane ale acestora are merite explicative certe.

Pe urmele lui Nolte și de pe pozițiile unei exegeze a politicii înrudită cu cea avansată de Carl Schmitt – pentru a ne bizui cu titlu de exercițiu intelectual pe doi autori pe care nimeni nu i-ar suspecta vreodată de înclinații de stânga –, putem presupune că, așa cum nimeni nu putea rămâne până la capăt ideologic neutru în încleștarea dintre presupozițiile filosofice ale proiectului leninist și ideile naționalismelor reacționar-revoluționare (pentru a califica mișcările fasciste în limbajul lui Ernst Nolte), opoziția dintre principiile fondatoare ale democrațiilor pluraliste și temeiurile doctrinare ale socialismului științific nu a cunoscut nici ea martori imparțiali sau indiferenți. În orice război ideologic generalizat, fie el „european" ori „mondial", non-beligeranța este un lux pe care puțini și-l pot permite. Este, mai ales, un lux de neimaginat în spatele frontului. În Statele Unite, țară prin excelență a libertății de exprimare, orice îndoială formulată public cu privire la caracterul malefic al comunismului era sancționată printr-o anchetă a F.B.I., dacă nu chiar prin aducerea în fața justiției a celui neîngăduit de sceptic cu privire la „spaima roșie"[23]. În celălalt lagăr, o privire ceva mai obiectivă asupra capitalismului și a politicilor sale era imediat interpretată (și pedepsită) ca o atitudine „împăciuitoristă", incompatibilă structural cu valorile societății socialiste multilateral dezvoltate, pentru care regimurile occidentale erau prin definiție putride, agresive și exploatatoare.

---

[22] Ernst Nolte, *Războiul civil european 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, traducere de Irina Cristea, București, Grupul Editorial Corint, 2005.

Ca orice alt tip de conflagrație, conflictul ideologic are nevoie de combatanți și de trupe auxiliare. Particularitatea războiului ideologic este aceea de a nu recurge la conscripție, ci de a se baza pe înrolarea voluntară. Fără a disprețui neapărat numerele mari, statele majore ideologice sunt interesate cu precădere de calitatea efectivelor de care pot dispune. Partidele comuniste sunt un bun exemplu. În România dinainte de 1989, unul din patru adulți era membru al Partidului

---

[23] V. Robert Justin Goldstein, *Political Repression in Modern America from 1870 to 1976*, Urbana and Chicago, University of Illinois Press, 2001, pp. 397-546.

Comunist și, ca atare, explicit format în vederea denunțării proprietății private ca rădăcină a exploatării, a democrației reprezentative ca iluzie burgheză, a libertății de conștiință și de exprimare, a drepturilor omului ca instrumente de propagandă ale unui capitalism decis să oprime masele largi populare, să sufoce setea de independență a popoarelor, ca și dorința acestora de a fi conduse în mod științific spre cele mai înalte culmi de civilizație și progres. A fi primit în Partid era un act liber și personal de voință. Nu întotdeauna cu adevărat unilateral și dezinteresat, de vreme ce ideea de a te prezenta voluntar putea fi câteodată urmarea unei presiuni din partea familiei sau a mediului profesional. Gestul era adesea sincer și motivat de dorința mărturisită de numeroși cetățeni de a contribui la îmbunătățirea orizontului vieții propriei comunități locale și naționale[24]. Postulanții erau mereu mai mulți decât pozițiile disponibile. Capacitatea de atracție a comunismului, ca ideologie și ca proiect politic, rămâne în afara atenției *Raportului* Comisiei prezidențiale, deși știința politică americană, la comanda autorităților de resort ale războiului rece, i-a consacrat o lucrare clasică[25]. Primirea în Partid era, de asemenea, un proces îndelungat, nu întotdeauna încununat de succes și uneori reversibil. De pildă, Partidul Muncitoresc/Comunist Român a procedat în câteva rânduri la excluderi proporțional semnificative, s-a dovedit adesea exigent în recrutarea membrilor săi și s-a preocupat îndeaproape de educația lor ideologică. Comuniștii participau regulat la dezbateri și cursuri de „învățământ politic", erau înscriși periodic în programe de formare ideologică de scurtă sau lungă durată, erau invitați să-și manifeste, în toate ocaziile și în modul cel mai instituționalizat cu putință, adeziunea fără rezerve față de cele mai recente teze ale conducerii superioare de partid și de stat. În termenii înfruntării civile propuse de Nolte, ei alcătuiau armata regulată a combatanților ideologici. Din rândurile lor erau înaintați în grad secretarii organizațiilor de bază, directorii, redactorii șefi, miniștrii, „lucrătorii cu munca politică" din activele județene și centrale.

---

[24] Mary Fulbrook, *The People's State. East German Society from Hitler to Honecker*, New Haven and London, Yale University Press, 2005, p. 12.

[25] Gabriel Almond et alii, *The Appeals of Communism*, Princeton, Princeton University Press, 1954.

Toți membrii unui Partid ce nu obosea să se descrie pe sine în termeni marțiali (avangardă a proletariatului, batalion de elită al clasei muncitoare, străjer al cuceririlor revoluționare, armată disciplinată a muncii etc.) erau luptători în uniformă pe frontul ideologic, soldați și ofițeri ai războiului civil mondial. Intrarea lor în Partid era ca un jurământ pe drapel: se angajau solemn să-și consacre toate forțele și întreaga energie pentru triumful proiectului leninist de societate. În același timp, intrarea în Partid era o declarație de război personală și oficială împotriva democrațiilor pluraliste și a aliaților de care acestea se foloseau pentru a înăbuși libertatea popoarelor și a oamenilor muncii de pretutindeni: gândirea independentă, bisericile, societatea civilă. *Raportul final* nu ia însă în serios angajamentul personal al milioanelor de comuniști români, reducându-i explicit la condiția de spectatori infantili ai propriilor lor alegeri: „marea masă a membrilor de partid… [avea ca] unică activitate […] să-și achite cotizația și să participe lunar la ședințe golite de orice conținut"[26]. Faptul că totalitarismul comunist avea un conținut tare, ideologic și politic, ținea, înainte de 1989, de cultura comună. Pe formularul american de viză, de pildă, se atrăgea explicit atenția că le poate fi refuzată intrarea în Statele Unite atât celor care au sprijinit regimul nazist, cât și membrilor (fie ei și de rând) partidelor comuniste. Bastionul capitalismului îi considera deopotrivă vizitatori indezirabili pe luptătorii din tabăra inamică a războiului civil european dintre 1919 și 1945 și ai războiului civil mondial dintre 1945 și 1990.

---

[26] *Raport final*, p. 633; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, p. 776.

Indiferent ce mai sunt dispuși să creadă astăzi autorii *Raportului*, unii dintre ei foști comuniști, combatanții conflagrației ideologice erau disciplinați, ierarhizați și profesionalizați. Unii rămâneau toată viața în tranșee, fără a reuși, uneori fără a dori, să atragă privirea superiorilor prin fapte deosebite. Alții erau decorați și promovați. Mulți își „urmau un vis", cum a declarat cu candoare un fost ofițer de Securitate devenit după 1989 ministru liberal, academician și membru al Parlamentului european. Ca în orice armată modernă, comuniștii erau distribuiți în diverse arme: puteau lucra în industrie, în presă, în securitate, în universitate, în procuratură, în administrația locală, în instituțiile de cultură, în ministere, în uniunile de creatori, în cooperative agricole, în învățământul primar. Prestigiul acestor regimente ideologice nu era același. Se știe că uniforma de pilot e mai atrăgătoare decât cea de infanterist. Însemnele unui comitet central (al partidului, al tineretului comunist) sau culoarea albastră a Securității stârneau, desigur, mai multă reverență decât medalia de pe pieptul unui premiant al întrecerii socialiste pe ramură. Din punct de vedere ideologic, meritele și responsabilitățile erau indivizibile, fiind exprimate prin formula clasică a „unității de monolit" a Partidului. Partidul era însă inseparabil de popor. Cu acest titlu, recurgea la recrutarea, de această dată prin conscripție, a unor trupe auxiliare. Cei care nu avuseseră dorința sau curajul de a se prezenta ca voluntari la primirea în Partid ori cei care nu fuseseră socotiți suficient de buni pentru a fi trimiși, în mână cu carnetul roșu de partid, pe frontul războiului civil mondial, puteau fi invitați să-și aducă și ei aportul la victoria proiectului leninist. Contribuția lor lua cele mai diferite forme. Cei mai mulți constituiau populația civilă, care, sub conducerea Partidului, construia socialismul în fabrici, uzine și pe ogoare. Alții erau angajați permanent sau temporar pentru a asista Partidul în activitatea de control ideologic al populației civile. De regulă, colaborarea lor cu Partidul avea un aspect conspirativ și se realiza prin intermediul unui ofițer de Securitate. Nimic surprinzător: toate armatele din lume se folosesc de informatori pentru a măsura în orice moment moralul propriilor trupe.

Dacă vom utiliza tot atât de incomplet și confuz ca și *Historikerstreit*, la care Ernst Nolte a contribuit prin *Der Europäische Bürgerkrieg*, distincția dintre *trecut*, ca experiență a unor subiectivități articulate cronologic, și *istorie*, ca elaborare a subiectivităților istoriografice post-factuale, nu vom reuși să stabilim precis, în termeni penali, politici și morali, raportul dintre demobilizarea armatelor ideologiei comuniste și deconspirarea auxiliarilor de care aceste trupe s-au servit în războiul împotriva democrațiilor pluraliste. Se scrie astăzi, mai ales în presă, o istorie a auxiliarilor, a colaboratorilor nemărturisiți ai socialismului de stat. Dintr-o perspectivă de reconstrucție ideologică a trecutului ca cea a lui Nolte, proprietarii-combatanți ai fostului regim au fost comuniștii de pe toată scara ierarhiilor de Partid și de stat. Ei par însă să fi dispărut complet din istorie, iar trecutul lor este considerat irelevant pentru înțelegerea unui prezent ce-și satisface interesul pentru memorie exclusiv prin identificarea informatorilor și, cel mult, incriminarea publică a unui singur flanc de luptă din dispozitivul strategic comunist, cel aflat sub responsabilitatea instituțională a Securității.

Dacă ideologia este un mod coerent și formalizat de a gândi și explica o anumită realitate, comuniștii au fost *deformatori* ai trecutului, atunci când acesta era pentru ei prezent. Pentru a verifica gradul de credibilitate a deformărilor ideologice pe care le-au propus societății drept chipuri ale adevărului, ei s-au slujit de un număr de informatori. Istoria comunismului românesc îi obligă astăzi pe acești delatori și spioni să îmbrace o uniformă publică pe care nu au avut intenția sau permisiunea să o îmbrace în trecut. Poate că fantoma comunismului bântuie încă prin dezbaterile publice românești. Puțini sunt însă dispuși să-și amintească că, în trecut, această fantoma avea un trup: Partidul Comunist Român. Poate că unul din brațele Partidului era Securitatea. Celălalt era însă justiția. Armata era pavăza de pe piept. Inima bătea în presă și în uniunile de creație, iar mintea era adăpostită de Comitetul Central. Torsul era purtat în lupta ideologică de dominație a societății de picioarele celor patru milioane de membri. Acestora li se explică astăzi istoria comunismului în termenii exculpatorii ai *Raportului final*, pentru a nu fi obligați să-și înțeleagă retrospectiv propriul lor rol istoric, de luptători în primă linie, ai trecutului război civil mondial.

Dacă logica explicativă a bipolarismului ne indică fără urmă de dubiu că înfruntarea a fost pierdută de tabăra din Est, demersul propus de Ernst Nolte are meritul de a ne spulbera comodele certitudini postcomuniste consolidate de *Raport*. Dincolo de înfrângerea suferită, nu li se poate reproșa combatanților ideologici ai Partidului Comunist Român lipsa succeselor pe frontul intern, pe terenul de luptă al societății. În fața unanimității sociale generate de prezența capilară a acestor comuniști nu s-a putut ridica niciun fel de elită alternativă și nici nu s-au înregistrat, decât prin accident, forme de rezistență colectivă sau individuală față de cultura comună și militantă a socialismului de stat. Pot fi, în schimb, identificate practici stabile și universale, formale și informale, de participare politică și civilă la funcționarea regimului. Prin astfel de modalități și proceduri, chiar și acei cetățeni rămași în spatele frontului confereau în fiecare zi un plus de legitimitate unei „orânduiri” politice și sociale ce devenise orizontul lor de normalitate și criteriul însuși de ordonare a propriei vieți[27]. Muncitorul care depășea planul, tânărul salariat care solicita o locuință din fondul locativ de stat, jurnalistul care făcea cronica cotidiană a victoriilor poporului pe frontul muncii libere și creatoare, ofițerul de Securitate sau de miliție care își ascuțea vigilența față de acțiunile antisocialiste și antipatriotice ale dușmanilor de clasă și ale celorlalți infractori, scriitorul ale cărui cărți, publicate în tiraj de masă, ridicau tot mai sus nivelul conștiinței socialiste, procurorul și judecătorul care vegheau la întărirea legalității socialiste, istoricul dedicat luptei întregului popor pentru neatârnare și fixării locului românilor în istoria universală, inginerul și maistrul care asigurau independența economică a țării, profesorul care forma constructori din ce în ce mai conștienți ai unei societăți socialiste multilateral dezvoltate, activistul de partid sau sindical care consolida în fiecare zi unitatea de monolit dintre Partid și popor, pensionarul care invita tineretul la un comportament disciplinat și respectuos, funcționarul care aplica neabătut principiile eticii și echității socialiste, cetățeanul obișnuit care tăcea în public atunci când nu era chemat să aclame geniul conducătorilor au participat toți, cu titlu personal și ca parte a unor categorii sociale recunoscute politic și validate ideologic, la instaurarea și dăinuirea unui regim de normalitate civilă, inclusivă și unanimistă, inseparabilă de politica și de politicile Partidului-stat.

Dacă evităm, așa cum au făcut-o autorii *Raportului* aproape fără nicio scăpare de condei, termenul de *totalitarism*, incomod și controversat din perspectiva neomarxismelor[28], cea mai potrivită calificare a unui asemenea regim este cea de „dictatură participativă”, în măsura în care o asemenea noțiune surprinde modul în care locuitorii socialismului real erau simultan afectați și constrânși de sistem, dar și purtători activi și adesea voluntari ai acestuia[29]. Comunismul pare să fi fost un tip de dominație ce trebuie înțeleasă ca o practică socială a schimbului de valori și resurse între cei care dețin puterea, fiind titulari ai mijloacelor de represiune și propagandă, și cei care fac nu numai obiectul de exercițiu al acestei puteri, dar îi și dau, prin adeziune personală și colectivă, însăși posibilitatea de a exista și de a dura[30]. Statul comunist a avut indubitabila ambiție teoretică de a dispărea prin dizolvare în societate: procedeul concret prin care a urmărit să-și atingă acest țel filosofic a fost penetrarea completă a societății[31], iar locul prin excelență al acestei întrepătrunderi declinate sub specia participării a fost întreprinderea socialistă.

---

[27] Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, ediția a doua, București, Nemira, 2004, pp. 91-94.

[28] Comisia a analizat o *dictatură* comunistă și nu un *regim totalitar*, ceea ce i-a ferit pe autori de obligația de a înțelege cum regimul și societatea s-au produs împreună la modul weberian al legitimității și i-a ajutat să explice cum responsabilitatea politică aparține exclusiv unui „grup străin" și informatorilor Securității.

Întreprinderea socialistă a reprezentat, de altfel, și prima victimă a prăbușirii comunismului. Și nu pentru că responsabilii politici postcomuniști ar fi fost animați de ferme convingeri de inspirație liberală, ci, mai degrabă, pentru că aceeași întreprindere socialistă era ilustrarea cea mai expresivă politic și pertinentă social a faptului că, înainte de 1989, nimeni (dacă nu luăm în calcul câteva rare excepții individuale, rămase, de regulă, neatestate și nevalorificate) nu se sustrăsese cu adevărat procesului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate. Ironia postcomunismului românesc este că nu a făcut decât să desăvârșească țelul ontologic al Partidului-stat. Privatizările, dificile, contestate, frauduloase, anarhice sau strategice, au consacrat, până la urmă, în chip dialectic identitatea dintre statul socialist și societatea, de această dată civilă, postcomunistă. Primul s-a transformat cu succes în cea de-a doua. Odată ce întreprinderea socialistă a dispărut, s-a șters și memoria participării, înscrisă în rețeta de fabricație a câmpului atotcuprinzător al muncii socialiste. A rămas doar cea, confortabilă psihologic, a timpului liber.

---

[29] Mary Fulbrook, *The People's State*, p. 12.

[30] Sandrine Kott, *Le communisme au quotidien. Les entreprises d'État dans la société est-allem*ande, Paris, Belin, 2001, p. 16-17.

[31] Marcel Gauchet, „L'expérience totalitaire et la pensée de la politique”, *Esprit*, no. 7-8, 1976, p. 13.

Comunismul ca hobby

„Hobbyul meu este construirea socialismului în România". Vladimir Tismăneanu prefațează cu această declarație memorabilă a lui Nicolae Ceaușescu capitolul introductiv al cărții din care s-a hrănit metodologic *Raportul final* și care își asumă, în subtitlu, condiția unei istorii politice a comunismului românesc[32], afirmându-se chiar, în prefața la ediția românească, nu numai drept „prima istorie comprehensivă și comparativă a acestui fenomen [i.e. comunismul românesc]", dar și ca „o istorie definitivă"[33]. N-ar trebui insistat prea mult asupra faptului că termeni precum *comprehensiv* și *definitiv* aproape că au dispărut în ultimele decenii din limbajul științelor sociale, între care se numără istoria, sociologia și știința politică, discipline la încrucișarea cărora Tismăneanu și-a așezat reflecția. Să recunoaștem fiecărui autor – și cu atât mai mult unuia atât de erudit și influent ca Vladimir Tismăneanu – dreptul de a fi mândru de o operă ce s-a bucurat de o primire cordială din partea comunităților academice americană și, atâta cât există, românească și să ne întoarcem la Nicolae Ceaușescu, a cărui gândire a fost supusă unei meritate *damnatio memoriae* în spațiul public, dar care nu se cuvine atinsă și de o *diminutio capitis* în ordine intelectuală. Poate că marxismul său a fost într-adevăr „primitiv și uimitor de anacronic”[34], dar el dovedește, chiar în citatul reținut de Tismăneanu, o puritate filosofică a cărei probabilă inocență nu trebuie tratată ca un amuzament. Fie și numai pentru că modul în care Ceaușescu a gândit împreună politica și societatea în cadrul unei ortodoxii leniniste fără fisuri reprezintă soclul pe care au fost amplasate toate piesele postcomunismului românesc. Comunismul – sugerează cu temei Tismăneanu atunci când își deschide cartea cu un capitol despre sfârșitul acestei istorii și despre consecințele ei asupra celor care pretind că s-au despărțit colectiv de ea – rămâne problema politică centrală și constituie reperul indirect, dar obligatoriu, a tot ceea ce se întâmplă în România după demisia sa oficială. Și nu mă refer la obsesiile politico-culturale ce bântuie sezonier sub forma legii lustrației, a memoriei și investigării represiunii, a cercetării arhivelor Securității sau a condamnării formale și solemne a regimului.

---

[32] Vladimir Tismaneanu, *Stalinism for All Seasons. A Political History of Romanian Communism,* Berkeley and Los Angeles and London, University of California Press, 2003, p. 18. Traducere românească de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași și București, Polirom, 2005, p. 41.

[33] *Stalinism pentru eternitate*, p. 12.

Am în vedere mai degrabă felul în care utilajul conceptual marxist-leninist, în ciuda proastei reputații ce-l înconjoară după 1989, este încă principala resursă teoretică a celor care cred că au un cuvânt de spus sau li s-a dat să ia o decizie. Nostalgicii și anticomuniștii postcomuniști, eseiștii și analiștii, social-democrații și liberalii, militanții civici și pensionarii, filosofii și oamenii de afaceri, independenții și radicalii, publiciștii și juriștii, istoricii și jurnaliștii, intelectualii și birocrații, indiferenții și revoltații deopotrivă, toți cei care au o voce în spațiul public își reprezintă statul, națiunea, politica, munca, relațiile internaționale, dreptul, guvernarea, cultura, ordinea publică, partidele și societatea civilă cu instrumentele intelectuale hegeliene prelucrate succesiv de Marx, Lenin și Stalin și traduse în limbajul canonic al ședințelor de partid și în politici publice sub autoritatea lui Gheorghiu-Dej și a lui Ceaușescu. *Raportul final* este el însuși un produs întârziat al limbajului, concepției asupra istoriei și înțelegerii raportului dintre știință și politică pe care le-a standardizat pentru utilizatorii români cultura comună a socialismului de stat.

---

[34] *Ibidem*, p. 54.

Îndrăznind să-l imit, cu modestia de cuviință, pe Vladimir Tismăneanu, voi fi pentru o clipă auto-referențial și voi relua, cu aerul că citez o autoritate, o observație a mea mai veche: comunismul a căzut pentru că și-a atins toate țintele, a părăsit istoria pentru că nu mai avea nicio poziție de cucerit și niciun adevăr de dovedit[35]. Ce altceva ne spune Ceaușescu, în extrasul reținut de Tismăneanu, dincolo de formula, hilară la prima vedere, în care a învăluit una din presupozițiile fundamentale ale vulgatei marxist-leniniste? Cel puțin la vârf, comunismul a fost realizat. Nicolae Ceaușescu – și, pesemne, alți înalți responsabili de Partid și de stat – s-a sustras alienării, povară individuală a subiectului istoric pe care acesta o poartă inevitabil în toate societățile divizate, inegalitare și bazate pe principiul achiziției. Altfel spus, edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate nu era pentru el o îndatorire de serviciu ca președinte al R.S.R., o activitate politică profesională de secretar general în care risca să-și piardă autenticitatea propriei ființe. Între muncă și timp liber nu mai exista, potrivit lui Ceaușescu și, în orice caz, pentru el și alții asemenea lui, niciun fel de tensiune socială menită să-l înstrăineze pe om de sinele său. În Partidul conducător al întregii societăți, comuniștii își realizau visele. Ceaușescu era deja cetățean al socialismului triumfător, așa cum îl descriseseră, prin anticipație filosofică, Karl Marx și Friedrich Engels în *Ideologia germană*[36].

---

[35] Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în Româna postcomunistă*, ediția a doua, București, Nemira, 2004, p. 19.

Și totuși, înțelepciunea comună sintetizată în cele mai bune pagini ale *Raportului final*, cele consacrate geografiei și metodologiei represiunii, ne spune că socialismul de stat nu a fost o istorie de succes, nu a dus la o societate capabilă să regularizeze în sine și de la sine producția de bunuri și să confere, prin aceasta, un statut egal tuturor membrilor săi, eliberați de nevoia de a dobândi și produce pentru sine prin exploatarea muncii semenilor. Vocabularul lui Tismăneanu, preluat integral de *Raport*, confirmă această sentință populară prin densitatea unor cuvinte de tipul: frică, suspiciune, manipulare, aroganță, supunere, persecuție, criză, constrângere, corupție, intimidare, înregimentare, conspirație, sectarism, marginalitate, nelegitimitate, narcisism, antiintelectualism, abilitate, erezie, monolitism, deviaționism, represiune, privațiuni, victime, aventură tragică, cinism, teroare, conformism, izolare, fanatism, ierarhie, control, acuzații, trădare, complot, crime, condescendență, retractare, proces, recrutare, alienare, deprimare, frustrări, umilințe, îndoctrinare, propagandă, dictatură, defăimare, animozitate, competiție, vigilență, intransigență, interogatoriu, calomnie, demonizare, neîncredere, intrigă, tiranie.

Să fi mințit Ceaușescu? Să fi fost victima lipsită de candoare a unei iluzii? Personal, sunt înclinat să-l iau în serios. Voi constata însă, imediat, că, așa cum prevăzuse Oscar Wilde că se va întâmpla dacă ideile lui Marx se vor transforma într-un mod de viață[37], nu toți cetățenii României au fost dispuși, din 1948 și până în 1989, să-și petreacă timpul liber construind socialismul. Cei mai mulți au făcut-o doar în timpul orelor de program. Bună parte din ei cu gândul la altceva. Spre deosebire de Ceaușescu și de elitele comuniste, cei mai mulți români nu au fost pregătiți să se comporte ca oameni liberi, în sensul viziunii lui Marx. Au rămas prizonierii, înstrăinați de sine, ai propriilor familii și tradiții culturale ori religioase, au fost frământați de dorința de a face carieră, de a acumula bunuri, de a-i utiliza pe cei din jur pentru atingerea unor obiective personale. În ciuda perioadei comparativ scurte în care a dominat societatea, comunismul s-a comportat asemenea creștinismului constantinian: s-ar părea că a convins în particular pe foarte puțini, dar a reușit să devină o cultură publică „ereditară", ce a pus la dispoziția societății un număr de concepte omologate și un limbaj standardizat prin care cetățenii au ajuns să-și exprime cu exclusivitate atât identitățile, cât și relațiile, și au dat glas, foarte rar înainte și aproape unanim după Decembrie '89, inclusiv opoziției lor față de comunism[38].

---

[36] V. comentariile lui Michael Walzer, *Obligations. Essays on Disobedience, War, and Citizenship*, Cambridge, Mass. and London, Harvard University Press, 1970, pp. 229-232.

[37] *Ibidem*, pp. 230-231.

Un raport politic comprehensiv și definitiv asupra comunismului românesc ar trebui, pesemne, să fie metodologic fidel logicii marxiste și să-și instaleze șantierele de cercetare în spațiul tensionat dintre libertatea celor hotărâți să-și petreacă timpul liber construind socialismul și alienarea celor pentru care edificarea societății socialiste era fie o simplă vânzare a forței de muncă către unicul deținător de pe piață al tuturor mijloacelor de producție a valorilor politice, economice și culturale, fie o constrângere socială. *Raportul final* însușit politic de Președintele României a ales să scruteze prima categorie, cea a elitelor comuniste și a modului în care acestea, deși puțin numeroase, s-au angajat într-o vastă operațiune de reprimare a unei societăți ce rămâne totuși invizibilă. A făcut-o mobilizând lexicul și asumându-și perspectiva celor înstrăinați de atașamentul față de practicile nesocialiste ale vieții private. De aceea, Tismăneanu a întocmit un inventar analitic, indubitabil comprehensiv și probabil definitiv, al proceselor de constituire și destituire a activului de partid, a comportamentelor acestuia în calitate de ansamblu structurat de *categorii conducătoare*[39] și, mai ales, a culturii sale politice[40]. Comisia prezidențială a adăugat un tablou minuțios al fenomenului represiv, precis în reconstituirile sale spațiale și funcționale, dar vag în măsurarea populației afectate[41].

---

[38] Pentru o analiză a modului în care comunismul a fost deconstruit în România cu propriul său limbaj și în propriul său cadru conceptual, Alexandra Ionescu, «La dernière révolution léniniste. Pensée et pratique d'une autorité révolutionnaire en Roumanie», *Studia Politica. Romanian Political Science Review* VI, no. 1, 2006, pp. 25-114.

Chestiunea comunismului ca regim politic, a naturii și practicilor guvernării, a statului de care s-a servit și a tipului de societate căreia i-a dat naștere rămâne însă în așteptarea unor istorii sistematice și critice, a unor șantiere de cercetare care să nu fie convocate și validate de statul român și de înaltele autorități ale acestuia. După cum Partidul însuși, înțeles ca organizație grupând, peste generații, multe milioane de cetățeni, impregnați în mod diferit de cultura categoriilor conducătoare, purtați de ambiții diverse și adesea fără legătură cu edificarea socialismului și angajați într-o vastă țesătură de relații reciproce cu ansamblul societății, nu și-a găsit încă suficienți istorici. S-ar spune, fără nicio undă de ironie, oricât de cordială, că Vladimir Tismăneanu și echipa de specialiști și militanți pe care adunat-o ulterior din însărcinarea și sub autoritatea Președintelui României au utilizat un demers științific de tip leninist: au cucerit pentru cunoaștere centrele de comandă ale istoriei comunismului românesc și au descifrat câteva din operațiunile ordonate de acolo. Această cunoaștere trebuie purtată, de aici înainte, în fiecare oraș și în fiecare sat, în fiecare întreprindere și instituție. Altfel, comunismul nu va rămâne în istoria românească decât un hobby practicat, din rațiuni diferite, atât de elita politică dintre 1945 și 1989, cât și de cercetătorii și intelectualii publici postcomuniști.

---

[39] Împrumut această calificare a minorităților ce ocupă poziții sau îndeplinesc funcții din care influențează guvernarea societății de la Raymond Aron, „Catégories dirigeantes ou classe dirigeante?”, *Revue française de science politique*, XV, 1965, pp. 7-21.

[40] *Stalinism pentru eternitate*, p. 25.

[41] *Raportul final* (p. 631; cf. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *op. cit.*, pp. 774) dă o estimare foarte largă a tuturor celor încarcerați și deportați: între 500 000 și 2 000 000 de victime. Securitatea, atât de precisă și veridică în indexarea colaboratorilor săi, dacă este să ne încredem în filosofia de lucru a C.N.S.A.S., apare dintr-o dată neglijentă și neatentă în numărarea obiectivelor supuse represiunii, potrivit membrilor Comisiei prezidențiale.

Alex. Cistelecan

Absolvent al facultății de filosofie din Cluj. Autor al volumului *Viata ca film porno. Protocoalele Lacan*, Editura Aula, 2007. Actualmente, doctorand în teorie politică la universitatea LUISS Guido Carli din Roma și redactor al revistei *Vatra*.

Câte raporturi? Cât de finale?

Istoria variantelor succesive ale textului înaintat de Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România ne demonstrează că ceea ce părea a fi adevărul ultim și unic în materie nu este nici chiar unic, nici chiar ultim. Se pare că *Raportul final* nu este, de regulă, tocmai final și, implicit, nu prea este nici Raport*ul*. Dar multiplicarea rapoartelor în timp nu este, poate, decât reflexul exterior al pluralității interne a raportului: în sine deja, *Raportul final* este mai multe rapoarte, scrise pe mai multe voci, construite pe mai multe nivele și urmând mai multe direcții. Nu întotdeauna aceste voci, niveluri și direcții concordă într-un singur punct, tot așa cum nu întotdeauna intersecția lor este una legitimă, de la sine înțeleasă sau firească. Aceste puncte de confluență forțată sau grăbită, precum și dublurile lor în negativ – momentele de ruptură și discontinuitate – constituie obiectul textului de față.

Să începem cu pasajul în care, după părerea noastră, se poate înregistra cea mai mare densitate de nivele suprapuse și intenții ne-paralele, cea mai mare tensiune între discurs și meta-discurs, forță și adevăr. Întreaga aporie structurală a discursului *Raportului* se regăsește *in nuce* în paginile sale finale, în „propunerea de a se interzice drept forme de negaționism, pedepsibile prin lege, tentativele de apologie a regimului comunist ori a liderilor comuniști. Extremismul de stânga trebuie respins cu aceeași hotărâre precum cel de dreapta. ***A nega crimele comunisului este la fel de inacceptabil cu a le nega pe cele ale fascismului...***”[1]. În același context, Raportul propune „interzicerea afișării în public a simbolurilor și însemnelor comuniste (steaua roșie, drapelul roșu cu secera si ciocanul, stema R.P.R, repectiv R.S.R)…[și] interzicerea difuzării materialelor de propagandă comunistă (afișe, pliante, cărți, filme, cântece) cu excepția contextului educativ antitotalitar” (p. 640).

Se-nțelege de la sine că alegerea acestui pasaj din partea noastră nu este una nevinovată. Dar fie ea și una necurată, speranța noastră este că ea nu se va dovedi a fi, în final, una de ordin penal. Or, tocmai aceasta este miza pasajului decupat aici: problema pe care o ridică el este însăși posibilitatea abordării analitice a *Raportului final* și, în consecință, posibilitatea însăși a textului de față. Căci, dacă e să luăm de bună propunerea avansată în aceste rânduri de autorii *Raportului final* – și se pare că *trebuie* să o luăm de bună –, înseamnă că orice discuție pe marginea contribuției lor este vană. Ca și în celebrul sofism de manual, nu avem la îndemână aici decât două posibilități deopotrivă de neatrăgătoare: fie suntem pe deplin de acord cu autorii *Raportului final,* și atunci dublăm inutil discursul lor; fie nu suntem în totalitate de acord cu ei, și atunci suntem pasibili de negaționism și pedeapsa de rigoare. Căci există, se pare, un singur adevăr despre dictatura comunistă din România, și acest adevăr este cel închis în paginile *Raportului final.* A nega sau a critica *Raportul* înseamnă implicit a nega crimele comunismului și, pe cale de consecință, înseamnă a cădea sub incidența dreptului penal. Practic, din această perspectivă, declarațiile ulterioare prezentării *Raportului*, în care domnul Tismăneanu se plângea de faptul că nu a primit pe post de critici decât atacuri la persoană, capătă un cu totul alt sens: această realitate devine, în fond, structuralmente necesară. Din moment ce corpul *Raportului* se identifică fără rest cu legea și adevărul și din moment ce orice obiecție la adresa *Raportului* cade sub incidența legii, înseamnă că, în mod necesar, orice critică teoretică pe marginea textului devine un atac la persoana autorilor săi. Adevărul se confundă aici imediat cu viața – aspect, de altfel, decelabil în chiar denumirea comisiei care a alcătuit textul final: pe de o parte, „comisie… de analiză", pe de altă parte, „comisie prezidențială", așadar, în același timp o echipă de specialiști și o brigadă de polițiști. Alianța dintre istorie (știință) și putere (politică) este aici indestructibilă. „Dreptate și adevăr", nu-i așa? Doar că aici fiecare din cei doi termeni se legitimează circular prin celălalt: adevărul raportului este garantat prin lege, iar dreptatea legii este întemeiată de adevărul presupus al raportului. Această interdependență pune însă sub semnul întrebării ambii termeni ai relației: ce încredere poți avea într-un adevăr care, pentru a se putea impune, are nevoie de protecția poliției? Invers, care mai e autoritatea unei puteri care, pentru a se putea menține, este nevoită să-și mascheze dominația politică sub halatul neutru al științei? Această identitate dintre lege, adevăr și viață pe care se construiește aici *Raportul* îl înscrie pe acesta într-o paradigmă tranșant biopolitică – paralela cu nazismul din pasajul citat mai sus devine astfel complet justificată, dar sensul ei se deplasează radical în raport cu intenția inițială de semnificare: practic, *Raportul* se încadrează deliberat în aceeași linie de continuitate care unește nazismul și comunismul, împărtășind cu ele viziunea realmente kafkiană a suprapunerii fără rest dintre viață, lege și adevăr. Din acest punct de vedere, *Raportul* își ratează, probabil, cel mai important scop al său: el condamnă comunismul, dar nu reușește să iasă din paradigma acestuia, continuând să creadă în existența unui adevăr unic ce reclamă protecția puterii politice și în raport cu care orice urmă de îndoială trebuie considerată fie o formă de nebunie, fie un atentat la adresa statului.

---

[1] În aceste pagini ne-am folosit de prima versiune a *Raportului final* publicată pe site-ul ziarului *Cotidianul.*

Putem observa un alt apect al acestei suprapuneri ilicite a unor niveluri de intenție și semnificație diferite în raportul aporetic care se stabilește între abordarea „cantitativă" și judecata „calitativă" pe tot parcursul *Raportului*. După cum se știe și după cum autorii înșiși recunosc, miza *Raportului* nu constă într-un efort de simplă condamnare a dictaturii comuniste – cele peste 600 de pagini constituie *și* un intens travaliu de cercetare și structurare istorică. Dar care este concentrația în care întâlnim cele două tendințe? Contrar obiecțiilor care i s-au adus *Raportului* după publicarea sa, impresia mea este că nu abordarea afectivă, pasională și adjectivală e cea care predomină în corpul textului, ci tocmai abordarea calculată și calculatorie a purului inventar istoric. Cu câteva mici excepții absolut explicabile – e vorba de introducere, concluzii și, deloc întâmplător, de capitolul intitulat „Ideologie și teroare. Monopolul asupra vieții culturale"[2] –, stilul în care e redactat

---

[2] Privilegierea constantă a rolului și situației intelectualilor, imposibil de justificat la un colectiv științific însărcinat cu o misiune de cercetare, nu poate fi explicată nici prin statutul de intelectuali pe care-l împărtășesc autorii *Raportului*, nici prin identificarea imediată cu prigoana intelighenției pe care acest statut o presupune. În realitate, ea este rodul unei viziuni neoconservatoare deloc neutre politic, pentru care istoria e domeniul de acțiune exclusiv al elitelor. Această concepție produce în corpul *Raportului* numeroase contrasensuri, dintre care cel mai flagrant vizează interpretarea dată revoluției din Ungaria: aceste evenimente istorice sunt denumite de autorii *Raportului* „revolta intelectualilor maghiari" (p. 74), sau, ceva mai nuanțat, „drumul deschis de intelectualii reformiști din Ungaria" (p. 118), de parcă în timpul evenimentelor Ungaria ar fi fost condusă de comitetul director al Uniunii Scriitorilor și nu, așa cum se știe, de consiliile muncitorești. În general, e cel puțin bizar să vezi cum niște autori care pot să-și păstreze calmul atunci când vorbesc despre condițiile jalnice de trai ale populației sau despre asuprirea minorităților etnice și religioase își pierd cumpătul și le sare țandăra atunci când vine vorba despre manuscrise refuzate și pasaje tăiate. Ceea ce nu înseamnă că această dublă măsură aplicată în evaluarea efectelor regimului comunist nu produce și unele afirmații adevărate – adevărate,

Raportul este unul constant sobru, academic, un stil care nu cedează trucurilor rapid emotive și judecăților pasionale. Dar tocmai aici stă problema: nu în stilul adjectival de care a fost acuzat *Raportul*, nici în metoda lui științifică, ci tocmai în saltul care se produce în introducere, concluzii și, în genere, în finalurile capitolelor, dinspre calculul și relatarea obiectiv-istorică realizate de niște cercetători înspre aprecierea morală și adjectivală formulată de niște judecători. Ca atare, funcția de condamnare (morală? politică? juridică? – vom vedea mai jos) pe care o îndeplinește *Raportul* este urmărită cu mijloacele obiective ale cercetării științifice – ceea ce e firesc și legitim, dar dă, totodată, prilejul unor mici neajunsuri, tocmai prin faptul că se verifică astfel din nou suprapunerea pe care am subliniat-o mai sus dintre adevăr și lege: dacă rezultatele la care ajunge *Raportul* constituie adevărul final în privința dictaturii comuniste și dacă aceste rezultate nu pot fi negate fără a atrage prin aceasta sancțiuni de ordin penal, înseamnă că sub incidența acestei amenințări cu condamnarea penală intră orice îndoială cu privire la cifrele la care ajunge textul raportului. Deoarece între momentul rațiunii calculatorii și cel al rațiunii condamnante lipsește tocmai aportul gândirii

---

dar într-o direcție total diferită față de intenția autorilor *Raportului*: încercând să repună în drepturi controversata rezistență prin cultură și neputându-i găsi alt merit în afara faptului foarte îndoielnic că „rezistenții” ar fi „contribuit semnificativ alături de disidenți la limitarea controlului ideologic al partidului”, textul *Raportului* conchide superb că, până la urmă, „în domeniile umaniste și artistice, existența unei asemenea categorii de persoane, al căror scop nu era criticarea regimului, ci simpla supraviețuire onestă în cadrul profesiunii alese, a fost semnificativă și pentru faptul că a contracarat amatorismul promovat intens de regim, mai ales după înființarea, în anul 1976, a festivalului «Cîntarea României»” (pp. 363-364). „Rezistența prin cultură” a fost, așadar, o alternativă la „Cîntarea României” – ceea ce, dacă nu a fost adevărat atunci, e cu siguranță adevărat astăzi, când rolul autoproclamatei elite culturale pare a fi, într-adevăr, cel de a concura și dubla în altă formă, dar cu același conținut, becalizarea și fanatizarea României.

interpretative și analitice, conluziile de ordin moral sau juridic la care ajunge *Raportul* au drept unic conținut cifrele seci de la care pornește. Pe scurt, rezultatele cantitative obținute de *Raport* sunt în mod imediat judecata sa calitativă. În aceste condiții, vinovat de negaționism în privința dictaturii comuniste se va face nu doar cel care își va exprima îndoielile în legătură cu „caracterul criminal și ilegitim" al acestui regim, ci și cel care va încerca să conteste cifrele prin care această natură „criminală și ilegitimă" a regimului este demonstrată. Firește că regimul comunist a fost unul criminal, indiferent dacă „*cifra victimelor directe ale represiunii comuniste se ridică la 2 milioane*" (p. 215), așa cum susține *Raportul*, sau dacă ea ajunge doar la 200 000 sau chiar doar la 2000 de oameni. Însă, în condițiile în care acest *Raport*, prin citirea sa în parlament și prin autoritatea conferită de președinte, capătă valoare de lege, în condițiile în care el devine adevăr obiectiv și incontestabil prin includerea sa, conform intențiilor autorilor săi, în programa școlară și în memoria națiunii, aceste cifre și posibilele diferențe dintre mai multe variante de calcul și abordare nu mai sunt deloc indiferente. A spune că au fost doar 1 900 000 de victime directe și nu 2 000 0000 se califică drept negaționism și se pedepsește prin lege. Desigur, nu încercăm aici să-i convingem pe autorii *Raportului* de utilitatea relativismului filosofic. Ar fi fost cel puțin ciudat să auzim din partea unui colectiv de specialiști însărcinați cu o misiune istorică și sprijiniți de autoritatea prezidențială niște concluzii de tipul „în condițiile în care se poate spune că a existat un regim comunist pe teritoriul României, în măsura în care suntem de acord cu regulile elementare ale aritmeticii și atâta timp cât admitem că statutul juridic de victimă presupune existența unui agresor, se poate spune că regimul comunist din România a produs 2 000 000 de victime și este deci un regim ilegitim și criminal". Dar, chiar și așa, nu ne putem reprima o urmă de îndoială în legătură cu aceste cifre de ordinul milioanelor atunci când vedem că autorii *Raportului* au uneori mari dificultăți în a număra până la zece sau chiar și până la doi. Iată câteva astfel de exemple de calcul realizate după algoritmul Pristanda: pasajul în care se enumeră protejatele Elenei Ceaușescu – „Stela Moghioroș, Ghizela Vass, Ecaterina Micu-Chivu, *Sanda Rangheț*, Ana Toma (care era căsătorită cu Pintilie Bodnarenko), Eugenia Rădăceanu (văduva lui Lothar Rădăceanu), Tatiana Bulan (care fusese căsătorită cu Leonte Răutu și Ștefan Foriș înainte de a se mărita cu Iakov Bulan, un ofițer sovietic care a devenit rectorul Academiei Militare din București în anii 1950), *Sanda Rangheț* și Ofelia Manole" (p. 107, s.n); sau pasajul referitor la mișcarea Goma: „În decurs de *două luni și ceva*, *din februarie* – când știrea lansării acestei Carte românești a ajuns prin diverse canale în Occident și a fost intens mediatizată de diverse posturi de radio, în special de Europa Liberă – și *până la sfîrșitul lui martie*". (p. 367, s.n.)[3]. Desigur, în condiții normale, aceste mici erori de calcul ar fi trecute cu vederea ca simple greșeli de redactare sau culegere. În mod normal, lectura ar trebui să se concentreze pe *spiritul* textului, nu pe *litera* sa. Dar aici nu suntem într-un caz normal: aici, așa cum am văzut, nu există nicio distanță între litera și spiritul textului. După cum nu pot exista erori de redactare în textul Constituției sau al Bibliei, nici aparentele scăpări din corpul *Raportului* nu pot fi trecute pe seama grabei în care a fost redactat. Aceste erori trebuie învestite cu sens. De-acum înainte, cine crede că din februarie până la sfârșitul lui martie e cel mult o lună jumate și nu două luni jumate, așa cum susține *Raportul*, se face vinovat de negaționism. Altfel, dacă tratăm cu indulgență aceste mici erori de calcul și admitem că ele pot fi greșite, cine ne va putea apăra de riscul ca înseși cele două milioane de victime numărate de *Raport* și caracterul criminal și ilegitim al regimului comunist care rezultă din această cifră să fie puse, în mod criminal și ilegitim, sub semnul întrebării?

---

[3] Dată fiind dificultatea cu care autorii *Raportului* abordează aceste operații matematice, putem înțelege entuziasmul care-i împinge să repete, uneori, aparent redundant, nu doar niște concluzii morale, ci și calculele pe care s-au întemeiat aceste concluzii, atunci când au fost demonstrate a fi corecte: „De notat că în cazul a 32,61% din fișe «încadrarea juridică» nu este specificată…"; peste cinci rânduri: „Totodată, un număr și mai mare de fișe (32,6%) nu înregistrează nimic la «încadrarea juridică»" (p. 211).

Să trecem acum la chestiuni mai serioase, pornind de la același pasaj pe care l-am decupat din *Raport* ceva mai sus. Să chestionăm acum relația dintre ideologia comunistă, ideologia comuniștilor români și aplicarea ei (sau a lor, dacă-s diferite), așa cum o trasează textul *Raportului final*. Din pasajul nostru rezultă, așa cum ne așteptam, că între cei trei termeni – ideologia marxistă, platforma P.C.R. și aplicarea ei – există o suprapunere fără rest. Prima frază vorbește despre regimul și liderii comuniști (presupunem că din România). A doua frază vorbește însă despre „extremismul de stânga" în genere. A treia frază face sinteza și menționează existența indubitabilă a crimelor comunismului – fără să mai precizeze dacă e vorba de regimul comunist din România, de ideologia liderilor săi ori de teoria marxistă în ansamblul ei. În fine, ultima frază citată de noi marșează pe aceeași ambiguitate fără rezerve: ea interzice nu doar afișarea însemnelor comuniștilor români, ci și difuzarea oricăror „materiale de propagandă comunistă" – de unde deduc că Ernu urmează să fie arestat, editura Nemira urmează să fie închisă și nici eu n-o duc prea bine, bifând deja, prin biblioteca mea, a treia probă incriminatorie în cam tot atâtea paragrafe câte are până aici acest text.

Așadar, cum stau lucrurile cu ideologia comunistă în percepția autorilor *Raportului final*? Există oare între cei trei termeni o relație de simplă actualizare și pasaj al ideologiei din potență în realitate, sau în această trecere se înregistrează puncte de ruptură și discontinuitate? Altfel spus, ideologia comunistă este principala vinovată pentru crimele regimului predecembrist sau ea a fost doar o umbrelă sub care acesta și-a putut satisface instinctele criminale? În acest context, în mod bizar dar, așa cum vom vedea, perfect explicabil, răspunsurile *Raportului* diferă de la un paragraf la altul. În unele locuri, ideologia comunistă pare a fi singura responsabilă pentru crimele regimului: „Ideologia a fost într-adevăr la putere. Statul comunist, precum cel nazist, a fost un stat întemeiat pe o concepție despre lume și viață. Gheorghiu-Dej și Ceaușescu au fost ambii partizanii unei formule politice autoritare, întemeiată pe monolitism ideologic, intoleranță fanatică în raport cu orice adversar, terorism polițienesc și un cult aberant al economiei planificate" (p. 633). Sau: „Politica de exterminare socială comunistă, sau mai exact spus totalitarismul comunist, s-a întemeiat așadar pe un număr de postulate ideologice" (p. 16). Sau: „Supremația ideologiei este cheia înțelegerii acestui sistem… Sufletul nemuritor al comunismului, spunea filosoful polonez Leszek Kolakowski, este minciuna". (p. 16) Sau: „…ideologia nu a fost un discurs despre putere, ci a fost ea însăși expresia absolută a puterii. Mai întâi sub forma delirantă a postulatelor staliniste legate de întărirea vigilenței revoluționare și a ascuțirii necontenite a luptei de clasă, apoi sub aceea a discursului despre construcția societății socialiste multilateral dezvoltate, ideologia a fost forța care a permis reproducerea simbolică a regimului" (p. 13). Sau: „Fiecare activist a îndeplinit ceea ce el sau ea considera o nobilă misiune: aplicarea cu infinit devotament a liniei partidului, indiferent de costurile umane" (p. 18). Sau, în fine: „…în timpul comunismului, neutralitatea ideologică și escapismul reprezentau un păcat" (p. 149).

În alte locuri, lucrurile stau exact pe dos. La pagina 13, aflăm că, de fapt, „nu mai conta dacă subiecții regimului (înainte de toate membrii P.C.R., dar mai ales cei ai aparatului birocratic de partid și de securitate) credeau în aceste dogme mumificate. Simpla lor repetare mecanică permitea sistemului să-și autosupraviețuiască”. La pagina 118, ni se spune că, în realitate, „conformismul ideologic era mai degrabă o perdea de fum decât o adevărată piatră de temelie a vieții culturale românești”. Această indiferență față de ideologie a marilor (foști) demnitari se vede și în faptul că „în anii 1970, Ana Toma încă mai păstra fotografia cu autograf a lui Dej în sufragerie, acolo unde stătea alcoolicul Pantiușa ascultând Radio Europa Liberă” (p. 98). Una peste alta, conchide *Raportul*, „ideologia marxist-leninistă nu era nimic altceva decât un ritual lipsit de conținut” (p. 114).

Deci ne-am lămurit: comuniștii credeau și nu credeau în ideologia lor. Și, ca să fie totul și mai limpede, să vedem și în ce anume credeau atunci când, de fapt, ei nu credeau. Căci se pare că și în interiorul credinței în ideologie trebuie făcută o mică departajare: „îndărătul ideologiei națiunii socialiste unitare și omogene se aflau obsesiile monolitismului leninist combinate cu cele ale unei extreme drepte recidivate cu binecuvântarea liderilor comuniști și în primul rând a lui Nicolae Ceaușescu” (p. 627). De unde rezultă că acest regim, aparent „inspirat și motivat de ideologia fals egalitaristă a socialismului de stat marxist-leninist” (p. 17), era, în realitate, inspirat de o falsă ideologie marxist-leninistă, de un paradoxal socialism de extremă dreaptă – altfel spus, „materialismul istoric al lui Karl Marx lua acum forma a ceea ce marele filosof Karl Popper a numit «materialismul isteric»” (p. 14).

Și-atunci, cum ar trebui înțeleasă și tranșată problema? Din păcate, *Raportul final* nu ne dă prea multe indicii. Și nici nu se înscrie într-o logică argumentativă cât de cât coerentă în privința acestei teme, logică pe care am putea să o urmărim și, la limită, devansând-o, să-i ghicim concluziile. Pe de o parte, dacă regimul comunist din România nu poate fi înțeles făcând abstracție de ideologia prin care s-a legitimat, așadar, dacă dăm crezare tezei că nomenclatura comunistă a crezut cu tărie în teoria marxistă și s-a inspirat constant din aceasta, atunci *Raportul* ar fi trebuit să includă cel puțin un capitol în care să condamne ideologia marxistă ca atare, arătând că dictaturile comuniste sunt expresia ei imediată – ceea ce nu se întâmplă. Cu câteva mici excepții, în care teoria marxistă este urecheată *en passant* ca ideologie criminală și sofistică, *Raportul* refuză să se exprime explicit asupra ideologiei comuniste și să o condamne ca atare, părând să prefere analiza critică a *aplicării* acestei ideologii și, implicit, părând să absolve de condamnare ideologia însăși, chiar dacă printr-o procedură juridică semipenală cunoscută sub numele de „lipsă a probelor".

Pe de altă parte, dacă admitem, așa cum în numeroase cazuri face același *Raport*, că membrii organelor de conducere comuniste nu credeau, de fapt, în teoria marxistă, atunci autorii *Raportului* tot ar fi trebuit să dedice un capitol separat ideologiei în genere, în care să răspundă la diferite întrebări stringente, ca de pildă: cum trebuie înțeleasă atunci ideologia dacă ea poate funcționa ca interfață simbolică vidă a unui regim politic? Sau: cum trebuie explicată posibilitatea și, mai mult, existența unui asemenea regim politic în care contractul reprezentațional dintre guvernanți și guvernați poate îmbrăca o asemenea postură pur teatrală, goală? Dar nici asta nu se întâmplă – *Raportul* nu înaintează ferm nici în direcția acestei probleme. Pe scurt, în privința ideologiei comuniste, autorii pornesc de la două presupoziții contradictorii, dar se scot, pentru că nu o urmează pe nici una. Din presupozițiile că fie comuniștii credeau în ideologia lor, fie comuniștii nu credeau în ideologia lor autorii nu trag nici una din concluziile firești: nu condamnă nici ideologia ca atare, dar nici regimul luat izolat și indiferent de ideologia prin care s-a legitimat.

Ceea ce nu înseamnă însă că *Raportul* ar adopta o a treia strategie, ultima care ar mai putea decurge din cele două ipoteze contradictorii: și anume, să nu scoată o vorbă despre ideologie. Dimpotrivă, trimiterea la ideologie și explicația prin apartenența ideologică sunt procedee frecvente în cursul textului. Și atunci, ce-ar trebui să spunem despre această performanță a *Raportului* prin care, din cei trei posibili algoritmi de construcție argumentativă a textului, el nu alege nici unul? Să strigăm doar: „incoerență, contradicție, fault!"? După părerea noastră, foarte adorniană în acest moment, tocmai zăbovind, poate avizați, poate fără să-și dea seama, în negativul contradicției deschise, a contradicției în proces – ca să vorbim ca Marx (adică zăbovind în capital, cum s-ar traduce) –, autorii *Raportului* au dat de ceva adevărat: adevărul despre ideologie e chiar această contradicție pe care ea se întemeiază. Oamenii trebuie să creadă *și* să nu creadă în ideologie pentru ca aceasta să funcționeze ca atare. Cum să înțelegem acest paradox structural al ideologiei? Numai și numai folosindu-ne de sintagma lui Žižek „credință obiectivă". Ideologia este un astfel de mecanism care, pentru a funcționa, trebuie să se traducă la nivel psihic într-o credință obiectivă. Ce este o astfel de credință paradoxal obiectivă? Să ne folosim și de exemplul pe care îl dă Žižek, dacă tot am împrumutat fără preaviz sintagma lui: într-o parodiere a lui Pascal, autorul sloven inversează topologia firească a credinței lăuntrice și a gestului exterior, recomandând: te apasă prea tare credința? Nu mai poți respira de parfumul duhului sfânt? Nicio problemă: îngenunchează, roagă-te, fă-te că lucrezi (și crezi) și te vei simți mai bine, mai ușurat, mai neatârnat de piatra de moară a credinței. Cu alte cuvinte, actul, gestul, teatralizarea credinței lăuntrice ar fi cea mai eficientă cale de a te elibera de povara credinței (aceasta din urmă fiind asemănătoare, prin injoncțiunea culpabilizantă pe care ne-o adresează constant, cu instanța sadică a supraeului). Dar să nu ne grăbim să înțelegem această afirmație. Căci ea nu înseamnă, așa cum am fi tentați să considerăm, că gestul *trădează* credința și că, din acest motiv, el ne eliberează de credință – în fond, o astfel de trădare a credinței prin gest nu ar face decât să sporească apăsarea lăuntrică și să pluseze cruzimea supraeului. Gestul eliberează tocmai pentru că *este* credință, credință obiectivă. Ca și capitalul la Marx. Ca într-o identitate speculativă de-a lui Hegel, ceea ce e numai interior este numai exterior. Abstractitatea sentimentului nu este trădată de materialitatea gestului, ci abstractitatea, interioritatea pură a sentimentului *este* materialitatea brută, teatralitatea pură a gestului. Aplicat la regimul comunist din România, concluzia (care ar decurge dacă am urma acest statut paradoxal al ideologiei și care ar fi, după cum se poate ghici, cât se poate de tristă pentru convingerile pe care regia ni le dictează în cască în acest moment) nu poate fi decât aceasta: membrii aparatului de conducere credeau în ideologia lor, chiar dacă o maimuțăreau, sau, mai exact, chiar *pentru că* o maimuțăreau.

Dar atunci se pune urgent o întrebare pe care autorii *Raportului* o omit, din păcate: care este destinatarul ideologiei? Dacă ideologia *este* în mod imediat teatralizare, cine este spectatorul acestei reprezentații? Aplicat la dictatura comunistă din România, întrebarea ar fi: cine era destinatarul spectacolului ideologic, de vreme ce nici conducătorii nu credeau în ideologia lor, nici, cu atât mai puțin, masele? Mai concret, cine era destinatarul defilărilor și manifestațiilor în cinstea lui Ceaușescu, de vreme ce, în mod evident, nici manifestanții nu credeau în lozincile și drapelele pe care le purtau, și, în mod la fel de evident, nici Ceaușescu (sau Stalin, sau Mao, sau oricare) nu putea crede, în deplinătatea facultăților sale mintale, în mesajul pe care i-l adresa poporul?

Ne putem ajuta aici de un argument clarificator înaintat de același Zizek: diferența, spune el, dintre un conducător comunist și unul liberal ar fi că ultimul acceptă aplauzele în mod natural pasiv, în timp ce primul le primește aplaudând și el. Întrebarea e: pe cine aplaudă liderul comunist și, implicit, întreaga adunare? „It's not me, I am just your tool, we are all serving history". Ce aplaudă cu toții: aplaudă cauza, aplaudă necesitatea istorică. Îl aplaudă pe *le grand Autre*, pe marele spectator. Regimurile ideologice sunt, prin urmare, niște uriașe reprezentații teatrale în care conducători și conduși joacă laolaltă în fața Istoriei farsa vieții lor.

Dar de aici rezultă, în fine, o consecință majoră privind abordarea de ansamblu pe care autorii *Raportului* ar fi trebuit să o adopte. Așa cum se știe, *Raportul* combină și încurcă periodic mai multe metode de abordare a subiectului: cea istorică, cea juridică, cea morală, cea politică. „Condamnarea comunismului este astăzi, mai mult ca oricând, o obligație morală, intelectuală, politică și socială" (p. 19). Dar care pe care se fundamentează? Aparent, toate cele patru se întemeiază pe abordarea neutră, istoriografică, pusă în scenă în textul *Raportului*. Dar această regulă firească a jocului nu este întotdeauna respectată; ba mai mult, ea este cel mai adesea încălcată – din motive cât se poate de obiective: pur și simplu, pentru că, în general, simpla lectură imanentă a faptelor nu conduce cel mai adesea la condamnarea lor. Drept pentru care intenția de condamnare morală, intelectuală, politică sau socială este nevoită adesea să devanseze explicitarea pur istorică și să înscrie astfel în descrierea neutră a faptelor un *a priori* interpretativ. Rareori textul *Raportului* reușește să condamne sistemul comunist din România scoțând la iveală contradicțiile acestuia cu sine, cu programul și ideologia sa declarată. „Noua religie politică propovăduia misiunea istorică a clasei muncitoare. În realitate, această clasă a cunoscut sub comunism o asuprire fără egal" (p. 16); sau: „Este mai mult decât evident că faptele comise de către agenții regimului comunist pot fi calificate ca infracțiuni, inclusiv în baza legislației de la momentul comiterii lor" (p. 405). Cel mai adesea, condamnarea vine însă din avion, pe baza unor idealuri pe care autorii *Raportului* le consideră de la sine înțelese, dar pe care omit să ni le împărtășească în prealabil: „Regimul comunist din România a fost ostil valorilor spirituale veritabile, pe care le-a atacat și a urmărit să le distrugă" (p. 12). Sau: „Criteriile tradiționale care despărțeau binele de rău au fost abolite în cadrul statului ateist" (p. 16). Care valori spirituale veritabile, care criterii tradiționale? În alte locuri, acest de la sine înțeles joacă hotărât la înaintare și își afirmă absoluta indiferență față de dovezile empirice: „Procentul *morților din detenție* rezultat din fișe este atât de insignifiant, încât este evidentă operația de ștergere a urmelor pe care o practicau torționarii" (p. 212). Întrebarea care ne vine spontan este, desigur: de ce e atât de evidentă această operație? Dacă e evidentă, înseamnă că *Raportul* nu are niciun rost, pentru că mimează doar că demonstrează o vinovăție pe care, de fapt, o presupune de la bun început. La fel, pe aceeași pagină: „Au fost și numeroase execuții (în penitenciarele Jilava, Gherla, Aiud, Botoșani, Galați, Craiova, Codlea, Oradea), dar nu dispunem de o listă de nume sau măcar de numărul lor" (p. 212). S-a înțeles: au fost numeroase, dar nu le știm numărul. În altă parte, această dorință de condamnare cu orice preț conduce, în mod surprinzător, *Raportul* pe căi anarhiste: „după anii 1960, regimurile respective își asigurau supraviețuirea pe baza așa-numitului (sic!) «nou contract social»: în schimbul garantării unui loc de muncă, al unui trai nu prea îmbelșugat, dar sigur, majoritatea cetățenilor acceptau regimul fără să protesteze deschis. Un asemenea mecanism a funcționat și în România, lucru care se uită de multe ori atunci când se vorbește despre perioada comunistă… Strategia de control prin cooptare a provocat mai multe tipuri de răspunsuri. Cel mai reprezentativ din punct de vedere numeric a fost și cel așteptat de regim: conformismul… Se poate spune că regimul comunist a supraviețuit atâtea decenii datorită susținerii tacite – pe baza mecanismului «noului contract social» – a tuturor celor care acceptau să trăiască în România fără să-și exprime public nemulțumirea față de regim” (p. 363). Să reluăm cu încetinitorul: mai întâi se stabilește că după anii ’60 marea majoritate a populației se putea declara mulțumită cu activitatea reprezentanților săi și cu condițiile sale de viață (o realitate evidențiată, de altfel, și de Daniel Barbu în *Republica absentă*); la al doilea pas facem saltul și acuzăm această mare majoritate de conformism și o pălmuim cu superioritate pentru că nu a avut curajul să-și exprime nemulțumirea față de regim. Dar nemulțumirea pentru ce, din moment ce mai devreme tocmai stabiliserăm că lumea era relativ mulțumită? Conform aceluiași impuls vindicativ, *Raportul* condamnă fără drept de apel până și perioadele de acalmie și relativă bunăstare socială. Expresia care marchează întregul paradox al abordării este „diversiunea sugerării normalității” (p. 501). Această sintagmă trebuie citită mai degrabă ca un îndreptar pe care autorii și-l adresează lor înșiși: chiar și acolo unde lucrurile păreau să fie normale, ele trebuie condamnate ca simplă diversiune. Pe ce bază? Pe baza aceluiași rezultat pe care *Raportul* nu îl deduce din relatare, ci cu ajutorul căruia construiește relatarea și, la nevoie – adică acolo unde lucrurile nu se apropie de rezultatul dorit – îi dă un sens total opus celui care s-ar deduce dintr-o lectură neutră, imanentă a faptelor.

Alteori, de la sine înțelesul care conduce procesul de condamnare a comunismului iese de sub vălul tăcerii și se afirmă ca atare: sistemul comunist trebuie condamnat pentru că nu a respectat principiile liberale de organizare a societății: „Ceea ce se poate observa, din punct de vedere general, este imposibilitatea plasării legilor fundamentale din perioada comunistă (cele adoptate în 1948, 1952 și 1965) în categoria constituțiilor autentice. Dacă acceptăm, pornind de la sugestiile lui Giovanni Sartori, că finalitatea actelor constituționale, încă de la debutul secolului XIX, a fost aceea de a proteja libertatea individuală și de a limita autoritatea guvernământului, noile legi cu vocație constituțională de după 1948 nu pot fi încadrate în această serie istorică… o calificare corectă a legilor fundamentale adoptate în perioada comunistă este înscrierea lor în familia pseudoconstituțiilor: orice apropiere de constituțiile democrațiilor constituționale este nelegitimă intelectual și contraproductivă" (pp. 399-400). Deci terenul de bază, solul neutru pe care se face evaluarea dictaturii comuniste este conformitatea cu modelul liberal. Ceea ce este, fără doar și poate, minunat, cu condiția ca acest *Raport* să fie atunci doar primul episod dintr-o colecție de Rapoarte de condamnare a tuturor regimurilor neliberale de la moartea lui Decebal până în 1948.

Contrar față de ceea ce ar putea să pară (și față de ceea ce, foarte probabil, se va spune), intenția textului de față nu este cea de a apăra regimul comunist din România de criticile care i s-au adus. În ultima perioadă, numeroase au fost intervențiile publice care au încercat să îndulcească verdictul oficial anticomunist subliniind diverse aspecte pozitive ale regimului predecembrist: cel mai adesea, faptul că a fost un proces de modernizare colosală; alteori, faptul că nici actualul sistem capitalist nu e mai breaz. În ce ne privește, nu împărtășim nici una din aceste ipoteze. Există, din nefericire, o contradicție recurentă în discursurile anti-anti-comuniștilor: pe de o parte, ele subliniază diferența dintre regimul comunist și ideologia comunistă, evidențiind astfel promisiunea încă actuală a „restului comunist"; pe de altă parte, aceleași discursuri sunt primele care reacționează iritat la condamnarea regimului comunist din România. Curat paradoxal. Căci, conform primului aspect, anti-anticomuniştii ar trebui să fie primii care să condamne regimul comunist român, tocmai în numele restului comunist în care ei continuă să creadă. Or, acest lucru nu se întâmplă. După cum, în mod explicabil, nu se întâmplă nici ca ei să ofere alte exemple reperabile istoric și geografic de actualizare legitimă a acestui rest comunist. Una peste alta, reacția anti-anticomuniștilor pare să țină aici de logica freudiană a ibricului spart (n-am împrumutat niciun ibric de la tine; ți-am înapoiat ibricul intact; ibricul era deja spart când l-am împrumutat). În cazul lor, dubla negație aduce uneori a simplă afirmație.

Și atunci, ce reproșăm aici autorilor *Raportului*? Ar fi o răutate nejustificată din partea noastră să acuzăm *Raportul final* pentru degringolada intențiilor, metodelor și rezultatelor: e greu, e omenește imposibil să combini o relatare științifică obiectivă, o intenție de condamnare juridică și morală și niște presupoziții nechestionate privind supremația absolută a modelului liberal sau existența unor valori spirituale și religioase indubitabile. Plini de entuziasm, autorii *Raportului* declară că nivelurile la care poate fi utilizat textul lor sunt nu mai puțin de cinci la număr: „1. condamnare; 2. memorializare; 3. legislație și justiție; 4. cercetare și arhive; 5. educație" (p. 635). Din păcate, tocmai prin interferențele între aceste niveluri și aceste intenții, *Raportul* ratează mai toate aceste ținte. Firesc ar fi fost ca textul *Raportului* să se concentreze numai și numai pe un demers juridic de identificare a responsabililor pentru dictatura comunistă din România, demers al cărui rezultat final să poată fi eventual folosit ulterior în justiție, în procesul absolut necesar de condamnare penală a acestora[4].

---

[4] Dar și atunci când urmărește acest scop în mod declarat, *Raportul* se lovește de mici obstacole conceptuale, precum dificila concepere a raportului dintre continuitate și discontinuitate în istoria recentă a Statului român. „Distru-

Dar acest demers juridic ar fi trebuit atunci să se lipsească de postulatele sale morale, etice și religioase, precum și de presupozițiile proliberale nechestionate cu care pornește la drum. De asemenea, el ar fi trebuit să renunțe și la abordarea istorico-sociologică a vieții cotidiene, a relațiilor dintre guvernanți și guvernați: această descriere a cotidianului comunist neputându-se înscrie într-un demers de simplă condamnare a sistemului și a conducerii comuniste, ea ar urma să fie – și este deja – întreprinsă în proiecte de cu totul altă factură (literare, artistice, cinematografice, filosofice etc.). Nu în ultimul rând, așa cum am văzut deja, textul *Raportului* ar fi trebuit să renunțe și la critica ideologiei comuniste ca atare – și acesta

---

gerea continuității constituționale a statului român prin abdicarea forțată a Regelui Mihai în decembrie 1947 rămâne unul din marile abuzuri ale comunismului în România" (p. 17). Dar dacă distrugerea continuității constituționale e marea problemă, atunci această crimă planează inclusiv asupra revoluției din 1989. Sau oare aici nu mai e vorba de ruptură? În acest context, autorii *Raportului* răspund tranșant: e vorba și nu e vorba. „În paginile acestui raport vom încerca să deslușim felul în care s-a produs completa degringoladă a PCR ca organism politic și vom medita asupra responsabilității sale instituționale pentru catastrofa pe care a simbolizat-o experimentul totalitar în țara noastră. Acest lucru este cu atât mai urgent cu cât niciun partid din România postdecembristă nu și-a asumat răspunderea pentru cele patru decenii și jumătate de obsesivă urmărire a construcției unei imposibile utopii. În chip lamentabil, din rațiuni ce țin de dubioasa sa ereditate politică, regimul post-comunist nu a făcut mari progrese în această direcție... Discuția despre statul comunist ca sistem politic bazat pe disprețul total față de însăși ideea de lege nu s-a tradus într-o condamnare deschisă, transparentă și categorică, de către noul stat democratic, a precursorului său istoric. Nu există încă un document oficial al statului român în care să se ceară iertare victimelor terorii comuniste pentru imensele și prin nimic meritatele lor suferințe" (p. 10). Interesant scurtcircuit. În primele rânduri, un partid trebuie să-și asume răspunderea pentru deceniile de comunism. Mai jos, statul trebuie să condamne sistemul politic comunist. Mai întâi o continuitate – cea implicată de responsabilitate; apoi o ruptură – cea implicată de condamnare. Ce să mai spunem atunci despre scurtcircuitul dintre partid (care trebuie să-și asume responsabilitatea) și stat (care trebuie să condamne)? E oare această identificare a partidului cu statul o urmă regretabilă a gândirii comuniste, sau un semn binevestitor al implementării concepției băsesciene?

fiind un demers care nu poate intra într-un proiect de simplă condamnare prezidențială, necesitând o muncă de interpretare și înțelegere teoretico-filosofică.

Recent, Bogdan Ghiu observa plin de mâhnire eșecul pe linie pe care l-au înregistrat încercările de condamnare moral-politică a regimului comunist, în comparație cu succesul necondiționat de care s-au bucurat expunerile artistice ale realităților predecembriste. Dar, conform celor de mai sus, acest aparent paradox nu e niciun paradox. Dacă regimul comunist a fost, așa cum am văzut, un regim instituit pe baza unei „credințe obiective”, așadar un sistem de pură teatralizare, înseamnă că singura sa abordare interpretativă posibilă ar fi fost una estetică, aparținând unor artiști sau critici de artă. *Raportul final*, depășindu-și cu lăcomie rolul inițial de instrument riguros de condamnare juridică a conducătorilor comuniști, devine ineluctabil rapsodic, alunecos, nesigur. Ca atare, el iese din registrul actelor oficiale și intră fără să vrea pe terenul artistic. Iar de aici iese cât se poate de mototolit: căci, din punct de vedere estetic, textul *Raportului* bifează absolut toate erorile de stil imaginabile. Iată de ce, cum spunea Aristotel, poezia e mai filosofică și, implicit, mai apropiată de adevăr decât istoria. Cât despre o istorie care se vrea și adevăr, și lege, și dreptate, toate cu majuscule, ea nu poate fi decât o poezie proastă.

Andor Horváth

Născut în 1944. Conferențiar universitar la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj, specialitatea: literatura comparată. Autor al unor volume de eseuri despre literatura franceză. Traducător al literaturii române (antologia eseului interbelic și a memorialisticii din aceeași perioadă, traduceri din Andrei Pleșu etc.). Ultima apariție editorială: *Studii despre tragedia greacă*, 2005.

Simple note de lectură

> *„...le ciel, pour nous punir de nos péchés, nous donne le repentir de nos succès."*
>
> *„...cerul, spre a ne pedepsi pentru păcatele noastre, ne procură remușcarea produsă de succese."*
>
> ***Chateaubriand***[1]

Istorie și ficțiune

> *„În cazul României, până la începutul anilor 1960, atât teroarea îndreptată împotriva tuturor celor ce se revoltaseră sau erau considerați potențiali opozanți, cât și pierderea speranței într-o intervenție occidentală salvatoare au contribuit la anihilarea aproape totală a capacității societății de a acționa împotriva regimului."*

---

[1] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe.* Librairie Générale Française, 1973, Livre de poche. I. 227.

Raport final[2]

„Raportul Tismăneanu” se citește ca un roman. Romanul comunismului din România. Nimic depreciativ *ab ovo* în această calificare. Filosofii, exegeţii iluștri ai naraţiunii o spun de decenii: istoriografia are tangenţe substanţiale cu ficţiunea, ea este, în felul ei propriu, ficţiune. Istoria nu „este”, ci „se construiește”, construirea ei funcţionând drept „reconstrucţie”, spune Paul Ricoeur[3].

Chiar din prima frază, intră în scenă personajul principal: „Comunismul, care s-a pretins o noua civilizaţie...” (p. 9). Același alineat mai precizează: „Comunismul a fost o concepţie utopică...” În cel de-al doilea alineat, personajul primește o nouă înfăţișare: „Totalitarismul, fie de dreapta, fie de stânga, este un regim care...” Între timp însă personajul s-a diversificat. Apar alte concepte („concepţia marxistă”, „dictatul leninist”, „despotismul partidului unic”) și intră în scenă cei doi protagoniști reali ai naraţiunii: Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu. Ne sunt oferite, de asemenea, repere geografice: Timișoara, București, Cluj. Sunt numele orașelor unde în decembrie 1989 s-au înregistrat „victime”. Primul alineat cuprinde, așadar, *in nuce* întreaga desfășurare a firului naraţiunii, de la „visul suprimării, cu orice preţ, a proprietăţii private și a construirii unui univers al egalităţii totale” la

---

[2] *Comisia Prezidenţială pentru Analiza dictaturii comuniste din România: Raport final.* București, 2006, p. 359. (În continuare trimiterile la acest volum se fac prin indicarea paginii între paranteze.)

[3] Paul Ricoeur: *Temps et récit.* Editions du Seuil, Paris, 1985. t. III. Le temps raconté. «... comment interpréter la prétention de l’histoire, quand elle construit son récit, à reconstruire quelque chose du passé? Qu’est-ce qui autorise à penser la construction comme reconstruction?» (p. 13) «... d’une part, l’histoire se sert de quelque façon de la fiction pour refigurer le temps; et, d’autre part, la fiction se sert de l’histoire dans le mème dessein.» (p. 330-331)

„revoluția din decembrie 1989”, care „a pus capăt dictaturii”, neomițându-se nici faptul că au existat „conspirații împotriva lui Ceaușescu, țesute în aparatul de partid, în Armată, în Securitate și în serviciile secrete”, fără ca această realitate să justifice totuși teza unei „lovituri de stat”(p. 9).

Odată narațiunea demarată, rolul personajului principal îi revine în capitolul întâi Partidului Comunist Român. El este cel care, la început nesemnificativ și obscur, devine în scurt timp *actantul* suprem al scenei: personaj complex, manevrat de alții, dar maestru el însuși al manevrelor, urmărindu-și fără scrupule țelurile până la deformarea totală a identității sale ce-l va conduce la pieire. Personajul colectiv este singularizat sub forma unor individualități cu trăsături proprii de caracter. Gheorghiu-Dej: „În ciuda aparenței sale de om de încredere, modest, el era un intrigant perfect, șiret și horărât, precum și un negociator sofisticat…” (p. 43). Bodnăraş, cu al său trecut de agent sovietic care „fusese antrenat în URSS în şcoli speciale ale NKVD…” (p. 42). Ana Pauker: „…nu s-a îndoit niciodată de înțelepciunea și necesitatea Marii Epurări, și nici chiar de acuzațiile grave împotriva liderilor istorici ai P.C.R., printre care se aflau prieteni apropiați și soțul ei, tatăl a doi dintre copiii ei” (p. 44).

În cea mai bună tradiție a romanului realist, Raportul practică ceea ce s-a numit „faptul adevărat mărunt” („le petit fait vrai”). Aflăm astfel că „Pantiușa și Ana Toma au adoptat doi copii” și că cea din urmă „în anii 1970 mai păstra fotografia cu autograf a lui Dej” (p. 43), „numeroși activiști de vârf și-au numit fiicele Ana [iar alții] aveau tendința de a le pune băieților lor numele de Gheorghe” (p. 44), „[î]n primăvara lui 1952 […] Moghioroș și-a instruit funcționarii să-l lase pe Luca să aștepte ore întregi înainte de a-l introduce” (p. 62) etc.

Pe lângă personaje, povestirea necesită desigur și un conflict. El este evident din prima pagină a Raportului: voința P.C.R. și a exponenților săi se lovește de interesele oamenilor, de rezistența națiunii și, până la urmă, de mersul istoriei. În felul acesta, istoria este configurată ca o luptă continuă între Bine și Rău, între complotiștii profesioniști și societatea oamenilor de rând, între puterea opresivă și lumea celor nevinovați.

Văzut ca ficțiune, Raportul este, fără îndoială, un roman cu teză. Această teză, simplă și convingătoare, sună în felul următor: regimul comunist, impus cu forța de sovietici ca urmare a succeselor repurtate de Armata Roșie la sfârșitul celui de-al Doilea Război mondial, susținut fie din convingere, fie din interes meschin de un grup de oameni constituiți într-un fals partid, a dus țara la catastrofă, iar apoi, tocmai din cauza incapacității sale de a mai dura, a făcut colaps și a dispărut. Regimul purta în el de la bun început premisele propriei dispariții: „Prin vulnerabilitățile create de mediul politic european, în special prin prăbușirea blocului sovietic, dar și datorită celor interne – faliment economic și izolarea totală a dictatorului și a clanului său, România era cea mai expusă pentru un deznodământ de natură revoluționară. *Criza a fost generată chiar de nașterea acestui regim la sfârșitul anilor 40 și nu s-a încheiat decât în 1989.*" (p. 618 – subl. n.) Aserțiunea include implicit o viziune a timpului istoric și a dinamicii regimului.

Compus din vaste tablouri sintetice, Raportul își propune totalizarea experienței trăite în perioada regimului comunist. Fiecare capitol concură astfel la o cunoaștere extensivă a trecutului, înfățișată în cele mai variate sfere ale existenței sociale de la partidul comunist și Securitate la industrie și agricultură, la culte, minorități etc. Capitole substanțiale sunt consacrate formelor brutale ale oprimării și terorizării oamenilor, precum și acțiunilor individuale și colective de rezistență și de opoziție față de puterea opresivă.

Se observă în aceste capitole efortul meritoriu al autorilor de a descoperi, ordona și sistematiza un material arhivistic foarte bogat, deși nedisponibil încă în totalitate, de a extrage din nenumăratele lucrări memorialistice și de analiză istorică liniile de forță ale fenomenelor investigate. Rezultatul este impresionant, dar inegal. Redactarea textelor denotă nesiguranțe metodologice, fluctuații de limbaj, lipsa unei suficiente corelări a punctelor de vedere. Neindicarea autorilor fiecărui text în parte creează impresia unei lucrări elaborate în comun, deși prin viziune și stil performanțele păstrează o anumită individualitate. Predomină în expunere o modalitate de discurs politologic, mânuit de cele mai multe ori cu seriozitate profesională, dar care trece de multe ori într-un registru mai facil, de publicistică superficială, dacă nu chiar bombastică. Se practică prea puțin sociologia instituțiilor, prin care ar putea fi scoase la iveală în mod mai consistent realități și evoluții ale structurilor sociale.

Răscolitor prin detalii – biografii, scene, episoade de istorie trăită etc. –, Raportul rămâne deficitar tocmai la capitolul identității de gen. Prea savant pentru a putea fi citit ca o cronică, prea literaturizat pentru a se impune ca o analiză istorică în accepția strictă a termenului, textul navighează, cu un succes deloc constant, între discursul academic de interpretare a unui fenomen și descrierea realității investigate în culori stridente, în formulări simpliste ori de-a dreptul propagandistice, ce lasă de multe ori impresia „învățământului de partid” *à rebours*.

Desigur, genul acesta nu există ca atare – el trebuie inventat sau adaptat la obiectivul urmărit. Chateaubriand, în ale sale *Mémoires d’outre-tombe,* nu-și propune o analiză extinsă a Revoluției. El se mulțumește să creioneze câteva portrete, să emită unele judecăți privind evoluția evenimentelor din perspectiva unui aristocrat nu neapărat ostil ideii de libertate. El notează, spre exemplu, despre Mirabeau: „[El] mobiliza opinia publică prin două pârghii: pe de o parte, el se sprijinea pe mase, al căror apărător se instituise, deși le disprețuia, pe de altă parte, chiar dacă și-a trădat clasa [*son ordre*], se bucura de simpatia ei prin afinități de castă și interese comune. […] Mirabeau a avut urmași. Cei ce se descotoroseau de liantul moral visau că se transformă în oameni de Stat. Aceste imitații n-au produs decât niște perverși mărunți: cutare se crede corupt și hoț, iar de fapt nu e decât desfrânat și lichea, altul e doar josnic, nu viciat, iar cel ce se laudă că este criminal nu e decât infam".[4] Despre Danton: „Iacobinii erau niște plagiatori, inclusiv atunci când l-au răpus pe Ludovic al XVI-lea după modelul lui Carol I. Deoarece o serie de crime erau amestecate într-o mare mișcare socială, s-a pretins, într-un mod foarte nepotrivit, că aceste crime au produs grandoarea Revoluției, deși erau niște pastișe detestabile ale ei: dintr-o natură suferindă frumoasă, unele spirite pasionate aprinse de sistem n-au admirat decât convulsia".[5] Chateaubriand nu este istoric ci memorialist. Dacă el cultivă veridicul, o face pentru a fi convingător într-o formulă stilistică expresivă și personală care traduce judecata sa despre oameni și istorie.

Mai aproape de noi, vasta operă ce poartă semnătura lui Soljenițîn este exemplară atât prin autenticitatea mărturisirii, cât și datorită forței extraordinare de „reprezentare" a realității Gulagului. Valoarea ei de model constă tocmai în faptul de a crea raportul potrivit între concret și esențial, între interpretare și trăire nemijlocită. Dincolo însă de literatura propriu zisă, fenomenul totalitarismului a generat nenumărate tomuri de exegeză de specialitate. Ambiția acestora din urmă este dezbaterea temei în coordonatele unei terminologii bine definite, urmărindu-se, prin folosirea acesteia, mai mult sistematizarea informațiilor decât proliferarea lor, pentru a conduce, în final, la o nouă înțelegere a fenomenelor istorice studiate.

---

[4] Chateaubriand, *op. cit.* I. 227. (Traducerea mea – A. H.)

[5] Idem, I. 352.

Narațiune

> *„Cele mai vizate sectoare ale statului român și pe cale de consecință controlate de consilieri [sovietici] au fost cele de forță, Ministerul de Interne și Securitatea, precum și Armata. Situația este explicabilă dacă avem în vedere că liderii de la Kremlin erau adepții manevrelor din umbră și ai impunerii cu forța a deciziilor pe care le luau." (p. 121)*

În *Temps et récit,* Paul Ricoeur examinează trei procedee prin care istoria și ficțiunea se încrucișează. Primul este reînscrierea timpului povestirii (*récit*) în timpul universului. Cronologia istorică este astfel supusă timpului în sensul cel mai larg, ca istorie a globului pământesc, a speciilor biologice, a sistemului solar. „Această reînscriere a timpului povestirii în timpul universului, conform unei scări unice, rămâne specificitatea modului referențial al istoriografiei."[6] Reușita acestui demers presupune utilizarea unor „conectoare" (*connecteurs*), cum ar fi calendarul sau generațiile, prin care imaginarul „marchează instaurarea timpului istoric". Rolul mediator al imaginarului se manifestă apoi în afirmarea caracterului de timp trecut al trecutului (*passéité du passé*). Reprezentarea trecutului impune un joc subtil între Același (trecutul, „așa cum a fost") și Altul (trecutul re-construit), invitând la alternativa de a-l înfățișa mai degrabă sub aspectul unei identități ușor perceptibile sau, invers, al unei alterități mai greu de descifrat în sensul asertiunii: „trecutul este ceea ce aș fi văzut, ca martor ocular, dacă eram acolo, la fel cum latura cealaltă a lucrurilor este cea pe care aș vedea-o dacă aș percepe-o din punctul de unde o priviți dumneavoastră"[7].

---

[6] Paul Ricoeur: *Temps et récit.* Editions du Seuil, Paris, 1985. t. III. Le temps raconté. p. 331. (Traducerea mea – A. H.)

[7] *Op. cit.* p. 336.

Scrierea istoriei, arată în continuare Ricoeur, imită modul de elaborare al intrigii literare, așa cum acest fapt a fost pus în evidență și de Hayden White, care prelua, la rândul său, categorii utilizate de Northrop Fry (tragicul, comicul, romanescul, ironicul): „Or, aceste împrumuturi ale istoriei de la literatură nu se pot mărgini la nivelul compunerii, deci la momentul configurării. Împrumutul privește, de asemenea, funcția reprezentativă a imaginarului istoric: învățăm să vedem cutare înlănțuire a evenimentelor ca tragică, comică etc.”[8].

În sfârșit, o a treia modalitate de „ficționalizare” a narațiunii istorice este, după Ricoeur, recurgerea la unele momente deosebite ale istoriei: „Mă gândesc la aceste evenimente pe care o comunitate istorică le consideră marcante prin faptul că vede în ele un moment de origine sau de reîncărcare. Aceste evenimente, numite în engleză *epoch-making*, își trag semnificația specifică din puterea lor de a fundamenta sau de a întări conștiința identitară a acelei comunități, identitatea narativă a sa și a membrilor săi”.[9]

Dacă ne punem întrebarea în ce fel funcționează Raportul final prin prisma acestor considerații, observăm, de exemplu, interesul deosebit al autorilor săi pentru „evenimentul epocal”, de „început”, de „întemeiere”, de „schimbare majoră”. Cu precizarea că asemenea evenimente sunt, de cele mai multe ori, de factură nefastă, dramatică, malefică. De la evenimentul care deschide era transformărilor prin care se instaurează regimul comunist, traiectoria acestuia este jalonată de asemenea evenimente până la căderea cortinei la 22 decembrie 1989: instalarea guvernului condus de Petru Groza, înființarea Securității, abdicarea forțată a regelui Mihai I, naționalizarea mijloacelor de producție, începerea colectivizării și multe altele.

---

[8] *Op. cit.* p. 337.

[9] *Op. cit.* 339.

Toate acestea sunt, de netăgăduit, evenimente „marcante". Ele configurează o narativitate istorică a cărei liniaritate lugubră lasă la o parte tot ce nu se încadrează în coordonatele acestei puneri în scenă: diverse fenomene și procese sociale, evoluții în timp, cifre și date ce ar contura eventual un tablou mai puțin sumbru. În mod evident, autorii Raportului au o clară preferință pentru eveniment, înțeles în sensul său dramatic, de „cădere" și de cumulare a potențialului nociv al istoriei. Concepute ca „trecut" lăsat definitiv în urmă, deceniile comunismului sunt totuși apostrofate ca prezente prin efectele acumulate și prin urmele lăsate, prin mărturisirile celor care și-au așternut pe hârtie amintirile sau, din contră, prin cei ce aparțin categoriei „călăilor" care s-au retras în anonimat, trecutul fiind astfel la tot pasul deconspirat și denunțat, fără a-și pierde totuși caracterul său de disimulare, de rezistență la „lustrație", până la urmă, de un fel de continuitate.

Travaliul elaborării discursului istoric este sesizabil în modul cel mai interesant la nivelul relației dintre Același și Altul, dintre identitatea sau deosebirea trecutului. Aceasta este, în fond, veritabila miză a lucrării: obținerea aprobării cititorului că trecutul a fost conform cu reprezentarea ce i se dă de către autori. Operațiunea este delicată, în măsura în care o bună parte a potențialului public are o experiență nemijlocită a acelei perioade istorice. Studiile din volum beneficiază, desigur, de avantajul unor cercetări care pun în valoare date și informații noi, pe baza cărora chiar și interperetarea unor evenimente cunoscute din propria experiență capătă noi valențe. Totuși, premisa conceptuală a demonstrației este că regimul, în ansamblul său, și-a arogat o falsă identitate, el a fost opusul a ceea ce se pretindea a fi, astfel încât operațiunea de restabilire a adevărului constă, în primul rând, în demascarea sa, în deconspirarea uzurpatului istoric. Premisa aceasta, fără a fi nejustificată în sine, produce inevitabil o distorsionare a perspectivei, în măsura în care cantonează întreaga întreprindere în zona acestei deconspirări. Devenind astfel o contabilizare a faptelor abominabile ale regimului, Raportul se prezintă, pe ansamblu, drept o demonizare a sa, nelăsând loc pentru nicio altă interpretare sau experiență.

Vom lua drept exemplu problema identității regimului. Teza autorilor este că România a fost o țară ocupată, regimul fiind nu doar importat de sovietici, dar impus și menținut tot de ei. În strânsă conexiune cu această teză, comunismul din România este definit ca antinațional, rezultând dintr-o „ideologie de sorginte străină". Trecem cu vederea această ultimă aserțiune, fără să ne întrebăm dacă aceeași calificare scade cumva și din valoarea ideologiei liberale ori se aplică numai la comunism. În ce privește teza principală: da, se poate afirma că, la fel ca și celelalte țări din Estul Europei, România a fost, după 1944, o țară ocupată. Comunismul, în mod evident, a fost impus, prin oamenii mandatați să o facă, de conducerea sovietică de la Moscova. De la modelul economic până la cultură, de la organizarea represiunii până la organizația de pionieri, totul era o copie a modelului sovietic. Numai că toate acestea și, în primul rând, dogma fundamentală a crezului comunist, adică noțiunea „luptei de clasă", făceau parte din zestrea „învățăturii marxiste", așa cum aceasta a condiționat socializarea a mii și mii de „revoluționari de profesie" sau simpli aderenți ai mișcării în prima jumătate a secolului XX – nu în condițiile unei ocupații armate, ci, pur și simplu, printr-o ciudată deviere a istoriei. Dacă după 1958, anul retragerii trupelor sovietice, comunismul nu a suferit nicio modificare în România, nu a fost pentru că sovieticii i-au pervertit atât de puternic pe tovarășii lor români în decurs de un deceniu, ci pentru că aceștia din urmă erau la fel de „buni", în calitatea lor de comuniști, de adepți ai doctrinei numite „marxism-leninism" sau „materialism dialectic și istoric". Inclusiv în ce privește naționalismul lor, despre care este cât se poate de greșit să se afirme că era „de operetă” (p. 169). Față de naționalismul lui Gheorghiu-Dej – naționalism principial, de tip tradițional („sărăcia, nevoile și neamul”), cel promovat de Ceaușescu marchează o alunecare netă spre un etnocentrism fascistoid agresiv și absurd, nu lipsit, e drept, de unele semnalmente de operetă, dar demn continuator, în esență, al tradiției extremei drepte române interbelice. Proasta guvernare – fie din incompetență, fie din rațiuni ideologice – nu e echivalentă cu lipsa sentimentului național, la fel cum nici internaționalismul sau cosmopolitismul nu exclud din capul locului gestiunea corectă a treburilor publice.

Unul din învățămintele erei comuniste este, de altfel, tocmai acesta: raportarea la o ideologie, asumarea unui tip de discurs politic în numele căruia se guvernează nu se confundă cu datele realității, prin urmare, o identitate afișată nu garantează niciunui partid sau elite, în mod automat, că ele servesc cu adevărat interesul public. Nu e deloc un paradox că falsa identitate de „exponent al voinței unanime a poporului”, afișată de partidul comunist român, nu o impiedica pe conducerea acestuia să pună în practică o strategie mai funcțională a „edificării socialismului”, cu costuri mai mici în sacrificii de tot felul – mai ales, la început și, apoi, din nou, după 1980 – pentru populație. Ideologia comunistă explică, bineînțeles, în mod global, factura de tip totalitar a societăților din blocul sovietic. Dar evoluția în timp a acestora datorează mult aplicării acestei ideologii, altfel spus, diferențele deloc neînsemnate dintre comunismul est-german, cehoslovac, polonez sau ungar se cer a fi explicate ca forme de „specific național” ale aceluiași regim. Înțelegerea și, de ce nu, condamnarea comunismului înseamnă, în mod firesc, nu doar repudierea ideologiei sale ca atare. Această operațiune mai presupune și un anumit consens privind caracterul, substanța, coloratura proprie prin care ideologia s-a materializat în diversele ei ipostaze din „țările frățești", altfel interpretarea istoriei, în loc de a elucida trecutul, nu face decât să-l învăluie în mister. A fost generalul Mihai Pacepa un patriot sau un trădător atunci când, fugind din țară, a divulgat secrete ale Securității serviciilor occidentale de informații? A procedat corect Nicolae Ceaușescu atunci când și-a propus – fără consultarea populației! – rambursarea integrală a datoriilor externe ale țării? Care este noțiunea de „naționalism" sau de „patriotism" în virtutea căreia emitem judecățile noastre în asemenea cazuri? Dacă înțelegem prin coerența interpretării istorice stabilirea unor conexiuni logice între evenimente, efortul interpretativ trebuie să tindă, în mod obligatoriu, către eliminarea „golurilor" și a „petelor albe". Da, Ceaușescu a fost profund naționalist, așa cum a înțeles el această noțiune, și, atâta timp cât în jurul acestei noțiuni nu se creează un nou consens, va exista riscul ca ea să rămâne operantă.

În ce privește reînscrierea în timpul evoluției universale a trecutului investigat, se remarcă tendința de a trata istoria comunismului fie ca pe o paranteză regretabilă a istoriei, fie ca pe o deviație a sa de la traiectoria firească. Cursul normal al istoriei a fost brusc întrerupt în împrejurări dramatice, create arbitrar de forțe brutale și perfide, iar după o paranteză dureroasă de aproape cincizeci de ani, istoria și-a reluat cursul normal, principala îndatorire a supraviețuitorilor fiind să cuprindă cu privirea întregul dezastru produs și să nu uite această experiență dureroasă. Această viziune nu presupune nicio continuitate între ce a fost înainte, așa cum nu-și propune nici evaluarea gradului unei eventuale prelungiri a defunctului regim în cel care i-a luat locul.

Să notăm totuși o excepție la acest ultim fapt. Citim în capitolul II al lucrării, consacrat „Represiunii", următoarele: „Asemănările cu modelul analizat de Gurzon [al dictaturilor militare sud-americane] se opresc însă aici. Spre deosebire de crimele comise de regimurile militare sud-americane, care sunt investigate fără ca autorii lor să poată beneficia de imunitatea prescrierii faptelor, în România inițiativa instrumentării unui așa-zis proces al comunismului a eșuat în derizoriu, majoritatea anchetelor demarate la finele anului 1991 cu privire la crimele fostei Securități au fost stopate, cu rare excepții, înainte de a se finaliza prin trimiterea în judecată a făptuitorilor…" (p. 171). Dintr-odată, pasajul citat ne dezvăluie o latură mai puțin abordată a postcomunismului: supraviețuirea unor structuri, prezența unor forțe în interiorul noului sistem, dificultatea, în fond, a despărțirii de trecut. Aflăm din aceste cuvinte, conform intenției autorului, vigoarea „corpului" defunct, care, deși desființat, dizolvat, anihilat, continuă să-și exercite din umbră puterea. Constatarea stârnește însă și o întrebare: cum este posibil acest lucru? Ce fel de structură și organizare, ce fel de „spirit corporatist" al fostei instituții presupune el? În ce măsură trecutul a fost lăsat în urmă și în ce fel noua formație socială rămâne tributară celei vechi? Acestea nu sunt întrebări retorice tocmai pentru faptul că ele trimit la un punct nevralgic al istoriei: relația dintre ruptură și continuitate în devenirea socială.

Rămânem în același perimetru, continuând lectura capitolului II, care abundă în descrieri ale universului concentraționar, ale violenței din închisorile comuniste, ale eșafodajului mecanismelor terorii. Printre ele, un loc aparte îi revine acelui experiment terifiant numit „reeducare", adică violența practicată în închisori (mai ales la cele din Gherla și Pitești) în perioada 1949-1951 cu scopul supunerii deținuților la o formă extremă de dezumanizare, mergând până la distrugerea lor fizică. Tabloul acestui infern al primului deceniu al regimului concentrează o asemenea forță de convingere, încât el singur ar putea susține ideea condamnării în bloc a regimului. Anumite semne de întrebare legate de realizarea acestui tablou nu vor, așadar, să sugereze în niciun caz contestarea gravității fenomenului. Ne referim în esență la neexplicitarea unor conexiuni sesizabile între rânduri, dar care rămân neexplorate, lăsând astfel câmp liber pentru unele nelămuriri sau interpretări neavenite. Dacă este un fapt dovedit că în acest fenomen au fost antrenați mai ales (sau chiar exclusiv) foștii legionari, ei fiind „călăii" codeținuților, nu este oare justificată întrebarea dacă apetența lor pentru aceste exerciții sadice poate fi pusă și pe seama socializării lor în rândurile acelei mișcări? Adepți – fie și numai la nivel teoretic – ai cultului violenței, nu puneau oare ei în practică, într-o înscenare așezată sub semnul „luptei de clasă", arsenalul violenței, așa cum se constituise ea în perioada interbelică? Iar dacă prezența fenomenului din România depășește – cel puțin, prin amploare, dacă nu și prin cruzimea în sine – alte tablouri similare din „lagărul comunist", nu se impune oare cercetarea sa drept un sindrom al acumulării violenței având anumite origini istorice, reflexe mintale și de comportament, toate acestea înscriindu-se într-o subcultură a corpului uman și a relației sale cu puterea (de la cea fizică, individuală până la cea de grup și instituțională)? Secolul XX a oferit destule exemple de fanatizare a oamenilor în exercițiul violenței, dar asta nu înseamnă că fiecare „caz" nu merită și un examen apropriat.

Tot în legătură cu acest capitol se pune problema folosirii discursului evocativ în registrul violenței. Oamenii care au avut șansa de a nu cunoaște nemijlocit aceste orori ale epocii – închisori, lagăre de muncă, dar și săli de tribunal – au, bineînțeles, dreptul de a afla ce anume ascunde infernul comunist, iar autorii Raportului aveau chiar obligația să le sintetizeze. Ni se pare însă recomandabil ca cei care gestionează acest trecut să fie conștienți de faptul că administrarea memoriei înseamnă și cultivarea uitării sau tratarea unor episoade fără efectul lor șocant maxim ori coloratura lor cea mai crudă, evitând excesul ce poate deveni, și în acest caz, contraproductiv. Numai o asemenea balanță poate, credem noi, dincolo de apelul la iertare lansat în cărțile de amintiri ale victimelor, să netezească drumul unei memorii colective care, odată ce a înregistrat acest capitol tragic, este în măsură să repudieze orice formă similară a violenței, expulzând-o din realitatea relațiilor sociale.

În sfârșit: ce înseamnă includerea istoriei comunismului în istoria universală a omenirii? Avea oare Raportul final un asemenea obeictiv? Poate în anumite limite, el nefiind o istorie a sistemului pe tot parcursul evoluției sale. Totodată, este cert că o lucrare ce cuprinde istoria de aproape un semicentenar a unei țări intreține legături strânse cu realitatea completă a acelui centenar. În cazul nostru, cu atât mai mult, cu cât istoria comunismului din România reprezintă un capitol a ceea ce se poate numi un scandal al secolului: apariția și extinderea totalitarismului.

Este greu de spus în ce măsură autorii Raportului aveau obligația să recurgă mai pronunțat la contextualizarea comunismului din România. Fără îndoială, nicio contextualizare nu exonerează regimurile totalitare de crimele pe care le-au comis, nici nu modifică întru nimic eșecul final al comunismului. Își poate avea totuși rostul dacă scoate în evidență, pe de o parte, conexiunile „proiectului egalitar" cu așa-numita „mare narativă modernă de emancipare", iar pe de altă parte, ne invită la o racordare a urmașului-moștenitor la realitatea societății contemporane, care nu este, pur și simplu, o ipostază a „democrației occidentale"[10].

---

[10] Ne referim, spre exemplu, la relația dintre tehnică și epoca modernă în „Scrisoarea despre umanism" a lui Heidegger.

Origini

> *„Discuțiile din Biroul Politic din perioada martie-aprilie 1956 au dus la decizia de a menține un control strict asupra dezbaterilor de masă cu membrii de partid în privința destalinizării lui Hrușciov. Toți membrii Biroului Politic au fost instruiți să se opună tendințelor revizioniste și 'liberal-anarhice'." (p. 73)*

Narațiunea istorică acordă dintotdeauna o importanță deosebită începutului, momentului originar. În pagini memorabile, Hannah Arendt identifica în gestul „părinților fondatori" ai Statelor Unite de a recurge la un vers din *Bucolicele* lui Vergiliu, expresia voinței lor de a marca caracterul pur, inovator al instituirii noii puteri politice. Parafrazarea versului din poemul lui Vergiliu („novus ordo saeclorum") anunța nu doar crearea unui nou stat, ci ideea debutului specific al unei istorii naționale.[11]

Într-un studiu consacrat relației dintre narațiune, politică și istorie, Mark Currie aprecia că istoria metafizică, așa cum o înțelege Derrida, înseamnă conceperea progresului în timp sub forma unor serii de momente prezente, fiecare dintre acestea fiind detașabil de rest și sesizabil prin noțiunile de puritate mitică și de prezență. Interesul acordat de Derrida – continuă același autor – efortului de a deconstrui momentul originar se explică tocmai prin faptul că originea, primul element al secvenței istorice, se pretează la mitizarea prezenței, deorece el nu este precedat de nimic, iar timpul în care se produce nu poartă încă nicio urmă a altor momente. Se recurge deci frecvent la interpretarea originilor pentru a explica cum anume o stare a lucrurilor inițial pură s-a degradat ulterior, cum s-a ajuns la o cădere contrară începutului[12].

---

[11] A se vedea capitolul V („Novus ordo saeclorum") din Hannah Arendt, *On Revolution*, Penguin Books, 1987.

Comunismul, după cum se știe, și-a creat propria mitologie a începuturilor, mitologie care, odată cu căderea regimului, a fost abandonat și deconstruit. Nu este însă deloc lipsit de interes prin ce fel de reprezentări istorice va fi ocupat în continuare locul rămas vacant.

Comunismul din România își are originea în evenimentele din anii patruzeci ai secolului XX: cel de-al doilea război mondial, participarea României la război alături de Germania nazistă, înfrângerea coaliției progermane, înaintarea armatelor sovietice pe frontul de Est, înțelegerile secrete dintre liderii democrațiilor occidentale și Stalin privind împărțirea zonelor de interese. Toți acești factori – la care mai trebuie adăugată existența unui partid comunist aflat în ilegalitate – au concurat la intrarea României în orbita imperiului sovietic. Elemente constitutive ale noii configurații europene, ele se cuvin a fi luate toate în considerare pentru înțelegerea impunerii regimului comunist în România. Nu pentru că includerea lor în orizontul investigației ar modifica faptul istoric al înaintării trupelor sovietice către hotarele României în august 1944 și tot ce a urmat, ci pentru că fără ele tabloul istoric rămâne fragmentar, incomplet, până la urmă, inexact. Astfel, formula „trădării Occidentului" – abandonarea de către democrațiile europene a țărilor din Est față de înaintarea Rusiei Sovietelor – păcătuiește prin introducerea unei datorii morale în ecuația echilibrului de forțe și a intereselor politice determinate de circumstanțele terminării războiului. Nu poate fi scăpat apoi din vedere faptul că, odată cu desfacerea alianțelor din timpul celui de-al Doilea Război mondial și instaurarea războiului rece, se realiza împărțirea lumii în sfere de interese, prin această evoluție debutând, sub forma unui dictat militar de tip imperialist („pacea sovietică”), tendința de regrupare geostrategică a statelor lumii, afirmată ulterior, în ultimele decenii ale secolului, sub auspiciile globalizării.[13] Arbitrar, dar nu întâmplător, importat, dar nu fără aderență internă, comunismul din România – ca și cel din țările vecine – își găsește originea mai mult în contextul larg al realităților internaționale decât în acțiunile unor persoane sau instituții (în speță partidul comunist). Tendința autorilor Raportului de a personaliza istoria, de a atribui actorilor principali răspunderi ce depășesc cu mult contribuția lor reală – mai ales în prima perioadă, mergând până la moartea lui Gheorghiu-Dej – limitează înțelegerea corectă a proceselor reale.

---

[12] Mark Currie: „Elbeszélés, politika, történelem", in: Thomka Beáta (red.), *Narratívák. A kultúra narratívái.* Kijárat, Budapest, 1999. p. 27. Titlul original: «Narrative, Politics, and History», in: *Postmodern Narrative Theory.* Macmillan Press LTD, London, 1998.

Tot în categoria locurilor comune legate de origine se înscrie și locul atribuit lui Petru Groza în acest cadru. Rolul guvernului Groza de a asigura conlucrarea populației maghiare din Transilvania și de a obține astfel eliminarea efectelor celui de-al doilea dictat din Viena și redobândirea Nordului Transilvaniei este evident pentru orice analist lucid. Prin urmare, taxarea acelei echipe drept lipsită de sentimente naționale nu se justifică, chiar dacă guvernul condus de Groza reprezintă prima treaptă spre sovietizarea deplină a țării.

Narațiunea istorică a Raportului operează, așadar, în privința originii, cu procedeul invers al unei mitizări negative: însuși începutul este căderea, urmarea firească neputând fi alta decât încremenirea în Rău, potențarea neîncetată a maleficului inițial. Rezultă de aici un dozaj neconvingător între cauzalitate și accidental, între impactul istoriei mondiale și al celei locale, între gradul de răspundere personală a participanților și caracterul fatal, predeterminat al evenimentelor și evoluțiilor.

---

[13] Un analist al celui de-al III-lea Reich includea chiar și expansiunea nazistă în această tendință de „unificare” a statelor, de creare a unor entități suprastatale, specifică epocii noastre. Vezi: Sebastian Haffner, *Anmerkungen zu Hitler* (Observații despre Hitler), Kindler Verlag, München, 1978.

Merită să mai acordăm atenție unui alt motiv legat de origini. La fel ca toate țările din blocul sovietic, regimul din România are și el, de fapt, două origini, mai exact, două începuturi. Prima coincide cu instalarea comunismului în anii de după război, în condițiile ocupației armate. După generația „părinților fondatori" urmează însă peste tot preluarea ștafetei, în anii cincizeci-șaizeci de către reprezentanții generației următoare a liderilor comuniști autohtoni. Accesul la funcția supremă în partid și în stat al lui Nicolae Ceaușescu trebuie privit în acest context ca evenimentul determinant pentru următorul sfert de veac din istoria României, iar explicația acestui eveniment nu se poate rezuma la invocarea jocurilor de culise și a talentului celui în cauză de a-și câștiga susținători printre fruntașii momentului. Ascensiunea sa este inseparabilă de rezistența aparatului central de partid („vechea gardă") față de măsurile de destalinizare inițiate în alte țări comuniste în urma Raportului secret prezentat de Hrușciov la cel de-al XX-lea congres al PCUS. Acest deficit al comunismului românesc constituie probabil „punctul nevralgic" al regimului din România, principala cauză a devierii către un „comunism autohton" conceput și afirmat încă în ultimii ani ai erei Gheorghiu-Dej, preluat și amplificat de succesorul său sub forma unui stalinism autoritar autentic. Succesul celui din urmă, adică stabilitatea regimului pe parcursul celor 25 de ani ai „epocii Ceaușescu" – dincolo de sprijinul organelor de represiune și de un anumit val de popularitate la început – implică o contextualizare la mai multe nivele, cum ar fi: dictaturile precedente, care legitimaseră într-un fel exercitarea puterii de către un conducător autoritar, susținerea unor oligarhii sectoriale (incluzând aici, pe lângă nomenclatura de partid, armată, Securitate, și alte domenii, de la comerțul exterior la construcții, industrie, agricultură și chiar unele categorii ale artei și culturii), precum și instrumentalizarea naționalismului etnocentric, perceput drept adevărata substanță – în costumația „socialismului științific" – a programului de afirmare și propășire națională. În aceste coordonate se situează, în mod inevitabil, și imensa răspundere a colaboratorilor nemijlociți ai secretarului general, care s-au supus autorității sale în cea mai bună tradiție a obedienței de tip bizantin, netezindu-i drumul până la plutonul de execuție de la Târgoviște.

Fără o analiză și o deconstrucție a acestor factori – și nu numai a lor –, are, în fond, de suferit înțelegerea prezentului postcomunist din România. Prin utilizarea unor clișee, prin atacarea vagă, neconcludentă a problematicii, Raportul întreprinde prea puțin în această direcție, nereușind să elucideze cum un regim cu un potențial, oricum, foarte redus de bunăstare s-a transformat, în România, în unul absolut iresponsabil, de paupertate și de înfometare.

O lectură autobiografică

> *„Gestul dătător de speranțe al lui Ceaușescu [din luna august 1968] a rămas un simplu gest. În locul așteptatei liberalizări a dus la re-știrbirea atributelor României ca stat suveran. Țara a ajuns curând dominată la modul absolut de un dictator care și-a impus cultul personalității, în numele unei ideologii de sorginte străină." (p. 168)*

Sunt oare eu însumi, născut la Cluj în anul 1944, o creație a regimului? Încerc să schițez, în cele ce urmează, un răspuns la această întrebare. Voi spune, anticipând oarecum concluzia finală, că răspunsul este și da, și nu. Am beneficiat de educație religioasă, așa încât orizontul meu spiritual a evoluat în posesia unor deprinderi și convingeri căpătate în copilărie. Am studiat toată (pseudo)știința marxistă și mărturisesc că mi-e greu să nu atribui unele din reflexele mele de gândire vulgatei filosofiei dialectice. Am parcurs toate etapele socializării „comuniste" (pionier, utecist, membru de partid), fără ca această experiență să-mi fi determinat în vreun fel opțiunile intelectuale și morale ori să mă fi transformat în „om nou". Am beneficiat de o educație bună, la parametrii timpului, care m-a pregătit pentru o ascensiune socială fără concesii infamante de ordin moral sau intelectual. În sfârșit, lucrul, poate, cel mai important: regimul mi-a servit drept experiment negativ determinant în sensul că m-a învățat cum *nu este permis* să fii intelectual, cetățean, om atașat valorilor democrației.

E bine de precizat, de la bun început, că știam din copilărie despre lumea în care trăiesc că este îmbibată de frică, de o frică difuză, inexplicabilă, ce emană parcă de la un monstru ascuns. Proprietarul casei în care locuiam („un chiabur") fusese deportat la Canal. După revoluția ungară din 1956, o elevă și o profesoară din școala noastră au fost condamnate la închisoare din cauza unor poezii. În timpul studenției, unul dintre profesorii mei s-a sinucis. Abia la maturitate, treptat, am ajuns la înțelegerea acestor fenomene.

Tatăl meu, tâmplar la origine, a fost muncitor la Uzinele „János Herbák" (ulterior rebotezate Uzina de Încălțăminte și Pielărie) din Cluj. Prin el am cunoscut mediul muncitoresc, eu însumi am lucrat de mai multe ori, în perioada vacanțelor de vară, la această uzină. Mama mea a fost casieră la Întreprinderea de Alimentație Publică a orașului. Copil fiind, o vizitam uneori în timpul orelor de serviciu la restaurantul Continental, Someș sau – la sfârșitul anilor cincizeci – la proaspăt inauguratul Bufet Expres, unde – ce noutate! – mâncarea se consuma stând în picioare lângă mese rotunde, înalte cât mine pe atunci.

Având și un frate mai mare, trăiam toți patru într-o locuință compusă dintr-o cameră și o bucătărie. Locuința nu avea grup sanitar. La început, apa se aducea din curte, ulterior a fost instalată în bucătărie. Tot așa, pe la mijlocul anilor cincizeci, în stradă a fost adusă conducta de gaz metan, de atunci soba de teracotă nu se mai încălzea cu lemne. Mi-am luat în primire primul apartament cu baie la 26 de ani – eram deja căsătorit și aveam primul copil.

Tatăl meu era membru de partid, dacă nu mă înșel, din primii ani de după instalarea regimului. Lucrul acesta nu a constituit obiect de discuție în familie. Făcea parte, pur și simplu, ca multe alte lucruri, din realitate. Nu se considera nici comunist convins, nici dușman al regimului. Nu avea în niciun fel „conștiință de clasă”. Mult timp avea un salariu de aproximativ 800 de lei. Eram deja licean când el ne-a anunțat că a atins nivelul de 1000 de lei la salarizare. Om serios, muncitor, el a parcurs o anumită ascensiune în uzină (șef de cantină, responsabil cu transportul intern). Vara îi intra în atribuțiuni și aprovizionarea taberei de odihnă a copiilor, unde îmi petreceam și eu două săptămâni de vacanță.

Mama mea nu a fost membră de partid. Dintre cei doi părinți, ea era mai înclinată spre lectură și cultură. Duminică după masă mergeam de multe ori să vizionăm un spectacol de teatru sau de operă.

Părinții mei nu au obținut niciun fel de bunuri de valoare prin munca lor (tatăl meu a decedat în anul 1965). Singura lor ambiție era ca cei doi copii ai lor să studieze și să parcurgă o traiectorie mai reușită în viață.

Toate studiile le-am urmat la Cluj. Școala primară și liceul în limba maghiară, iar la facultate m-am înscris la secția franceză-maghiară. Am avut de la bun început bursă, iar din anul trei și „bursă republicană”, al cărei cuantum se apropia de venitul părinților. În ultima vacanța de vară, după terminarea anului patru, am beneficiat de o bursă de o lună în

Franța. Am stat la Paris, mergeam mult la teatru si vizitam muzee, uneori mai dădeam și pe la Alliance Française, unde se și invăța câte ceva.

În copilăria mea, Clujul era un oraș preponderent maghiar. În relațiile dintre etnii domnea o atmosferă calmă. Nu-mi amintesc de nicio urmă de conflict interetnic. Jucându-se împreună, copiii maghiari învățau românește, iar cei români deprindeau și ei câte ceva din tainele limbii maghiare (noi eram avantajaţi de predarea limbii române la şcoală). Personal nu am întâlnit vreo formă a discriminării naționale nici la facultate, cel puțin până la absolvire. Ca șef de promoție (pe facultate, locul doi pe țară), în mod normal, trebuia să rămân la catedră, așa cum șeful de catedră mi-a și pus-o în vedere. Felul în care acest lucru nu s-a întâmplat – inclusiv prin refuzul repetat de a fi admis ulterior prin concurs – este o istorie mai lungă și nu aici e locul să fie povestită. Eram în anul 1966, noul curs istoric al țării tocmai începuse, inclusiv în politica de cadre față de minorități.

Timp de patru ani am predat limba franceză la Liceul Agricol din Turda, făcând zilnic naveta. Nu era foarte dezonorant pentru început, numai că perspectiva de a ajunge într-un liceu din Cluj se situa foarte aproape de zero. Din fericire, în anul 1970 a fost creat la Bucureşti un nou săptămânal în limba maghiară („A Hét") și am fost invitat de redactorul-șef să devin titularul rubricii de literatură universală. Au urmat ani de muncă intensă, pasionantă, ani în care am învățat meseria de redactor, ajungând să devin în 1975 redactor-șef adjunct al revistei.

Nu intru în descrierea atmosferei din presa culturală. Menționez doar faptul că am asistat la degradarea treptată a acesteia de la starea de activitate controlată, dar cu o anumita marjă de manevră, cum era în 1970, la starea de caricatură, cum ajunsese să fie la începutul anilor optzeci, în ritmul căderii regimului în dogmatismul neostalinist tot mai dur, însoțit de extinderea până la absurd a cultului personalității. Împreună cu redactorul-șef am fost destituit în mod disciplinar în anul 1983. Am traversat apoi, la fel ca toată țara, niște ani mult mai grei, plini de privațiuni și neliniști.

Încă din anul trei de studenție am devenit membru P.C.R. Nu am făcut-o nici cu entuziasm, nici cu cinism, ci mai degrabă cu sentimentul unui act pragmatic lipsit de importanță deosebită. Contactul cu intelectuali de calitate mă înzestrase din primii ani de facultate cu acele noțiuni de istorie și de democrație, prin prisma cărora regimul mi se înfățișa ca o realitate pe cât de neocolit, pe atât de nedemn de adeziune. Experiența redacțională mă conecta într-un mod nemijlocit la actualitatea politică, cu tot dirijismul și fariseismul ei, cu puterea cenzurii și cu condiția de supus al redactorului de revistă față de „organele de conducere". Colectivul în care evoluam a adoptat tactica unui refuz tacit al obedienței necondiționate în relația cu superiorii, această atitudine fiind mai întâi tolerată, iar apoi sancționată prin demiterea celor doi conducători.

La capitolul „câștiguri", poziția de redactor mi-a adus obținerea unei locuințe de bloc cu două camere, iar ulterior a unui apartament cu patru camere. Cel mai mare câștig al acestor ani rămâne însă pentru mine familiarizarea cu viața culturală a capitalei, cunoașterea unor personalități de intelectuali, apropierea de literatura română. Realizarea a două volume de antologie în limba maghiară (cel al eseului românesc interbelic și cel al memorialisticii, apărute ambele la Editura Kriterion în 1988, respectiv 2003) este rodul acestui interes și al dorinței de dialog dintre cele două culturi.

Contactat de mai multe ori de către lucrători ai Securității (prima dată în timpul anilor de liceu), am știut să evit racolarea ca informator. Am avut parte în schimb în august 1988 de o percheziție la domiciliu, urmată de o anchetă de zece zile la sediul din strada Rahovei al instituției. Episodul s-a petrecut pe fundalul tensionării atmosferei generale din țară, a creșterii numărului de emigranți români în Ungaria și a voinței organelor de Securitate de a reduce la minimum contactele cetățenilor români cu persoane venite din afara țării. A fost o experiență dură, edificatoare în privința modului cum oricine putea fi urmărit pas cu pas, spre a fi supus intimidării și redus la tăcere.

După decembrie 1989 am fost timp de aproape trei ani demnitar al Ministerului Culturii, unde echipa condusă de Andrei Pleșu își propunea să faciliteze depășirea statutului de prizonierat al culturii. În toamna anului 1992, după 22 de ani petrecuți la București, m-am reîntors la Cluj pentru a-mi realiza visul din tinerețe, adică să predau la universitate.

Trecut de vârsta de șaizeci de ani, consider că viața mea a fost puternic marcată, în toate privințele, deci și în sens negativ, de comunism, fără să mă consider o victimă a acestuia. Blocarea într-un anumit punct a carierei, lipsirea de posibilitatea de perfecționare profesională (prin călătorii și studii în străinătate), cunoașterea condiției de intelectual supravegheat și de cetățean supus unor dure privațiuni (în deceniul al nouălea) – toate acestea mi-au motivat distanțarea tot mai categorică de regim, iar în cele din urmă mi-au creat o stare puternică de revoltă. De la o nemulțumire vagă față de *cum* este acest regim am trecut, împreună cu alții din generația mea, la aspirația către un *altul*. În limitele impuse de cenzură, dar nu fără succes, am încercat să transmit acest mesaj prin tot ce am scris și publicat înainte de 1990. Este pentru mine un motiv de satisfacție că textele din rubrica al cărei titular am fost între anii 1980-82 au putut fi editate recent în volum fără omisiuni, spre a oferi celor de azi repere întru înțelegerea vremurilor de atunci.[14]

---

[14] Horváth Andor, *Golyóstoll*, Ed. Mentor, Tg-Mureş, 2006.

Adrian-Paul Iliescu

Născut în 1953. Profesor universitar (Facultatea de Filosofie, Universitatea București). Visiting Fellow la Christ Church College, Oxford; St John's College, Cambridge; cercetător invitat la Universitatea Bielefeld din Germania (bursier Humboldt), la Institutul pentru științele omului (Viena). A publicat în străinătate cartea *Wittgenstein: Why Philosophy Is Bound To Err*, Editura Peter Lang, Frankfurt am Main, 2000, iar în țară – *Supremația experienței*, EuroPress Group, 2008, *Etică socială și politică*, Ars Docendi, 2007, *Anatomia răului politic*, Ideea europeană, 2005, *Introducere în politologie*, All, București, 2002, *Solitude and the Birth of Modernity*, Colegiul Noua Europă, București, 1999, *Liberalismul – între succese și iluzii*, All, București, 1998, *Conservatorismul anglo-saxon*, All, 1994, *Filosofia limbajului și limbajul filosofiei*, Editura Științifică, București, 1989. A publicat numeroase articole și eseuri în revistele *Viața românească, Secolul 20, Observator cultural, 22, Contemporanul – Ideea europeană, Cultura* ș.a.

De ce misionarii anticomunismului sunt incapabili să judece comunismul

Nu încape nicio îndoială cu privire la necesitatea și importanța condamnării regimului comunist. Sub cele mai înălțătoare lozinci privind emanciparea omului și eradicarea nedreptății, acesta a pus în mișcare o maree de ură și cruzime instituționalizată care a produs o suferință infinită și indescriptibilă: nu va mai putea nimeni reconstitui toată umilința, durerea și disperarea victimelor represiunii «proletare». Niciun fel de ideal nobil nu poate justifica costurile umane incalculabile produse de regimul comunist; indiferent ce intenții pozitive au putut exista în unele cazuri, bilanțul final este atât de dezastruos încât nu poate fi vorba de nicio reabilitare.

Subzistă însă întrebarea: *cine* trebuie să condamne comunismul? La noi, răspunsul imediat a fost: *anticomuniștii – nu-*

mai ei au puritatea ideologică necesară! Opțiunea a fost greșită și, drept rezultat, raportul Tismăneanu însuși este (global) un eșec, în ciuda părților sale «tehnice», informative, bazate pe studiile efectuate de experți, care sunt interesante și utile.

Misionarii anticomunismului – anticomuniștii de profesie – nu pot fi buni judecători în primul rând pentru că sunt stăpâniți de *fobia* față de comunism. Chiar dacă aceasta este explicabilă (iar nu imputabilă), acțiunea ei este contraproductivă. Fobia deturnează gândirea de la evaluarea obiectivă a faptelor. Primul ei efect este reinterpretarea ideologică a tot ceea ce s-a întâmplat sub comunism, astfel ca nimic să nu poată fi invocat de cineva drept indiciu al unor «reușite» (măcar parțiale) ale regimului. Bunăoară, este limpede că la nivelul conducerii P.C.R. a existat, după 1956 și mai ales după 1960, o preocupare pentru desovietizare. Acțiunile declanșate au avut succesele lor (în primul rând, retragerea trupelor sovietice), pe care național-comunismul le-a exploatat propagandistic. Din nefericire, aceste succese nu au modificat radical viața românilor: arbitrarul comenzii totalitare sovietice a fost înlocuit doar de cel autohton, risipa și jaful făcute prin *Sovromuri* au fost urmate de risipa și jaful făcute direct de statul comunist român etc. Dar, rațional vorbind, nu se poate nega că reducerea dependenței țării de comanda imediată a Moscovei era totuși un pas în direcția bună; orice guvernare demnă de acest nume (inclusiv cele democratice) ar fi încercat același lucru. Fiind însă îngrozit de posibilitatea ca acest pas să fie contabilizat ca un «plus» pentru regimul Dej, misionarul anticomunist se grăbește să reducă desovietizarea la o simplă manevră de supraviețuire: „Desovietizarea de după 1963 a fost, de fapt, un mecanism de supraviețuire a elitei comuniste românești" (p. 11). Reducția ascunde un sofism: este, desigur, adevărat că liderii P.C.R. au exploatat desovietizarea în folosul puterii lor personale; dar nu poate fi adevărat că totul se reducea la un simplu *mecanism de supraviețuire*. Era vorba despre un proces complex, cu diverse dimensiuni economice, politice și culturale, imposibil de adus la un unic numitor comun. Reducerea dependenței economice față de URSS, retragerea Armatei Roșii, eliminarea limbii ruse ca *limbă obligatorie* în școli, abandonarea denominațiilor ostentative (*Orașul Stalin*) ș.a.m.d. erau obiective legitime, care ar fi fost urmărite de orice guvernare românească, nu numai de cea comunistă. Ca atare, desovietizarea a fost un proces salutar, cu toate că (este perfect adevărat) conducerea P.C.R. a profitat de el pentru a-și consolida dictatura. Raportul era însă dator să constate și caracterul salutar al desovietizării, nu numai confiscarea ei în folosul puterii comuniste autohtone – pentru că numai așa putea explica mecanismul prin care naționalismul și patriotismul au fost mobilizate de regim în favoarea sa. Faptul că oamenii au putut vedea în desovietizare și un mecanism de normalizare socială (parțială), nu numai unul de supraviețuire a P.C.R., explică (parțial) cooptarea multora în activitățile comandate de regim și reducerea rezistenței populare față de acesta (explicație recunoscută chiar în raport – p. 375). Așadar, obligația autorilor era aceea de a evidenția «fața dublă» a desovietizării: aspectul salutar, de emancipare de sub dominația străină, dar și aspectul malign, de amplificare a controlului totalitar autohton. Dar, ca orice misionarism, *anticomunismul de profesie* nu suportă pluralitatea unghiurilor de vedere; el caută obsesiv o perspectivă unică, aceea care etalează maximal Răul comunist. Trecând sub tăcere primul aspect, raportul execută o subtilă mistificare. Nu este vorba de o mistificare răuvoitoare (autorii fragmentului nu trebuie demonizați). Mai curând decât falsificatori malefici, ei sunt *victimele propriei fobii* față de comunism: groaza lor intimă că s-ar putea spune ceva în favoarea regimului comunist îi împiedică să recunoască deschis evidențele: că desovietizarea era salutară și trebuia făcută, că, datorită ei, liderii P.C.R. și-au asigurat anumite simpatii populare (chiar dacă naive și temporare). Un alt exemplu de eșec la care conduce fobia anticomunistă este discuția *modernizării* României postbelice. Din nou, teama ca nu cumva să se contureze vreo «parte pozitivă» a comunismului îi determină pe autori să demită modernizarea printr-o singură frază: „Mitul modernizării țării sub comunism nu rezistă unei examinări profunde” (p. 17). Ar fi deci vorba de un simplu mit care se spulberă *la o analiză serioasă.* Apare însă analiza în cauză, pentru a da substanță categoricei afirmații? Nici vorbă. Fraza ce urmează nu face decât să exprime convingerea că, fără comuniști, România s-ar fi dezvoltat democratic; și imediat se trece la o cu totul altă problemă, detronarea abuzivă a regelui. Teza că *modernizarea României sub comunism s-ar reduce la un mit ușor de spulberat* este afirmată categoric, dar privată de orice argument. S-ar zice că ea exprimă un adevăr atât de evident, încât orice argumentare devenea superfluă. Dar lucrurile nu stau deloc așa și raportul însuși s-a însărcinat să o demonstreze. Autorii simt că au mințit și revin mai jos cu o teză diametral opusă: „amplul program de modernizare lansat în anii 1960 – care implica atât industrializarea accelerată a țării, cât și o urbanizare progresivă – a permis unei părți semnificative a populației să trăiască mai bine decât trăise vreodată sau, cel puțin, mai bine decât în anii stalinismului” (p. 363). Pentru a maximiza confuzia, se introduce și o a treia idee (mai corect, o insinuare): comuniștii au simulat modernizarea (p. 625, 627). Cititorul va fi siderat: ce să mai înțeleagă? Modernizarea comunistă a fost un simplu mit sau un «amplu proces» care a ridicat nivelul de trai? Dacă a fost o simulare, cum oare a făcut ea ca o mare parte a populației să trăiască *mai bine decât trăise vreodată*? Autorii (mai corect, improvizatorii) nu s-au putut hotărî. Analizând fenomenele – *cooptarea* cetățeanului în sistem – prin care socialismul prevenea protestele, cercetătorul onest care scrie la p. 363 nu poate să nu constate existența modernizării; în schimb, supraveghetorul ideologic care apără, la p. 17, puritatea învățăturii politice curente nu cedează niciun milimetru de la norma de corectitudine politică anticomunistă – regula «nimic bun despre bolșevism» îl obligă să conteste modernizarea. Tema este importantă; din discutarea ei decurge și un răspuns la întrebarea: «a fost comunismul și altceva decât un lung șir de crime?» Raportul lasă să se înțeleagă că nu, iar această concluzie absurdă indică ravagiile doctrinarismului anticomunist: doctrina împiedică recunoașterea faptelor (care, totuși, au prostul obicei de a ieși indirect la lumină). Eșecul raportului de a se pune de acord cu sine însuși este cu atât mai deplorabil cu cât chestiunea era simplă; raportul trebuia să enunțe doar atât: comuniștii au declanșat un vast program de modernizare, care conținea și simulare (mai ales în sfera politică și juridică) dar în niciun caz nu se reducea la simulare; programul a avut o serie de rezultate pozitive (unele temporare, altele durabile) și a dus la *cooptarea* multor oameni în sistem, la *solidarizarea* lor cu proiectele social-economice în curs; pe termen lung, programul s-a dovedit însă falimentar, nereușind să propulseze România printre statele dezvoltate; și, ceea ce este mai grav, modernizarea s-a făcut cu costuri umane incalculabile și inacceptabile din punct de vedere moral; modernizarea nu poate scuza genocidul. Orice abordare rațională va admite aceste idei. *Misionarul* nu le poate însă accepta, deoarece fobia îl împiedică să atribuie comuniștilor fie și simpla intenție (pozitivă) de modernizare. Catehismul său, trădat mai întâi de directiva ideologică trasată de Monica Lovinescu, este ferm: *nimic rău despre România precomunistă, nimic bun despre România comunistă*. La care, în anii ’90, s-a mai adăugat și cuvântul de ordine: *nimic bun despre România postcomunistă*. Cine a trăit perioada de după 1990 nu poate uita aberația maximă a inteligenției noastre virulent anticomuniste: «nu s-a schimbat nimic» – aberație care, din păcate, mai răzbate pe alocuri și în raport. De exemplu, la p. 637, unde, după teza că regimul comunist „a căzut doar oficial la 22 decembrie 1989”, survine atenționarea că el a fost atunci „transfigurat, însă nu transformat fundamental”. A spune că în 1989-1990 s-a produs doar o *transfigurare* a comunismului, și nu o transformare fundamentală a lui, înseamnă a da dovada unei pierderi de contact cu realitatea care frizează patologicul. Și totuși, aceasta este ideea călăuzitoare a anticomunismului maniacal, pentru care comunismul încetează numai atunci când vin *ei*, *misionarii anticomuniști*, la putere. Astfel, despre alegerile din 1996 se vorbește în termenii unei revoluții: „revoluția electorală din 1996” (p. 376). Cititorul este deci chemat să deducă că în 1989 nu s-a petrecut nimic important; abia în 1996 s-a produs «revoluția», pentru că atunci au ajuns (în sfârșit!) anticomuniștii la putere.

Misionarii anticomunismului sunt incapabili să judece totalitarismul de stânga și pentru că ei se simt chemați să *pledeze*, nu să dea explicații, *să convingă,* și nu să restabilească întregul adevăr. Anticomunismul produce o *pledoarie* acolo unde era nevoie de o *analiză rece* și de un *verdict* obiectiv; el se ambalează emoțional acolo unde trebuia să dea dovadă de calm clinic. Scopul său fiind *persuasiunea*, anticomunistul de profesie judecă fiecare fapt exclusiv prin prisma contribuției directe pe care o aduce sau nu la *cauza anticomunistă*; succesul imediat al cauzei este ținta supremă, iar adevărul decade la nivelul unui simplu instrument – evocat atunci când este util, el este ignorat dacă nu produce efectul persuasiv dorit. Ceea ce contribuie la promovarea *cauzei* este vehiculat obsesiv, devine *adevăr necesar*, imperativ; ceea ce nu contribuie este escamotat ca nesemnificativ și inoportun («acum nu e cazul…»). Rezultatul? Pledoaria anticomunistă impune un *adevăr dirijat*, ideologizat, schematizat conform unor deziderate de utilitate imediată. Raportul oculteazā acele elemente ale socialismului care funcționau ca factori de atracție pentru indivizi, deoarece se teme de retorica «părților bune» ale comunismului – dar și aici greșește. Divizarea unui sistem social în componente «bune» și componente «rele» presupune un anumit mecanicism regretabil și nu este dezirabilă. Dar este totuși cert că transformări sociale de amploarea celor realizate în perioada comunistă (de aproape jumătate de secol) nu puteau avea exclusiv efecte negative. Fapt arhicunoscut, complexitatea fenomenelor sociale exclude linearitatea și monotonia consecințelor; există totdeauna *efecte colaterale*: procese global pozitive generează o serie de consecințe negative, iar procese global distructive produc și diverse efecte salutare. Nici chiar epidemiile de ciumă din Evul Mediu n-au avut exclusiv efecte nefaste; istoricii constată că depopularea Europei, produsă de ciumă, a constituit un impuls esențial pentru revoluția tehnică din Renaștere (lipsa de lucrători a stimulat inovația mecanică). Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că ciuma a fost, în ansamblu, un fenomen pozitiv sau dezirabil și că ar trebui cumva «reabilitată»; ea rămâne o dramă a epocii, ale cărei costuri umane sunt dincolo de orice putere de calcul. Cazul comunismului este, într-o anumită măsură (deși, evident, nu total), analog: au existat anumite consecințe pozitive, care au creat temporar iluzii și au atras loialitatea unor grupuri față de socialism (mai ales în anumite perioade). Dar, chiar dacă adoptăm un punct de vedere strict utilitarist, balanța globală *beneficii sociale-costuri umane* este atât de dezechilibrată în favoarea celor din urmă, încât nici nu încape discuție cu privire la răul reprezentat de regimul comunist. Sacrificarea a sute de mii de oameni (în România) și a zeci de milioane (în întreaga lume) nu poate fi compensată de niciun fel de «succese» locale sau «părți pozitive». În același timp însă evitarea analizării elementelor de atracție ale socialismului mutilează adevărul și ne pune în fața unei dileme bizare: sau persistența comunismului a fost efectul exclusiv al terorii (sovietice, securiste etc.), sau ea s-ar datora unui fel de nebunie colectivă (care i-a făcut pe români să tolereze intolerabilul timp de jumătate de secol). Niciuna dintre aceste două versiuni nu este rațională; regimul comunist nu s-a menținut prin teroare pură (lucru recunoscut și în raport). S-ar părea că autorii raportului trăiesc cu convingerea că dominația sovietică și utopia marxist-leninistă sunt factori explicativi suficienți. Vag și fugitiv, mai sunt aduse în discuție și „tradițiile politice ale României”, reduse însă expeditiv la una singură: „slăbiciunea societății în raport cu statul atotputernic” (p. 375). Simpla enumerare a acestor factori – dominația URSS, utopia comunistă, slăbiciunea societății – nu constituie însă o explicație a comunismului. Brutalitatea sovieticilor și a acoliților autohtoni poate da seama de eficacitatea terorii comuniste din primii ani postbelici, dar nu poate explica jumătate de secol de comunism. De fapt, nici măcar eficacitatea inițială a dictaturii comuniste nu se datorează exclusiv terorii. Afirmând că „regimul lui Ceaușescu, cel puțin în primul deceniu, nu s-a mai bazat în primul rând pe teroarea pură, orchestrată de Securitate, ci pe cooptare” (p. 363), autorii raportului lasă să se înțeleagă că, între 1945 și 1965, socialismul românesc s-ar fi axat mai ales pe „teroarea pură”. Ideea este extrem de vulnerabilă. Că teroarea a fost mult mai intensă în acele prime două decenii decât ulterior este, desigur, adevărat; dar cât de mult a contribuit teroarea și cât *cooptarea* (asimilarea oamenilor *în sistem*) este foarte greu, probabil imposibil, de determinat. Reconstrucția economiei după război, reorganizările din administrație, învățământ sau sănătate, industrializarea și așa-zisa «transformare socialistă a agriculturii», declanșarea urbanizării și investițiile în infrastructură au oferit, toate la un loc, un număr foarte mare de oportunități pentru atragerea oamenilor în sistem, iar acestea au și fost folosite. Imaginea unei națiuni îngenuncheate (între 1945 și 1965) în esență prin teroare este nerealistă; teroarea a jucat, cu siguranță, un rol decisiv, mult mai important decât ulterior, dar nu au lipsit nici adeziunile determinate de un calcul rațional corect: pe termen scurt (cu trupele sovietice în țară), nu exista alternativă la încadrarea în sistem. Așadar, trista realitate este că socialismul s-a bazat încă de la început, în mod esențial, nu numai pe frică, ci și pe instinctul (absolut firesc) al adaptării; oportunismul (condamnabil etic) dar și simplul calcul rațional (neimputabil moral) au devenit încă de timpuriu, alături de teroare, factori de sprijin ai comunismului.

După cum se vede, condamnarea comunismului (și, implicit, a susținătorilor săi) presupune elucidarea lui, iar elucidarea presupune răspunsul la întrebarea *cum a fost posibil?* S-ar putea elucida legionarismul fără a găsi explicațiile adeziunii multor mii de români la extrema dreaptă? Evident că nu, și nici elucidarea comunismului nu se poate face fără identificarea motivelor care i-au împins pe mulți spre acceptarea sau susținerea activă a sistemului. Ciudată și, în același timp, semnificativă, la noi, este atitudinea contradictorie față de aceste două cazuri. Orice critică a atitudinilor prolegionare este frecvent întâmpinată (mai ales de intelighenția noastră de dreapta) cu reproșul că «ostracizările» și «demonizările» ar trebui să lase loc explicațiilor (înțelegerii contextului istoric, a marilor deziluzii care i-au împins pe interbelici spre legionarism, a bunelor lor intenții etc.). În schimb, când vine vorba de comunism și de cei care i s-au alăturat, aceeași intelighenție repudiază explicațiile (suspectându-le de *intenția disculpării*) și revendică ritos condamnarea și numai condamnarea. Printre legionari și intelectualii prolegionari erau (ni se spune mereu) nenumărați oameni bine-intenționați care «au derapat» din naivitate; în schimb (ni se pretinde să credem), comuniștii și intelectualii care au susținut comunismul nu erau decât brute cu chip de om – sau, în cel mai fericit caz, oportuniști jalnici. Această dublă măsură este inacceptabilă rațional și compromițătoare moral (dar și foarte semnificativă, deoarece indică direcția simpatiilor curente). Judecarea ambelor perioade tragice trebuie făcută de pe aceeași poziție principială, fără misionarism și cu respect pentru particularitățile fiecărui caz în parte. Dacă, pentru a judeca legionarismul, trebuie mai întâi să îi înțelegem resorturile, exact la fel stau lucrurile și cu comunismul: dacă răul politicianismului și corupției a stimulat legionarismul, trebuie să fi existat și un rău care a încurajat adeziunile unora la comunism. Există o multitudine de fapte și realități pe care comuniștii le-au evocat efectiv și care pot fi oricând repuse pe tapet, în favoarea comunismului. Mizeria socială în care trăia o mare parte a populației Regatului României, sărăcia, starea sanitară deplorabilă (mai ales la sate), înapoierea, analfabetismul, brutalitatea administrativă, abuzurile Puterii și ale anumitor grupuri sociale au fost invocate drept justificări ale necesității «transformărilor revoluționare»; antisemitismul și xenofobia curentă făceau «internaționalismul comunist» atractiv pentru minoritari. Ulterior, faimoasele «realizări ale socialismului» – locurile de muncă create de stat, pensiile, asistența socială, industrializarea, urbanizarea și construcția de locuințe, alfabetizarea etc. – au devenit temeiuri, utilizate recurent și excesiv, în favoarea regimului comunist. Nicio analiză și condamnare a acestui regim nu poate avea succes dacă nu se adresează sistematic acestor justificări și nu le respinge pe larg, argumentat, pentru a dovedi că regimul, departe de a fi constituit «o binecuvântare», are un bilanț negativ copleșitor. Or, *anticomunismul de profesie* nu poate îndeplini această sarcină: percepția unilaterală asupra faptelor și teama de a nu lăsa loc pentru justificări și disculpări ale comunismului îl blochează. Astfel, locurile de muncă asigurate de stat, care, așa proaste cum erau ele de obicei, constituiau totuși o realitate incontestabilă și ofereau anumite avantaje, devin (pentru misionarismul de dreapta actual) o simplă gogoriță ideologică; pensiile mici dar suficiente pentru supraviețuire (în economia de comandă, bazată pe prețuri controlate!) la fel; locuințele construite de stat, totdeauna simple, adesea de foartă proastă calitate, dar care, pentru mulți români de origine modestă, erau totuși foarte importante (de unde și goana după un apartament de la stat!), se reduc la niște spații urbane «de tip concentraționar», la simple celule ale unor «suburbii-dormitor»; ș.a.m.d. Pe scurt, ideologia anticomunistă nu vede nimic din ceea ce (de pe alte poziții sociale sau ideologice) putea fi perceput drept efect util al sistemului comunist. Percepția sa este dirijată, pre-direcționată și unilaterală, astfel că elementele care (pentru alții) pot servi drept argumente favorabile socialismului sunt (din perspectiva anticomunistului de profesie) absolut invizibile; incapabil de a se pune în situația celor care priveau altfel (decât sunt privite acum) locurile de muncă la stat, pensiile, locuințele de stat, gratuitatea învățământului ș.a.m.d., misionarul anticomunist trăiește cu impresia că toate acestea sunt pură mitologie. Victimă a acestei impresii, el nici nu se obosește, nici nu este capabil să combată argumentele pro-comuniste bazate pe «beneficiile» enumerate mai sus. De aici, eșecul său în combaterea ideologiei de extremă stângă, ideologie pe care *o denunță* fără a reuși să *o demonteze*. Eroarea implicată aici nu este câtuși de puțin aceea că ideologia anticomunistă ar ignora «bilanțul pozitiv» al socialismului (așa cum cred nostalgicii lui Ceaușescu); eroarea constă în faptul că pledoaria anticomunistă ratează ocazia de a deveni o veritabilă analiză conclusivă și o veritabilă judecată obiectivă, deoarece nu demontează sistematic și nu elimină argumentele procomuniste pe care «apărarea» le-ar putea invoca. Ceea ce trebuie dedus de aici și reținut nu este deci faptul că raportul ar «nedreptăți» comunismul, uitând «partea sa bună»; ci faptul că raportul rămâne o simplă pledoarie, fără a ajunge la nivelul unui act de judecată complet, obiectiv și peren. El îi va convinge pe anticomuniștii fervenți – dar numai pe ei.

Un alt aspect esențial al «dezertării» raportului de la o analiză profundă și de la o explicare serioasă a comunismului îl reprezintă defecțiunea de a nu fi abordat problema *logicii revoluțiilor*. Comunismul a susținut totdeauna idealul revoluției («revoluțiile sunt locomotivele istoriei!»), justificându-și violența prin necesitățile obiective ale schimbării revoluționare:

combaterea sau chiar lichidarea adversarului, prevenirea contrarevoluției, asigurarea securității indispensabile «construcției pașnice» etc. Argumentul era că brutalitatea și chiar exterminarea nu sunt expresia Răului, ci expresia unor nevoi «naturale» proprii oricărui act revoluționar, ceea ce, dacă ar fi fost valabil, ar fi putut disculpa multe dintre crimele regimului comunist. Dacă este să își fundamenteze solid verdictul, procesul comunismului nu poate ignora această presupusă justificare. Or, raportul o ignoră *în fond*, chiar dacă o menționează fugar. Se amintește, la un moment dat, că în România comunistă „nu lipseau justificările gen «Nu poți face omletă fără să spargi ouă»" (p. 14). Cum combat însă autorii raportului această justificare? Ei se limitează, pur și simplu, să citeze un *bon mot*: „cum sesiza gânditorul liberal Isaiah Berlin, cu toate milioanele de ouă sparte, nimeni nu a văzut vreodată marea omletă comunistă împlinită" (p. 14). Iată de ce era nevoie de întrunirea unei comisii învestite cu mare autoritate morală: ca ea să ne amintească gluma cu «omleta». Avem aici una dintre cele mai penibile mostre de neseriozitate, diletantism și sărăcie de idei din întregul raport. Argumentul comunist privind «necesitatea violenței» trebuia respins, dar, evident, el nu poate fi respins în această manieră nonșalantă, superficial-jurnalistică, aproape iresponsabilă. A trata victimele comunismului drept «ouă sparte» este ceva între gluma proastă și sacrilegiu, iar Berlin nu trebuia onorat pentru comparația stupidă făcută; căci obiecția principală nu este aceea că «nimeni n-a văzut omleta», ci aceea că oamenii nu pot fi sacrificați ca ouăle. Ceea ce se impunea era o analiză atentă și exigentă a argumentului «revoluționar», o discuție responsabilă a chestiunii, sub aspect politic dar și moral. Absența acestei analize este o carență gravă, căci tentația de a trata violența ca «instrument indispensabil» al schimbărilor sociale majore rămâne activă și actuală. Adepții revoluțiilor vor putea mereu reitera argumentele binecunoscute: orice revoluție declanșează conflicte acute între apărătorii *status quo*-ului și forțele «progresiste»; dacă revoluționarii își menajează adversarii (din scrupule morale), atunci ei înșiși vor deveni victimele acestora; dacă revoluția este *umană*, contrarevoluția va fi necruțătoare – așadar, o luptă pe viață și pe moarte este inevitabilă; de aici, desigur, sugestia că autorii violențelor și crimelor nu sunt răspunzători moral – brutalitatea este o necesitate tehnică. Acest tip de raționament trebuie demontat dacă este ca promotorii violenței să fie condamnați și izbucnirile ulterioare de combativitate revoluționară necruțătoare să fie prevenite. *Cum poate oare raportul condamna violențele și crimele dictaturii comuniste câtă vreme el nu arată că ele puteau fi (și trebuiau să fie) evitate?* Este cumva acest lucru de la sine înțeles? Dacă da, atunci comisia și raportul ei sunt în esență inutile, iar tam-tamul legat de ele se poate explica doar prin interese politicianiste meschine: hirotonisirea unui fost nomenclaturist (Traian Băsescu) drept înalt prelat al anticomunismului (căci e *de-al nostru*!) și ostracizarea altor nomenclaturiști (Ion Iliescu, Vadim Tudor – căci sunt *inamicii noștri*!). Pe de altă parte, dacă evitabilitatea crimelor «revoluționare» nu este evidentă, prima sarcină a raportului (menit să contribuie la constituirea consensului anticomunist) era să argumenteze că ele puteau și trebuiau să fie evitate.

Raționamentul adepților revoluției este cu atât mai periculos (și respingerea sa cu atât mai necesară), cu cât diverse evenimente istorice par să-i confere dovezi și plauzibilitate. Comuna din Paris a fost înăbușită în sânge de forțele guvernamentale, ceea ce (pentru toți revoluționarii din secolul XX) a constituit dovada decisivă a faptului că lupta dintre revoluție și contrarevoluție este «pe viață și pe moarte». Șase decenii mai târziu, Dreapta spaniolă nu a ezitat să folosească violența pentru a răsturna puterea de stânga recent învingătoare, și crimele (de ambele părți) nu au fost evitate din scrupule morale. Mai mult, răsturnarea violentă a regimului Salvador Allende

(Chile, 1973), regim ajuns absolut legal la putere, arată (pentru toţi adepţii revoluţiei) că, acolo unde Stânga reformistă se menţine în limitele legalităţii şi evită violenţa, devine ea însăşi victima acţiunilor violente ale Dreptei. Din toate aceste exemple se poate trage concluzia că violenţa şi exterminarea adversarului sunt practici normale şi eficiente în anumite contexte. Apărătorii dictaturii comuniste pot deci pretinde că aceasta nu a făcut nimic altceva decât ceea ce face orice putere politică într-un asemenea context şi că răspunderea morală a comuniştilor nu este deloc mai mare decât cea a lui Thiers (organizatorul reprimării Comunei din Paris, copleşit ulterior cu toate onorurile naţionale) sau a celor care au orchestrat şi condus răsturnarea regimului Allende (protejaţi cu grijă, intern şi internaţional, de condamnare). Conform acestei viziuni, genocidul ar fi rezultatul *logicii revoluţiei*, nu al iresponsabilităţii criminale a dictatorilor. Condamnarea comunismului ca regim nelegitim este condiţionată de *dizolvarea argumentului* ce justifică violenţa şi represiunea drept mijloace normale de impunere a «noului» sau a «progresului»: «de vreme ce Revoluţia franceză, în ciuda crimelor sale, a condus în final la modernizarea Franţei, de ce n-ar fi putut şi revoluţia comunistă să conducă în final la modernizarea României?» Respingerea acestui tip de argument este indispensabilă şi de importanţă vitală, deoarece cu ajutorul lui orice mişcare fanatică poate să îşi legitimeze crimele presupus «revoluţionare» şi «necesare progresului». Faptul că raportul nici nu încearcă să o facă arată cât de modestă teoretic este improvizaţia pe care o conţine. Obsesia pentru *denunţarea* comunismului diminuează preocuparea pentru *demontarea* lui; ceea ce, în final, compromite însăşi condamnarea comunismului – căci o sentinţă nu se poate fundamenta solid pe denunţ, ci numai pe demontarea argumentelor «apărării».

Costi Rogozanu

Născut în 1977. Este autorul cărților *Agresiuni, digresiuni*, (critică și eseu) și *Fuck the cool. Spune-mi o poveste*, (beletristică). Lucrează pentru ziarul *Cotidianul*, scrie săptămânal la *Money Express* și este posesorul *Blogului fără însușiri*.

În care Raportul își ia cam ce merită: judecată estetică

S-au împlinit aproape 50 de ani de supremație a judecății estetizante în cultura română, supremație condimentată cu abisuri etice, cu pusee ideologice necontrolate, plină de nuanțe ariviste și inflexiuni mistice. Prin estetic și estetizant înțeleg o matrice a societății intelectuale compartimentată în legături strânse, dar disimulate cu tradiția (conservatorism disimulat în progresism), în forță retorică, în uniformitate discursivă ideologică și diversitate manieristă în zona textului artistic, filosofic sau politologic.

Ieșirea din proletcultism din anii ’60, cu mici anticipări și detensionări controlate încă de dinainte (Călinescu și Preda), s-a făcut printr-un ritual morbid necesar: a fost pus pe masă interbelicul mort, a fost bărbierit, spălat, parfumat, încălțat cu pantofi lăcuiți și îmbrăcat cu un costum nou trăznind a naftalină. S-a purces la îmbălsămare și s-a dat drumul la pelerinaj. Cu aprobarea maimarilor partinici, s-a stabilit că substanța politică, duhorile ideologice nu-și mai aveau rostul atâta timp cât interbelicul putea juca rolul unei invocări mute a perfecțiunii. După perioada interzicerilor în masă ale capilor culturali interbelici, fiecare citire dintr-un scriitor interbelic dădea lecturii acel aer subversiv care făcea atmosfera culturală respirabilă.

O mișcare în masă de modificare și de cosmetizare a interbelicului a însoțit acei ani de evadare din proletcultism. Se producea o întoarcere artificială la interbelic, din nevoia iremediabilă de legitimitate, despre importanța căreia doar un scriitor poate da mărturie. Unii critici au observat, de exemplu, că noii poeți postbelici nu s-au întors acolo unde „fusese întreruptă" literatura, ci undeva la începuturile blagiene. Gaura proletcultistă nu putea să nu lase urme. În cazul poeților și al prozatorilor, situația stă cam așa, în ciuda descrierii cumva rigid evoluționiste. Însă mișcarea nu i-a ocolit pe critici și pe teoreticieni și ei sunt cei care au operat cea mai zdravănă reorganizare a memoriei interbelice și tot ei sunt cei care au reconstruit un mit care ne bântuie până în ziua de azi.

Interbelicul a devenit locul aristocratic al binelui estetic, al nuanțelor și rafinamentului, paradisul pierdut al convorbirilor de salon și al decadenței parfumate decent. Eugen Simion îl descoperă pe Lovinescu și-i plivește cu atenție opera de „balastul" ideologic, propunându-l ca pe un critic pasionat de puritatea estetică și de forța explozivă a valorii artistice. Tocmai un promotor destul de pragmatic al împrumutului și al copiei cu precădere din cultura occidentală, un om care privea literatura și lupta pentru putere artistică cu cea mai lucidă privire sociologică avea să sufere de ceea ce s-ar putea numi monomanie meșteșugărească – au fost și sunt ridicate în slăvi calitățile sale stilistice și obsesia sa pentru propriul stil. Nicolae Manolescu, alt exponent de bază al criticii postbelice, își regăsește forța în sfârșitul secolului XIX, în Titu Maiorescu și în invitația lui perpetuă la raderea răului estetic și cultivarea artei cele situate dincolo de morală și de mesaj politic. Chestiuni spuse de un mare politician, bineînțeles. Același Manolescu alcătuiește prin *Arca lui Noe* o imagine a romanului complet desprinsă de realități ideologice, mize politice. Totul stătea în formă și în expresie. O ciudată formă de autism structuralist se năștea din dorința ingenuă de conservare, și nu dintr-un impuls revoluționar de schimbare.

Tinerii se întorceau în trecut din dorința reală de polemică împotriva unui prezent ostil. Aventura estetizantă continuă și prin multe alte voci critice care traduc încet interbelicul într-un muzeu al produsului artistic complet inofensiv pentru regimul totalitar.

Ce credeau estetizanții că se ascunde în „religia" lor întemeiată pe polemica maioresciană în jurul autonomiei esteticului, totuși un caz teoretic tranșat și desuet, după cum observa însuși Lovinescu în anii '40? Tot ce era interzis de regim: liberalism, democrație, pluralism, drepturile omului, puterea elitelor, aristocrație, aprecierea deplină a valorilor. Efectele estetismului? Ierarhizare în funcție de gust, paralelă cu aceea politică, închiderea ușilor puterii simbolice către nou-veniți periculoși, încremenirea în forme unice de promovare artistică. Cine nu era susținut de unul sau doi dintre criticii mari putea să spună adio marii cariere artistice – nu existau forme alternative de acreditare culturală, decât dacă intrai în barca aglomerată a compromișilor. Aristocrația estetică păstra misterele puterii sângelui albastru printr-un straniu proces de reinventare și de reconstruire a interbelicului. Și Nichifor Crainic, introdus de Manolescu într-o antologie (cu multe probleme cu cenzura), avea să capete o aură de nedreptățit estetic.

Eliberarea textului literar-politic de după '60 a venit strict pe linie de partid și a privit exclusiv perioada dejistă. Condeiul politic a fost încercat doar pe un deceniu întunecat și obsedant. Atât. Între timp, interbelicul producea din ce în ce mai multe mituri culturale din care se hrăneau și estetizanții liberali, și naționaliștii comuniști în egală măsură.

Oarecum neafișat, estetismul extrem se definea și prin ura profundă cauzată de raderea valorilor interbelice din facultăți, școli, manuale, dar și de *înlocuirea* lor, în anii '50, cu nulități: activiști de partid, autodidacți naivi cu dosar

„curat” și credință în comunism. Invadarea orașelor de către barbaria rurală, distrugerea tradițiilor de la sat, completa dare peste cap a sistemului de învățământ își aveau un singur răspuns: trierea prin arbitri ai eleganței, care puteau fi fie legende vii ale scrisului, fie creiere critice gata să înlăture cu pedanterie din discurs judecata politică, executând-o, în același timp, cu mare finețe. Calitatea scriiturii a fost întotdeauna percepută ca fiind fundamental opozantă regimului totalitar. Limbajul de lemn a fost confundat cu regimul și aspru sancționat. O soluție ingenioasă, dar nu întotdeauna precisă. Iar asta se poate vedea din felul în care arată acum canonul literar postbelic.

De la o populație masiv rurală se trece brusc la o populație masiv urbană prin împingerea țăranilor în zone industriale. Accesul la educație crește exponențial, pentru că iar avem de-a face cu forța devastatoare a partidului unic. Vechile elite plutesc derutate într-o mare de veleitari culturali, cărora partidul le promite egalitate în parvenirea artistică. Ca să fiu ironic până la capăt: estetismul românesc postbelic s-a născut oarecum clasic, prin opoziție la o forță iluministă, opunându-se unei mișcări de revoluționare a capitalului simbolic. În comentariul său[1] la *Dialectica iluministă* a lui Adorno și Horkheimer, Jurgen Habermas observa că deznădejdea și scepticismul întunecat al celor doi provenea din întărirea paradoxului iluminist: pe de o parte, iluminismul se definește prin opoziția față de mit, de cealaltă parte, „iluminismul se reîntoarce la mit”. Într-o variantă caricaturală, dubla acțiune în raport cu iluminismul are loc și în perioada postbelică românească. O cultură care n-a beneficiat vreodată de o trecere hotărâtă spre iluminarea maselor și care a cultivat mai mereu fascinația pentru o aristocrație cu prea puțină legitimitate ca să-și permită adevăratul progresism nu putea avea decât o parodie iluministă, urmată de o reacție estizantă pe măsură. Primele cărțulii care au ajuns la mase în România au fost cele de propagandă sovietică. Alfabetizarea în masă s-a produs cu o generație postbelică buchisind interpretări de mâna a treia ale îndemnurilor marxist-leniniste.

---

[1] Jurgen Habermas, *Discursul filozofic al modernității*. Editura All, 200, p. 115.

Coșmarul intelectualilor de primă mână din perioada interbelică, de la Lovinescu la Călinescu, era victoria celor care preamăreau ruralul, tradiția, viața la țară, întoarcerea la originile verzi (sic!) și sănătoase. Sămănătorismele cu mai multe sau mai puține nuanțe de extremă dreapta au bântuit minți derapate sau minți luminate. Iar ce s-a întâmplat după 1948 a însemnat un soi de răzbunare sadică. Mai toată cultura proletcultistă se baza pe ritmuri elementar populare. Noile vedete artistice impuse de partid nu depășeau capacitățile de versificație dintr-o doină. Comicul acelor texte provine tocmai din placarea bergsoniană a mecanicului asupra realului – de data asta la propriu, dacă ne amintim de baladele dedicate industrializării și de eroii ingenuu-rurali care renunță la coasă și trec la strung.

Revenind, relația de după 1990 a intelectualului român cu marxismul era previzibilă. Tot ce era legat de ceaușism și de comunism era esențial demonic. Prin extensie, demonici devin marxiștii, troțchiștii, intelectualii vestici care au crezut în URSS și a căror naivitate le anulează opera etc. Relația cu interbelicul continuă, după 1990, cu o a doua etapă a mistificării, de data aceasta mult mai puțin ingenuă decât în anii ’60. Elevii lui Noica, unul dintre mulții intelectuali cu alunecări interbelice în dreapta extremă, au ținut cât au putut de bine supravegheate toate mărturiile derapajelor, fie prin publicări târzii, fie prin interpretări făcute cu mănuși. Tot ce e legat de comunism este fără putință de tăgadă rău. Prin extensie, toți cei care se opun judecății tăioase a comunismului sunt ei înșiși răul. Într-o armonioasă mișcare subterană, elitele democratice și anticomuniste s-au întâlnit cu închinăciunile la valorile naționale executate de parveniți care sfidează orice formă de inițiativă și curaj ideologic, precum Adrian Păunescu și C.V. Tudor. A se vedea cultul pentru Eliade.

Am constatat nu de puține ori predilecția pentru combatantul aberant a intelectualității de elită românești. Până și în cazul raportului asupra comunismului, așa cum observa Ciprian Șiulea[2], Vladimir Tismăneanu a preferat oponenți din zona evident semidoctă și cu vinovate relații cu trecutul: foști activiști, foști exponenți ai *Săptămânii*, un soi de turnători publici, foști demnitari comuniști. Iar în anii '90 (aici mă citez pe mine[3]) s-a dezvoltat o relație de-a dreptul bolnăvicioasă a intelectualului cu jegul. Nu te chemai om de cultură rafinat dacă nu citeai și nu te indignai cu regularitate în fața textelor din România Mare, o fițuică extrem naționalistă.

Trebuie să cităm copios din concluziile unui filosof al realităților comuniste și postcomuniste, cunoscător profund al realităților din Ungaria și din România, G.M. Tamas: „Greu ar mai putea fi înțeles în Occident de ce, la noi, lucruri atât de diferite ca cercetarea empirică, epistemologia, egalitatea, structura socială, fiziologia creierului au devenit niște cuvinte care nu sună bine, amintind de marxism (= marxiștii s-au ocupat de ele). Dezagregarea teoriei «sus», răspândirea mijloacelor de comunicare în masă și a altor modalități de distracție «jos» au dus la o desconsiderare fără precedent a culturii înalte. Înaintea preluării puterii de către comuniști, prestigiul acesteia era destul de mare, cu toate că oamenii într-adevăr culți erau puțini – capodoperele literaturiii est-europene admirate azi pretutindeni au fost receptate la vremea apariției lor cu indiferență (exceptând elita nu prea numeroasă); nimic nu putea concura cu kitschurile patriotarde și cu lucrările ditractive de doi bani; una din grijile principale ale curentelor populiste era cum să atragă publicul printr-o retorică politică către literatura înaltă atât de dragă lor; programul lor a constat în formarea publicului popular de sus. Acest program – cu alt conținut ideologic, bineînțeles – a fost dus la capăt de comuniști. (…) Învățătorii școlii comuniste au readus în atenția oamenilor întregul secol al XIX-lea, care, din cauza superficialității liberalilor epocii, nu a lăsat urme prea adânci în amintirea lor. Vidul cultural al comunismului a fost umplut cu Goethe, Spinoza și cu Fielding."[4]

---

[2] În *Observatorul Cultural*, nr. 379-2007, „Tentația unui nou absolutism moral". Ciprian Șiulea se întreabă de ce își alege Vladimir Tismăneanu parteneri de polemică din zona evident compromisă a spațiului public.

[3] Într-o recenzie a cărții *Imaginarul violent al românilor* de Ruxandra Cesereanu, eu portretizez relația intelectualului român cu jegul României Mari; în *Agresiuni, digresiuni*, Polirom, 2006, p. 286.

Estetizanții români ai vremii au profitat din plin de paradox. Cu morga elitistă interbelică și cu tiraje de sute de mii de exemplare în cazul unor autori buni estetic, nu doar propagandistic, toate au funcționat mai bine decât prevăzut. Statutul de scriitor bun venea de multe ori la pachet cu un statut de vedetă a unui star-system capricios și, e adevărat, foarte generos. Regimul avea grijă de ai săi, dintre cei mai populari rămânând cei care s-au amestecat cu showbizul roșu menit să detensioneze masele: Adrian Păunescu sau Sergiu Nicolaescu, artiști cu o prea șubredă calitate, dar cu o popularitate obținută prin monopol pop-cultural. Scriitorii afirmați după '70 se impun mai greu în fața marelui public și pentru că devine din ce în ce mai strict controlul, și pentru că tonul lor capătă ceva autoreflexiv și critic la adresa realității imediate. Nu vor avea niciodată curajul să iasă din marea paradigmă a judecății puternic estetizante, paradigmă dominantă și acum în critica literară românească.

---

[4] G.M. Tamas, *Idola Tribus*, Editura Dacia, 2001, p. 117.

De ce tot acest excurs prin neguroasa istorie a judecății estetice pre- și postdecembriste. Pentru că, dacă există un mare șoc în ce privește *Raportul final*, acela este unul estetic, cel puțin în capitolele dedicate educației și culturii, cele pe care le vom analiza aici. Mecanismele sărace retoric pe care le voi enumera se regăsesc însă la nivelul întregului raport. Și tocmai dominația esteticului și preamărirea complexității artistice (de multe ori imaginară) este cea care a generat o răbufnire de expresivitate primitivă într-un raport care se bazează foarte tare pe efectul de mărturie culeasă de procuror.

În România, estetismul postbelic încurajat de critici și de teoreticieni a produs incredibile mutații în memoria interbelicului și s-a afirmat ca o ură împotriva „iluminismului" (caricatural, e adevărat, dar se putea altfel?) comunist care a coborât cultura (înțeleasă în sensul cel mai larg, de la text scris la varieteu) la sate și în cartierele muncitorești. Valoarea intrinsecă a textului a fost proslăvită prea mult timp ca să nu fim tentați acum să judecăm cu aceleași unelte un raport care se dorește o probă de discurs etic, în primul rând.

Manipularea care te face să roșești

Ce izbește în multe paragrafe ale raportului este un soi de contrapondere furioasă venită să compenseze lipsa de informații (lipsă provocată fie de un stat român încă secretos, fie de dorința de a ține deoparte date care ar putea ambiguiza discursul). Un paragraf despre analfabetismul înainte și după cel de-al doilea război reușește să încapsuleze un tertip retoric de-a dreptul rudimentar:

„În toamna anului 1944, presa comunistă evalua la 49% analfabetismul în mediul rural. Probabil era o exagerare, dar problema exista: analfabetismul era încă ridicat cu precădere la sate, mai ales în rândurile femeilor. Liderii comuniști prezentau însă dosarul analfabetismului într-un mod tendențios,

negând eforturile importante ale guvernărilor interbelice de a extinde rețeaua de unități de învățământ, precum și frecvența școlară.” (R.F., p. 296)[5]

Algoritmul interbelic paradisiac versus comunism demonic este omniprezent. Sintagme precum „probabil era o exagerare” sunt demne de cărticele de popularizare a ideologiilor de orice fel. Iar tonul general al textului este unul electoral – pare că ar urma să fie organizate alegeri între interbelici și comuniști și că am fi citat dintr-un program electoral al celor dintâi. O problemă atât de spinoasă precum cea a educației aruncă în ridicol construcția retorică și sintagmele persiflante folosite. Patetismul dă pe de lături în unele locuri, făcându-ne același organ estetic (pe care îl disprețuiesc doar cu moderație…, doar am avut profesori formați în acest spirit) să intre în convulsii:

„În perioada interbelică, un profesor universitar «nu făcea piața» și, în plus, își putea permite călătorii în străinătate. Situația s-a schimbat radical după 1948.” (R.F., p. 292) Fără comentarii.

În concluziile de la p. 466 din Raport se dovedește că analfabetismul a fost o farsă, pentru că mulți dintre cei care știau să citească aparent, de fapt, nu deschiseseră nicio carte. Nu e citat niciun studiu, nicio dată. Motivul ar fi măsluirea comunistă. Dar educația impusă de sus în jos, contaminată până la refuz de stalinism, este judecată dur dintr-o singură perspectivă: a fost sacrificată calitatea de dragul cantității. Etic vorbind, e o dezbatere mult mai lungă de făcut și mult mai nuanțată. Este preferat însă același ton demascator. Nimic din raport nu explică mecanismele subtile care au dus la educarea inclusiv a membrilor comisiei. Raportul asupra învățământului nu conține, de altfel, decât lamentațiile privitoare la obsedantul deceniu, lamentații pe care ni le putem extrage, de altfel, din literatura anilor post-dejiști, din proza unor Preda sau Buzura.

---

[5] Acest citat și următoarele au drept sursă varianta tipărită a textului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: *Raport Final*, Humanitas, 2007.

Trecem la reflectarea stării culturale sub comunism și, din nou, multe dintre posibilele linii de dezbatere etică sunt anihilate de slabe calități estetice. Mai precis, de intervenții ale naratorului de-a dreptul adolescentine în discursul pretins istoric:

„Impactul acestei epurări de proporții apocaliptice asupra stării de spirit a intelectualității române a fost copleșitor. Pornit ca o măsură (încă acceptabilă) de izgonire a literaturii șovine și de preamărire a fascismului, legionarismului și antonescianismului, procesul de epurare (...) ia amploare și devine un tsunami nimicitor care pustiește cultura română și, prin vibrație, face să se sfărâme și ceilalți piloni ai culturii naționale.” (RF, 309)

Să subliniem acea paranteză scurtă și, mai ales, acel „încă” pe care n-aș îndrăzni să-l analizez în profunzime. Și să amintim că furia bolșevică venită ca forță cuceritoare într-o țară care participase alături de naziști la marele atac pe frontul de est nu putea fi decât nimicitoare[6]. Mai ales atunci când venea vorba despre propagandă nazistă. Nu continuu, oricum voi fi acuzat de rusofilie, când nu fac decât să încerc să înțeleg riscurile unui război de dimensiuni pe care sper să nu le apuc vreodată.

Când întemeietorii raportului cultural final fac șiruri prea lungi de nuanțări, cum e cazul perioadelor de liberalizare tematică în literatură, răbufnesc pe spații intense atunci când se ivește prilejul. Când vine vorba despre politica de slăvire a conducătorilor prin literatură, apar înșiruiri comice prin înverșunarea lor. Comicul involuntar apare și ca o manifestare a neputinței revoltei:

---

[6] Tony Judt descrie cu subtilitate mecanismele răzbunării la intrarea Armatei Roșii în fostele țări aliate ale Germaniei în *Epoca Postbelică*, Polirom, 2008, p. 33-34.

„...era vorba, de această dată, de o temă propagandistică de rutină (similară celei închinate luptei pentru pace sau partidului), aptă să consume toate energiile, să dea speranță și un soi de nimb grafomanilor, nerușinaților, impostorilor și rataților.” (RF, 329)

În schimb, Adrian Păunescu intră, după autorii Raportului, deja în jocul nuanțelor, pentru că era un poet tânăr „incontestabil talentat”. Estetismul joacă feste sinistre dacă un primitiv versificator de talia lui Șt.O. Iosif poate reține atenția și chiar pune în balanță „talentul” și forța propagandistică. Să trecem însă la un caz de viol:

„Nu au întârziat să apară fenomenele de intoleranță și agresivitate și chiar de prozelitism, prin viol moral. Volumele de «Omagii» și antologiile festive, alcătuite de către echipele de specialiști ale editurilor – prin rugăminți, telefoane, insistențe, ademeniri, oferte de publicare și, spre sfârșit, prin amenințări și șantaj –, oferă in vitro *un spectacol al sodomizării de care nu erau scutiți nici...”* (RF, 331) N-am mai continuat citarea. Toți erau în pericol de a fi posedați aprig prin rugăminți. Mișcarea semantică browniană a pasajului mă scutește de calificative asupra stilului scriiturii.

Fundamentalismul estetizant prin obscurizarea unor categorii întregi de scriitori merită măcar un paragraf aici. Nu cred în clase uniforme de scriitori, nu acuz lipsa din dosar a optzecismului, dar nu pot să nu remarc că foarte mulți scriitori importanți ai anilor ’70-’80 trec în plan secund. Supremația estetizanților din anii ’60 s-a manifestat aici cumva subliminal. Cum spuneam, popularitatea scriitoricească a devenit din ce în ce mai greu de câștigat în condiții editoriale din ce în ce mai dificile pe măsură ce ne apropiam de anii ’90. Tot greii obsedantului deceniu au dominat piața, indiferent cât au mai luptat unii critici lucizi să impună noi nume. Scriitorul navetist sau scriitorul „detașat” prin cătunele țării imediat după absolvirea facultății ar fi fost un erou cel puțin la fel de demn de raport.

Ca o concluzie intermediară a acestor citate alese și comentate (inutil, de altfel – vorbesc de la sine), n-aș spune decât că au inseminată profund o lipsă de știință a convingerii care te face să roșești. E un text impresionist, o lamentație cu portavoce politică, dominată de clișee narcisiste. Pare un text apocaliptic scris în focul revoluției de la 1989 care nu are nimic de-a face cu nuanțarea și reținerea discursului oficial-istoric.

Vocea

Avem de-a face cu una dintre cele mai interesante voci narative din istoria recentă. Se dă un grup de savanți și cercetători. Unul dintre ei este cel care își asumă printr-un discurs neașteptat de agresiv trecerea de la îndoiala academic-istorică la fermitatea documentului oficial alcătuit după un îndemn al președintelui Traian Băsescu plin de tâlc: vreau să acuz, dar căutați-mi niște dovezi concrete în numele cărora s-o fac. Cel care și-a pus în paranteză neutralitatea academică și necesitatea nuanțelor a fost Vladimir Tismăneanu. Domnia sa a și trecut, de altfel, printr-o schimbare radicală de discurs și atitudine publică – convingerile au devenit ferme nu atât în ce privește comunismul sau ceaușismul, cât în ce privește forța științifică a istoriei de a discerne albul de negru, binele de rău. „Vocea” se pretinde a fi una fără emițător, o voce fără organe, ca să-l parafrazez pe Deleuze.

Comisia e ierarhizată și ea. Are un nume tutelar, Tismăneanu, doi coeditori, Cristian Vasile și Dorin Dobrincu, 18 „membri” și ceva mai mulți experți, care, împreună cu unii colaboratori, au participat la redactarea propriu-zisă. Toate aceste voci au o coerență nefirească în Raport, le unește o dorință uniformă de condamnare a trecutului. Raportul și-a dorit încă din proiect să aducă mult concret, să facă liste de vinovați. Cu cât acea listă e mai precisă, cu atât mai bine: este dusă la bun sfârșit misiunea de a exorciza vina colectivă și de a justifica astfel anticomunismul justițiar. Nicio îndoială, cei indicați drept criminali sunt niște criminali, dar cum elimină identitatea lor dezvăluită dimensiunile uriașe ale complicității în și pentru totalitarism? *Vocea* comisiei șochează prin componenta „colectivă" dublată de uniformitatea tonului și inflexiunilor. Gramatica anticomunistă uimește prin coerență și forță simbolică. *Vocea* a ajuns un mecanism perfect de propagare a clișeelor indignării, reciclate din discursurile „disidente" postnouăzeciste.

„Intelectualii, scrie Tony Judt, au intrat într-o zonă de umbră și pentru că faimoasa lor insistență asupra *eticii* anticomuniste (…) a fost eclipsată de o activitate concretă: crearea unei economii de piață. În doar câțiva ani, „societate civilă" a devenit în Europa Centrală o noțiune arhaică. Un fenomen destul de asemănător se petrecuse în Europa Occidentală după al Doilea Război mondial, când tonul moralizator al Rezistenței a fost înăbușit mai întâi de problematica practică a reconstrucției, apoi de Războiul Rece"[7]. Istoricul Tony Judt explică disperarea intelectuală postbelică din est printr-o analogie cu epoca imediat postbelică și prin competiția cu tema gravă a reconstrucției unei societăți. Aș adăuga acestei explicații disperarea pierderii popularității: doar așa am putut asista la întemeierea unei comisii sub patronaj politic și la dorința unor intelectuali – altfel, adoratori de independență estetică și ideatică – de a strânge dovezi pentru un proces imposibil, imaginar.

---

[7] Tony Judt, *idem.*, p. 634.

Cum îți poți permite o grilă etică intransigentă într-un regim democratic românesc în care au triumfat „valorile" fostului sistem (ofițerii de securitate au fost și au rămas extrem de implicați în afacerile românești, bănci, televiziuni, asigurări, imobiliare, toate dublate de sprijin politic)? Cum să judeci trecutul când îți centrezi forța retorică pe literatura obsedantului deceniu? Cum judeci lingăii, abuzul, furtul în democrație, cum faci diferența de abuzul dictatorial și clientelar favorizat de comuniști? La așa ceva *vocea* nu are voie să răspundă. Nu are voie, de fapt, să răspundă vulgului ignorant, care va ridica imediat propria voce, la auzul trâmbiței anticomuniste, și-ți va spune simplu și ucigător, „era mai bine". Etica s-a privatizat. Dan Pavel apare ca prefațator al cărții lui Vladimir Tismăneanu și la ediția din 2007, deși, între timp, a devenit unul dintre cele mai penibile cazuri de supunere contra cost față de un tiran privatizat. Așa ceva nu se judecă. Dar o așa întrebare va rămâne tot timpul pe buzele vulgului impertinent și necruțător atunci când va deschide Raportul final. Adevărata menire a intelectualului în acest moment este aceea de a răspunde onest acestor întrebări, de neconceput pentru autorii Raportului.

Sunt dileme pe care elita nu are voie să le enunțe măcar. *Vocea* Raportului trebuie să se păstreze în regimul mecanic al incantației valorilor și antivalorilor. *Vocea* își va alege drept inamici doar pe aceia care, prin prostie și extremism, cer răspuns patetic și radical. *Vocea* comisiei nu are sens decât ca portavoce, altfel riscă să se stingă în detalii și în lipsa unor certitudini.

Frustrarea Reconstrucției postceaușiste, lipsurile și abuzurile tranziției au dus la un salt înapoi în plină dihotomie interbelică, cum spunea Tamas: „Cultura est-europeană are toate șansele să se întoarcă în groapa *Barbaricum*-ului, cuceririle șocului cultural marxist, obținute cu prețul sângelui, vor dispărea fără urmă. Marxismul a fost un episod; tradiția provincială continuă să se perpetueze de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat din anii treizeci încoace.”[8] Vocea provincială este împotriva nuanțelor, adoră „frumosul” în sensul cel mai puțin subversiv, urăște frumosul controversat. Nu am chef de blasfemii acum. Iar și mai multe nuanțe nu vor face decât să-mi întoarcă aceste rânduri critice împotrivă. O posibilă explicație:

Sintagma „Raport final” conține din plin dorințele de ruptură cu trecutul, dar și de completă deposedare a lui de orice ambiguitate sau ambivalență. Sensul *final* al compromisului: comisia de istorici care se arată fermi în acțiunea de procurori strângători de dovezi. Funcția lor este una de „antioxidanți ideologici”[9], după o formulă pătrunzătoare a lui Slavoj Žižek. Antioxidanții ideologici acționează ferm împotriva oricărei forme de radicalism sau de acțiune critică, dar o fac în numele luptei împotriva totalitarismului. Dacă ripostezi împotriva unei judecăți antioxidante, vei fi imediat pus în postura de susținător al totalitarismului, scrie filosoful sloven. Rezonanțele apocaliptice ale *finalului* se recompun într-o conotație mai mult sau mai puțin vizibilă, aceea determinată de însăși formula „judecata de apoi”. Și anume: despre judecata de apoi nu știm mare lucru, dar e cert că e ultima judecată și orice acțiune critică nu va mai putea nicicum atinge o intensitate măcar comparabilă.

Invocarea sintagmei lui Žižek nu este însă și o ștampilare a comisiei Tismăneanu cu un epitet poate mult prea dur. Dar o hipnoză a justițiarismului istoric domină pasaje în acest raport *final*, rezultatul stilistic mai ales fiind pe alocuri dezastruos. Când apar fisuri stilistice într-un document oficial, când îți sunt activate simțurile estetice în timpul lecturii unui raport istoric și politic, cineva trebuie să fi căzut de cealaltă parte a corectei percepții a trecutului: emițătorul sau receptorul textului.

---

[8] G.M. Tamas, *idem*, p. 116.

[9] Slavoj Žižek, *Ați spus cumva totalitarism*, Curtea veche, 2005, p. 6-10.

Pedepse

Să-l lăsăm pe Kolakowski să vorbească, mai ales că e un nume extrem de iubit și de membrii marcanți ai comisiei. „O nesfârșită luptă interioară are loc în sufletele intelectualilor, scrie Kolakowski. Ei se simt sfâșiați între sentimentul lor de superioritate și misiunea lor specială, pe de o parte, și, pe de altă parte, invidia lor tainică față de niște oameni a căror muncă produce rezultate vizibile și verificabile”[10]. Invidia cea tainică se poate concretiza și într-un raport cu pedepsele aferente. După strângerea dovezilor nu puteau lipsi recomandările concrete, cele care pot smulge intelectualul din îndoielile asupra utilității propriei existențe. Kolakowski încearcă să-și explice fanatismul și extremismul unor Sartre sau Chomsky prin nevoia lor de identificare cu alți oameni sau idei extreme care să le asigure certitudini noi pentru propria activitate spirituală. Intelectualii urăsc intelectualii. Intelectualii iau apărarea oamenilor simpli, dar îi urăsc pentru ignoranța lor. Intelectualii simt deseori nevoia să reglementeze, să dea pedepse, să prescrie rețete. Și Raportul îmi pare a fi o manifestare asemănătoare. Se întrevede o dorință sinceră de anihilare a bibliografiei cu nuanțe marxiste. Experții Raportului au fost atenți cu acest tip de radicalism în textul oficial, dar au fost ultraradicali în aparițiile televizate: Stelian Tănase și Vladimir Tismăneanu, într-un talk-show, declarau indubitabil răul intrinsec din orice text marxist. Kolakowski însuși nu duce mai departe rândurile sale despre ura – pedagogică, i-aş zice – dezvoltată de unii intelectuali pentru mase. Să înşiruim câteva dintre pedepsele şi recomandările pentru respectivele „mase”…

---

[10] Leszek Kolakowski, *Modernitatea sub un neobosit colimator*, Curtea Veche, 2007, p. 65.

Partea de concluzii începe cu o părere a comisiei enunțată răspicat: „*a existat o continuitate între perioada Dej şi perioada Ceauşescu*” (RF, 766). Continuitatea aceasta deloc evidentă este, incontestabil, un act legitimator pentru vocea etic-punitivă de care pomeneam mai sus. Unde sunt nuanțe, nu mai rămâne loc pentru pedepse. Raportul se autosubminează, de altfel, amestecând criminali cu considerațiuni generale asupra efectelor ideologice asupra poporului. În paginile 772-773, de exemplu, se trece brusc de la înşiruiri de indivizi care au abuzat de puterile lor şi au făcut posibil regimul la filosofări istorice îndoielnice: „*Adevărul este că nici Dej, nici Ceauşescu nu au nutrit sentimente patriotice. «Comuniştii nu au patrie», afirma Manifestul Partidului Comunist, scris de Marx şi Engels la mijlocul secolului al XIX-lea*” (RF, 773). Aş zice, în acelaşi ton ultrarelaxat, că tocmai ultrapatriotismul lui Ceauşescu a dus la izolare din ce în ce mai accentuată. Ce deranjează cu adevărat este citarea, iarăşi şi iarăşi, din diabolicul Marx, care a stat la originea tuturor relelor. În plus, dispariția patriei din mințile intelectualilor ultraglobalizați de astăzi, amatori de „stângă intelectuală”, vânători de burse şi foarte bine adaptați la temele universal la modă, ar putea fi semnul că acea afirmație din Manifest poate fi judecată ca o profeție, cu destul simț al umorului.

„Condamnarea” comunismului ca ilegitim şi criminal poate fi făcută cu mâna pe inimă, îi scrie Comisia preşedintelui Traian Băsescu. După acest paragraf însă totul devine ambiguu când se cere o condamnare a comunismului postnouăzecist. Să ne înțelegem. Ştiu perfect la ce se referă Comisia când acuză gravele manipulări ale minerilor sau cele din spatele evenimentelor de la Târgu Mureş. Dar ce legătură are clarificarea acestora cu o clarificare generală asupra trecutului comunist? Cum poți judeca drept ilegitimi și criminali comuniștii de după? Ce sens mai are să-i adaugi criminalului postrevoluționar eticheta de comunist? E mai grav dacă ești comunist criminal decât dacă ești doar criminal, se pare.

Se mai cere continuarea emisiunilor doamnei Hossu-Longin la TVR. Penibil, e tot ce pot comenta. Cât despre restul concluziilor, din simplul motiv că negaționismul comunismului și alte teme grave din concluziile raportului au fost analizate pertinent de alți comentatori, inclusiv în paginile acestei antologii, mă voi abține de la considerații de bun-simț în aceeași notă. Mă feresc, cu alte cuvinte, să particip la alcătuirea unei gramatici anti-anticomuniste…

Concluzii

În anii ’60, viziunea estetică asupra literaturii și chiar asupra lumii nu a fost rezultatul unei reacții nietzscheene sau măcar dandyste la binomul rău-bine. Respectiva viziune a fost obținută printr-o afereză a ideologicului din blocul canonic cultural dintre cele două războaie. Prin pilirea-lustruirea liberalismului lovinescian sau chiar a extremismului de dreapta, blocul compozit ideologic (cuprinzând chiar orientări profund incompatibile) s-a transformat în estetism, un soi de cocon menit să țină în conservare și în camuflaj testamentul interbelic. Așa a devenit lipsa de ideologie o baricadă ideologică. Preferința pentru Lovinescu însemna, de exemplu, în subtext, preferința pentru disprețul lui față de tradiționaliști feroce întruchipați după ’48 în caricaturi proletcultiste. Prin antologarea lui Crainic într-o antologie care avea să fie apoi interzisă, Nicolae Manolescu își afirma credința că grila estetică e una și aceeași, indiferent de zona ideologică sau de zona extremă din care vii. De fapt, era un gest polemic, poate, nu tocmai inspirat – în ce mă privește, Crainic rămâne un poet de mâna a doua, așa cum Păunescu rămâne unul de mâna a treia, chiar dacă unele rime „sună bine”. Să mai amintim de frumoasa alunecare noiciană de la extremismul interbelic la un heideggerianism autohton cu puternice accente „naționale”. Retragerea în mirajul limbii române are același sens purificator, estetizant, care nu se dorea decât o conservare a forței anticomuniste de mai târziu.

Prin Raport este instituită o mişcare inversă. Se reideologizează un discurs cultural periat atent în anii ’60. Evident că nu poate recăpăta culoarea interbelica (realitățile s-au schimbat), dar se reinstituie ca o mişcare împotriva stângii extreme și, în subtext, împotriva stângii de orice fel. Miezul estetizant românesc (de fapt, complet si perpetuu bântuit de coloratura ideologică și de dihotomiile interbelicului) nu-și putea recăpăta integral vechea „coajă”. După ’89, estetizantul s-a redefinit prin anticomunism, valorosul estetic ante-89 a devenit „bunul”, „adevărul”, valabilul, iar componenta ideologică a fost preluată doar ca o negație fermă. Să fim înțeleși. Aceiași estetizanți sunt, de fapt, extrem de atenți atunci când stau să evalueze, caz cu caz, evoluția culturală antedecembristă. Fermitatea privește mai ales exteriorul și ia uneori forma unui dispreț provincial pentru naivitatea marxizanților occidentali luați la grămadă. Provincialismul e la el acasă. Extremismul estetizant, atât de vizibil în capitolele raportului pe care le-am analizat aici, este bun în judecarea în ansamblu, în emiterea marilor condamnări și nu este deloc bun în tratarea cazurilor particulare. Un bun exemplu recent ar fi Sorin Antohi, disprețuit de estetizanți și susținut, în același timp, prin instituții ale statului în demersul de recuperare a carierei.

De ce se întâmpla asta? De unde neputința acestei comisii de a despărți judecarea criminalilor de judecarea unui fenomen istoric întins pe 50 de ani? Am insistat asupra dimensiunii estetice din nevoia de a scoate la lumină importanța capsulelor ideologice păstrate din interbelic până acum. Judecata estetizantă românească a avut întotdeauna rol subversiv, a fost ideologică fără să fie, a fost politică fără să-i fie permis să fie. După ’89, a vrut să câştige teren ideologic şi politic, păstrându-şi aura suprem elitistă de arbitri ai eleganţei.

Majoritatea intelectualilor „buni”, indiferent de formaţie, filosofi, filologi sau istorici, au avut ca punct de plecare estetismul şi estetizantul în cultura română. Fie că e vorba de Sorin Alexandrescu, convertit apoi la o critică teoretică şi sociologică, sau de Horia-Roman Patapievici, un intelectual al vorbelor fumoase, dar nu al şocului prin judecata politică sau etică. Prin termenul „estetism” am încercat să cuprind comportamentul „gratuit” al unui intelectual în spaţiul public. Anticomunismul a rămas o pavăză care să conserve un discurs frumos, un vis frumos, până la urmă. Raportul scoate la iveală patetismul frust şi slăbiciunea argumentelor din partea unei generaţii avide de putere culturală, dar prea puţin capabile s-o mai obţină (iarăşi fantoma succesului la „mase” de dinainte de ’89). Structura principalelor nuclee de putere culturală românească postdecembristă, oricât de politice vor fi fost, s-a întemeiat în numele valorii estetice (esteticianul filolog, filosof, antropolog, politolog etc.).

Am ales să citesc în acest fel raportul pentru că mai toţi membrii importanţi ai comisiei sunt sau au fost exponenţi de bază ai rupturii intelectualului de imediat ai secularizării bunurilor estetice. Până şi un istoric precum Vladimir Tismăneanu a cerut să fie judecat ca un tip academic interesat şi desprins de realităţile politico-sociale atunci când a fost aspru criticat pentru un interviu cu Ion Iliescu sau pentru o vizită amicală acasă la Gigi Becali. Abilitatea prin care membrii comisiei au jonglat mai mereu statutul diafan de intelectual cu poziţia de forţă politică i-a calificat şi pentru un ultim joc disimulant, în care nuanţele sunt anihilate din necesitatea aceea profundă de care vorbea Kolakowski, de a trece „la fapte”.

Michael Shafir

A fost analist regional principal al postului de radio *Europa Liberă* la Praga. Este autorul volumului *Romania: Politics Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, apărut la Londra, Editura Frances Pinter, în 1995. A publicat circa 200 de articole despre comunism și postcomunism în România și alte state, în reviste de specialitate și în volume colective, editate în 9 țări.

Genocid, Politicid, Democid: Lacune importante în Raportul Tismăneanu

Există azi o vastă literatură de specialitate, ba chiar și publicații academice care apar cu regularitate (*Holocaust and Genocide Studies*, *Journal of Genocide Research*) sau grupuri de discuție internaționale pe Internet accesibile specialiștilor, supraviețuitorilor diferitelor genocide ale secolului XX și oricărei alte persoane interesate (de exemplu, h-genocide, www.h-net.org/~genocide/). Oricât de incredibil ar părea, Vladimir Tismăneanu sau n-o cunoaște, sau preferă să o ignore. Este grav în ambele cazuri. Nu-mi explic altfel reacția sa la îndreptățitele critici aduse Raportului Comisiei prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România de către Gabriel Andreescu într-un articol publicat în *Ziua* la data de 28 decembrie 2006, tot așa cum nu-mi pot explica lipsa de reacție a președintelui comisiei la criticile aduse de subsemnatul într-o versiune mai extinsă a celor ce urmează (vezi scrisoarea adresată lui Ciprian Șiulea, *Observator cultural*, nr. 382/2007).

Termenul de „genocid" a fost formulat pentru prima oară de către Raphael Lemkin, un jurist polonez evreu refugiat în Statele Unite, în volumul *Axis Rule in Europe,* publicat în 1944. Legătura dintre terminologia propusă și Holocaustul pe care Lemkin reușise să-l evite era mai mult decât clară. Potrivit autorului,

> „Concepte noi necesită o nouă terminologie. Prin „genocid" înțelegem distrugerea unei națiuni sau a unui grup etnic. Acest cuvânt nou, inventat de către autor pentru a denota o veche realitate în dezvoltarea ei modernă, este compus din anticul cuvânt grecesc *genos* (rasă, trib) și latinul *cid* (ucidere), într-o modaliate care să aibă corespondentul său formator în cuvinte cum ar fi tiranicid, homicid, infanticid etc. Vorbind la modul general, genocidul nu înseamnă neapărat distrugerea imediată a unei națiuni, cu excepția acelor cazuri unde avem de a face cu uciderea în masă a tuturor membrilor ei. Intenția termenului este mai degrabă a semnifica un plan coordonat al unor acțiuni diferite, menite să distrugă fundamentele esențiale ale vieții grupurilor naționale, în scopul anihilării grupurilor înseși. Scopurile unui asemenea plan ar fi dezintegrarea instituțiilor politice și sociale, a culturii, limbii, sentimentului național, religiei și a existenței economice a grupurilor naționale, precum și distrugerea siguranței personale, libertății și chiar a vieților indivizilor care aparțin acestor grupuri. Genocidul este direcționat împotriva grupului național ca entitate, iar actele de care se face uz nu sunt direcționate împotriva persoanelor în capacitatea lor individuală, ci în calitate de membri ai grupului național."

Datorită grozăviilor descoperite după victoria Aliaților, conceptul de genocid a fost legiferat cu o viteză rar întâlnită la nivel internațional. La 9 decembrie 1948, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite aproba Convenția pentru Prevenirea și Pedepsirea Crimei de Genocid. În primul ei articol, convenția stipula că genocidul, fie comis în timp de pace, fie în timp de război, „constituie o crimă sub legea internațională”, semnatarii convenției asumându-și obligația de a-l preveni și pedepsi. Al doilea articol oferea o definiție a genocidului, una diferită însă substanțial de cea propusă de Lemkin. Grupurilor naționale li se adăugau acum cele etnice, rasiale sau religioase. Nu însă și grupurile sociale persecutate politic. Spre marea deziluzie a lui Lemkin, care activase ca expert al comisiei ad-hoc care a pregătit primele versiuni ale convenției, nici genocidul cultural nu este admis în versiunea finalizată, reprezentantul danez argumentând că ar fi „lipsit de logică și de sensul proporției a include în aceeași convenție atât uciderea în masă și camerele de gazare, cât și închiderea bibliotecilor”. Dar aceeași comisie a respins și propunerea reprezentantului sovietic de a include în preambulul convenției o declarație potrivit căreia genocidul ar fi fost descris ca fiind „legat organic de fascism-nazism și «teorii» rasiale similare”.

Coventția stabilește în Articolul 2 că „termenul de genocid se referă la următoarele acte, comise cu intenția de a distruge, în totalitate sau în parte, o grupare națională, etnică, rasială sau religioasă, cum ar fi: a) uciderea membrilor grupării; b) producerea de leziuni corporale sau mintale grave membrilor grupării; c) impunerea deliberată asupra membrilor grupării a unor condiții de viață menite să ducă la distrugerea lor fizică totală sau parțială; d) impunerea de măsuri cu intenția de a preveni nașterile în cadrul grupării; e) transferul forțat al copiilor grupării spre altă grupare.” Același articol stipulează în continuare penalizarea: genocidului; conspirației pentru comiterea sa; incitării directe și publice la comiterea genocidului; încercării de a comite genocid; complicității la comiterea sa. Fiind recunoscută ca și crimă internațională, cei acuzați de ea vor fi traduși în fața justiției fie în statele unde crima a avut loc, fie în fața unui tribunal internațional, semnatarii convenției obligându-se să extrădeze suspecții de participare la genocid potrivit legilor și tratatelor în vigoare.

Ea a intrat în vigoare la data de 12 ianuarie 1951. În sfârșit, la 11 noiembrie 1970 a intrat în vigoare Convenția privind Inaplicabilitatea Statutelor de Limitare asupra Crimelor de Război și Crimelor Împotriva Umanității, stipulând imprescriptibilitatea acestor crime.

Pedepsirea celor vinovați de genocid nu a așteptat însa adoptarea acestor decizii la nivel internațional. La 8 August 1945 intraseră în vigoare regulile conform cărora avea să fie organizat Tribunalul Internațional de la Nürnberg, care stipulau trei categorii de capete de acuzare: crime împotriva păcii; crime de război; și crime împotriva umanității.

De ce insist asupra aparentelor detalii? O fac deoarece comisia prezidată de profesorul Tismăneanu pare să le ignore totalmente. Versiunea preliminară, în baza căreia Președintele Traian Băsescu a condamnat comunismul în parlament la data de 18 decembrie a anului trecut, abundă în folosirea inflaționistă a termenului de „genocid". Or, cuvintele folosite inflaționist au aceeași soartă ca banii aruncați pe piața de circulație monetară. Își pierd valoarea. Până într-acolo merg lucrurile, încât ni se vorbește despre „genocidul intelectualilor" – o aberație terminologică admisibilă, cel mult, ca metaforă. Dar metafora este mai degrabă dăunătoare istoriografiei, și în fruntea comisiei nu a fost numit un poet, ci un politolog. Era de datoria sa să vegheze asupra eliminării acestor exagerări lingvistice. Mai sunt și multe altele. Terminologia denunțătoare, tipică mai degrabă regimului pe care îl condamnă, abundă în document. O „limbă de lemn" înlocuită cu alta este, poate, satisfăcătoare pentru victimele emotive cărora le datorăm întregul nostru respect. Dar ea devine contraproductivă pentru scopurile urmărite de acest document – creditarea științifică a unor realități pe care sunt ultimul ce le-ar fi pus vreodată la îndoială. Nu este, de exemplu, sarcina comisiei de a descrie regimul comunist drept „odios". În schimb, îi cădea în sarcină de a produce dovezi irefutabile asupra acestei odiozități, lăsând cititorul să tragă singur concluziile. Altminteri, am schimbat o „tandă comunistă” pe o „mandă demagogică.”

Tot atât, ba chiar mai grav, mi se pare felul în care Vladimir Tismăneanu a reacționat la aceste critici. În loc să le mulțumească celor ce nu pot fi niciun minut suspectați de motivații similare simpatizanților P.R.M, P.S.D (dar și celor reuniți în ceea ce se autodenumește „Grupul de reflecție pentru protecția adevărului istoric” susținut de bădescianul Centru de Geopolitică al Universității București, precum și de pupilul roncial reîncarnat în Centrul de Analiză și Cercetări al Asociației Civic Media sau în Societatea Academică pentru Adevărul Istoric), președintele comisiei a respins, abordând un deplasat aer de superioritate, aceste pertinente și constructive critici.

> „Ce pricepe românul din «politicid»?”, se întreabă Tismăneanu, respingând sugestia făcută de „un fost disident” (Gabriel Andreescu, vezi supra) de a schimba termenul de genocid folosit în raport cu cel de „politicid”. Și adaugă în continuare: „După părerea mea, ceea ce s-a petrecut cu țărănimea este genocid!”. Dacă „românul” nu pricepe, el poate fi ajutat să o facă. Nu este aceasta tocmai menirea pedagogului numit în fruntea comisiei? Dar cum să fie această menire satisfăcută dacă președintele comisiei însuși este de părere că „ce s-a petrecut cu țărănimea este un genocid”?

Să explicăm: arătam mai sus că definiția genocidului aprobată de Organizația Națiunilor Unite în 1948 nu se referă în niciun fel la grupuri sociale. Cei care insistă să aplice definiția realităților comuniste se mărginesc, intenționat sau nu, să citeze Articolul 2 din această convenție, trecând sub tăcere (sau necunoscând) Articolul 1 (vezi supra). Termenul de „politicid" a fost sugerat tocmai în scopul de a face posibilă extinderea conceptului și asupra acestor numeroase cazuri. Vladimir Tismăneanu nu trebuia să facă mai mult decât să consulte site-ul INSCR (Integrated Network for Societal Conflict Research) al universității unde predă – Universitatea Maryland. Pe acest site ar fi găsit distincția dintre genocid și politicid clar exprimată, reluând conceptele propuse de către profesorul Barbara Harff de la Academia Navală a Statelor Unite într-un articol din prestigioasa *American Political Science Review,* publicat în 2003; tot așa cum sunt exprimate și punctele comune ale celor două noțiuni:

> „Genocidele și politicidele sunt promovarea, executarea și/sau consimțământul implicit acordat unor politici… având ca intenție distrugerea totală sau parțială a unor grupuri comunale, politice sau grupuri etnice politizate. În cazul genocidelor, grupurile victimizate sunt definite de către făptași [perpetrators] în primul rând în termenii unor caracteristici comunale. Din contra, în cazul politicidelor, grupurile sunt definite în termenii opoziției lor politice față de regim sau de grupurile dominante."

Devine, în consecință, clar că, dacă țărănimea (în România sau altundeva) nu poate fi încadrată în rigorile științifice conceptuale folosite de comunitatea internațională atât la nivelul dreptului internațional, cât și la cel al științelor sociale, atunci când acesta din urmă este respectat (Vladimir Tismăneanu preferă, din păcate, să fie emulul multor asemenea „metaforici"), ea se încadează perfect drept „categorie-știință" în cazul folosirii termenului de „politicid".

Ceea ce mă conduce către o problematică similară, dar nu identică, în raportul preliminar publicat de către Comisia Tismăneanu. Referindu-se la numărul victimelor produse de regimul comunist în fosta Uniune Sovietică, raportul îmbrățișează cifra de „cel puțin 20 de milioane" de victime ale Gulagului sovietic. Fără niciun fel de notare la subsol care să indice că ar mai exista și alte estimări. Or, cifra, comună lui Stéphane Courtois în introducerea sa la *Cartea neagră a comunismului* (București, Humanitas, 1998) și (înaintea sa) lui Robert Conquest *(Marea teroare,* București, Humanitas, 1998), este contestată de cercetători care au avut acces la arhivele KGB după prăbușirea comunismului. Aș menționa numai câteva nume: Stephen Wheatcroft („The Scale and Nature of German and Soviet Repression and Mass Killings, 1930-1945", *Europe-Asia Studies,* December 1996, pp. 1319-1353), Anne Appelbaum (*Gulag: A History,* New York, Anchor Books, 2003), Oleg Khlevniuk (*The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror,* New Haven, Yale University Press, 2005). Aș dori să fiu bine înțeles, deși experiența îmi arată că nu așa se va întâmpla nici în cazul de față. Nu afirm că cifrele ultimilor trei sau cele reproduse în splendidul volum comparativ al lui Richard Overy (*The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia*, New York, W.W. Norton, 2004) infirmă cifrele lui Courtois sau Conquest. În ce bază aș face o asemenea afirmație, din moment ce nu am lucrat, la rândul meu, în aceste arhive? Dar consider că raportul ar fi câștigat credibilitate și ar fi evitat suspiciunea că se încearcă o preacunoscută „metodă" prin evitarea acestei mențiuni. Simpă lacună bibliografică? Posibil, căci nu ar fi nicidecum singura. De exemplu, cum se explică faptul că cititorul nu este nicăieri trimis la cea mai bună biografie a lui Nicolae Ceaușescu, cea scrisă de Mary Ellen Fischer? Faptul deplorabil că aceasta nu a fost tradusă în limba română ar fi trebuit să constituie mai degrabă un îndemn de a o folosi în raport decât o scuză pentru a o ignora.

Și pentru că, la rândul meu, nu aș dori să cad în păcatul pe care îl reproșez autorilor raportului, să menționez și faptul că, potrivit altor cercetători, cifrele sunt cu mult mai ridicate decât cele folosite de Courtois. Sociologul american Rudolph J. Rummel, de exemplu, produce o înspăimântătoare cifră de 61.911.000 de victime a ceea ce el numește „democidul sovietic" din perioada 1917-1987. Prin noțiunea de „democid", Rummel înțelege „orice ucidere de către guverne", comisă de către „persoane oficiale care acționează potrivit unei politici guvernamentale explicite sau implicite, sau cu aprobarea implicită sau explicită a celor mai înalți oficiali" ai acestora. Regimurile marxiste, potrivit datelor prezentate de către sociolog, sunt de departe pe primul loc în ceea ce privește comiterea de „megaucideri" [megamurders], noțiunea referindu-se la acele state care ucid „cu sânge rece, neincluzând uciderea în război, a unui milion sau mai mult de bărbați, femei și copii". Conceptul de democid este strict restricționat de Rummel la „ucidere intenționată", autorul său insistând asupra faptului că el nu se extinde asupra încercărilor de a elimina culturi, rase umane sau popoare prin alte mijloace decât uciderea. Rummel a calculat că, între 1900 și 1987, nu mai puțin de 169 de milioane de oameni au fost uciși la ordinul guvernelor sau al unor grupări politice. În aceeași perioadă, aproximativ 38,5 de milioane de soldați și-au pierdut viața în luptă, cifra incluzând cele două războaie mondiale. Deci de aproape patru ori mai multe victime din rândul populațiilor civile. Dintre aceste victme, potrivit calculelor lui Rummel, în genocide au fost masacrate tot atâtea persoane cât și pe câmpul de luptă – 38,5 de milioane. Peste 129 de milioane au fost însă decimate în democide (categorie care include genocidul, politicidul și uciderea în masă, dar exclude pe cei căzuți în luptă). Dacă este luată în considerare rata anuală a exterminării în democide, rezultă că cel mai „letal" (folosim expresia lui Rummel) a fost Khmer-Rouge-ul cambodgian, între 1975-1979 (8.1%), urmat de regimul lui Atatürk între 1919-1923 (2.6%), Croația pronazistă „independentă” între 1941-1945 (2.5%), Polonia în perioada imediat postbelică 1945-1948 (1.9%), Turcia în perioada 1909-1918 (0.9 %), Cehoslovacia postbelică între 1945-1948 (0.5%), iar URSS între 1917-1987 figurează numai pe locul 8 (0.4%), pe când regimul nazist nici măcar nu intră printre primele 15 state cu o rată anuală de exterminare ridicată. Ceea ce dovedește dintr-o aruncătură de privire că această perspectivă de analiză nu este dintre cele mai relevante. În schimb, dacă sunt luați în considerare cei mai sângeroși dictatori ai secolului trecut în termeni de numărul victimelor (din rândul populațiilor civile pașnice) rezultate la ordinele lor, primul și al doilea loc sunt ocupate de dictatori comuniști (Iosif Stalin, 1929-1953 – 42,6 milioane, Mao Tse-tung, 1923-1976 – 37,8 milioane, cifra incluzând și perioada de guerilă). Ei sunt urmați de Adolf Hitler, din ale cărui ordine au pierit, între 1933 și 1945 20,9 milioane de civili, inclusiv evreii exterminați fie în lagăre, fie altundeva. Le urmează Chiang Kai-sek între 1921-1948 (10,2 milioane), V.I. Lenin (1917-1924, 4 milioane), japonezul Tojo Hideki (1941-1945, 3,9 milioane), cambodgianul Pol Pot (1968-1987, 2,3 milioane), pakistanezul Yahia Khan (1971, 1,5 milioane) și, da (!), vecinul nostru Josip Broz Tito, sub a cărui guvernare, inclusiv perioada de guerilă, au pierit între 1941-1987 1,1 milioane).

Surprinzător, pe de o parte, dar consecvent unei linii care a dat naștere nu o dată unor polemici între noi doi, tocmai Gabriel Andreescu (primul care atrăsese atenția asupra folosirii improprii a termenului de „genocid” în raport!) propune, într-un articol ulterior publicat în revista lunară ieșeană *Timpul* (nr. 101, 2007), includerea sub aceeași umbrelă terminologică a Holocaustului și a Gulagului. Ar fi vorba de ceea ce el denumește „fenomenul genocidar”. Am putea afirma că Andreescu nu pare a fi conștient de faptul că un asemenea exercițiu implică ceea ce marele politolog italiano-american

Giovanni Sartori a denumit, cu caracteristica sa incisivitate, „conceptual overstretch" (întinderea peste măsură a elasticului conceptual). Pentru că, din moment ce cuvântul „genocid" reapare în denumirea nou-propusă, ce rost ar mai avea să facem recurs la „politicid" sau „democid"?

În paranteză fie spus, există deacum și o bogată literatură de specialitate care se concentrează pe asemănări și diferențe între Holocaust și Gulag, unicitatea sau lipsa de unicitate a primului și așa mai departe. Nu este posibil să o discutăm în acest cadru și cred că nu este nici măcar necesar. O notă de subsol ajunge. Aș menționa însă faptul că unul dintre criteriile principale ale distincțiilor este cel calitativ, mai degrabă decât cel cantitativ. Astfel, Rummel se referă la Holocaust ca la un exemplu de „genocid extrem". Istoricul israelian Yehuda Bauer merge pe aceeași linie de gândire, propunând ca termenul de genocid să fie folosit în cazul anihilărilor parțiale, iar cel de Holocaust în cazul anihilărilor sau intențiilor de anihilare totală. De subliniat că Bauer nu restrânge termenul la anihilarea evreilor, insistând că unicitatea Holocaustului se referă la trecut, nu la prezent sau viitor. „Oroarea Holocaustului, scrie Bauer, nu constă în faptul că s-ar fi deviat de la norma umană; oroarea este că nu s-a deviat". Există în oameni, afirma Bauer într-o conferință ținută în Polonia în noiembrie 2005, un instinct care împinge către distrugerea semenilor atunci când aceștia sunt percepuți drept o amenințare existențială. În fiecare dintre noi, spune Bauer, există o fărâmă ascunsă din Himmler și din Eichmann. Nu trebuie pierdut din vedere, adaugă el, că uciderea în masă a evreilor s-a produs la ordinele guvernului unuia dintre cele mai civilizate state din lume. Un guvern care a utilizat un aparat birocratic ce activa în maniera unei rutine uzuale, cu nimic diferită de rutina birocrației în timp de pace. Cu timpul, marea majoritate a germanilor, dar și a populațiilor din țările ocupate de aceștia, a fost transformată în recruți disciplinați sau, cel puțin, a devenit indiferentă la soarta evreilor. Dar,

> „Ceea ce înspăimântă este gândul că, dacă s-a putut întâmpla în Germania, se poate întâmpla și în altă parte. Acuza genetică stereotipică la adresa germanilor, atât de dragă inimii multor evrei și neevrei, nu este decât o modalitate de a afirma că s-a putut întâmpla numai în Germania și cu germani, și, cum „noi" nu suntem germani, problema nu trebuie să ne preocupe prea mult. În mod clar, avem de a face cu un caz de reprimare a anxietății".

Subliniind că unicitatea Holocaustului se referă numai la faptul că niciun democid anterior nu a atins dimensiunile lui calitative, Bauer remarcă și că această unicitate se poate repeta sub o formă, dacă nu similară, atunci, cel puțin, asemănătoare, și, mai ales, că „nu avem nicio posibilitate de a determina cine vor fi următorii evrei și cine vor fi germanii data viitoare":

> „Ceea ce s-a întâmplat se poate întâmpla din nou. Cu toții suntem victime posibile, călăi posibili, martori-spectatori pasivi [bystanders] posibili. Față de Rwanda, Cambodgia, fosta Iugoslavie și alte locuri, cei mai mulți dintre noi suntem martori-spectatori pasivi, care au învățat până acum foarte puțin din trecut. Holocaustul este un avertisment. El adaugă trei porunci celor zece ale tradiției iudeo-creștine: Să nu fii călău; Să nu fii victimă pasivă; și, Mai presus de toate, să nu fii martor-spectator pasiv".

Niciunul dintre aceste aspecte nu figurează în raportul comisiei. Presupun că mi se va răspunde că o asemenea manieră de abordare ar fi fost imposibilă în economia raportului și că, oricum, el a depășit cu mult spațiul plănuit inițial – dacă îmi aduc bine aminte, sub 100 de pagini. Așa este, numai că o conceptualizare inițială riguroasă, cu trimiterile necesare în notele de subsol, ar fi rezolvat problema, în loc să creeze una. Pentru că nu este nicidecum exactă afirmația făcută de președintele comisiei, potrivit căreia definiția O.N.U. a genocidului ar fi menționată în raport. Menționat este numai Articolul II al acestei definiții, ceea ce distorsionează definiția în sine (vezi supra). Gabriel Andreescu nu caută deci „pete în soare”, așa cum i-o reproșează Tismăneanu. Cine ar fi aici „soarele”? Președintele comisiei mai adaugă: „Noi am spus clar că, din punctul nostru de vedere, au avut loc crime împotriva umanității, care includ și genocidul”. Avem de a face cu un sofism. Crimele împotriva umanității includ fără îndoială „și” genocidul, ceea ce nu înseamnă însă câtuși de puțin că orice asemenea crimă este neapărat și genocidală. Crimele de război, de exemplu, constituie o categorie aparte față de cele de genocid, în cadrul crimelor împotriva umanității. Ar fi fost, în concluzie, indicată fie discutarea termenului de genocid, fie evitarea sa și folosirea celui de crimă împotriva umanității, arătând că aceasta este imprescriptibilă sub toate aspectele ei. Tertium non datur.

În felul acesta ajungem la punctul principal pe care am a-l reproșa autorilor raportului: neîndeplinirea principalei sale misiuni. Mulți clamaseră futilitatea unui asemenea raport, pretinzând că, oricum, condamnabilitatea regimului comunist din România ar fi atât de evidentă, încât să nu mai necesite niciun fel de document produs de o comisie de experți. Cât de evidentă este aceasta s-a văzut prea bine chiar la sesiunea în care documentul a fost prezentat forului legislativ. Dar să trecem mai departe, deoarece cine a fost surprins o merită. Mult mai important mi s-a părut faptul că insistența lui Băsescu asupra necesității unui asemenea document a rămas neînțeleasă de către cei ce se consideră a reprezenta societatea civilă în România. Principalul scop al unui asemenea document, cred eu, era acela de a se constitui într-un document istoric. Nu folosesc termenul în sensul său propagandistic. Îl folosesc mai degrabă în juxtapunere cu cel de „memorie". Memoria este, prin însăși natura ei, subiectivă. Aici nu există excepții. Chiar și memoria istoricilor tot subiectivă este. Totuși, dacă un document este solid bazat pe evidența istorică, el poate, cel puțin pentru un timp, pune capăt unor semne de întrebare în ce privește trecutul. Ceea ce nu înseamnă că vreo carte sau vreun document va fi vreodată definitiv și nu se va putea revizui. Documentul reprezintă nivelul nostru de cunoștințe la ora când el este produs. Afirmațiile mele din acest subcapitol pot fi rezumate, în cele din urmă, și așa: documentul produs de către Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România rămâne unul de „memorie" și nu reușește să treacă pragul „istoriei". Evenimentul producerii sale este și el memorabil, dar nicidecum istoric. Și eu unul regret nespus de mult acest lucru.

Nu sunt deloc sigur care sunt cauzele acestui eșec. Am suspiciunea că Vladimir Tismăneanu nu a fost conștient de la bun început de adevărata miză a comisiei. Mă bazez aici pe pronunțările sale anterioare, care puneau la îndoială însăși necesitatea înființării unui asemenea forum. Astfel, într-un articol publicat la data de 30 iulie 2005 în cotidianul *Jurnalul național*, reprodus ulterior într-un volum de autor, Tismăneanu afirma:

> „Într-un interviu luat de Rodica Palade și apărut în revista 22, președintele Băsescu se pronunță pentru formarea unei comisii care, asemenea celei create pentru analizarea Holocaustului în România, să producă un document științific despre ce a însemnat comunismul românesc. Abia apoi va putea el condamna regimul comunist. Ideea în sine este demnă de o dezbatere serioasă. Traian Băsescu a câștigat alegerile din 2004, între altele, și pentru că s-a delimitat tranșant de rivalul său, Adrian Năstase, în ce privește atitudinea față de trecutul comunist... La vremea

> respectivă, părea că dl. Băsescu era dispus să condamne comunismul ca o ideologie și o practică ostilă libertății umane. Nu cerea atunci avizul nici unei comisii.
>
> În acest sens, cred că se ridică o serie de întrebări: de ce este nevoie de o asemenea comisie, când literatura pe problema crimelor comuniste în România este uriașă? Avem documente câte dorim, lucrări științifice recunoscute internațional drept contribuții obiective, lipsite de părtinire, mărturii, interviuri, reviste specializate. Avem Memorialul de la Sighet și seria de publicații generate în jurul acestei importante instituții menite să salveze memoria națională. Într-o discuție pe care am purtat-o la București cu [fostul Ministru al Culturii] doamna Mona Muscă, am abordat și chestiunea înființării unui muzeu al totalitarismului comunist în România… O comisie ar fi mai degrabă utilă pentru acest demers".

Două aspecte se remarcă imediat din acest citat. În primul rând, Vladimir Tismăneanu era de părere, cu aproximativ un an înainte de a accepta conducerea comisiei, că memoria este singura dimensiune importantă în abordarea totalitarismului românesc (tocmai el, autorul *Stalinismului pentru eternitate* și al numeroaselor studii de specialitate!) și că, în consecință, nu era de fapt nevoie de o asemenea comisie. Iată ce afirma Tismăneanu într-un interviu cu Armand Goșu, publicat câteva luni mai târziu (octombrie 2005) în *Revista 22*:

> „Nu sunt împotriva unei asemenea comisii, dar nu văd de ce este nevoie să așteptăm un rezultat în fond previzibil pentru a spune tranșant ce trebuie spus: statul român condamnă ideologia și practica sistemului comunist așa cum a funcționat acesta în România între momentul acaparării puterii de către P.C.R. și prăbușirea din decembrie 1989… Pe de altă parte, asemenea comisii mamut riscă să producă

> documente interminabile pe care le vor citi prea puțini. Ar fi poate mai rațional și mai puțin costisitor să se comande un studiu sintetic unei instituții precum Institutul Român de Istorie Recentă. Riscând să mă repet, o spun din nou: avem la ora actuală toate datele necesare pentru ca statul român să deplângă public, prin vocea președintelui Băsescu, barbaria totalitarismului comunist."

Sau cauzele eșecului rezidă mai degrabă în însăși compoziția comisiei? Nu mă refer acum la cei doi membri care s-au dovedit a fi fost informatori ai Securității. Ei nu au participat deloc la elaborarea documentului, iar Tismăneanu nu avea cum să fi cunoscut trecutul lor în momentul numirii acestora. Nu mă refer nici la zvonurile pe care un Victor Roncea continuă să le picure, ori de câte ori are ocazia, privind prezența în rândul membrilor comisiei a cel puțin doi alți foști informatori. Dar mă refer la faptul că nu toți membrii comisiei au aparținut comunității oamenilor de știință și, prin natura lucrurilor, fie profesiunea lor (oameni de litere, inclinați spre metaforizare), fie memoria lor (persecuțiile îndurate de ei sau cei apropiați sub fostul regim), fie amândouă se fac pronunțat simțite în documentul produs. Să luăm, spre exemplu, cazul numărului victimelor. Gabriel Andreescu are, din nou, perfectă dreptate și atunci când afirmă că formularea „Regimul comunist din România a fost ilegitim și criminal" rămâne „una eseistică" atâta timp cât raportul nu reușește să „transforme ideea într-o evaluare sistematică a categoriilor crimei", și atunci când scrie că, în ce privește numărul celor trimiși în închisori, „O plajă de la 500.000 la 2.000.000 de arestați e pur și simplu neserioasă". Spre onoarea sa, unul din membrii comisiei, istoricul Andrei Pippidi, a insistat să se noteze într-o notă de subsol (p. 160, nota 3) părerea sa, conform căreia, „în absența unor date complete și sigure… aceste estimări depășesc cifra reală", potrivit informațiilor de care dispune. Desigur, nu este vina membrilor comisiei că au fost puși în fața unei situații în care nu au avut acces la toate arhivele relevante. Dar este vina lor și, în primul rând, a conducătorului comisiei că nu au reacționat trimițând Președintelui Băsescu o notă în care să afirme ceva de genul „nu suntem în momentul de față capabili să producem o cifră credibilă, fie și numai aproximativă".

Trei obiecții ar putea fi ridicate în fața acestor afirmații. Prima este de natură temporală: comisia s-a aflat în fața sarcinii de a produce documentul „în timp util", înainte de aderarea României la Uniunea Europeană. Fals: niciunul dintre fostele state comuniste care s-au alăturat Uniunii nu a produs un asemenea document, și producerea sa nu a fost nicicând o condiție impusă de către UE. A doua și a treia obiecție s-ar putea referi la folosirea unor „standarde duble" de judecată din partea subsemnatului. Mai precis: n-a inclus Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, menționată în nenumărate ocazii de către Tismăneanu ca „model" sau ca „precedent", și supraviețuitori ai Holocaustului lipsiți de experiență științifică și, în același timp, „prizonieri ai propriei memorii"? Răspuns: ba da, dar așa-numita Comisie Wiesel s-a întrunit în plen de fiecare dată când a fost necesar, iar membrii ei au avut ocazia să ridice obiecții, să schimbe păreri, să se convingă reciproc. Din câte sunt informat, nu acesta a fost și cazul comisiei pe care a prezidat-o Vladimir Tismăneanu. Dar nu a produs și Comisia Wiesel (din care am avut onoarea să fac parte) un document în care numărul victimelor era mai degrabă estimat decât stabilit cu precizie? Ba da, și acest lucru era inevitabil. Dar plaja de estimare (datorată, în primul rând, estimărilor diferite privind numărul evreilor care au reușit să se refugieze în Uniunea Sovietică după 22 iunie 1941) este simțitor mai redusă: între 280.000-380.000.

Andrei State

Doctorand în filosofie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, unde a ținut seminarii de teoria cunoașterii și de istoria filosofiei moderne.

Comunismul la raport. Istorie și ideologie

A trecut un an de când Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România a dat publicității, într-o primă variantă, un Raport final[1], al cărui scop explicit era de a pune la dispoziția autorității președintelui țării, dar și a societății, civile și nu numai, un material științific riguros, pe baza căruia, într-o primă instanță, Traian Băsescu să poată oficia condamnarea fostului regim comunist din România; apoi, ca o consecință a exorcizării politice, se spera că rezultatul ar putea declanșa chiar și un proces al comunismului[2], o idee recurentă în discursul intelectualilor publici, care, în ultima vreme, pare că se bucură de un oarecare interes și sprijin politic.

Înainte de a lua în discuție câteva probleme de conținut, există câteva slăbiciuni de principiu ce ar trebui evidențiate, fie și schematic. La prima vedere, înființarea sub patronaj politic a unei comisii care să cerceteze perioada comunistă nu evocă o dorință prea independentă și dezinteresată de a cunoaște și e curios cum intelectuali care au deplâns pe toate tonurile – inclusiv în acest raport – subordonarea intelectului față de putere ajung să întocmească un material pentru uzul politic al puterii. Deși putea acționa perfect autonom, suveran, condamnând regimul comunist fără o înscenare academică, reprezentantul ales al poporului a preferat să înființeze un comitet central de cercetare, care să stabilească „științific" adevăratele atribute nu doar ale regimului, ci și ale comunismului; ceea ce înseamnă că, cel puțin până la finalizarea lucrării, cel puțin caracterul fostului regim nu ar fi fost prea bine cunoscut. Cu toate acestea, însăși denumirea comisiei și tonalitatea întregului document sugerează că ceea ce era de hotărât fusese în prealabil decis, de unde se poate deduce că natura comunismului românesc era știută înainte ca analiza să fi fost întreprinsă. Însă, dacă existau suficiente date pentru ca o condamnare să poată fi pronunțată, de ce mai era nevoie de simularea expertizei „imparțiale" a unui grup de specialiști? Astfel, ne putem întreba care este cu adevărat menirea acestui proiect, dincolo de intențiile programatice – „acest raport ține să fie deopotrivă o rememorare și un avertisment" (p. 18) – sau de concluziile pioase – „pentru a nu uita, pentru a condamna, spre a nu se mai repeta" (p. 635). Dacă finalitatea raportului este una științifică și morală, cum s-a tot glăsuit prin presă, atunci amestecul statului nu mi se pare nici autorizat, nici adecvat: într-o societate democratică atribuțiile statului sunt cu totul altele – rolul său nu este să impună, pe verticală, știința și moralitatea. Mai mult, chiar dacă „studiul regimului comunist se află încă într-un stadiu incipient" (p. 28), există totuși rațiuni suficiente în virtutea cărora societății socialiste multilateral dezvoltate să-i poată fi imputate, fără drept de apel, emanații criminale. (Așadar, neajunsul accesului la arhive sau timpul scurt avut la dispoziție pentru redactare nu pot opera legitim ca circumstanțe atenuante pentru rezultatul final, un raport – trebuie afirmat din capul locului – prea puțin științific, dar mult prea moralizator, supradimensionat, însă subdocumentat, părtinitor și politic.) Deci nu doar conținutul a fost cel care a contat, ci și funcția sa; astfel, citită în întregime, narațiunea finală ne dezvăluie câte ceva despre rolul dintotdeauna al unei scrieri de palat: generarea unei versiuni oficiale a istoriei (naționale)[3]. Însă faptul că statul se ocupă, în continuare, cu scrierea istoriei ar trebui să fie, pentru intelectuali cel puțin, un semn de îngrijorare, nu de euforie; iar a vedea și acum în președintele statului un păzitor al moralei și un protector al științei e, în cel mai bun caz, anacronic. Pe urmă, nu e deloc evidentă relația dintre societatea românească, în sens larg, beneficiara acestui rezultat, și actul de condamnare a comunismului; dacă marea majoritate a populației a fost mai degrabă indiferentă față de această acțiune, fenomenul s-a datorat și lipsei unui consens social referitor la perceperea pur negativă a comunismului: în ciuda interpretărilor unilaterale, existența și experiența comunismului nu poate fi redusă la câteva fraze propagandistice, fie acestea de ieri sau de azi; iar absența din dezbaterile publice a unor evaluări reale în privința condiției societății și a lumii în care trăim a condus, în România postcomunistă, la false dispute, care mai curând au sub înțeles o situație decât

---

[1] Toate citatele și indicațiile de pagină trimit la prima versiune a textului, obținută de la adresa de internet a ziarului *Cotidianul*.

[2] Deși „procesul comunismului” este o expresie îndelung folosită, nu a fost niciodată prea limpede ce desemnează, cu excepția titlului unei colecții de cărți a editurii care a tipărit de curând Raportul final. Presupun totuși că sugestiile prezentate în concluzii (vezi pp. 635-643) – adoptarea urgentă a unei legi a lustrației; recunoașterea calității de deținuți politici a celor arestați la manifestația anticomunistă din Piața Universității; interzicerea apologiei regimului comunist, precum și a afișării în public a simbolurilor, însemnelor și materialelor de propagandă comunistă etc. – satisfac, măcar parțial, doleanțele celor care îl invocă.

---

[3] Dacă într-o lucrare oficială drepre dictatura comunistă din România i se dedică o secțiune Moldovei sovietice, detaliul acesta capătă o semnificație precisă: Basarabia continuă să fie văzută ca teritoriu românesc; condamnarea regimului comunist din fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească este justificată destul de original, printr-o simplă inferență (eronată): dacă majoritatea țăranilor erau români, iar comuniștii i-au persecutat pe țărani, rezultă că natura represiunilor a fost una pronunțat antiromânească (pp. 580, 594).

au reflectat-o.[4] Apatia cetățenilor în legătură cu acest subiect poate fi corelată și cu faptul că, înainte de 1989, în lipsa unei mișcări ferm orientate împotriva regimului, care să cuprindă segmente largi ale societății, depolitizarea a fost destul de masivă. Ea s-a accentuat, în timp, după revoluție, când „comunismul" a devenit un receptacol în care au fost vârâte de-a valma toate nemulțumirile și neînțelegerile, iar „comunist" a ajuns doar un apelativ comod pentru a discredita.[5] Subiectul disidenței este unul foarte delicat; dacă disidența a fost un „fenomen semnificativ în țările Europei Centrale, dar foarte marginal în România”, iar „un disident este o persoană aflată în dezacord cu fundamentele ideologice, politice, economice sau morale pe care se bazează societatea în care trăiește, dar care nu numai că gândește diferit, dar și declară acest lucru *în public*, nu doar în familie sau în cercul privat al celor mai apropiați prieteni” (p. 363), în România, „spre deosebire de celelalte țări, nu a existat nicio mișcare colectivă care să poată activa continuu, ci au existat cu precădere disidenți solitari, împiedicați să se organizeze într-o opoziție mai coerentă” (p. 365). Așadar, „istoria disidenței românești [...] nu poate fi decât o sumă de biografii individuale” (p. 396). Chiar dacă au existat bărbați și femei care au protestat public împotriva regimului, iar numele și acțiunile lor sunt îndeajuns de bine cunoscute pentru a nu le mai reaminti aici, „trebuie spus, din păcate, că, până la Revoluția din 1989, în România ceaușistă nu se poate afirma că ar fi existat mișcări disidente organizate provenite din cadrul societății” (p. 375). Deși relatează de la bun început că „intelectualii români nu au condus mișcări similare cu Revoluția maghiară ori Primăvara de la Praga”, textul subliniază imediat că „acest lucru nu trebuie însă judecat în chip absolutist prin ignorarea datelor concrete ale momentului istoric” (p. 13). Într-o primă fază, s-ar putea crede că e vorba de o necesară contextualizare, însă 350 de pagini mai jos, în secțiunea dedicată disidenței, avem de-a face cu sublimizarea purtătorilor de adevăr ai societății: „pentru a defini corect specificul contextului românesc în comparație cu alte foste țări comuniste, trebuie precizat că, în afară de

---

[4] Pentru o discuție elegantă și profundă despre înțelesuri ale comunismului și postcomunismului, socialismului și liberalismului, vezi polemica dintre János Kis și G. M. Támas, purtată în anul 2005 în paginile cotidianului maghiar *Népszabadság* și tradusă în limba română de Alexandru Polgár, in *IDEA artă + societate*, nr. 27, 2007, pp. 160-189, iar pentru o analiză a reperelor ideologice din spațiul public postcomunist, vezi Ovidiu Țichindeleanu, „Colonizarea intimă și stânga în România", in *Le Monde diplomatique* (ediția română), nr. 17, 2006, pp. 20-21.

[5] În discursul public postcomunist, odată cu descoperirea unei noi fracturi „organice", lucrurile se simplifică de minune, iar lumea apare mai diafană, mai inteligibilă. În locul proletarilor și burghezilor, întâlnim acum mase ignorante, (neo)comuniști și lichele – la stânga și, desigur, elite cultivate, rezistenți și neomoraliști – la dreapta. Însă acest impuls „gnostic" este mereu alternat – la nivelul înțelegerii istoriei și ideologiei secolului XX – cu unul „unitarian", iar exemplul prin excelență este frecventa identificare dintre fascism/nazism și comunism, devenită, cu precădere în discursul reprezentanților direcției de azi din cultura română, un loc comun al vorbăriei anticomuniste. Raportul final este și el tributar acestei scheme simpliste: de la exprimări improprii ca „marele pogrom al cărții românești organizat de autoritățile comuniste" (p. 493) sau calificarea torționarilor regimului drept „arieni" comuniști (p. 310) se ajunge imediat și la judecăți imprudente, precum: ideologia nazistă este la fel de nefastă ca și cea comunistă (p. 638), întrucât ceea ce se numește, eufemistic, condamnarea originii etnice de către fascism s-ar afla, pare-se, într-o perfectă simetrie cu dezavuarea celei sociale de către comunism (p. 483). Însă, fără o argumentare rațională incontestabilă – pentru că asemenea comparații și transferuri de conținuturi istorice și ideologice nu pot fi doar enunțate, ci mai trebuie și demonstrate –, afirmarea, pur și simplu, a unei sinonimii prin analogie este doar rezultatul unor reflexe de gândire abstractă (în sensul hegelian al formulei). Nu e suficient a declara: „statul comunist, precum cel nazist, a fost un stat întemeiat pe o concepție despre lume și viață" (p. 633) – pînă la urmă, orice stat este sinteza unei concepții despre lume și viață. Pe un alt plan, capitalismul și comunismul sunt privite de autorii textului nu ca formațiuni istorice parti-

---

culare, care, la un moment dat și în anumite condiții, s-au configurat politic și social, juridic și economic, ci sunt înțelese, pur și simplu, drept (forme) transcendente (în sensul kantian al termenului). Din acest motiv, în document este turnată prea puțină istorie și prea multă ideologie.

disidență, a existat și o altă formă de respingere a cooptării. Mult mai bine reprezentată decât disidența, aceasta îi include pe cei care nici nu au criticat regimul, dar nici nu l-au susținut deschis și este cunoscută în mediile intelectuale din România sub numele de «rezistență prin cultură»" (p. 363). Într-adevăr, se pare că există un specific românesc, și el poartă numele de semidisidență. Mă tem totuși că aceste considerații reprezintă doar justificarea stângace a fostului stadiu estetic al unei intelectualități aflate, în acest moment, în plin stadiu moralist (și politic). În cazul anticomuniștilor de după căderea comunismului, ele pot să ilustreze și faptul că lașitatea antedecembristă coexistă perfect cu oportunismul postdecembrist. Funcția asumată de mașină de scris istorie oficială și gramofon al ideologiei conservatoare este reversul unei false medalii de merit. În clipa de față, când și cele mai palide urme de socialism au dispărut, a condamna comunismul e un demers inutil, pentru că e tardiv, în ciuda motivațiilor ridicole, de genul „a nu o face, astăzi, aici și acum, ne va împovăra pe veci cu vina complicității, fie și prin tăcere, cu Răul totalitar" (p. 18). Complicitatea, se știe foarte bine, este în altă parte și nu ține neapărat de tăcere. Dacă, imediat după 22 decembrie 1989, ca parte a procesului revoluționar, condamnarea ar fi avut sens, ea apare acum, în această regie, suspectă și resentimentară. Prin urmare, circumstanțele recentei raportări la comunism nu par a fi prea receptive, aceasta putând fi asimilată unei revanșe (politice) deloc inocente.

De la primele rânduri, Raportul final se aruncă direct într-un vârtej de afirmații sentențioase, pe care experții nu-și mai dau osteneala să le și demonstreze, întrucât fac deja parte dintr-o vulgată anticomunistă, devenită în decursul anilor cam obositoare. Infuzată de prea mult patos și prea puțină distanță, receptarea autohtonă a comunismului (românesc) presupune că totul este evident doar pentru că e și afirmat.

Or, lucrurile nu sunt chiar atât de clare. Într-un text cu pretenții de rigoare, firesc ar fi fost un comentariu mai puțin liric, iar la atâta amar de pagini sunt necesare și explicitări mai fundamentate. Lipsit fiind de o construcție coerentă și de o perspectivă teoretică, principalul neajuns al documentului îl reprezintă, cred, argumentarea neconvingătoare și subiectivismul pronunțat, mai precis: arbitrariul conceptual și sentimentalismul literar; altfel spus, marca științifică. Toate acestea fac ca raportul să capete o calitate (în primul rând structurală, dar și stilistică) îndoielnică. Putem formula rezerve asupra competenței comisiei atunci când, spre exemplu, marxism, totalitarism, leninism, stalinism sunt termeni intersubstituibili, aplicabili mecanic, în orice situație, ca simple etichete stigmatizatoare.[6] Folosirea generalizărilor, a unui limbaj metaforic (de prost gust) în locul unuia analitic și a judecăților de valoare în locul lămuririlor este, din păcate, o notă definitorie a întregii lucrări.[7] Pentru a mă limita la un singur exemplu, a considera comunismul o „dictatură nelimitată de nicio lege” ce a condus la „dispariția oricăror garanții constituționale ale libertății individuale” (p. 14) este o afirmație dacă nu de-a dreptul exagerată, în absența unei examinări a constituției și a funcționării ei în timpul regimului, atunci măcar imprecisă: faptul că dictatura comunistă nu a fost anomică, iar încălcarea legilor nu înseamnă inoperabilitatea lor nu sunt informații de arhivă. În aceeași manieră insensibilă la distincții și diferențe, perioada comunistă este văzută ca un bloc istoric și temporal omogen, presupunându-se mereu ceea ce trebuia demonstrat: de pildă, „natura impenitent stalinistă a experimentului comunist din țara noastră, de la început și până la sfârșit" (p. 11).

---

[6] Deficiența propriilor conceptualizări ar fi putut fi suplinită măcar de întrebuințarea unor încercări sistematice de a pune serios în discuție comunismul; pentru o contribuție românească importantă, vezi Felipe Garcia Casals (Pavel Câmpeanu), *Societatea sincretică* [1980], traducere de Nadia Badrus, Iași, Polirom, 2002.

[7] Apreciere care necesită totuși o nuanțare: există în raport și cercetări foarte bune, și mă gîndesc la cele despre *Mișcările studențești din 1956*, *Protestele muncitorești în România comunistă*, *Disidența religioasă*, *Securitatea și metodele de recrutare a informatorilor*, *Politica demografică a regimului Ceaușescu* și, parțial, *Situația minorităților naționale*; din păcate, deși la obiect, documentate și echilibrat scrise, aceste nu foarte multe pagini sunt cu totul insuficiente pentru a contrabalansa efectul de neprofesionalism pe care îl produce întregul.

Deși se decretează din start că „supremația ideologiei este cheia înțelegerii acestui sistem" (p. 16), în afara unor considerații mult prea generale despre comunismul sovietizat al primei perioade și despre cel naționalist al celei de a doua perioade nu vom găsi nicăieri în text o discutare cât de cât aplicată a ideologiei (sau ideologiilor) regimului. Dacă marxismul a fost „singura [concepție] permisă sub regimul comunist" (p. 9), s-ar fi impus, cred, o analiză a teoriei marxiste; în loc de așa ceva, descrieri: „Ceaușescu [...] se opunea din răsputeri oricăror îndoieli cu privire la infailibilitatea dogmelor marxist-leniniste" (p. 34), dar, totodată, regimul ceaușist a fost unul ultranaționalist, în care „ideologia marxist-leninistă nu era nimic altceva decât un ritual lipsit de conținut" (p. 114). Banalități ferm asignate, precum „socialismul lui Ceaușescu [...] a fost extrem de autoritar, paternalist și manipulator" (p. 12), alternează cu amănunte despre trăsăturile de caracter ale „căpeteniilor comunisto-securiste" (p. 166), care au sanctificat violența (p. 16), „dovedind o maniacală ardoare personală [...] pentru a-și depăși magiștrii [bolșevici] întru zel și demonism" (p. 630): „Gheorghiu-Dej era un aparatcic înnăscut. Era stalinist din instinct, nu datorită ideologiei" (p. 58), „Luca a fost un intrigant abil" (p. 60), iar „Gheorghe Apostol era câinele credincios al stăpânului său" (p. 68). Pe scurt, psihologismul și biografismul, ridicate la rang de principii epistemice, împreună cu frecventa invocare a „esențelor" și „sentimentelor” (naționale, firește), sunt reperele teoretice fondatoare ale cercetării; însă, dacă așa poate fi înțeles comunismul, atunci o comisie de psihanaliști ori spiritiști ar fi fost mai nimerită. În cazul de față, abordarea analitică a Raportului final devine o sarcină dificilă, întrucât înțelesurile și semnificațiile se consumă la un nivel adjectival enunțiativ, sfidând orice încercare de analiză pe conținuturi precise.

Toate acestea sunt defecte iritante, însă, poate, mai deranjantă este schițarea unei interpretări foarte discutabile asupra unei chestiuni centrale: modernitatea comunismului; sau, modernizarea comunistă a societății. Tratată nesistematic, pe alocuri chiar impropriu, această temă ar fi meritat, cu siguranță, o atenție sporită. Încă din introducere se pretinde că „mitul modernizării țării sub comunism nu rezistă unei examinări profunde” (p. 17), dar această examinare nu poate fi depistată. Există în cultura română de azi un loc comun indestructibil, iar acesta constă în idealizarea perioadei interbelice, căreia i se opune, antitetic, perioada comunistă. Deși procesul de modernizare a țării, început pe la mijlocul secolului al XIX-lea, continua într-un oarecare ritm, după toți indicii de modernizare, România interbelică nu era totuși o societate prea dezvoltată; cu toate acestea, paseismul cultural și politic al intelectualității continuă să provoace reprezentări idilice despre o epocă în care sărăcia și xenofobia erau încă îndeajuns de răspândite pentru a fi trăsături vizibile ale societății.[8] Evident, „comunismul românesc a fost izolat de curentele de idei și de valorile fundamentale din perioada interbelică” (p. 51); și asta pentru simplul fapt că ideile și valorile perioadei respective erau cu totul străine de autoînțelegerea comunismului drept forța capabilă de a produce o ruptură istorică și de a institui un salt social care să conducă înspre o emancipare mai largă.[9] Faptul că, până la urmă, comunismul nu a reușit să se constituie într-o mai dreaptă ordine socială și că, având în minte mai ales represiunile, exploatarea și mizeria morală și materială, regimurile comuniste și facturile lor reale au fost niște dezastre, nu ar trebui să ne împiedice să reflectăm la semnificațiile experienței comuniste[10] și la ce înseamnă, astăzi, prăbușirea comunismului și extincția proiectelor socialiste.

---

[8] Pentru o investigație clară a subiectului, fără obișnuitele exerciții spirituale, vezi Ioan Cosma, „Modernități mutante”, traducere de Veronica Lazăr și Andrei State, in *IDEA artă + societate*, nr. 24, 2006, pp. 231-243.

Într-o scriere presupus documentată, e bizar cum se poate vorbi la modul generalissim despre industrializare (privită ca un eveniment oarecum dăunător), fără nicio trimitere mai precisă la contextul tehnic sau științific al epocii – pentru ca evaluarea să capete credibilitate, s-ar fi impus, cred, consultarea unor specialiști, a câtorva ingineri și economiști măcar; altminteri, prejudecățile difuze despre „industrializarea aberantă" (p. 163) nu ajung să spună mare lucru. Într-un singur loc apare o nuanțare cu privire la faptul că „amplul program de modernizare lansat în anii 1960 – care implica atât industrializarea accelerată a țării, cât și o urbanizare progresivă – a permis unei părți semnificative a populației să trăiască mai bine decât trăise vreodată" (p. 362). Și în privința educației, concluziile merg de la neîncredere față de progresul educațional (vezi, de exemplu, pp. 163, 472) la recunoașterea acestuia (vezi, de exemplu, pp. 478, 520).[11] Însă, dacă tot se vorbește de modernizare, deci și de emancipare colectivă a oamenilor, ar fi trebuit să se ia în calcul și factori ca nivelul de trai, accesul la educație și la serviciile sanitare, posibilitatea de a cumpăra o locuință sau angajarea permanentă; dar, cu toată ambiția de a oferi o panoramă exhaustivă a epocii, o cercetare a acestor aspecte nu-și află locul în Raportul final.

---

[9] Chiar dacă, răbufnind, textul ne informează că „în perioada interbelică, un profesor universitar «nu făcea piața» și, în plus, își putea permite călătorii în străinătate" (p. 475), această afirmație nu e un argument pentru a-i demonstra splendoarea și nici nu ar trebui să ne trezească nostalgii față de epoca interbelică. Asemenea mărturisiri țin mai degrabă de un conformism „elitist" mic-burghez foarte răspândit.

[10] Pentru o admirabilă chestionare a comunismului real, vezi G. M. Tamás, „Un capitalism pur și simplu", traducere de Alexandru Polgár, in *IDEA artă + societate*, nr. 19, 2004, pp. 145-153.

[11] Unii din marii beneficiari ai regimului comunist au fost romii. Cu toate că „eforturile prin care regimul comunist a urmărit integrarea romilor au

Când fostul regim este învinovățit de spălarea datelor de pe „buletinul de identitate al poporului român" (p. 489), trebuie reamintit că, într-o țară modernă, fie ea capitalistă sau comunistă, existența în comun a oamenilor este una a cetățenilor și că societatea nu e formată din indivizi reuniți în jurul spiritului național. A declara că „România comunistă a fost din prima și până în ultima ei zi o închisoare pentru copleșitoarea majoritate a populației" (p. 16) și că regimul „a privat peste douăzeci de milioane de oameni de viața la care ar fi avut dreptul prin însuși faptul venirii lor pe lume" (p. 19) este mult prea simplist, iar mecanismele, ideologice sau de altă natură, de condiționare și constrîngere socială și politică necesită o cercetare amănunțită și complexă, care nu poate fi atât de ușor subsumată doar operațiilor de „mutilare a condiției umane" (p. 14) și de permanentă „teroare aleatorie" (p. 49). Și în lumea comunistă oamenii au avut o viață pe care și-au trăit-o (normal ori nu) așa cum au putut și cum s-a putut, bine, rău sau altfel, și, în pofida faptului că drepturile omului și ale cetățeanului au fost, dacă nu fățiș încălcate, atunci ignorate de către fostul regim, chestiunea vieții în comunism nu se identifică exclusiv cu restricțiile, cozile la

---

avut efecte contradictorii" (p. 575), autorul celor doar 4 pagini dedicate romilor remarcă faptul că uniformizarea socială „a adus și beneficii majore, prin sedentarizare, prin impunerea școlarizării obligatorii, prin calificarea în diverse meserii" (p. 573), măsurile fiind luate și „pentru a încuraja o mai bună școlarizare a copiilor de romi și adoptarea unor obiceiuri igienice și de sănătate mai bune" (p. 575).

alimente și lipsa pașaportului și rămâne încă o problemă deschisă dacă, peste tot, deci și în România, într-o manieră consecventă, deci în fiecare moment, „comuniștii au manifestat un profund dispreț pentru viața cetățenilor țării" (p. 159). Se prea poate; însă precizarea: „Trebuie menționat faptul că regimul nu a condus țara pur și simplu printr-un mecanism de viol al maselor. A știut să creeze și mecanisme de cooptare, prin utilizarea șanselor de mobilitate socială oferite unor persoane din grupuri mai puțin favorizate. O mare parte din aparatul Securității, mai cu seamă torționarii cei mai brutali, au provenit din zonele sociale de tip lumpen" (p. 17) este o denaturare a unui adevăr. Da, persoanele defavorizate social au beneficiat de pe urma comunismului și au sprijinit, uneori explicit, alteori implicit, acel regim care s-a îngrijit, în felul său abuziv, de viața lor materială și chiar sprituală – nu e nimic de neînțeles aici; însă a indica imediat faptul că torționarii securității proveneau din straturile ultime ale societății revine la afirmarea criminalității latente a celor situați la periferia lumii burgheze – sociologic, o concepție extrem de primitivă.

Dacă formularea unor presupoziții științifice nu este o prioritate, în schimb, cele de inspirație religioasă sunt mereu reliefate, astfel că, fără să vrem, aflăm și vestea proastă pentru o societate laică: ateismul dezintegrează categoriile etice, întrucât acestea nu pot fi întemeiate decât teologic, o judecată implicită în aserțiunea că tradiționalele criterii ce „despărțeau binele de rău au fost abolite în cadrul statului ateist" (p. 16). Odată acceptat acest lucru, judecata anterioară că „în ansamblu, regimul comunist din România a fost ostil valorilor spirituale veritabile, pe care le-a atacat și a urmărit să le distrugă" (p. 12) aproape că nici nu mai merită amintită; totuși, a întreba, bunăoară, ce înseamnă „valoare spirituală veritabilă", pentru că un asemenea construct nu este deloc transparent, nu trădează, cred, instincte partizane.[12] Spus simplu, am încercat să arăt doar maniera total necredibilă și tendențioasă în care este prezentat un aspect important al oricărei investigații a comunismului. Distorsiune la fel de prezentă și în portretizarea actorilor politici de după 1989 și, în general, a întregii perioade postcomuniste.

Concentrată la începutul și la sfârșitul textului, răfuiala în scris cu adversarii politici (ai președintelui care a comandat raportul) și ideologici (ai intelectualilor care au îndeplinit comanda), în special cu Iliescu & Co., compromite și mai mult caracterul demersului, adică îl deformează și la nivel moral, și la nivel istoriografic, deteriorându-i serios credibilitatea. Pictarea frământărilor politice din anii 1990 în culorile eroice ale înfruntării dintre demoni și îngeri reflectă, dacă mai era nevoie, supraviețuirea unei interpretări mitologice a istoriei contemporane, foarte la modă în cercurile de prestigiu. Astfel, perioada de după 1989 a „semnificat o luptă continuă între forțele vechiului sistem, indiferent de măștile pe care le-au purtat și le poartă, și acea parte a României care a dorit și dorește o societate deschisă” (p. 9). Deși parțial adevărată, obstrucționarea societății civile de către aparatele de stat postcomuniste funcționează în continuare ca justificare idealistă autoflatantă pentru eșecul acesteia de a forma o alternativă socială, politică sau morală reprezentativă. Pentru că, se înțelege, dacă perioada de după 1989 a însemnat și marginalizare socială, dezamăgire politică, fraudă economică, singurul motiv este, ei bine, (neo)comunismul. Toate nedreptățile societății în care trăim au o singură explicație, acum oficială sau pe cale să devină astfel: încleștarea pe viață și pe moarte, după 1989, bineînțeles, dintre binele suprem (societate deschisă, democrație, capitalism) și răul absolut (stat închis, autoritarism, comunism) și înfrângerea, nedefinitivă însă, a ctitorilor unei lumi mai bune. Așa cum reiese din Raportul final, se poate abrevia istoria postcomunistă sub formă de implicație: dacă „regimul politic instalat după căderea oficială a comunismului a fost de esență neocomunistă, antiliberală si antipluralistă, generând ca forme de opoziție Proclamația de la Timișoara susținută de manifestația din Piața Universității" (p. 624), atunci „deturnarea caracterului anticomunist al revoluției din decembrie 1989 și reprimarea manifestărilor anticomuniste au constituit acte deliberate de asfixiere a pluralismului democratic și tentative de restaurare a unui regim autoritar, de tip dictatorial" (p. 636). Această prezentare puristă ignoră faptul că puterea instaurată după căderea comunismului a fost totuși susținută popular; într-o democrație parlamentară, legitimitatea puterii politice este dată de votul și alegerea majorității, nu a unanimității cetățenilor, ori a unei părți „excepționale". Chiar dacă acceptăm că „primele alegeri libere au adus la putere pe cei din eșaloanele doi și trei de cadre comuniste" (p. 375), accentul ar trebui să cadă, în primul rând, pe alegerile libere, nu pe oamenii fostului regim; deși Partidul Comunist Român a fost imediat scos în afara legii, o lege a lustrației nu a reușit să fie adoptată – printre altele, presiunea populară nu a fost suficient de mare și pentru un astfel de act pe cât a fost în favoarea răsturnării dictatorului –, astfel încât foștii membri sau activișiti de partid au putut lua parte la jocul politic în perfectă legalitate. Citat de nenumărate ori ca exemplu de politruc impenitent, lui Ion Iliescu îi sunt reproșate, ideologic, nerenunțarea „în mod explicit la convingerile sale de orientare marxistă" (p. 652), iar politic, chemarea „fasciilor minerești" (p. 13) și celelalte „diversiuni și manifestări tipic comuniste" (p. 636); în treacăt fie spus, considerarea fascismului drept trăsătură tipic comunistă este singura „inovație teoretică" a raportului.

---

[12] Marcarea unor tematizări insuficient de convingătoare nu reprezintă o apologie a fostului regim comunist; în condiții mai relaxate, exprimarea acestei precauții nu și-ar fi avut locul, însă meschinele inflamări publice și răstălmăcirea vulgară a oricărui tip de rezerve față de raport mă predispun, în aceste vremuri în care se poate vorbi despre comunism doar autosuficient și isteric, la o atitudine defensivă și autocritică.

Există în concluziile documentului o indexare a principalelor acțiuni criminale[13] de care s-a făcut vinovat regimul comunist din România. Și aici se constată o inventariere eterogenă (pp. 634-635): pe de-o parte, obișnuitele afirmații confuze și exagerate – „politica de exterminism social (lichidarea fizică, prin asasinat, deportare, întemnițare, muncă forțată, a unor categorii sociale – burghezie, moșierime, țărani, intelectuali, studenți etc.) ghidată de preceptul luptei de clasă", sau „represiunea împotriva culturii, eradicarea valorilor naționale"; și, pe de altă parte, observații mult mai precise, pertinente și necesare – „persecuția minorităților etnice, religioase, culturale ori de orientare sexuală", sau „reprimarea mișcărilor și acțiunilor studențești din 1956", „reprimarea mișcărilor muncitorești din Valea Jiului (1977), Brașov (1987) și a celorlalte greve din anii 1980", „reprimarea oponenților și disidenților în anii '70 și '80", „impunerea unor norme aberante privitoare la «alimentația rațională», înfometarea populației, oprirea căldurii, starea de mizerie, de disperare provenită din degradarea fizică la care regimul a condamnat un întreg popor". Însă există și sugestii cu caracter moralizator și educativ (pp. 637-638), cam șerpuitoare, care merg de la organizarea de conferințe și realizarea de emisiuni TV până la revizuirea manualelor; deși pot părea binevenite, după lectura raportului și a pozițiilor exprimate în mod public de către camarila intelectuală a președintelui Băsescu, aceste propuneri nu mai par deloc inofensive: fac mai curând ecou voinței de a hotărî, autoritarist, prin forța de lege a politicii de stat, cum trebuie înțelese istoria și ideologia.

---

[13] Segmentul despre represiune este cel mai controversat fragment al raportului, iar cea mai delirantă parte e tocmai cea mai sensibilă: *Genocidul comunist în România*. În ceea ce privește victimele, după un „calcul mediu", expus pe o jumătate de pagină și care trimite la o singură referință bibliografică, o Hartă a Gulagului Românesc „întocmită de Gheorghe Mazilu, fost deținut politic, în *Memoria*, nr. 1 din 1990", autorul conchide: „prin închisorile, lagărele și alte locuri de detenție și deportare au trecut 2 000 000 de oameni!" (p. 160). Chiar dacă adversitățile față de regimul comunist pot fi îndreptățite, fără o mai temeinică documentare, cele două milioane de victime ale comunismului românesc rămân o înflorire, care nu ne ajută să cunoaștem mai bine adevărul despre proporția persecuțiilor. (În absența unor informații documentare precise, istorici ca Daniel Barbu sau, recent, Andrei Pippidi și Dorin Dobrincu sunt ceva mai prudenți și avansează cifre mai ponderate.) Problema de fond nu este, în primul rînd, una de cifre, ci în joc este însăși legitimitarea științifică a Raportului final, iar aceasta ar fi trebuit obținută și cu alte metode decât imprecizia și imprecația. „Aproximarea" nu înseamnă compasiune pentru victime, iar încercarea de a face din comunism un obiect de studiu este și altceva decât o nesocotire a vieții celor care au suferit în acea perioadă.

În sfârșit, precizările cu un conținut teoretic mai însemnat și indicațiile cele mai relevante pentru orientarea în lectură sunt de găsit în introducere. Astfel, despre comunism aflăm că „a fost o concepție utopică, înrădăcinată în visul suprimării, cu orice preț, a proprietății private și a construirii unui univers al egalității totale" (p. 9). Ușor prea eliptică și fără a spune mare lucru despre sensul comunismului, această definiție aruncă, în schimb, o lumină asupra supozițiilor și temerilor celor care istorisesc: bunăoară, expresia „proprietate privată" este folosită echivoc (ignorându-se tocmai marxismul, care distinge clar între proprietate privată și proprietate privată asupra mijloacelor de producție), iar sintagma „egalitatea totală" este una fără referent precis: căci despre ce fel de egalitate să fie vorba – de șanse sau de venituri, de înălțime sau de aspirații?; nu-i foarte clar la ce trimite această totală egalitate și de ce se ar trebui să ne sperie eventualitatea de a fi egali. Prima frază a raportului – „Comunismul, care s-a pretins o nouă civilizație, superioară celei capitaliste pe care a negat-o cu pasiune, a forțat sute de milioane de oameni să trăiască într-un univers închis, represiv și umilitor” (p. 9) – își conține, involuntar, întreaga „metodologie”: păstrarea unei zone de indistincție între istorie și ideologie, realizându-se, în consecință, un scurtcircuit între analiză și afirmație. Ce aflăm din această frază? În primul rând, comunismul este o pretenție nesusținută de nimic: dintru început, comunismului îi este refuzat, ontologic, statutul de entitate subzistentă, expediat fiind pe tărâmul aparenței și disimulării. În al doilea rând, intenția comunismului de a putea da naștere unei societăți necapitaliste nu se susține, rămânând o simplă fantasmă: capitalismul este condiția indepasabilă a lumii, iar a nega acest lucru nu ține de registrul rațiunii, ci e o biată pasiune. În al treilea rând, dacă acest vis utopic a fost totuși, printr-o viclenie a istoriei, actualizat, rezultatul se reduce doar la trei caracteristici: închidere, represiune și umilință. Nimic altceva, iar de aici va rezulta apoi echivalarea anticapitalism = comunism real = comunism românesc, presupoziția fundamentală fiind cea conform căreia comunismul existent și real nu a fost nimic altceva decât rezultatul logic și punerea în practică a teoriei marxiste; în plus, fenomenele istoric determinate ale regimurilor comuniste sunt văzute ca fiind consecințele directe, exacte și inevitabile ale socialismului anticapitalist. Astfel, va decurge culpabilizarea a priori a însăși posibilității de a da sens unui proiect, oricărui proiect socialist anticapitalist. Chiar dacă propriul comunismului l-a reprezentat „distrugerea economiei de piață” și „atacul sistematic împotriva proprietății private” (p. 15), adică lupta împotriva relațiilor sociale capitaliste, nu se explică nicăieri în ce fel aceasta ar presupune faptul că un regim comunist este realmente o „obsesivă urmărire a construcției unei imposibile utopii” (p. 10). Numai prin naturalizarea capitalismului se poate infera imediat că suprimarea proprietății private (asupra mijloacelor de producție) este un vis și o utopie, care va duce, în mod necesar, la o ruină asemănătoare comunismului real. (În lipsa argumentelor – pe care nu le vom întâlni în paginile raportului –, o astfel de ipoteză naturalistă nu merită luată în discuție aici.)

La optsprezece ani de la revoluția română din decembrie, a susține despre comunism că este un sistem care continuă să opereze într-o ordine capitalistă a unei societăți capitaliste dintr-o lume capitalizată aproape în întregime este, dacă nu o autoiluzionare sau o încercare naivă de a atribui fostului regim toate neregulile lumii de astăzi, atunci, cel puțin, un automatism de gândire; transformarea sistemică a societății după 1989 – trecerea de la comunism la capitalism – a depășit limitele unui transfer (politic) de putere, iar consecințele reale, conținutul său material sunt de măsurat altfel, cu alte instrumente și cu alte criterii.

În încheiere, aș mai aminti și faptul că, de la prima la ultima pagină, perioada comunistă e judecată ca o realitate complet irațională; or, acest lucru nu doar că ratează posibilitatea de a înțelege teoria și practica fostului regim, dar eșuează și în a prezenta (nedeformat ideologic) istoria noastră recentă, comunistă și postcomunistă. Nu se poate construi o cercetare edificatoare dacă universul și obiectul discursului nu sunt nicio clipă creditate, fie și negându-le temeiurile, ca având, imanent, sens.

Ciprian Șiulea

Născut în 1969 la Brașov. Profesor de științe socio-umane în perioada 1995-1999, ziarist între 2004 și 2008, în prezent traducător. Autor al volumului *Retori, simulacre, imposturi,* Compania, 2003.

Lamentabilul eșec al anticomunismului

În comentariul meu pe marginea Raportului Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste mă voi referi la trei aspecte ale acestui document: modelul său teoretic (cu trimitere la perspectiva lui ideologică, dar și la conținut), stilul (cu trimitere la forma „literară" în care e pus acest conținut, dar și la tipul de atitudine care îl susține) și modalitatea de promovare.

Modelul teoretic

Raportul Tismăneanu optează pentru o istorie factuală de mare detaliu a anumitor aspecte ale regimului comunist, completată de o analiză teoretică a acestuia, subîntinsă, la rândul ei, de un discurs ideologic de condamnare a regimului și a ideologiei sale. Această opțiune duce la încălcarea flagrantă a mandatului încredințat de președinte Comisiei, conform căruia Raportul „va avea aproximativ 100 de pagini și un număr de anexe și va fi un document larg accesibil" (Comunicatul de Presă al Președinției din 20 aprilie 2006), în măsura în care produce un document de 665 de pagini, stufos și prolix, inaccesibil publicului larg. De asemenea, orice lector al Raportului poate sesiza imediat faptul că acesta nu e nici pe departe acel document „riguros și coerent" cerut explicit de președinte prin comunicatul citat.

Același mandat prezidențial solicita un Raport preponderent documentar, cu caracter științific, care să ofere baza condamnării regimului comunist, dar solicita, în același timp, o examinare a instituțiilor care au permis impunerea și menținerea regimului comunist și o examinare a raporturilor dintre ideologia și practicile regimului comunist. Această din urmă solicitare, ca și rigoarea oricărui intelectual implicat în redactarea unui document de evaluare și poziționare a unui stat actual față de un regim politic opresiv din trecut, ar fi trebuit să impună în Raport o dimensiune interpretativă, construită pe nivelul datelor istorice. Era clar că, așa cum s-a și întâmplat, de fapt, un astfel de demers nu se poate limita la simplul caracter documentar, fie și numai din cauză că, în cazul unui obiect de studiu atât de complex, o bună parte a „datelor" au nevoie de o minimă interpretare pentru a avea sens.

Numai că, atunci, responsabilitatea autorilor săi era de a oferi o interpretare pe cât posibil riguroasă, comprehensivă și nesubiectivă a regimului comunist, ceea ce, evident, nu e cazul părții de condamnare a comunismului, întreprinsă de pe o poziție frenetic ideologică, din Raport. Această opțiune se dovedește cu atât mai nefericită cu cât o interpretare calmă și echilibrată nu ar fi implicat deloc o „diluare" a fermității atitudinii față de comunism, dimpotrivă.

Acest tip de interpretare lipsește însă din partea de analiză și interpretare a Raportului, care se reduce la o condamnare a comunismului pe două niveluri: una mai calmă, din perspectiva unei analize de politologie clasică, iar alta din perspectiva ideologiei anticomuniste primitive a tranziției din România. Or, un astfel de document ar fi trebuit să evite cu orice preț o perspectivă particular ideologică, mai ales una care, chiar dacă de relativ succes în rândul publicului intelectual, rămâne cea a unui grup intelectual și politic specific; cu atât mai mult dacă ținem cont că această perspectivă e în mare măsură doar un discurs de legitimare, în special pe partea de cultură, dar și pe cea de politică. Fiind vorba de un document care urma să reprezinte poziția oficială a statului român, singura ideologie acceptabilă ca suport al său era cea democratică, singura „ideologie" consacrată în fundamentul acestui stat, respectiv Constituția.

Acesta ar fi motivul de principiu pentru care infuzarea textului Raportului cu discursul anticomunist standard al tranziției duce la eșecul demersului. Există însă și altele, unul dintre cele mai importante fiind acela că discursul anticomunist despre care vorbim e doar superficial democratic, dată fiind viziunea lui fundamental mistică asupra politicii. Această viziune produce, de exemplu, calificarea comunismului ca Rău metafizic, unul care depășește granițele politicului și socialului; făcând asta, el anulează cadrul „dezvrăjit" necesar politicii democratice. Comunismul ca Rău metafizic, care transcende ordinea obișnuită a socialului, politicului și chiar a umanului, nu numai că se potrivește perfect cu gândirea de extremă dreapta din perioada interbelică, de la care se revendică imensa majoritate a vedetelor anticomunismului românesc, dar oferă și o rațiune pentru tentativa Raportului de deculpabilizare a românilor: cu excepția categoriilor restrânse ale românilor „vânduți" (comuniști și securiști) și a unor minime și absolut insuficiente recunoașteri a complicităților și sprijinului venit din partea altor categorii mai largi, întotdeauna de vină e altcineva.

Această viziune produce, de asemenea, un ton exaltat incompatibil cu luciditatea și cu orice proces de elucidare și clarificare. Și partea de analiză, și, mai ales, cea de condamnare a comunismului sunt agrementate de derapaje verbale grave pentru un astfel de document, reactualizări ale vituperărilor și limbajului de editorial prost, inflamat și demagogic ale presei române din primii ani '90 pe tema comunismului.

În mod uimitor, acest document cu miză enormă pentru societatea românească și care ar fi trebuit, măcar din această cauză, să tindă spre o minimă rigurozitate, abundă în metafore, stil literar, grandilocvență și patetisme.

Introducerea Raportului oferă un model teoretic și o trecere în revistă a stadiului cercetării comunismului. La p. 24, de exemplu (trimiterile sunt făcute la prima ediție electronică publicată pe site-ul Președinției), este amintit faptul că există deja de mult timp o direcție de cercetare a comunismului care critică „«modelul totalitar» de percepție a societății comuniste, care presupunea dependența totală a vieții locale față de centru, precum și omnipotența organelor de partid și de stat, evidențiind în schimb practicile de dominație și de dispersie și negociere a puterii la diferite nivele locale și regionale". Din păcate, această direcție de cercetare nu e reprezentată aproape deloc în Raport, care rămâne pe „modelul totalitar" de percepție.

Ratarea unei perspective „verticale" și dezvrăjite asupra societății duce la două consecințe grave pentru acest document, care ar fi trebuit să fie o sinteză revelatoare, să ofere un fel de *closure* pentru comunism. În primul rând, analiza ideologizată atribuie responsabilitatea perpetuării comunismului aproape exclusiv vârfurilor vizibile ale puterii, încălcând astfel mandatul prezidențial care cerea analizarea „principalelor instituții care au făcut posibilă impunerea și perpetuarea dictaturii comuniste". Pentru că aici ar fi trebuit să intre neapărat un șir mai lung de „principale" instituții care au avut un rol important în perpetuarea regimului comunist: Miliția, Armata și magistratura ca anexe ale sistemului represiv, segmentele și procedurile din sistemul de educație care au servit procesul de îndoctrinare, complicitățile instituționalizate din cultură. Pasaje pe aceste teme apar în mai multe locuri, dar sunt cu totul insuficiente (excepție parțială face analiza pe educație; și aici însă trebuia mers mult mai departe).

În al doilea rând, Raportul ratează o analizare serioasă a unor realități care, fără a avea legătură directă cu ideologia comunistă, constituie totuși o parte esențială a istoriei comunismului românesc, în măsura în care acesta a dat forme specifice unor tare cronice ale societății românești (existente și înainte de comunism, dar și după): subdezvoltarea, lipsa egalității de principiu dintre cetățeni, tendința spre autarhie, tendința naturală a statului de a discrimina între cetățeni, insistența în a întreprinde modernizări de fațadă ale societății, elitismul (cu riscul de a-i oripila definitiv pe anticomuniștii compulsivi, trebuie spus că a existat un elitism comunist, nu în sensul de valoare umană a elitelor de partid sau al recunoașterii lor populare, recunoaștere pe care elitele naturale dintr-o societate normală trebuie să o aibă, ci în sensul unui *gap* enorm între cei care conduc societatea și cei care sunt conduși, în sensul unor „elite” care conduc de la mare distanță și în mod arbitrar o societate aplatizată, în sensul unei relații sociale care amestecă supunerea relativ necondiționată față de „vârfuri”, de o parte, cu condescendența și voluntarismul, în acest caz unul cu cele mai rele consecințe, de cealaltă parte).

Aceste realități, chiar dacă prea puțin reprezentative pentru ideologia comunistă, fac parte integrantă din regimul comunist și practicile sale, din felul în care a înțeles el să conducă societatea; fac parte, într-un mod suficient de tragic, din istoria României comuniste. Cred că Raportul, pe lângă condamnarea ideologiei comuniste, a Partidului și a Securității, ar fi trebuit să acorde mult mai multă atenție acestor aspecte esențiale ale comunismului românesc. Din păcate, perspectiva accentuat ideologică a Raportului îl face să le ignore aproape complet, ceea ce e cu atât mai regretabil cu cât înțelegerea acestor realități e vitală pentru depășirea comunismului, în sensul de imaginare a unei societăți care să difere în structura ei profundă de societatea comunistă. Un tip de societate care, putem presupune, văzând nivelul la care performează segmentul cel mai apreciat al intelectualilor ei publici, nu va deveni realitate prea curând.

Evident, trebuiau analizate ideologia comunistă și aparatul represiv al regimului, trebuiau inventariate crimele comunismului. Însă ideologia și caracterul fanatic ale comuniștilor români explică doar parțial și, mai ales, doar pentru o anumită perioadă dictatura comunistă din România și tipul de societate pe care ea a creat-o. România a evoluat din ce în ce mai clar, de la un deceniu la altul, spre autarhism, ruralism și discriminare în termeni care erau inacceptabili chiar pentru doctrina comunistă, inclusiv pentru practica pe care aceasta o prevedea. Există întregi segmente ale istoriei societății românești de atunci, dar și ale istoriei dictaturii comuniste imposibil de explicat prin ideologie, prin fanatism sau prin caracterul malefic al ideilor, practicilor sau reprezentanților comunismului. Orice analiză care ignoră această parte esențială a istoriei comunismului românesc nu poate fi decât una deformată și, în particular, una care ignoră mandatul prezidențial care cerea să se examineze „legătura dintre ideologia și practicile comunismului”.

Raportul face, în schimb, o istorie dusă până la un nivel de detaliu neverosimil a P.C.R. Care poate fi rostul acestei istorii, mai ales în condițiile în care un document de poziție al statului român pe o temă de interes vital trebuia să fie, absolut obligatoriu (aici nu doar mandatul prezidențial, dar și cel mai elementar bun simț nu admitea alte opțiuni), unul sintetic, respectiv accesibil publicului potențial interesat de această temă? Cercetarea științifică putea fi continuată nu doar în anexe, ci în proiecte ulterioare etc., dar textul de bază trebuia neapărat să fie accesibil spațiului public, ceea ce, evident, nu are cum fi în formula actuală de 665 de pagini de investigație istorică laborioasă și dezlânată, agrementată cu condamnări ideologice și discursuri patetice. Formula rebarbativă care a rezultat contrazice flagrant dimensiunea larg civică a demersului de condamnare a comunismului, despre care autorii Raportului, în particular președintele Comisiei, au vorbit în numeroase rânduri. Această formulă pare a fi un rezultat direct al autismului intelectual și solipsismului moral care au guvernat demersul de condamnare a comunismului.

Ne interesa, oare, într-un document de poziție al statului român față de comunism, să aflăm chiar fiecare detaliu despre liderii comuniști, despre luptele lor de culise și despre viețile lor personale? Era oare necesar să aflăm dintr-un astfel de document, fie și dintr-o notă a lui, că Pantelei Bodnarenko și Ana Toma „au adoptat doi copii, Radu, care a murit la începutul anilor 1980, și Ioana, arhitectă, care a emigrat în Israel. Se pare că, la începutul anilor 1950, Ana Toma a avut relații strânse cu Dej și nu a ezitat să-l informeze despre orice lucru semnificativ din viața Anei Pauker (pentru a o convinge pe Pauker de loialitatea sa, era gata să-i calce rochiile). În anii 1970, Ana Toma încă mai păstra fotografia cu autograf a lui Dej în sufragerie, acolo unde stătea alcoolicul Pantiușa ascultând Radio Europa Liberă” (p. 44)?

Era oare absolut necesar să aflăm (observația îi aparține lui Valerian Stan) că „[Miron] Constantinescu a avut o viață de familie dureroasă. La începutul anilor 1950, fiul său, Horia, a murit de apendicită, iar soția sa, Sulamita Bloch-Constantinescu, o veche militantă comunistă, a fost omorâtă în 1968 de propria sa fiică. În sfârșit, un alt fiu, numit tot Horia, a murit înghețat în timpul unei excursii în Munții Bucegi” (p. 82)? Acestea sunt, desigur, doar cele mai elucubrante pasaje, dar ele sunt caracteristice pentru inadecvarea capitolului despre P.C.R., care se pierde în mii de detalii irelevante, în dauna unei priviri sintetice mai largi asupra comunismului românesc.

Ce are excursia tragică din Bucegi a fiului lui Miron Constantinescu cu condamnarea comunismului? Cum este posibil ca un document de poziție al statului român să alunece la un asemenea nivel al derizoriului? Una din explicații ar putea fi, paradoxal, termenul foarte scurt de redactare (precizare esențială însă: termenul a fost liber ales de către Comisie, nu impus de președinte, cel puțin conform declarației oficiale a acestuia). Din momentul în care s-a optat pentru paradigma cercetării istorice de mare detaliu în locul unui document sintetic (acel document „riguros și coerent" solicitat de Traian Băsescu), împlinirea sarcinii încredințate de președinte la un nivel de calitate acceptabil ar fi necesitat o cantitate enormă de muncă. Termenul mult prea scurt este, probabil, cel care a impus în această situație realizarea capitolului de istorie politică a regimului comunist (în mare parte istorie a partidului, de fapt) cu ajutorul unui puzzle de secvențe preluate identic din *Stalinism pentru eternitate*. De neexplicat este însă lipsa preocupării minime, care nu ar fi solicitat mai mult de o săptămână de efort lejer, de adaptare a textului, deoarece tipul de cercetare și de text care sunt normale într-o carte de politologie de peste 400 de pagini sunt complet inadecvate într-un astfel de document, creând efectele halucinante amintite mai sus.

Opțiunea pentru această soluție dramatică, plină de anecdote biografice poate crea falsa impresie că avem o perspectivă dezideologizată, una aplecată asupra circumstanțelor directe ale realității. Însă fascinația lui Vladimir Tismăneanu pentru oamenii concreți care au fost comuniștii oferă o perspectivă foarte acută și empatică mai ales asupra lor ca oameni, contribuind destul de puțin la explicarea istoriei comunismului. Ea nu duce la analiza câmpului vieții sociale, în termeni de instituții, practici etc.; perspectiva de interpretare rămâne aceea axată pe ideologie/sistem de putere, respectiv „modelul totalitar" de percepție.

Atitudinea

Ideologismul autorilor Raportului produce, astfel, un document care blamează aproape exlusiv vârfurile puterii și care, astfel, deformează istoria comunismului, așa cum a fost ea, împiedicând înțelegerea modului în care s-a perpetuat acesta. Printre altele, blochează și posibilitatea efectului de catharsis invocat de președintele Comisiei, căci nu poate exista catharsis atâta timp cât vinovățiile nu sunt distribuite cât de cât corect.

Textul Raportului abandonează însă orice standard intelectual și moral în pasajele în care autorii lui reproduc, în tonul și sensul analizei, atitudinea de victimă, mai exact clișeele discursului anticomunist al tranziției de la noi. Ceea ce este, evident, complet inadecvat pentru un astfel de document, pentru că miza acestuia era înțelegerea și explicarea, nu o autovictimizare (mai ales una bazată pe impostură, cum e cazul aici) care să trimită, din nou, la umilință. În măsura în care foarte mulți români nu mai vor să fie victime ale comunismului și acum, după 19 ani de la căderea lui, această poziție oficială a statului român, care, teoretic, ne reprezintă pe toți, poate fi considerată de-a dreptul ofensatoare, chiar dacă, evident, involuntar.

De fapt, pe cine ar fi trebuit să reprezinte Raportul, a cui voce trebuia să se audă? Un anumit număr de români au fost marile victime ale comunismului: cei uciși, închiși, agresați fizic și psihic, deposedați de proprietăți, hărțuiți etc. Un număr și mai mare cred că pot fi considerați victime soft ale comunismului, cei frustrați de lipsa libertăților simple (de inițiativă, asociere, călătorie, expresie etc.) și/sau cei frustrați de imposibilitatea accesului la un stil de viață occidental, la care îi îndreptățea tipul de cultură personală. Un număr și mai mare însă nu cred că pot fi considerați victime, deoarece ei înșiși nu se considerau astfel.

Evident, crimele comunismului și suferințele marilor victime trebuiau să constituie un capitol central al Raportului; la fel și lipsa libertăților și modul de viață extrem de frustrant al aproape tuturor victimelor *soft* ale regimului comunist în cea de-a doua parte a acestuia. Dar perspectiva documentului în ansamblul său nu trebuia să fie cea a victimelor comunismului, fiind vorba de un demers care vrea să reprezinte întreaga societate actuală (ceea ce nu exlude, evident, sub nicio formă, scuzele sau reparațiile pe care statul le putea acorda acestor victime; e vorba de perspectiva intelectuală a textului).

Raportul, așa cum se declară el însuși, e unul de analiză a comunismului în ansamblu, iar actul care se sprijină pe el e de condamnare a comunismului ca regim politic, nu numai a crimelor lui, astfel că trama conceptuală și atitudinală a demersului nu trebuia să fie cea a unei revanșe a victimelor împotriva responsabililor regimului comunist, în care statul actual ar fi putut avea o calitate doar prin mecanismele lui juridice, în niciun caz printr-o comisie de intelectuali însărcinată să producă un act simbolic. Demersul trebuia să fie unul de documentare și diagnosticare a unei epoci, iar singura perspectivă acceptabilă era cea a unei evaluări prin prisma idealurilor democratice, de modernizare și normalizare a societății românești; chiar dacă nici acestea împărtășite unanim, erau totuși cel mai consistent numitor comun și singurul oficial.

Dacă acceptăm asta, atunci adoptarea de către autori a vocii victimelor comunismului, unul din obiectele de studiu ale acestei cercetări, nu are niciun sens. Raportul nu ar fi trebuit să fie nici lamentativ, nici vindicativ, cu atât mai puțin violent până la incoerență și ridicol caragialesc în dimensiunea lui vindicativă, inclusiv din cauză că în acest fel se ratează reconcilierea pe care autorii Raportului pretind că acesta o realizează. Nu atât reconcilierea dintre marile victime și torționarii lor. Aici nicio reconciliere nu e, probabil, nici posibilă, nici dezirabilă; era suficientă inventarierea sobră a crimelor comunismului și a responsabililor lor și denunțarea acestora (ceea ce putea fi continuat, în afara demersului Raportului, de acțiuni în justiție pentru sancționarea responsabililor și de acțiuni ale statului de reparare, în măsura posibilului, a suferințelor victimelor, prin scuze oficiale, reabilitări, compensații financiare, restituiri de proprietăți etc.). O reconciliere este însă în mod acut necesară între diferitele categorii sociale dintre care unele au fost mai degrabă victime *soft*, iar altele profitori *soft* ai comunismului. Reconcilierea acestora nu se poate face în jurul unui anticomunism primar (căruia eu nu îi reproșez că e prea dur, ci tocmai că violența lui de operetă îl face prea moale și haotic), ci în jurul unui ideal comun al prezentului, care, în mod evident, lipsește din Raport.

Însă autorii Raportului nu numai că adoptă perspectiva victimei în general, dar și simulează tonul lamentativ-vindicativ specific (sau, cel puțin, așa își imaginează ei) marilor victime ale comunismului. În numeroasele pasaje în care intervine acest ton, Raportul devine pur și simplu, rebarbativ.

Lamentarea pe tema suferinței încercate e o reacție normală din partea victimei propriu-zise (chiar dacă cei mai remarcabili opozanți și/sau victime ale comunismului au evitat, în general, un ton lamentativ în evocarea vieții lor). Însă adoptarea acestui tip de ton de către cineva care *se substituie* posturii de victimă a altcuiva este cel puțin indecentă. Atunci când autorii Raportului nu doar descriu suferințele produse de comunism și le judecă din punctul de vedere al unui sistem de valori democratice, dar se și lamentează pe tema lor sau adoptă un ton revanșard (unul al neputinței și al autoumilirii, de fapt), atunci ei își depășesc mandatul de reprezentare a poporului român într-un mod foarte nefericit. Fie că e vorba de suferința *soft* a victimelor *soft* majoritare, fie că e vorba de suferința acută a celor care au făcut obiectul direct al represiunii. În plus, tonul lamentativ nu ajută deloc la recunoașterea suferinței victimelor reale, mai degrabă dimpotrivă. Singura atitudine potrivită ar fi presupus, în mod necesar, un ton rece și demn.

În cuprinsul Raportului întâlnim relativ des termeni lamentativ-vindicativi, precum „odios", „călău", „căpetenie a Securității", exprimări hiperpatetice de genul „Nu toate victimele au fost martiri, dar toate ne roagă, din cerul lor, să nu le uităm" (din finalul unui „Epilog sentimental" care chiar justifică necesitatea și unei astfel de abordări; de altfel, Vladimir Tismăneanu a declarat public, într-un climax al haosului conceptual care infuzează acest Raport, că textul avea menirea explicită de a-i emoționa pe români!) etc., etc. În capitolul dedicat „Represiunii" sunt secțiuni întregi scrise într-un stil eminamente liric.

Acestea nu sunt doar rateuri stilistice evidente, ci și produse ale perspectivei ideologice/atitudinale de fond a Raportului, care e una inflamată tocmai pentru că e demagogică și formală. Această perspectivă, care revine regulat în textul Raportului, se suprapune peste și, făcând asta, deformează pasajele de investigație istorică valabilă, scrise pe un ton sobru și competent. La fel de deplasate în acest document sunt exprimările umoristic-ironice de tipul: „de unde se putea scoate un *ce profit* propagandistic" (p. 494, subl. m.).

În repetate rânduri, avântul grandilocvent duce la compromiterea seriozității textului. În Concluziile cu care se încheie documentul, de exemplu, se vorbește despre „Republica Populară Română, înființată prin dictat, ori, mai exact spus, prin lovitură de stat" (p. 627), astfel că cititorul se vede pus în situația de a se întreba, după nu mai puțin de 600 de pagini de text, ca un personaj din Caragiale sau din recentul film al lui Corneliu Porumboiu: oare ce-o fi fost, dictat sau lovitură de stat? Sau dictatul e tot una cu lovitura de stat? La sfârşitul aceleiaşi fraze, apetitul pentru butade şi fraze sforăitoare loveşte din nou: Republica Populară Românească, se spune în text, „nu a fost nici republică (în sensul autentic al acestui concept), nici populară şi, în mod cert, nici românească". A fost oare o republică sovietică? Dar atunci ideea loviturii de stat interne nu se mai justifică. Se referă expresia „nici românească" la obedienţa faţă de URSS a primei generaţii de lideri comunişti? Chiar şi aşa, ideea că RPR, care durează până în 1965, nu era „românească" e o stupizenie patentă. E vorba oare de un ecou îndepărtat al demagogiei legionare conform căreia comunismul e străin de „fiinţa românească" (sugestia apare în repetate rânduri în document)? Sau e doar una din numeroasele metafore nefericite, menite mai degrabă să creeze efecte patetice decât să exprime ceva inteligibil, în care abundă Raportul şi condamnarea excesiv de teatrală pe care o întreprinde el?

Tot apetitul pentru grandilocvenţă naşte aberaţii (hilare, dar totuşi aberaţii) de tipul „Au existat gânditorii care au păstrat fibra morală a acestei naţiuni în pofida atacurilor necurmate din partea aparatului ideologic" (p. 18, acolo unde introducerea documentului sumarizează opoziţia românilor faţă de comunism). În realitate, în România nu a existat nici măcar un singur astfel de gânditor. Au existat doar gânditori estetizanţi, care (e adevărat, sub presiunea aparatului represiv) au ignorat aproape complet starea de fapt, politică şi socială, a ţării, în timp ce orice demers autentic de gândire morală în acele condiţii ar fi trebuit, în mod obligatoriu, să ofere un diagnostic direct al societăţii româneşti şi să propună căi de schimbare; e ceea ce au făcut adevăraţii gânditori morali din lagărul sovietic, de tip Havel. Nu este un blam faţă de „gânditorii" noştri (a căror valoare, de altfel, e destul de discutabilă şi pe linie estetizantă), poate că situaţia extremă de atunci justifica izolarea lor în turnul de fildeș, dar asta nu înseamnă că, despre o anumită situație, nu putem trage concluzii complet absurde sau concluzii care seamănă măcar cu adevărul.

Chiar și cele mai tehnice capitole, cum e, spre exemplu, cel despre economia din timpul comunismului, sunt agrementate cu tonul inflamat și judecățile lirice impuse de atitudinea ideologică dintr-o bună parte a Raportului. De exemplu, autorii acestui capitol ajung la concluzia că regimul comunist ar fi pus în practică „politici deliberate de înfometare a populației" (p. 424). Este evident că, în anii '80 la care se referă pasajul, exista o foarte gravă criză alimentară (care n-ar trebui totuși confundată cu foametea) la care contribuiau cinismul și incompetența extreme ale conducerii comuniste, degringolada regimului în general și deciziile politice și economice aberante, motivate de un delir politic/ideologic care frizează patologicul, cum ar fi plătirea forțată a datoriei externe sau „autogospodărirea județelor". Dar ideea că regimul comunist ducea o *politică deliberată de înfometare* a populației nu poate fi explicată decât tot printr-un parti pris ideologic la fel de absurd, în natura lui intelectuală, ca și cel comunist.

La capitolul despre colectivizare, aceasta este definită ca „un război împotriva poporului român" (!), după ce se urmează pașii silogistici: 1. colectivizarea a fost un război împotriva țărănimii, prin amploarea și implicațiile procesului și prin duritatea reprimării celor care i s-au opus; 2. țărănimea constituia majoritatea populației și păstrătoarea unui mod de viață tradițional (aici remarcăm că „român" și „tradițional" devin vag sinonime...). Însă, oricât de tragic și de abuziv ar fi fost procesul colectivizării, patetismul formulării alese de autori este inutil și complet inadecvat într-un document de acest tip. Sau, mai degrabă, tocmai pentru că procesul colectivizării a fost atât de tragic, autorii ar fi trebuit să se abțină să îl acopere cu acest patetism grotesc, autodegradant.

Și aici, un limbaj de tip juridic-academic ar fi fost infinit mai adecvat decât cel de propagandă ieftină.

Ca și în multe alte locuri ale Raportului, autorii pasajelor citate mai sus ratează înțelegerea faptului că adevărul simplu și tonul echilibrat și rece, chiar dacă mai puțin spectaculoase decât aceste judecăți patetice și sforăitoare, ar fi constituit cea mai dură atitudine față de comunism. Că, supralicitând grotesc, nu fac altceva decât să compromită, probabil destul de grav, dat fiind faptul că momente de acest fel nu se pot repeta prea des, ideea de condamnare a comunismului.

Promovarea

Vladimir Tismăneanu a declarat în mai multe rânduri că a decis încă de la înființarea Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste să nu se angajeze în „polemici sterile". Evident, refuzul polemicilor sterile constituie o poziție care poate fi susținută de principiu. Însă, într-un interviu din nr. 375 al *Observatorului Cultural,* Vladimir Tismăneanu precizează că a răspuns doar atunci când „agresiunile verbale" au depășit „limita tolerabilului". Este, într-adevăr, ceea ce a și făcut, răspunzând aplicat, în repetate rânduri, unor atacuri mizerabile la adresa sa și a Raportului.

Din păcate însă Vladimir Tismăneanu nu a răspuns niciodată aplicat criticilor rezonabile, de fond. De unde nu se poate înțelege decât că acestea sunt polemicile care nu merită purtate, în timp ce calomniile odioase merită energia și atenția unor replici relativ asidue. Evident, atitudinea normală ar fi fost ca, dimpotrivă, să răspundă criticilor de fond, care acuză deficiențe serioase ale Raportului, și să ignore, pe cât posibil, calomniile. Mai ales că acestea din urmă veneau, în general, din zone marginale din politică sau media, cum ar fi PRM sau OTV.

Elucubrațiile venite din aceste zone nu merită din principiu atenție din partea celor care doresc să discute serios anumite probleme. Evident, aceste fenomene nu ar trebui ignorate, pentru că asta poate deveni periculos, dar discursurile lor delirante nu trebuie luate ca atare, la nivelul conținutului lor explicit, deoarece genul acesta de populism-extremism nici nu își propune să comunice ori să discute coerent ceva. Discursurile lor trebuie deconstruite, desigur, dar nu la nivelul conținutului lor propriu-zis (ar fi și greu, ele fiind nu doar absurde, dar și efectiv ilogice), ci la nivelul analizei presupozițiilor lor și a fenomenului extremismului populist în general.

A face asta periodic este necesar. A răspunde însă aplicat lui Vadim Tudor, Mihai Ungheanu sau Victor Roncea nu este doar o pierdere de timp, ci înseamnă și a intra pe un teren pe care nu ai cum să câștigi și pe care nici nu are rost să dezbați, pentru că acolo miza nu sunt argumentele și concluziile raționale. În plus, consecvența și tonul pe alocuri apocaliptic cu care Vladimir Tismăneanu a răspuns atacurilor delirante venite dinspre PRM sau OTV au avut și un efect foarte nefericit, dar aparent scontat de președintele Comisiei: în acest fel s-a creat din nou încă una din „stările de urgență" care punctează nefericit istoria României. Stare de urgență care și produce, în același interviu, un inoportun apel la „solidarizarea intelectualilor" împotriva „Calibanilor de ieri și de azi".

Această strategie a lui Vladimir Tismăneanu de a răspunde prompt și aplicat calomniilor mizerabile, din care și citează abundent, dar de a ignora criticile rezonabile se dovedește astfel a fi doar o modalitate de impunere necritică, în forță a Raportului și a întregului demers care îl însoțește, inhibând posibilele dezbateri asupra lui prin crearea senzației că orice critici nu pot fi decât reprobabile și extremiste. Sugestia apelului la solidarizare e clară dacă luăm în calcul cât de mult s-a străduit Vladimir Tismăneanu să facă din extremiști singurii critici ai Raportului: intelectualii „buni” ar trebui să stea „strâns uniți” în jurul Raportului.

Din păcate, președintele Comisiei nu a înțeles faptul elementar că avea obligația să justifice, în fața criticilor pe text (chiar și atunci când ele veneau din partea unor persoane cărora le-ar fi putut imputa alte luări de poziție), calitatea Raportului produs în coordonarea sa, ceea ce, cum recunoaște singur și cum se poate verifica în practică, nu a făcut, preferând să promoveze concluziile lui printr-o clasică, dar tristă din punct de vedere intelectual, manevră de manipulare. La nivel esențial, e greu de găsit vreo diferență între acest tip de strategie și propaganda antifascistă absurdă, complet demagogică și lipsită de sens pe care au instrumentat-o regimurile comuniste nu pentru a combate fascismul, ci pentru mobilizare populistă și crearea unor alibiuri care să justifice eliminarea adversarilor.

În câteva intervenții publice, președintele Comisiei s-a referit și la criticile aduse Raportului de alte persoane decât extremiștii. De regulă însă a preferat să le expedieze ultrarapid și, în plus, să se refere la autorii lor doar implicit, prin criticile despre care era vorba, dar înlocuindu-le numele prin perifraze. Astfel, în emisiunea „Înapoi la argument” din 13 decembrie 2007, Gabriel Andreescu a devenit „un fost disident” (ca și Ion Vianu, de altfel), iar Michael Shafir „acel politolog”. La fel a făcut Vladimir Tismăneanu și în mai multe articole de ziar. Astfel, s-a ajuns în situația de-a dreptul halucinantă ca, din perspectiva condamnării comunismului, așa cum a fost ea întreprinsă în România, Corneliu Vadim Tudor și ceilalți extremiști, neolegionari, nostalgici comuniști etc. cu care Vladimir Tismăneanu a polemizat întotdeauna prompt să aibă nume, iar foști disidenți sau politologi respectabili să nu se bucure de privilegiul de a avea nume. Chiar și numai această modalitate perversă de promovare a textului

Raportului, recurgând la metode clasice de cenzură și manipulare, ar fi suficientă să pună la îndoială adecvarea și semnificația întregului demers.

Dar, dacă Vladimir Tismăneanu nu a găsit totuși în România pe nimeni cu care să discute serios despre Raport și despre comunism/anticomunism în afara lui Corneliu Vadim Tudor, Gheorghe Funar, Victor Roncea, Mihai Ungheanu, Adrian Păunescu și a multor altora din aceeași categorie, poate că modalitatea de promovare a Raportului, în general întregul demers din jurul său ar putea fi înțelese mai bine prin confruntarea cu un alt tip de opțiune, cea a lui Adam Michnik. Fost disident și luptător anticomunist care nu poate fi suspectat de simpatii procomuniste (din păcate, în climatul intelectual de la noi astfel de precizări sunt necesare), Adam Michnik a avertizat în numeroase rânduri, încă din 1990, asupra riscului ca anticomunismul de dinainte de 1989 să se transforme într-o nouă gândire unică, ca vechea intransigență necesară „înainte" să devină „după" doar o dovadă de obtuzitate și eșec moral (nu pentru că adversarul comunist nu ar fi fost blamabil, ci pentru că absolutismul moral față de el eșuează în el însuși, deoarece se ipostaziază, ilegitim, într-un fel de Bine absolut, aprioric), ca vechiul discurs anticomunist să devină doar „fraze obosite și cuvinte pline de praf". Pe scurt, ca anticomunismul să revină la păcatele comunismului: lipsă de spirit critic, de moderație și de luciditate, utopism și convingere absolută în adevărul propriei poziții, neglijarea celorlalți și instrumentarea lor cinică pentru atingerea unor țeluri presupus prea „nobile" pentru a fi discutate, sau, mai „rău", negociate.

Ideile lui Adam Michnik ar avea totuși nevoie de câteva precizări esențiale pentru a putea fi aplicate cazului românesc. În primul rând, el vorbea de absolutismul moral al unor anticomuniști care *chiar luptaseră efectiv* împotriva comunismului, ceea ce nu e cazul imensei majorităţi a absolutiştilor noştri morali. În al doilea rând, el vorbea de un anticomunism care, chiar dacă i se părea regretabil, fiind extrem, era cel puţin *serios* (implicând şi demagogie politică, evident, dar producând şi rezultate practice clare). Marea majoritate a anticomuniştilor români ai tranziţiei s-au consolat însă destul de uşor cu ineficienţa lor practică (datorată lipsei unui curent anticomunist larg în societate şi lipsei lor de priză la mecanismele puterii) şi s-au specializat pe producerea de discursuri compensatorii (pentru care, e adevărat, exista un public mai larg decât pentru măsuri anticomuniste concrete).

În al treilea rând, pentru anticomunismul polonez, evoluţia unei părţi a lui, fie şi a uneia importante, înspre o atitudine de tip fundamentalist, intolerant şi autist reprezintă un eşec marginal, odată ce el şi-a îndeplinit misiunea principală de demolare a comunismului şi de punere a bazelor unei societăţi deschise. Pentru anticomunismul românesc ideologic care stă în spatele Raportului, constituit *după* căderea comunismului şi cu o contribuţie ambiguă în privinţa democratizării societăţii, o astfel de situare este dezastruoasă.

Dezbaterea unei poziţii lucide şi moderate precum cea a lui Adam Michnik ar putea fi un *breakthrough* pentru discuţiile, de regulă destul de haotice, pe acest tip de teme din România. Mai ales dacă ţinem cont că problema unui absolutism moral necritic şi cu tendinţe de gândire unică se pune în mod şi mai acut acum, când „intelectualii preşedintelui", aşa cum, pe bună dreptate, au ajuns să fie numiţi Vladimir Tismăneanu, Gabriel Liiceanu, Traian Ungureanu sau Cătălin Avramescu, îşi completează discursul anticomunist simplist şi, în ciuda percepţiei comune, *ineficient* în combaterea comunismului, cel puţin a formelor profunde de manifestare ale acestuia, cu un discurs politic obtuz pus în slujba preşedintelui.

Contextul politic din jurul demersului de condamnare a comunismului este foarte relevant pentru textul Raportului, în măsura în care maniera brutal propagandistică în care unii intelectuali s-au angajat în sprijinirea președintelui se regăsește în acest document. Cum altfel decât propagandistice pot fi considerate afirmații șocante precum cele prin care Vladimir Tismăneanu susține că, odată cu suspendarea președintelui, am asistat la un „puci parlamentar”, că această suspendare ar fi de fapt o „suspendare a suveranității poporului” și că ea constituie un „rezultat catastrofic pentru destinul țării ca membră a NATO și a Uniunii Europene”, produs de o „ripostă directă a oligarhiei naționalist-securiste la acțiunile președintelui legate de lupta împotriva corupției, desecretizarea arhivelor Securității și condamnarea regimului comunist ca ilegitim și criminal”?

Evident, „puciul” nu a existat, președintele fiind suspendat, așa cum prevede Constituția, de către Parlament după *consultarea* Curții Constituționale, un termen care are un sens suficient de precis. În ce privește „suspendarea suveranității poporului”, Constituția afirmă clar că suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative alese prin alegeri libere (adică Parlamentul, nu Președinția), precum și direct, prin referendum. Este exact ceea ce s-a întâmplat cu ocazia suspendării președintelui: chiar dacă poporul nu a confirmat decizia Parlamentului, acesta rămâne, oricum ar fi el, până la proximele alegeri, singura instituție la nivel național prin care poporul român își exprimă suveranitatea; orice alte interpretări sunt interpretări poetico-demagogice, nu constituționale.

„Rezultatul catastrofic” nu e nici el vizibil, iar în ceea ce privește „oligarhia naționalist-securistă”, dincolo de sonoritatea de anii ’50 a expresiei, ea ține, evident, de un tip de discurs (antagonismul maniheist dintre un Bine absolut și un Rău absolut, devoalarea unor malversațiuni închipuite ale dușmanului, revelarea catastrofei imaginare pe care o vor produce ele, acuzarea unei puteri din umbră malefice și amenințătoare, dar pe care nimeni nu prea poate să o identifice clar) îngrijorător de compatibil cu unele dintre cele mai triste discursuri politice și ideologice ale secolului XX. Lectura întregului articol „Puciul parlamentar și batjocorirea democrației” (*Evenimentul Zilei*, 20 aprilie 2007), din care provin citatele de mai sus, poate da o imagine exactă a gradului de convergență dintre modul de implicare publică a persoanei mandatate de președinte să gestioneze condamnarea comunismului și modul de a gândi al marilor vinovați despre care e vorba în chiar documentul produs.

Vladimir Tismăneanu și alți câțiva intelectuali din prima linie a anticomunismului românesc au subliniat, cu mândrie, că România este singura țară al cărei președinte a condamnat în mod oficial comunismul. Să ne uităm puțin mai atent la această nouă „excepție” românească. Este ea, oare, un real motiv de mândrie? Excepțiile care ne vin în minte imediat, în evidentă conexiune, sunt Revoluția Română („cea mai violentă răsturnare a unui regim comunist”) și rezistența din munți („singura rezistență armată semnificativă din Est”), cu care românii, nu neapărat cei care au participat la ele, s-au mândrit îndelung. Și, desigur, fără motiv, pentru că eroismul celor care au participat la rezistența din munți sau la revoluție nu poate fi transferat, în niciun fel, asupra celorlalți.

Eroismul și idealismul lor rămân strict personale, iar acestea sunt valori care nu pot fi subapreciate. Să nu uităm cât de puțini au fost cei care au participat la cele două fenomene și cât de tragice au fost consecințele pentru ei; vorbim deci despre oameni care și-au riscat conștient viața, ceea ce probabil că avem tendința să subapreciem în „vremuri de pace”. Totuși, din punct de vedere social, mi se pare evident că cele două fenomene sunt simptomele unor eșecuri majore ale societății românești, rezistența din munți reprezentând eșecul socializării reformării comunismului, iar Revoluția eșecul socializării prăbușirii comunismului.

Acum avem, în directă continuitate, o nouă excepție. Aici însă nu mai vorbim de sacrificiul și eroismul primelor două, care trebuie admirate la nivel personal, chiar dacă la nivel social au fost simptome ale unor eșecuri majore, ci doar de „curajul” unei elite intelectuale și politice care a vituperat ani în șir împotriva comunismului, făcând carieră cu acest discurs comod, dar fără să demonstreze că ar avea o înțelegere cât de cât profundă a comunismului românesc sau că ar avea un atașament solid față de un alt set de valori politice sau culturale decât cele ale acestuia. În fond, atât de mulți intelectuali marcanți (în general, exact cei mai furibunzi anticomuniști post-factum; coincidență, oare?) au oferit la fel de multe dovezi ca și politicienii despre cât de superficial și demagogic înțeleg valorile democrației.

Concluzii

Din păcate, condamnarea comunismului în România vine pe fondul unui deficit grav al reflecției despre ce a fost comunismul. Desigur, există un mare număr de studii științifice de bună calitate asupra unor aspecte particulare ale lui, printre autorii lor numărându-se și președintele Comisiei și unii dintre membrii acesteia. Dar o lectură mai largă a comunismului, una care să plece și de la valori, nu doar de la criteriile cercetării științifice, și, eventual, să includă în perspectiva ei și o viziune asupra societății românești, a rămas handicapată de faptul că cel mai influent segment al culturii de idei s-a mulțumit cu un discurs anticomunist grosier, destinat preponderent legimitării și carierei publice.

Era, astfel, inevitabil ca atitudinea de fond a campionilor anticomunismului să rămână, și ea, în vechile paradigme, dinainte și de după cel de-al Doilea Război mondial, pentru că noutatea nu avea de unde să vină. Așa se explică ideea că anticomunismul ar constitui o „obligație morală”, o colosală aberație promovată de Vladimir Tismăneanu și alți lideri ai anticomunismului românesc de tranziție. Anticomunismul este un discurs ideologic și politic față de care este absurd să soliciți fidelitate. El se poate baza pe valori, deși în cazul românesc ar fi de discutat despre ce fel de valori este vorba, dar chiar și dacă anticomunismul românesc ar fi întemeiat direct pe anumite valori în sine incontestabile, între el și acestea rămâne totuși o diferență fundamentală, aceea dintre conjunctural și esențial. A impune obligații morale de natură publică față de un discurs ideologic al unui grup particular înseamnă a încălca libertatea individului într-un mod aproape identic cu cel practicat de regimurile comuniste însele.

Așa s-a ajuns ca tocmai anticomuniștii din România să fie cei care mențin în viață comunismul; o dată într-o manieră derizorie, insuflând viață cu orice preț într-un comunism ideologic de paie pe care să-l poată călca în picioare curajos, la orice oră din zi și din noapte, apoi ignorând realități profunde ale comunismului, esențiale pentru înțelegerea lui și a postcomunismului. De unde decurge și cea mai importantă consecință practică a modului în care se raportează la trecut liderii anticomunismului românesc, respectiv totala lor incapacitate de a oferi un proiect de societate coerent pentru viitor.

Actul de condamnare a comunismului din România este, într-adevăr, o excepție în fostul lagăr comunist, dar una tristă. Este un act primitiv din punct de vedere intelectual și o mostră cel puțin neplăcută de demagogie și propagandă, una care împinge grandilocvența și tonul sforăitor până la indecență. Mai mult decât orice însă este mărturia eșecului societății civile românești de a pune în practică alt set de valori decât cel care, doar aparent, este condamnat cu atâta fermitate în acest Raport Final.

Ovidiu Țichindeleanu

Redactor al revistei *Idea artă + societate*, și coordonator de colecție al editurii *Idea Design & Print*, cofondator al Indymedia România.

Condamnarea comunismului ca folclor urban

Anticomunismul instituționalizat și Raportul ca document de folclor oral

Trebuie să spun de la bun început că am abordat „Raportul Final” al *Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România* ca pe o lucrare academică serioasă, cu creionul în mână, luând notițe peste notițe. Din păcate, inconstanța sa ca text academic, contradicțiile și dezechilibrele dintre capitole ori din interiorul acelorași capitole, distorsionarea abuzivă din concluzie a tezelor din capitolele analitice decente – toate acestea m-au convins că o analiză sistematică a imperfecțiunilor tehnice ale documentului scris al *Raportului* ar rata de fapt miza principală, fiindcă funcția acestui important document scris în istoria culturală postcomunistă este cea de modelare a unei tradiții *orale*.

Aș da doar două exemple de tratare anecdotică a unor concepte cât se poate de serioase, primul legat de *genocid*, al doilea referitor la critica *ideologiei* comuniste.

Am fost tulburat de modul lipsit de seriozitate cu care tratează autorii *Raportului* noțiunea de genocid. Fie și doar din considerente de precedente juridice, un plus de rigoare și finețe s-ar fi impus într-un context ce trezește și ecourile utilizării staliniste a acestui cap de acuzare în procesul soților Ceaușescu. Capitolul *Raportului* dedicat genocidului nu se ridică însă deloc la un nivel mai înalt. Dintru bun început, autorii simt nevoia să dramatizeze noțiunea de genocid, proiectând o imagine idilică perioadei interbelice: „La începutul anului 1939, România încheia o perioadă relativ fericită a istoriei sale, perioadă care a durat numai 20 de ani."[1] Pentru ce era nevoie de această judecată „istorică" din avion – sărăcia și foametea, analfabetismul, poliția politică, corupția cronică, represiunea sistematică a țăranilor și muncitorilor, antisemitismul și răspândirea crimei organizate nu au fost părți definitorii ale României interbelice? Or, nu sunt pentru scriitorii Raportului suficient de grave în sine ororile războiului și ale totalitarismului comunist?! Nefericita tendință de a dramatiza nu este însă un accident de început de drum, căci este accentuată pe tot parcursul capitolului, atât prin bucuria sadică de a repeta cuvântul, uneori chiar în sens metaforic,[2] cât și prin narațiunea dezlânată, presărată cu citate neatribuite și teze istorice controversate enunțate ritos,[3] o scriitură presărată cu o abundență de semne de exclamare și epitete, două subcapitole despre „dezastrul economic" și învățământ în care nimic nu vizează acuzația, plus repetarea tropului nefericit al „vieții ultraluxoase a familiei Ceaușescu," totul culminând cu neglijența de necrezut cu care sunt „numărate” victimele regimului.[4] Autorii găsesc potrivit să modifice și un detaliu al definiției ONU a genocidului, înmuind cu seninătate noțiunea decisivă de *intenționalitate*: „În ceea ce ne privește, considerăm că acele căpetenii comuniste care au gândit și aplicat aceste măsuri erau perfect conștiente de efectele lor catastrofale, dar le disimulau machiavelic, sub paravanul unor „obiective socio-economice importante pentru țară.’”[5] Nu vreau să mai insist, poate că problema mă depășește – însă pentru mine, după repetate lecturi, lipsa catastrofală de decență și responsabilitate ce caracterizează acest capitol îl transformă în cea mai mare ratare a *Raportului* și un moment negativ de referință al istoriei culturale postdecembriste. Ce pot să înțeleg, că dorința de a avansa o cifră rotundă și imperativul de a alinia toate sectoarele vieții sub umbrela „genocidului,” formule apte transmiterii orale a „bilanțului comunismului,” au fost considerente mai importante decât respectul față de victime și decența profesională?

---

[1] CPADCR, 158.

[2] De exemplu: „Ce pierdere ireparabilă pentru țară au provocat comuniștii – un adevărat genocid cultural!" CPADCR, 165.

[3] Spre exemplu, autorii minimalizează, în mod de-a dreptul halucinant, faptul că România fusese un aliat de bază al fascismului, cu o ideologie fascistă autohtonă, o țară care a luat printre altele pe cont propriu misiunea exterminării evreilor și romilor, recodând participarea României la Cel de-al Doilea Război Mondial în aceeași retorică a legitimității naționaliste pe care o vehiculase Antonescu și extrema dreaptă: „Angajându-se într-un război, care la început părea menit să redea patriei Basarabia și Bucovina răpite de sovietici, țara noastră a fost treptat antrenată într-o aventură militară fără nicio șansă, împotriva colosalelor forțe militare ale coaliției antihitleriste," CPADCR 158.

În al doilea rând, am remarcat faptul că sintagma „dogmele marxist-leniniste” apare foarte des în cuprinsul *Raportului*, e chiar vitală în economia analizei și condamnării „ideologiei comuniste,” însă nu este niciodată explicitată: este un nume, un *simbol* bun de arătat cu degetul, o pată de culoare, și nu *un concept* destinat clarificării și emancipării critice a gândirii. Din acest punct de vedere, se poate spune că *Raportul* continuă ceea ce autorii săi identificaseră ca fiind una dintre principalele surse ale tensiunilor din P.C.R.: reprimarea oricărui revizionism marxist.[6] Mai grav, ca urmare a lipsei de angajament critic cu termenii ideologiei dominante, autorii avansează în acest fel un concept reificat al „ideologiei," pe cât de naiv, pe atât de periculos, o imagine folclorică bună pentru poveștile de groază ale unei tabere școlare, dar nu pentru un document „final."[7] „Ideologia" apare ca o formă de „patologie" biologică,[8] ceva ce ține de un trecut fantastic populat cu roboți, mumii și vampiri – cu alte cuvinte, ca o tară a unui trecut scufundat în teroare, de care prezentul „democratic" nu are a se teme dacă urmează câteva ritualuri verbale de conjurare. Nu doar comunismul, ci, prin derivație esențialistă, „stânga" e gândită (și delegitimată a priori) în această sinistră retorică biopolitică drept o boală, definită prin „persistența unor sechele."[9] Pronunțarea numelor blestemate – de persoane și de concepte – și practica arătării cu degetul constituie, de altfel, ritualuri comune de vindecare în industria culturală centrală. Comunismul devine simbolul pentru ideologia care produce „ființa total pliabilă, fără șira spinării și fără un sentiment al responsabilității,"[10] o definiție cât se poate de non-specifică, bună la toate, dar care legitimează sinistra derivă antidemocratică a dreptei liberale românești, precum și decizii ca cea de a confecționa și așeza *liste de nume* în paginile „finale" ale concluziei *Raportului*. Cititorii mai grăbiți vor fi preluat mai departe această practică sinistră, atât de îndepărtată de dezideratele „societății deschise.” De altfel, într-unul dintre cele mai recente interviuri-între-prieteni, chiar Vladimir Tismăneanu a scăpat o mărturisire care m-a întristat: de la prima convorbire cu Președintele Băsescu, autorul și-a anunțat cu entuziasm disponibilitatea de a-i „face în clipa aceasta o listă.”[11] Textul demonstrează că la atât se reduce, din păcate, *critica ideologiei* pentru anticomunismul postcomunist: liste de nume și zeigefingeri, elite false și elite autentice, așadar, o viziune a *emancipării* prin mișcări de relații în interiorul unor comunități confidențiale.

---

[4] CPADCR, 161.

[5] CPADCR, 158. Aș adresa o întrebare redactorilor acestui capitol: care e atunci diferența dintre privarea populației de căldură și decizia politică a lui Nixon și Kissinger de a bombarda populația civilă cambodgiană la începutul anilor 1970, o acțiune destinată intenționat uciderii populației și soldată cu 500 000 – 700 000 de victime?

[6] CPADCR, 29.

---

[7] „Omniprezentă și omnipotentă, ideologia a fost pandantul simbolic al terorii.... Nu mai conta dacă subiecții regimului (înainte de toate, membrii PCR, dar mai ales cei ai aparatului birocratic de partid și de securitate) credeau în aceste dogme mumificate. Simpla lor repetare mecanică permitea sistemului să-și autosupraviețuiască, lipsit de viață și totuși continuând să asfixieze orice urmă de spontaneitate creatoare." CPADCR, 13.

[8] Merită menționat chiar aici, fără a trage concluzii pripite, că identificarea inamicului prin sânge și naturalizarea criminalității („patologie naturală") fusese, într-adevăr, o caracteristică tradițională a fascismului, reapropriată în ultimele două decenii de numeroși autori anticomuniști români ce au identificat fără preget „stânga" cu criminalitatea, încurajând astfel proliferarea unei monoculturi de dreapta mustind de inițiative pro-discriminare.

[9] Alexandru Zub, *Procesul comunismului: dimensiunea istoriografică*, Memoria, nr. 57.

[10] CPADCR, 630.

Așa cum am arătat în alte locuri, consider că anticomunismul a fost unul dintre pilonii principali ai noilor ideologii dominante postdecembriste.[12] În industria culturală centrală, intelectualii anticomuniști nu au avut practic rival după 1989, deținând de la bun început capital simbolic, transformat, de altfel, treptat în capital material și politic. Autori ca Păunescu și Vadim au fost adversari simbolici unui Pleșu sau Patapievici. Chiar și în domeniul politic, participarea și colaborarea entuziastă a acestora din urmă cu instituții executive ale puterii politice și cu structuri ale puterii capitalului rivalizează dacă nu umbrește, participarea în jocul politic a nostalgicilor comuniști. Trebuie să precizez, așadar, că, personal, am îndoieli etice față de intransigența anticomunistă postcomunistă, aflată în contradicție cu slaba rezistență antitotalitară a disidenților anticomuniști în timpul comunismului, dar și față de disponibilitatea intelectualilor anticomuniști de a coabita cu puterea – statală, dar și cea a capitalului. Aceasta cu atât mai mult cu cât, la nivel internațional, succesul de conținut al acelorași intelectuali, pe domenii culturale, a rămas extrem de limitat. Există o legătură între carierele postdecembriste fulminante ale unor intelectuali anticomuniști în funcționariatul cultural și politic și ignorarea totală a eticii intelectualului independent ori a scenelor culturii independente.[13]

---

[11] *Stomac de oțel. Convorbire cu Vladimir Tismăneanu*, Dilema Veche nr.235, 14 August 2008.

[12] Ovidiu Țichindeleanu, „Modernitatea Postcomunismului,” *Idea artă + scietate* 24/2006; „Mit și complicitate,” *Idea artă + scietate* 20/2005.

Din păcate, contribuțiile critice ale *Raportului* în contra acestei direcții sunt doar punctuale. Raportul a fost publicat în 2006, la doi ani după alegerile generale ce au dat câștig de cauză unei alianțe politice de dreapta. La momentul publicării *Raportului*, Comisia Prezidențială nu era, desigur, singura instituție de analiză a comunismului, alăturându-se în special *Institutului de investigare a crimelor comunismului*, înființat în 2005 prin Hotărâre de Guvern. Cele două instituții, descinse, așadar, direct din cele două forme de vârf ale puterii statale, se alăturau mai vechilor *Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului* (INST), aflat sub egida Academiei Române, *Fundația Memoria*, sub egida Uniunii Scriitorilor, *Institutul Român de Istorie Recentă*, *Comitetul de Reprezentare a Victimelor Comunismului*, ca și *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității* și *Asociația Foștilor Deținuți Politici*. În acest context, *Raportul*, ca lucrare realizată de un grup de intelectuali și „experți" sub autoritatea instituției supreme a statului, Președinția, poate fi considerat atât *apogeul anticomunismului postcomunist*, cât și un *efect conjunctural* al concurenței dintre diferitele grupuri de interese la nivelul celor mai înalte instituții ale puterii, un rezultat secundar al rivalității PD-PNL. E cel puțin problematic faptul că autorii săi nu par să-și fi pus problema contradicției fundamentale – avem de a face cu un document de critică a totalitarismului statal comandat și publicat sub autoritatea supremă …a statului.

---

[13] Dan Petrescu și Dorin Tudoran sunt două excepții notabile printre foștii disidenți.

Așadar, publicarea *Raportului* este un act politic prins în datele conjuncturii istorice a publicației sale. Câțiva critici, și Vladimir Tismăneanu însuși, au atribuit, de altfel, inconsistențele grabei ori răstimpului scurt în care a fost elaborat documentul. Inconsistența, abordarea anecdotică a conceptelor, calculul din burtă al victimelor – toate acestea nu sunt însă defecte, ci proprietăți ale unui mesaj destinat în primul rând unei recepții orale, unei infuzii a industriei culturale cu o listă rapidă de simboluri, cifre și nume. Aceasta fiindcă *Raportul* constituie *mai mult o performanță decât un document academic*: în ciuda titlului („Raport final"), textul a suferit numeroase modificări de ultimă oră chiar după publicarea inițială,[14] nu s-a bucurat de o receptare academică favorabilă și nu este nici pe departe un „text ‘blindat' din punct de vedere intelectual si moral," așa cum l-a prezentat Vladimir Tismăneanu într-un interviu.[15] Luat la litera sa, *Raportul* își arogă abuziv dreptul de a reprezenta „mii și mii de pagini de documente,"[16] ori, încă și mai bombastic: „o poziție fundamentată științific pe baza a mii și mii de pagini din arhivele diverselor instituții ale partidului-stat totalitar."[17] Detalii precum cele din capitolul dedicat economiei, de departe cel mai puțin înverșunat ori revanșard, sunt înecate de dezastrul amatoresc al capitolului dedicat genocidului și de filonul mitologic al concluziei, un alt „final" care deschide, de fapt, textul pentru receptarea sa în industria culturală de respirație scurtă, în interviuri, textulețe de cotidian și pastile televizate. Autoritatea *Raportului* este mai degrabă de natură politică decât academică, un „anticomunism de orientare civic-liberală," după cuvintele lui Tismăneanu (în realitate, mai degrabă neoconservatoare), care, pe măsură ce e asimilat, restrânge posibilitățile exprimării politice către o monocultură de dreapta.

---

[14] Florin Abraham, *Procesul istoriografic al „Procesului comunismului,"* Arhivele Totalitarismului, INST, Mai 2007.

[15] Ștefan N. Maier, „Cine esti dumneata, Domnule Tismăneanu? (…si ce-ai facut in ultimii 25 de ani?)", ACUM, 29 mai 2006.

[16] CPADCR, 627.

[17] *Vladimir Tismăneanu: Raportul este opera cea mai importanta a vieții mele*, Cotidianul, 19 decembrie 2007.

Menirea acestui document, dincolo de voința autorilor săi, nu este, așadar, consimțirea unei lucrări „fundamentată științific." Publicarea *Raportului* este doar un act singular, un mic detaliu dintr-o multitudine de acte ce au marcat sfera social-culturală: zeci de mici editoriale și interviuri-între-prieteni acordate de Vladimir Tismăneanu mediilor centrale, în care exprimarea mai șlefuită din *Raport* face loc unor formulări orale directe, nesupuse rigorilor notei de subsol și documentului scris,[18] o puzderie de editoriale de promovare în industria culturală centrală, în care mesajul stufos al *Raportului* este, de asemenea, redus la ștanțe ideologice,[19] câteva texte în care Tismăneanu refuză să dialogheze cu criticii săi, dar nu se dă în lături de la a-i categorisi,[20] câteva texte prin care Tismăneanu aduce laude prietenilor și aliaților anticomuniști[21] și, nu în ultimul rând, o (re)prezentare spectaculoasă pe 18 decembrie 2006 în fața parlamentului, preluată, desigur, de televiziuni, mulțumită căreia naționaliștii au putut să dea un spectacol cu audiență media garantată, iar conservatorii s-au afirmat încă o dată prin negație. Într-o „confruntare” în care s-a văzut lipsa de experiență politică protestatară a ambelor tabere, Vadim Tudor s-a luat de „balcoanele huliganice care huiduiesc si înjură,” iar intelectualii anticomuniști s-au luat de Vadim, jucând – *din balcon* –, ca buni parteneri dialectici, rolul disidentului. Ridicolul acestei scene butaforice cu falși eroi, false amenințări, fals public, falsă revoluție, false judecăți finale nu pare să fi fost observat de multitudinea de ziariști, care s-au grăbit să vadă în acest parteneriat dialectic care a definit toată perioada tranziției nici mai mult nici mai puțin decât o reîntoarcere a „bestiei comunismului,” cu alte cuvinte, o irupție a trecutului în prezent.[22]

---

[18] „Nesfânta alianță dintre fascistoizi, stalinoizi, anti-globalisti, castro-guevariști și ce mai doriti Dv", Vladimir Tismăneanu, *Din nou despre refuzul de a uita*, Evenimentul Zilei, 15 august 2007. „Comunismul a reprezentat o gramatică a frustrării și invidiei. A fost gelozia socială absolută." Vladimir Tismăneanu, *Gabriel Liiceanu si onoarea intelectualilor democrați*, Evenimentul Zilei, 25 iulie 2007; „o bestie politică aberantă." *Vladimir Tismăneanu: Raportul este opera cea mai importantă a vieții mele*, Cotidianul, 19 decembrie 2007. Vezi și: *Stomac de oțel. Convorbire cu Vladimir Tismăneanu*, Dilema Veche, nr. 235, 14 august 2008.

[19] De pildă, în ciuda faptului că în *Raport* se simte o oarecare reținere în a proiecta o mare linie directă, o substanță ce ar străbate Istoria de la Marx la Lenin, Stalin și Ceaușescu, un istoric de talia lui Djuvara nu se oprește în ziar în asemenea detalii academice, denunțând comunismul ca „plan de transformare a țării după modelul închipuit de geniul diabolic al lui Lenin." Neagu Djuvara, *Mic îndreptar despre oculta care a subjugat România*, Cotidianul, 19 decembrie 2006.

[20] E adevărat că a fost supus unor atacuri repetate din partea României Mari, a ziarului *Ziua* și chiar a *Jurnalului Național*, însă, în câteva intervenții care nu îi fac cinste, Tismăneanu a preferat, la rândul său, să denunțe un complot împotriva sa („Obiectivul este de a mă compromite pe mine"), judecând la grămadă „adversarii," în loc să facă diferența dintre atacuri *ad*

Din păcate, această obsesie caricaturală cu trecutul stăvilește cultivarea memoriei critice și determină ignorarea

---

hominem și critici. Destul de trist e faptul că șeful Comisiei Prezidențiale a considerat necesar să pună în aceeași găleată a complotului până și pe „un tânăr gauchist, zizekian, balibarian, neo-althusserian și vag adept al lui Antonio Negri”, un „june anarho-situaționist,” pe care, după această revărsare de categorisiri, nu găsește decent să îl mai și numească! Cf. Vladimir Tismăneanu, *Din nou despre refuzul de a uita*, Evenimentul Zilei, 15 august 2007.

[21] „Volumul al treilea din romanul „Orbitor” de Mircea Cărtărescu este un triumf estetic și o diagnoză intelectuală definitivă a destinului aberant al României sub comunism.” Cf. Vladimir Tismăneanu, *O capodoperă numită „Orbitor”*, Evenimentul Zilei, 18 iulie 2007; „Prin eseul său „Despre ură”, Gabriel Liiceanu oferă unul dintre cele mai frumoase și adevărate texte ale literaturii antitotalitare…. Liiceanu descoperă secretul seducției comunismului în chiar această strategie de organizare a urii.” Cf. Vladimir Tismăneanu, *Gabriel Liiceanu și onoarea intelectualilor democrați*, Evenimentul Zilei, 25 iulie 2007.

[22] Vezi Ovidiu Nahoi, *La ce ne-a folosit condamnarea?,* Adevărul, 19 decembrie 2006, ori Cristian Tudor Popescu, *Cimpanzeii roșii*, Gândul, 19 decembrie 2006.

iresponsabilă a prezentului. Cum se explică astfel faptul că niciunul dintre promotorii procesului comunismului, în toată puzderia de materiale și apariții din industria culturală centrală, nu a găsit de cuviință să avertizeze asupra pericolului reprezentat de cea mai tradițională formă de anticomunism, fascismul? Retorica justițiară a anticomunismului a creat un spațiu de legitimare în care erijarea fără scrupule și fără ezitare în judecător a devenit un hobby, modul cel mai comun de a purta un „dialog." Astfel, *Comitetul de Reprezentare a Victimelor Comunismului* a eliberat la 3 august 2006 *Sentința* de condamnare morală „în numele tuturor categoriilor de victime ale comunismului."[23] La o lună de la aceasta, pe baza *Raportului Mătrescu*[24] (un doctor amator de istorie și fervent creștin ortodox, care redactează atât documentul acuzării, cât și pledoaria apărării), un grup de naționaliști și neolegionari s-au întrunit la Cluj pentru a pune la cale încă un tribunal al comunismului, *Procesul De Condamnare Juridico-Morală A Crimelor Regimurilor Comuniste.*[25] Baza documentară a *Procesului* e o teză conspiraționistă masonică pusă laolaltă de Mătrescu, ce legitimează pe parcurs nazismul ca rău minor, care a existat doar datorită răului absolut (comunismul) – o teză care, iată, nu e atât de departe de comparativismul victimologic al *Cărții Negre a Comunismului.*[26] Noul document anticomunist e o teorie mega-conspiraționistă, o conspirație a conspirațiilor ce nu doar că trivializează Holocaustul, dar o face în scopul revigorării fundamentalismului religios creștin ortodox și a relegitimării antisemitismului și rasismului anti-orientalist. Nu e deplasată comparația dintre *Raportul Tismăneanu* și *Raportul Mătrescu*: au apărut în aceeași conjunctură istorică, pe aceeași piață culturală finită, în aceeași monocultură de dreapta care încurajează diseminarea ortodoxismului fervent și a teoriei „liberal-civice” a comunismului ca doctrină diabolică, anticreștină. Anticomunismul a fost ridicat la rangul de principiu a priori de judecată a istoriei de către liberali și neoconservatori, nu de neolegionari. Nu în ultimul rând, cele două rapoarte au în comun ușurința cu care adună numere peste numere de victime. Faptul că promotorii instituționalizați ai anticomunismului nu au catadicsit să se aplece asupra acestor extreme anticomuniste denotă continuarea acelui obicei de tristă amintire, pasivitatea și negarea realității prin evitarea contactului vizual. Ceva e teribil de greșit în procesul generalizat al anticomunismului dacă extrema dreaptă își reabilitează eroii și discursul resentimentar pe acest fond fecund – să nu uităm că rasismul, sexismul, intoleranța și antisemitismul generalizat au proliferat în industria culturală centrală tocmai în această perioadă anticomunistă, după 2005.

---

[23] Vezi www.procesulcomunismului.com.

[24] Florin Mătrescu, *Holocaustul roșu sau crimele în cifre ale comunismului internațional* (București, 1998). Vezi și Florin Mătrescu, „Crimele în cifre ale comunismului internațional", 1 septembrie 2006, www.vatraromaneasca.com. Iată ce declară Mătrescu însuși despre cartea sa, într-o revistă creștină ortodoxă: „Comunismul a asasinat numai din România circa 2,8 milioane de oameni. În cartea mea pun în relație directă comunismul și masoneria internaționala. Citiți-o și vă veți convinge."

[25] Vezi www.RedHolocaust.Org.

[26] „Hitler, spre deosebire de Stalin, a dus la început o politică economică benefică pentru Germania. A rezolvat problema celor șapte milioane de șomeri, a restabilit puțin demnitatea poporului german, foarte umilit prin Pacea

Ca document oral, *Raportul* are, așadar, rolul de a promova o *reconciliere de sus în jos*, de a transmite *cuvântul de ordine* privind modul în care poate ajunge la discurs tema comunismului, a rezistenței și a propriului trecut, pornind

---

de la Versailles, a creat locuri de muncă, a făcut autostrăzi, o mașină pentru popor – Volkswagen etc. Manipularea mulțimii prin doctrină, alături de acoperirea monstruozității – ma refer la lagăre, la Auschwitz și celelalte – i-au creat o oarecare popularitate legitimă. Ce popularitate aveau Lenin sau Stalin, care au provocat o întreagă tragedie?” Cf. Raportul Mătrescu.

de la acceptarea termenilor elitei ce deține puterea la acest moment istoric. Însă cred că orice reconciliere profundă ar trebui să înceapă de jos în sus, prin împărtășirea discursivă și afectivă a istoriilor individuale din ambele tabere. La fel, *Raportul* a vrut să fie nici mai mult, nici mai puțin decât o „revoluție," concluzia ori punctul final al revoluției populare din 1989, reinterpretată, prin cuvânt de ordine prezidențial, ca fiind „anticomunistă" și nu antitotalitară. Ca orice „revoluție" purtată de intelectuali ce legitimează o nouă clasă dominantă este un eșec lamentabil, dar cu efecte ideologice ce pot fi de durată.

Disidenții, delegitimarea rezistenței muncitorești și sensul tranziției

Mă voi opri în cele ce urmează asupra unei încărcături ideologice a *Raportului* ce a fost trecută cu vederea până în prezent, din câte știu. Deși în titlul capitolului din Raportul Tismăneanu dedicat disidenței apare termenul de „rezistență," producând un efect direct de legitimare, reiese destul de clar că, în ciuda unui fenomen precum Paul Goma – nesusținut, de fapt, de colegii de breaslă intelectuali – și în ciuda protestelor individuale remarcabile ale lui Mihai Botez, Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Doina Cornea, Gabriel Andreescu, Dan Petrescu și Mircea Dinescu, disidenții români anticomuniști *nu au constituit, de fapt, rezistență* împotriva comunismului. Aflăm că regimul Ceaușescu, „cel puțin în primul deceniu, nu s-a mai bazat în primul rând pe teroarea pură, orchestrată de Securitate, ci pe cooptare," dar, în același timp, că România a fost sub „o constrângere fără egal în blocul sovietic." Cu toate aceste contradicții flagrante, autorii împing în față ideea unei „contraelite care a cerut schimbarea," și anume „la sfârșitul anilor 1980" – ceea ce poate astfel foarte bine să însemne 1989.[27] Autorii nu fac legătura în concluzia capitolui dedicat prin titlu rezistenței cu cele mai importante manifestări împotriva regimului, adevăratele acte de curaj soldate cu represiuni directe: greva minerilor din Valea Jiului din 1977, inițiativa Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din 1979, seria de greve muncitorești din 1980-1981, apoi din nou în 1983, și din nou în 1986-1987, culminând cu revolta muncitorească de la Brașov din 15 noiembrie 1987. Nu se menționează în acest capitol nici opoziția deschisă față de regim a muncitorului electromecanic Vasile Paraschiv din 1968.

Toate aceste acte de rezistență apar însă în capitolul precedent, codate sub titulatura de „proteste muncitorești." Dezechilibrul dintre capitole nu putea fi mai mare: autorii nu au considerat necesară nicio comparație între exploatarea muncitorilor, lipsiți de salariu și supuși foametei, privați de asistență medicală corespunzătoare, și condiția intelectualilor sub același regim. Putem remarca o diferență nu foarte subtilă între sublinierea repetată – dar vagă – a presiunii exercitate de regim asupra intelectualilor și seninătatea cu care, în capitolul dedicat „protestelor muncitorești," autorii susțin că „nu s-a folosit forța pentru reprimarea grevei," pentru a adăuga în următoarele fraze că „până la 4000 de oameni dintre participanții la revoltă au fost forțați să se mute din Valea Jiului," „principalii animatori ai grevei au fost în final arestați, judecați și condamnați," „există și cazuri în care s-a mers până la lichidare fizică."[28]

Pe cât de semnificativ, pe atât de trist, lipsa de interes a intelectualilor față de semenii lor care au suportat, de fapt, poate cea mai cruntă și sustematică exploatare înainte de

---

[27] CPADCR, Capitolul „Disidența în regimul comunist. Considerații generale: disidență, rezistență, exil, cooptare", 365.

[28] CPADCR, 351.

1989 se prelungeşte astfel și în vocile autorilor *Raportului Final*. Autorii nu consideră necesar să propună măcar existența unei legături între slaba rezistență a disidenților și lipsa de interes a „contraelitei” intelectuale față de vecinii lor mai puțin „cultivați.” Similar, autorii nu remarcă dezechilibrul dintre lipsa de reacție și solidarizare a intelectualilor cu muncitorii reprimați și interesul repetat pe care reiese din text că l-au avut muncitorii față de „scrisorile” și acțiunile disidenților intelectuali. În fine, autorii sar peste ceea ce reiese suficient de clar chiar și din textul acestui *Raport*: ceea ce se numea „clasa muncitorească” a constituit în mod constant, în ciuda celor mai brutale represiuni, principala forță de rezistență împotriva regimului – ignorată însă de intelectualii disidenți ce aveau să constituie „contraelita”. Din păcate, concluzia capitolului despre „protestele muncitoreşti” se transformă într-o inadvertentă delegitimare ideologică a rezistenței muncitoreşti: aflăm nici mai mult, nici mai puțin că, în ciuda seriei aproape necontenite de proteste și greve ce au urmat, „greva minerilor din Valea Jiului din 1-3 august 1977 a rămas fără urmări,” fiind fără conținut politic![29]

Grava carență etică a disidenților intelectuali români – căci în acest context nu putem vorbi doar de autism, snobism ori diferențe de gusturi – ia, aşadar, forma delegitimării unui posibil partener politic. Aceasta fiindcă, deşi postcomunismul este prezent în Raport, muncitorimea dispare, pur și simplu, ca termen și categorie – chit că aceasta a constituit principala forță revoluționară din 1989. Dificultățile perioadei de tranziție sunt puse pe seama faptului că „primele alegeri libere au adus la putere pe cei din eşaloanele doi și trei de cadre comuniste” și că „ abia revoluția electorală din 1996 a adus o reală schimbare a elitei politice,” care a permis, în fine, alinierea României pe același drum al modernității occidentale, precum fostele state socialiste din centrul Europei.[30] Să remarcăm folosirea abuzivă a cuvântului „revoluție" în legătură cu alegerile din 1996 și limbajul de lemn, mustind de ideologie nechestionată, folosit pentru a proiecta simbolul pozitiv al *unei singure căi posibile* de dezvoltare postcomunistă, promovată de o „elită." Dintr-odată, principala forță independentă de rezistență și contestare a regimului ceaușist, muncitorii, dispar din ecuație, nimeni nu îi mai întreabă de sănătate. În schimb, disidenții, laolaltă cu anticomuniștii intelectuali postdecembriști, preiau tocmai prin documentul Raportului un rol central, anume cel de *funcționari culturali în slujba Statului*, o elită însărcinată cu promovarea noii căi corecte. Dincolo de diferențele dintre capitole, ceea ce unește Raportul este viziunea ideologică marcată de un eurocentrism și un capitalocentrism pe cât de puternice, pe atât de primitive: modernitatea apare ca un fel de stradă cu sens unic, anume cel urmat de societățile occidentale capitaliste, față de care orice „abatere" constituie „întârzieri," ba chiar de-a dreptul proiectarea în neant, în afara Istoriei. Mai mult, în mod ilar, la aproape două decenii de la Revoluție, „comunismul" continuă să fie vinovat, în cuvintele lui Tismăneanu, chiar și pentru formarea oligarhiei capitaliste: „există o legătură între corupția actualei clase politice și economice și moștenirea comunistă."[31] Lupta împotriva corupției, a noilor clase îmbogățite dintr-o țară reintegrată în sistemul mondial al capitalismului se face, așadar, prin combaterea „comunismului"!

---

[29] CPADCR, 359.

Ca urmare, întreg discursul antitotalitar al Raportului ia, de fapt, funcția unei declarații anticomuniste ca preambul și legitimare pentru constituirea imaginii nu mai puțin totalitare a unei unice Modernități, a unui unic marş al Istoriei, față de care comunismul românesc nu a constituit decât o deviere în neant, o ieşire în non-Istorie. Comunismul – și nu totalitarismul – devine simbolul negativ, partea blestemată a trecutului, un ev întunecat, o „istorie tenebroasă” în care pot fi proiectate și vinile prezentului, evitând astfel până și numirea principalului factor determinant al istoriei contemporane, capitalismul. Autorii *Raportului* nu par a avea, de altfel, nicio problemă cu ideea că tot „comunismul” e de vină și pentru integrarea postdecembristă a României în periferia sistemului mondial al capitalismului.

---

[30] CPADCR, 376.

[31] *Stomac de oțel. Convorbire cu Vladimir Tismăneanu*, Dilema Veche nr.235, 14 august 2008.

În concluzie, lecția deprinsă de intelectualii anticomuniști din istoria rezistenței românești împotriva totalitarismului pare a include, astfel, *negarea rezistențelor reale* pornite de jos în sus, *ignorarea factorilor actuali ai puterii* și *crezul în necesitatea absolută a unei noi colonizări ideologice*. Negarea totală a posibilității unei modernități a propriei istorii comuniste și ignorarea totală a posibilelor câștiguri ale vieții cotidiene sub comunism și a celor mai consistente focare de rezistență devin, astfel, nucleul de legitimare al unei noi Elite fantasmatice, capabile să asimileze total adevăratul Spirit al Istoriei, Ideologia care nu mai e ideologie, bazată, evident, undeva în Occidentul capitalist. Ca act de răspândire a folclorului urban, în ciuda bunelor intenții care îl animează, *Raportul* deturnează, astfel, *responsabilitatea* la un nivel anistoric ce sanctifică autoritatea gândirii-tribunal. Un banc absurd.

„Ca și când cel care a călcat în noroi ar încerca să se spele cu noroi”…

Dan Ungureanu

A absolvit Masteratul de literatură comparată la Universitatea Paris IV-Sorbonne și are Studii aprofundate de antropologia religiei la École Pratique des Hautes Études, Paris. A susținut doctoratul în lingvistică istorică în 2006 la Universitatea din Timișoara. A publicat cărțile: *Originile grecești ale culturii europene*, Editura Amarcord, 1999, *Originea limbajului și primul om*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2002, *Zidul de aer. Tratat despre mentalități*, Editura Bastion, 2008.

Câteva observații despre Raportul final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România

Am citit cu destul interes și fără grabă Raportul final al comisiei… așezat între doi demoni: pe de o parte, cel puțin două persoane din Comisie, Vladimir Tismăneanu și Horia-Roman Patapievici, erau fiii unor nomenclaturiști din eșalonul doi și nu îmi inspirau, personal, încredere. Pe de altă parte, a critica (mai ales un text de șase sute de pagini) e ceva la îndemână, e facil, e accesibil. Românii sunt, cu toții, buni critici. Critica produce satisfacții intelectuale și morale care mi se par a fi vinovate. Critica înseamnă suficiență și self-righteousness.

Dar, de fapt, însuși Raportul final… este o critică – ceea ce îmi reduce culpabilitatea. Pentru un text critic la adresa comunismului mi s-a părut destul de echilibrat și destul de erudit. Distanța în timp care ne separă de evenimente, șaisprezece ani, a decantat conflictele umorale care au avut loc în 1990-1992. Au apărut memoriile celor închiși în închisori, au apărut memoriile unor demnitari comuniști. Istorici, și români, și străini, au publicat documente de arhivă și sinteze. Momentul de bilanţ e potrivit. Chiar suportul teoretic al Raportului e bunicel, cu citătuleţe drăguţe din Hannah Arendt şi Alain Besançon.

Cu toate acestea, Raportul n-a izbutit să răspundă unor întrebări esenţiale. Orice autor de dicţionar ştie cum se defineşte un cuvânt sau un concept, prin gen proxim şi diferenţa specifică: *liftul* – de pildă – e un vehicol (gen proxim) care circulă pe verticală (diferenţa specifică). Ce anume a fost caracteristic dezvoltării tuturor statelor europene între 1950 şi 2000, ce anume a caracterizat blocul comunist în general şi ce anume a fost specific României – în bine sau în rău? Există în schimb, referinţe – chiar mai multe decât aşteptasem – la situaţia politică şi socială a ţărilor vecine, ceea ce e bine.

Cauzalitatea istorică

Istoria este un discurs, o naraţiune şi, ca naraţiune, se supune regulilor de rând ale naratologiei. Ea este un discurs *explicativ.* Orice discurs explicativ trebuie analizat prin grila epistemologică: ce fel de cauzalitate urmăresc autorii?

Istoria e de multe feluri. Există istoria romantică, cea care vede istoria ca rezultat al acţiunii *personajelor istorice* (regi, preşedinţi, conducători vizionari sau harismatici) şi al *evenimentelor istorice* (războaie, de obicei). Există istoria perioadelor lungi, a Şcolii Analelor, care urmăreşte nu evenimentele, ci comerţul, transportul, tehnologia şi mentalităţile, toate cvasiinvizibile în istoria romantică. Istoria poate fi văzută ca decădere (cronografiile creştine, Hesiod, mituri) sau ca progres. Istoria poate fi văzută ca luptă de clasă (Marx), conflict al civilizaţiilor (Samuel Huntigton) sau ca evoluţie convergentă, lentă, difuzie osmotică de idei, ideologii şi tehnologii (Fukuyama). În funcţie de ceea ce istoricul consideră important, cauzele şi efectele vor fi altele.

Istoria – lupta celor buni cu cei răi

Politologia contemporană a regresat spre un primitivism nebănuit vreodată, aproape medieval. Toate textele pe care le putem citi sau auzi despre nazism, antisemitism, fundamentalism islamic ori terorism sunt turnate în tiparul naratologic medieval al luptei dintre bine și rău – mai bine zis, al luptei dintre buni și răi. Ele pornesc toate de la presupunerea că răii sunt și iraționali. Or, dacă dușmanul (teroriști, fundamentaliști, naziști, comuniști) e irațional, nu putem negocia cu el, ci-l putem doar distruge (sau ne poate distruge). Iar pe plan teoretic nu e nimic de explicat din comportamentul lor – nu e nimic de explicat din nazism, comunism, antisemitism, fundamentalismul protestant sau islamic. Nu putem accepta o asemenea atitudine: e curat obscurantism să afirmi că un curent ideologic sau altul e absolut *inexplicabil* din punctul de vedere al psihologiei sociale fiindcă e *nejustificabil* moral.

Duce oare comunismul *necesarmente* la cultul personalității sau nu? Stalin, Mao, Kim Ir Sen, Ceaușescu sunt exemple care sugerează că da. Hrușciov, care a denunțat cultul personalității, Deng Xiao Ping, care a împins China spre reforma economică fără a deține nicio funcție, Gorbaciov, Hô Și Minh sugerează că nu. Istoria scrisă din exemple și ilustrații e falsă și induce în eroare. Oricărui exemplu i se poate opune un contraexemplu. Scrierea istoriei cade în anecdotic.

Care sunt cauzele *reale* ale schimbării istorice? Există oare cauze decisive? Există oare legi cauzale cu valabilitate permanentă? E oare rațional să tragem la răspundere morală un personaj sau altul pentru acțiunile lor cu consecințe istorice? Ce anume ține de întâmplare și de condiții locale, accidentale? Sunt compatibile ideea că evoluția istorică e inteligibilă cu ideea că evenimentele istorice au cauze multiple, dintre care niciuna nu e predominantă?

Cauzalitatea netedă, puerilă a politologilor de azi descumpănește. Diverse cozi de topor ale neoconservatorilor americani descriu pe lung cât de sângeros a fost regimul khmerilor roșii (și pun pe seama comunismului cruzimea lor), uitând să spună că acesta a fost suprimat de invazia din partea Vietnamului, țară comunistă. Despre Iran și Irakul lui Saddam Hussein se poate spune orice, numai că ar fi format «axa răului» – nu, fiindcă au participat la un singur război – între ele.

Întrebările esențiale ale obsedantei perioade comuniste sunt două: ce anume din relele care s-au abătut asupra românilor între 1945 și 1990 e specific *comunismului ca doctrin*ă, ce anume se datorează războiului și ocupației sovietice și, în fine, ce anume se datorează mentalității românești, est-europene, balcanice.

Aș fi vrut ca *Raportul* să înceapă cu cuvintele pe care Shakespeare le pune în gura lui Marcus Antonius:

«I come to bury Caesar, not to praise him;
The evil that men do lives after them,
The good is oft interred with their bones.»

Există oare învățăminte de tras după costisitoarea, cruda, îndobitocitoarea, osificata perioadă comunistă din România? O lecție morală și politică? Autorii nu ne spun. «Ils n' ont rien oublié et rien appris» spunea Talleyrand despre aristocrații Restaurației din Franța, care nu uitaseră nimic din trecutele lor privilegii și nu învățaseră nimic din prefacerile Revoluției.

Societatea românească trece de la oligarhia interbelică la totalitarismul comunist și de la totalitarismul comunist la oligarhia de după 1990 fără a fi fost vreodată democratică. Momentul 1948, ca și momentul 1990, sunt două momente de primenire a elitei oligarhice conducătoare.

În țările cu mentalitate autoritară, ca România, Rusia, China și toate țările latino-americane, alternanța politică se face doar prin revoluție, fiindcă partidele devin destul de curând fiefurile unor grupuri de interese ori proprietatea unei singure persoane. Grecia, țară chipurile democratică, e condusă de un secol de aceiași primi-miniștri, socialiști care se numesc Papandreu și conservatori pe care-i cheamă Caramanlis. Alternanța pare a exista – dar democrație reală nu există, partidele sunt fiefurile acelorași familii politice vechi.

Raportul face talmeș-balmeș din relele care au avut loc în România în acești ani, punându-le, uneori eronat, pe seama comunismului. De pildă, infecția copiilor cu HIV (pag. 520): ea a apărut înainte de 1990, desigur, dar a continuat după aceea, cu o precizie metronomică: între 1990 și 2000 sunt infectați anual în spitale copii sub un an, prin transfuzii, între 950 și 1050, un număr atât de constant, încât pare programat de guvern. De ce ar fi copiii infectați înainte de 1990 victimele sângeroasei cruzimi a comunismului, și cei de după 1990 – victimele incompentenței locale? S-au investit bani în ultimul deceniu în sănătate, în tratamentul SIDA, în sensibilizarea publicului și a medicilor – dar numărul copiilor seropozitivi e, anual, același. Teamă mi-e că sunt singurul din România care citește cu atenție Anuarul statistic al României – cu siguranță autorii Raportului nu l-au prea citit.

În ceea ce privește problema Decretului din 1966 privind interzicerea avortului, autorii au, iarăși, o privire-tunel. Nu e nimic comunist-necomunist în problema politicii demografice a unui stat. În Franța, stat – chipurile – democratic, avortul a fost liberalizat abia în 1974; până atunci, legea franceză era la fel de represivă ca cea din România. În Polonia și URSS, avortul era permis. În Polonia de după 1990, Biserica catolică a a obținut interzicerea avortului.

Pe scurt, considerând perioada 1945-1990 în toată Europa, nici țările occidentale, nici cele din blocul estic n-au avut un *pattern* legislativ *tipic democratic* sau *tipic comunist*. Abia din anii 1980, avortul a fost liberalizat în majoritatea țărilor Europei occidentale și a fost acceptat deopotrivă și de legi, și de moravuri; dar a judeca politica demografică a României din 1966 din perspectiva mentalității din Uniunea Europeană din 2000 e o aiureală. De ce legile care interziceau avortul în Spania, Portugalia și Irlanda ar fi fost democratice, fiindcă aceste pitorești țări fac parte din Uniunea Europeană, iar aceleași dispoziții legale ar fi semnul brutalității comuniste însetate de sînge etc. în România în 1966? Oricine ia în mână un Anuar statistic al României poate vedea că, demografic, România se îndrepta în 1966 spre o îmbătrânire generalizată (ca Japonia, Spania și Italia în momentul actual). Fără Decret, România ar fi fost azi un azil de bătrâni.

Bine'nțeles că Decretul a fost nasol, impopular și că a produs enorme suferințe, moartea a numeroase femei, nenumărate tragedii umane, avorturi improvizate cu sfârșit fatal. Dar nu e nimic comunist în el. Franța dinainte de 1974, până la legea Simonei Veil, Irlanda, Polonia de după 1990 cunosc aceleași sfâșieri și tragedii, aceleași avorturi clandestine.

Obsedantul deceniu

Raportul n-a încercat prea mult să aleagă între ceea ce a fost, în 1945, represiunea militarismului românesc, a legionarilor (care ar fi avut loc în orice țară din lume) și încarcerarea clasei politice interbelice. URSS chiar câștigase războiul. Era izolată și n-o iubea nimeni. Fusese atacată de Germania lui Hitler, al cărei militarism fusese tolerat de Marea Britanie și Franța. Războiul de pe frontul de est a fost un măcel, o hecatombă.

Rușii s-au apărat așa cum știau. Când și-au dat seama, după un an de război, că Hitler vrea să-i extermine, nu să-i cucerească, rușii s-au enervat. Stătuseră secole sub jugul mongol; cel care i-a eliberat de mongoli a fost Ivan cel Groaznic, care, pentru a-i învinge pe mongoli, le-a preluat psihoza sângeroasă și i-a învins prin teroare. «Mongolii sunt mai răi decât moartea, și rușilor le e frică de ei. Dacă eu izbutesc să-i îngrozesc în așa hal, încât să le fie mai frică de mine decât să moară torturați de mongoli, atunci îi învingem», și-a zis Ivan. Războiul de pe frontul de est a fost unul de exterminare și, în 1945, Uniunea Sovietică resimțea o frustrare imensă. De aceea și-a și format un hinterland securitar, un tampon geopolitic.

După 1990, blocul de est a evoluat în direcții divergente. Țările cu tradiție democrată, Ungaria, Cehia, Slovacia, Polonia, au devenit țări democrate, ca și țările baltice. Celelalte țări ale URSS au recăzut în totalitarism de diverse nuanțe: Belarusia, Rusia, Turkmenistan, Kazahstan. Mentalitatea asiatică a predominat asupra seducătoarei democrații occidentale.

În 1945, țările occidentale *nu* sunt democratice. Churchill nu vroia cu niciun chip să renunțe la India și, dacă nu ar fi fost învins în prima zi de pace la alegeri de Clement Attlee, India ar fi devenit independentă mult mai târziu. Războiul din Algeria, primul război din Vietnam arată că Franța, ca toate țările occidentale, nu renunța cu una, cu două la colonii. Africa de Sud e susținută de SUA și Marea Britanie ca tampon contra pericolului comunist în Africa. Portugalia renunță la coloniile sale africane abia în 1974. Belgienii intervin în Congo, îl ucid pe Patrice Lumumba și instalează la putere o fantoșă, pe Mobutu Sese Seko, pe care îl mențin timp de trei decenii.

Statele Unite nu sunt democratice în perioada 1950-1960. Diferența dintre procesele staliniste și vânătoarea de vrăjitoare din SUA, pe vremea senatorului McCarthy, e una de proporții și de brutalitate. Nici în Statele Unite, libertatea de cuvânt, libertatea de idei, libertatea de asociere n-a existat decât într-un cadru restrâns, bine supravegheat și atent încadrat. Cine mai ştie azi că Leonard Bernstein, Charlie Chaplin, Orson Welles, Arthur Miller, Robert Oppenheimer au fost interogaţi, daţi afară, expulzaţi din SUA? Comisia McCarthy pentru cercetarea activităţilor antiamericane a fost un tribunal inchizitorial, şi încă unul care pedepsea delicte de conştiinţă cu şedinţe de demascare şi autodemascare.

Mai ştie cineva că i se putea refuza cuiva paşaportul, în Statele Unite, pe motiv că avea (sau se presupunea că are) convingeri comuniste?

În fapt, momentul 1990 a (aproape) salvat de la ilegalităţi abuzive *şi* Occidentul. Şi Statele Unite, şi Canada au efectuat experienţe cu psiholeptice pe pacienţi ignoranţi în anii 1950-1960. Experimentul Alabama, în care un număr de patru sute de negri săraci bolnavi de sifilis au fost lipsiţi de tratament, a durat până după 1974. În Canada, copiii indienilor au fost închişi în pensioane, biciuiţi dacă vorbeau cree, mohawk sau innuit. Eschimoşilor le-au fost ucişi câinii (aşa cum ţăranilor noştri le-au fost ucişi caii) până în anii cincizeci. Până în 1964, în unele state ale SUA căsătoriile interrasiale erau interzise.

Cine are puterea este cel care scrie istoria. Raportul Tismăneanu este o rescriere a istoriei de pe poziţia învingătorului, aşa cum Roller rescrisese istoria României ca luptă de clasă.

Vladimir Tismăneanu este şi un specialist al Holocaustului, subiect ştiinţific devenit la modă de un deceniu încoace. Aş dori să ştiu dacă exterminarea armenilor în Turcia, în timpul primului război mondial, după părerea lui Vladimir Tismăneanu, a fost genocid sau nu? Adunarea Naţională franceză a votat că da; Knessetul şi Congresul Statelor Unite au votat că nu – că armenii aceia au murit din diverse cauze, cum ar fi căzutul de pe scări, alunecatul pe coji de banană, băut apă murdară şi alte motive asemănătoare.

Prigoana Bisericii greco-catolice poate fi şi ea repusă în context. Biserica greco-catolică a fost întemeiată prin ucazul împărătesei Maria Tereza și instalată prin violență. O sută cincizeci de biserici și mănăstiri ortodoxe au fost rase cu tunul de generalul Bukow, fără a mai număra preoții și călugării uciși. Biserica greco-catolică avea *bad karma* și s-a folosit, după 1990, de persecuțiile suferite sub comunism pentru a ignora și uita persecuțiile la care supusese ortodoxia în Ardeal – și pentru a nu-și cere iertare pentru ele.

«Comunismul s-a bazat pe minciună, impostură, dedublare și fărădelege», scriu, foarte literar (p. 16), autorii raportului. Sigur, perioada comunistă a fost nasoală. Generq au fost supuși cotelor, au scăpat ca prin minune de deportarea în Bărăgan; eu însumi am stat la cozi de zahăr, începând din 1980 (e prima dată istorică pe care mi-o aduc aminte din experiența vieții proprii, aveam nouă ani), și am ieșit în stradă la Timișoara, în decembrie 1989. Prima victimă a revoluției a murit sub ochii mei.

N-am niciun fel de milă sau îngăduință pentru acei ani – dar lupta dintre violență și viclenie e mai veche decât lupta dintre bine și rău. Comunismul nu s-a bazat pe minciună, impostură și dedublare, ci pe violență și brutalitate. Minciuna, viclenia, impostura, dedublarea, ipocrizia sunt armele cu care *noi* ne-am apărat contra comunismului, nu invers. *Ipocrizia este arma celui slab care se apără de violența celui puternic;* ipocrizia și violența sunt complementare, nu sinonime. Să nu acuzăm comunismul de minciună și de impostură. Noi am fost cei care am mințit comunismul. Când comunismul a slăbit și a devenit el însuși ipocrit, *violența* străzii l-a nimicit. Nimeni n-a crezut în comunism în România, niciodată: niciun om întreg la minte.

Primii ani ai comunismului au fost ani de mare mobilitate socială. Muncitorii nu s-au ridicat, în România, contra comunismului, fiindcă la noi comunismul este cel care a creat muncitorimea. România interbelică era slab industrializată, fabricile României erau, în general, săpunării, tăbăcării, postăvării. România, după 1950 se industrializează, se urbanizează.

Și Europa occidentală, și blocul comunist trec, de fapt, prin aceleași transformări după 1945. *Asemănările sunt mai importante decât diferențele, din punctul de vedere al duratei lungi a istoriei.* S-au clădit, sub comunism, hidrocentrale și centrale nucleare, s-au tras linii de curent și de telefon, s-au construit institute de cercetare științifică. S-a mecanizat agricultura.

Ce ține de comunism și ce ține de mentalitatea balcanică în perioada de care ne ocupăm? Violența primilor ani de comunism, până în 1964, e tipic rusească. Am scris în altă parte și n-o să mai reiau că mentalitatea rusă și istoria Rusiei explică mult mai bine brutalitatea orânduirii sovietice decât comunismul. Marx nu e mai răspunzător pentru crimele lui Stalin decât este apostolul Pavel pentru crimele Inchiziției. Exista deja în Rusia țaristă poliția politică, teroarea polițienească, brutalitatea statului, care se vor manifesta, cu semn schimbat, după 1920. Nu e nimic comunist în teroarea stalinistă și cultul personalității: totul e rusesc și tradițional.

De aici eroarea fundamentală de atribuire. În secolul XIX, când, prin cuceriri, Rusia se apropie de Europa civilizată, primii călători au o impresie extrem de apăsătoare. Marchizul de Custine trece foarte greu prin vămi. Verificarea paranoică a străinilor n-a început în perioada sovietică, ea exista deja în Rusia țaristă și e comună Rusiei și Chinei. El constată despotism și supunere, și spune că «...guvernul rus este disciplină militară substituită ordinii polis-ului...», iar St. Petersburg – «tabără militară transformată în oraș». La începutul secolului XIX, când el vizitează Rusia, călătoriile rușilor în străinătate erau interzise (ca în perioada sovietică, nimic nou sub soare). Rușii, mai spune el, «iau luxul drept eleganță, disciplina drept civilizație și frica drept poliție». Nu s-a schimbat nimic în două secole. Faptul că fostul președinte, actualul prim-ministru al Rusiei e un fost ofițer al poliției secrete e tipic rusesc, nu comunist, nu sovietic.

Românii și-au proiectat multe frustrări venite din alte cauze în comunism. Comunismul în sine nu e nici eficient, nici ineficient economic. China are în spate trei decenii în care producția industrială și PIB-ul au crescut *anual* cu 10 %. India, țară democratică, anglofonă n-a reușit economic nici pe departe. Și Occidentul, și blocul comunist se dezvoltă economic până la primul șoc petrolier, în 1973: prima criză a petrolului reverberează mai intens în blocul comunist. A doua criză petrolieră, cea din 1980, duce blocul comunist european la recesiune.

Un alt răspuns pe care îl așteptam de la Raport era următorul: comunismul fiind învins pe vecie și stânga fiind ștearsă din istorie, ce dialog politic democratic o să avem? Între ce partide? Între partidul liberal-democrat și partidul democrat-liberal? Fără stânga, democrația e inexistentă: dacă toți vom fi liberali, nu se trece oare de la un totalitarism la altul? Chiar există în societatea românească un consens atotcuprinzător privind binefacerile liberalismului?

Mass-media înainte și după 1990

Nu, sincer, nu cred că am făcut niciun pas înainte după 1990. Înainte apărea *Scînteia*. Era ilizibilă. Acum apar *Hustler, VIP, Atac la persoan*ă, *România Mare,* ilizibile. Înainte îl vedeam la televizor pe Ceaușescu. Astăzi pot să aleg între Corneliu Vadim Tudor și Becali. Înainte vedeam *Cîntarea României*. Acum pot alege între Daniela Gyorffy, cumpărăturile lui Irinel Columbeanu și ale tinerei lui soții. Înainte, marele eveniment cultural era Cenaclul *Flacăra*. Acum avem manele și telenovele. Înainte, marele model de succes uman era Adrian Păunescu. Acum – cred – idolul tineretului e un fotbalist cocainoman, Adrian Mutu.

Înainte mâncam salam cu soia. Acum putem alege între pui cu hormoni și dioxine sau snacks-uri cu E-uri. Înainte ne îmbrăcam cu haine nasoale. Acuma ne îmbrăcăm de la second hand.

Totalitarismul nu e propriu comunismului, el se află în mentalitatea poporului român și nu a dispărut de acolo. De la partide la primării și de la școli la universități și ONG-uri, odată ce o persoană a ajuns în frunte, ea va rămâne acolo în neștire. Va avea loc, poate, o lovitură de stat în acea organizație (partid, primărie, universitate, ONG) și, atunci, cel bătut nu va trece în planul secund, senin, ci va crea o organizație secesionistă. Partidele noastre sunt caracterizate prin turism și sciziparitate: turismul celor care din partidul care tocmai a plecat de la putere trec în cel care tocmai a venit la putere; sciziparitate – orice șef dat la o parte își va strânge ciracii pentru a forma un nou partid.

Legile proaste, absurde, arbitrare și brutale nu sunt apanajul comunismului și al totalitarismului: nu un Parlament democratic a votat legea care obligă țăranii să-și ridice subvențiile *pe card*?

Zel și cooptare

Există, la începutul raportului, pletorice detalii despre jocurile de culise din conducerea partidului comunist, detalii anecdotice despre dușmănii, prietenii, desfaceri și refaceri de alianțe și bisericuțe. Pe baza acestor descrieri, reiese că partidul era o organizație elitistă, care creștea prin cooptare, în care posturile de conducere erau atribuite prin cooptare și consens. În organizațiile elitiste, conducerea *cooptează* membri din afară; în organizațiile democratice, membrii *aleg* conducerea. În organizațiile elitiste, conducerea se schimbă cu greu și se osifică. Partidele românești, în 2007, funcționează exact ca partidul comunist: conducerea rămâne cam aceeași de la an la an, creditată cu 85 % din voturi. Nu e nimic specific *comunist* în aceste (uneori sordide, alteori ridicole, alteori arbitrare, alteori irelevante) jocuri de culise, care țin de bucătăria oricărui partid. Opacitatea, gustul pentru manevrele de culise sunt tipic românești, bizantine, balcanice – mai vechi, mai profunde și mai difuze decât comunismul și vor dura cât umanitatea.

În 1945, partidul comunist nu are nici o mie de membri, din care o mică parte sunt români. Partidul este silit să coopteze, aproape de pe stradă, membri pe care să-i aducă la conducerea regiunilor și raioanelor. Sunt oameni obișnuiți. Noii primari ai satelor erau oameni ai locului, care, în afară de originea sănătoasă, nu știau mare lucru despre comunism. O jumătate din bolșevizare a venit de sus, prin presă și cursuri; o a doua jumătate a venit de jos, spontan, din zelul plevuștii care vroia să urce treptele ierarhiei.

La fel s-a întâmplat cu Gestapo și KGB și, *mutatis mutandis*, cu conflictul din Orientul Apropiat. Gestapo, în 1939, închisese și ucisese mai toți dușmanii partidului nazist din Germania. Pentru a-și justifica existența, a pornit o mișcare de teroare *care n-a fost comandată de sus,* de conducerea partidului nazist. KGB a inventat dușmani de clasă, a orchestrat procese, a smuls mărturii de autoincriminare false *pentru a-și justifica existența și activitatea.* E o diferență de grad, și nu de natură între KGB și orice administrație financiară din România, orice birou de pașapoarte, orice registru auto pretinde petenților o pletoră de acte, pe care le analizează lent, lungind cozile – cozi ce folosesc ca pretext pentru a cere salarii mai mari, birouri mai vaste și personal mai numeros. Orice birocrație tinde să prolifereze ca un neoplasm.

În Orientul Apropiat, majoritatea evreilor și a palestinienilor doresc pacea. În organizațiile evreiești și palestiniene însă există o ierarhie, există șefi și membri de rând, iar membrii de rând vor să devină șefi în locul șefilor. Și atunci, și unii, și alții supralicitează. Niciun membru al Țahalului sau al Mossadului nu e la fel de primejdios pentru palestinianul de pe stradă ca un nou recrut al Hamas-ului, care vrea să avanseze în ierarhia Hamas-ului și care caută conflictul cu orice preţ, pentru a se face remarcat în luptă și pentru a avansa.

O parte din toxicitatea comunismului valah vine din faptul că a recrutat în grabă oameni de pe stradă pentru a le da funcții de conducere. Erau mulți – și nu puteau avansa decât fiind mai catolici decât papa, remarcându-se prin dogmatismul învățat în pripă. Zelul neofitului e toxic. Vecinii s-au denunțat între ei pentru râci personale. Așa au făcut și afganii după invazia americană – s-au denunțat unii pe alții pentru a rezolva vechi vendette personale sau tribale. E mai elegant să-l denunți pe Muhammad de peste drum că e taliban decât să-i dai foc la casă pentru că vacile lui ți-au mâncat porumbul. În Germania nazistă, apoi în cea comunistă, sarcina serviciilor secrete a fost ușurată de sufletul de delator al germanilor și de apetența lor bolnavă pentru conformism, de orice fel ar fi. Și în Uniunea Sovietică, și la noi, diverși oameni au devenit turnători din frustrări personale, pentru răzbunări personale, și nu din fidelitate pentru bolșevism. Nu regimul e de vină, ci ceea ce românii numesc «schimbarea domnilor». Ceea ce Tismăneanu (și toată școala politologică neoconservatoare) *presupune* ca adevăr axiomatic este faptul că, într-o societate totalitară, represiunea vine de sus în jos.

Așa se vede din avion: securiștii care arestează oameni și-i duc la închisoare.

În fapt, intensitatea persecuției este dată de două trăsături: gradul de coeziune al comunităților, gradul de coeziune al societății și structura ierarhiei organelor de represiune. Securitatea *nu* știe cine anume spune bancuri politice, tăinuiește arme, ajută rezistența din munți, a fost legionar și așa mai departe. Cei care se denunță reciproc sunt vecinii și cunoscuții. Când comunitatea e solidară, denunțurile sunt rare; când există conflicte latente, ele răbufnesc în momente de schimbări politice. Or, România în 1948 nu era o societate armonioasă, ci una plină de conflicte larvare. Persecuțiile au luat sfârșit puțin atunci când ierarhia politică se stabilizase definitiv și nimeni nu mai avea de tras niciun profit, simbolic sau social, denunțând posibili dușmani ai statului. În ierarhia partidului (și a Securității ori a Miliției) există conducătorii (care au interesul de a menține *statu quo*) și membrii de rând, care vor să urce în ierarhie. În momentele tulburi, membrii de rând ai Miliției și Securității *născocesc* grupuri de rezistență și acte de sabotaj numai pentru a se face remarcați de către ierarhie, pentru a avansa.

Și populația, și membrii de jos ai Miliției și ai Securității pescuiesc în ape tulburi: oamenii de pe stradă își denunță dușmani personali pentru a regla conturi private ori își declară aderența publică la noul regim din pur oportunism. Membrii Securității și ai Miliției arestează, plini de zel, pentru a avansa. Odată ce ierarhia se fixează (prin 1960), nici membrii de rând ai organelor de represiune nu-și mai pot ameliora condiția, nici cetățenii de rând: persecuția politică dispare fiindcă posibilitatea de urcare în ierarhie dispare. Aceasta poate fi o explicație non-ideologică a ciclului represiune-control în anii 1945-1965, care are avantajul de a acoperi euristic mai multe tipuri de represiune ideologică (Gestapo în Germania lui Hitler, valul de exterminări din jurul anului 1937 în Uniunea Sovietică, Afghanistan după căderea talibanilor).

Să ne despărțim de trecut cu mânie

E specific românilor,faptul că fiecare epocă istorică se leapădă zgomotos de precedenta. Evul Mediu slav uită și ignoră moștenirea romană. Epoca fanariotă ignoră perioada slavă. Secolul XIX, francofon, european, disprețuiește epoca fanariotă. Legionarii se leapădă de cosmopolitismul dinainte. Comuniștii condamnă «orânduirea burghezo-moșierească». Perioada postrevoluționară condamnă, prin raportul Tismăneanu, perioada comunistă. Fiecare epocă încheiată e aruncată la gunoi. Trecutul României n-are continuitate, ci e alcătuit din deziceri, abjurări, critici. Trecutul nostru e demn de dispreț sau de uitare, e un deșeu toxic. Această atitudine e nefirească și nocivă.

Unii au mers până la a condamna, de exemplu, literatura perioadei, considerând-o irelevantă din cauza contaminării ideologice. Dar, cu excepția *Levantului* de Mircea Cărtărescu, literatura română de după 1990 n-a mai produs nimic de calibrul romanelor lui Marin Preda, George Călinescu, Zaharia Stancu, Eugen Barbu. Există oare vreun rând din *Groapa* care să nu fie mare literatură?

Fallacia attributionis, ori ispita inocenței

Există în psihologia socială două tipuri de atribuire, externă și internă: un om, de exemplu, care își găsește un loc de muncă mai bun poate să spună că a avut noroc (atribuire externă) sau că el însuși era competent și-l merita (atribuire internă). Miniștrii de finanțe trec rapid de la una la alta, atribuind creșterea economică înțeleptei lor politici judicioase (atribuire internă), și recesiunea – condițiilor internaționale vitrege (atribuire externă).

I-aș trimite aici pe autorii Raportului la clasicii psihologiei sociale, la Fritz Heider și Julian Rotter. Psihologic și psihanalitic, *Raportul...* dorește să îndeplinească o funcție cathartică, găsind un *locus of control* extern, abstract – *comunismul* – pentru un amalgam de fenomene negative dinainte de 1990: prăbușirea economiei, cultul personalității, controlul polițienesc asupra societății și așa mai departe. *Dacă comunismul e responsabil pentru toate acestea, atunci niciunul dintre noi nu e personal responsabil.* Poporul român – blândul popor român – e inocent și a fost doar o victimă.

Coda

În 1955, un american, Edward Banfield, scria monografia unui sat din sudul Italiei. Era un sat de o sărăcie lucie. Situația nu s-a schimbat prea mult între timp. În 1955, oamenii de acolo se îmbrăcau, ca românii săraci în 2008, cu haine la mâna a doua importate din SUA. Interesantă este comparația pe care o face Banfield între o localitate americană, locuită de mormoni, cu populație echivalentă, și satul numit de el Montegrano din sudul Italiei. Americanii, spune el, o duc bine. Italienii o duc rău, fiindcă nu știu să se organizeze, să-și creeze asociații, n-au încredere unii în alții – afirmă naiv Banfield, fără să știe nimic despre istoria italienilor.

Cartea lui Banfield, mai importantă prin reacțiile pe care le-a suscitat și prin valoarea strict descriptivă decât prin diagnosticul pe care îl pune, seamănă Raportului Tismăneanu: este descrierea unei comunități (Montegrano la Banfield, România comunistă în Raportul Tismăneanu), constatarea unei situații economice, a unei structuri sociale și a unui ethos (amoralism familial la Banfield, constrângere ideologică și totalitarism în Raportul Tismăneanu). «Amoralismul familial e vinovat pentru înapoierea italienilor din sud», spune Banfield. «Comunismul e vinovat pentru înapoierea României», spune Raportul.

Și cartea lui Banfield, și Raportul Tismăneanu sunt superficiale. Asemănările dintre România comunistă și cea de după 1990 sunt mai mari decât deosebirile: și în Partidul Comunist, și în partidele postrevoluționare, noii membri sunt încadrați prin cooptare, nu prin alegeri. În interior, partidele din România *nu* sunt democratice.

Discuția în jurul comunismului, a perioadei comuniste, a eficienței sau ineficienței sociale a comunismului, a eficienței sau ineficienței economice comunismului e o dispută fără obiect. Autorii raportului n-au izbutit și n-au știut să izoleze (1) ceea ce a fost contingent în timp și în spațiu, ceea ce a fost determinat din afară, de pierderea războiului și de instalarea dominației sovietice, (2) ceea ce a fost determinat de doctrina comunistă în sine, (3) ceea ce a fost determinat de mentalitatea românească profundă, străveche.

Cuprins

Florin Abraham – **Raportul Comisiei Tismăneanu: analiză istoriografică 7**

I. Context politic și cultural. Comisia Tismăneanu 9

Comisia Tismăneanu: constituire, componență, funcționare 13

II. „Raportul Tismăneanu”: concepte, metode și conținut 20

III. Ritual, simbolistică, semnificații 32

IV. Observații de final la o chestiune deschisă 41

Gabriel Andreescu – **Raportul: ansamblul și detaliile 43**

1. O opinie de ansamblu 43
2. Condamnări directe și indirecte, practice și simbolice ale regimului comunist din România 44
3. Consiliul Europei și condamnarea regimului comunist 48
4. Analogia cu Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România 50
5. Formarea Comisiei 52
6. Logica unui raport privind condamnarea comunismului 57
7. Conceptele Raportului 59
8. Cifrele Raportului 64
9. Limbajul, stilul și proporțiile 66
10. Propunerile Comisiei 67

Comentariu final 68

Daniel Barbu – **O istorie naturală a comunismului românesc 70**

De la banda celor 64 la Europa celor 27 72

Arhivele uitării 79

Dictatura participativă 88

Comunismul ca hobby 97

Alex. Cistelecan – **Câte raporturi? Cât de finale?............ 104**

Andor Horváth – **Raport final... 124**
Narațiune...130
Origini...139
O lectură autobiografică..143

Adrian-Paul Iliescu – **De ce misionarii anticomunismului sunt incapabili să judece comunismul..................... 149**

Costi Rogozanu – **În care Raportul își ia cam ce merită: judecată estetică.. 164**
Manipularea care te face să roșești...........................171
Vocea 175
Pedepse...179
Concluzii..182

Michael Shafir – **Genocid, Politicid, Democid: Lacune importante în Raportul Tismăneanu 185**

Andrei State – **Comunismul la raport. Istorie și ideologie 202**

Ciprian Șiulea – **Lamentabilul eșec al anticomunismului.. 220**
Modelul teoretic..220
Atitudinea...228
Promovarea 234
Concluzii...241

Ovidiu Țichindeleanu – **Condamnarea comunismului ca folclor urban.. 243**
Anticomunismul instituționalizat și Raportul ca document de folclor oral.................................243
Disidenții, delegitimarea rezistenței muncitorești și sensul tranziției...254

Dan Ungureanu – **Câteva observații despre Raportul final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România........................... 259**

Cauzalitatea istorică..260
Istoria – lupta celor buni cu cei răi 261
Obsedantul deceniu 264
Mass-media înainte și după 1990..269
Zel și cooptare 270
Să ne despărțim de trecut cu mânie 274
Fallacia attributionis, ori ispita inocenței.............................274
Coda 275